శ్రీరస్తు.

వసుచరిత్రవిమర్శనము

శ్రీ విజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁడగు

వజ్ఝల. చినసీతారామస్వామిశాస్త్రిచే

రచింపఁబడినది.

మ. ధనమే పావనమంచు నెంచ కధికద్రవ్యంబు వెచ్చించి జీ
వనముం గూర్చుచు సత్కవీంద్రులకు గీర్వాణాంధ్రసద్వాఙ్మయం
బును దాఁ బెంచుచు దాని సుస్థిరముఁగా ముద్రించు వావిళ్లవం
శ్యు నధీతాగము వేంకటేశ్వరుని బ్రోచుం గాక శ్రీశుం డిలన్.

శు.

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచేఁ

ప్రకటితము.

 1927. [రూ. 1—0—0.

సుందరీవృత్తము.

శ్లో. సుధియా పరిపూతమానసౌ కలయేఽహం జగతః ప్రియంకరౌ,
పితరౌ మమ వేంకటాంబికా ముఖలింగేశ్వరజంపతీ హృది.

ఉపజాతివృత్తము.

శ్లో. పితామహాభ్రాతృసుతం స్వవిద్యాగురుం చ చింతామణిసత్సమాఖ్యమ్,
శ్రీవత్సగోత్రోద్ధరణప్రశస్తిం నమామి నారాయణసత్కవీంద్రమ్.

PRINTED BY
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
AT THE 'VAVILLA' PRESS,
323, Trivatyur High Road, Tondiarpet, Madras.—1927.
First Edition.—1915.

ఉపోద్ఘాతము.

సాహిత్యరసపోషణుఁ డగు రామరాజభూషణునిచే రచింపఁబడిన ప్రబంధరాజ మగు వసుచరిత్రమునకు విమర్శనమును వ్రాయ నన్ను సన్మానించి ప్రేరించిన శ్రీ వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారి యెడల నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడ నయియున్నాను.

మహారాజశ్రీ గురుజాడ. అప్పారావు పంతులుగారు, బి. ఏ., ఎమ్. ఏ., పరీక్షల కిచ్చిన పత్రికలు విమర్శనరూపములై గ్రంథవిమర్శనమునకు దారిచూపుచున్నవి. వానిలో నీవసుచరిత్ర విషయమునఁ గొన్ని ప్రశ్నములు గలవు. వానిలోని గొన్నివిషయముల నిందు సంగ్రహించినందుల కయి వారియెడలను గృతజ్ఞుఁడ నగుచున్నాను.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుఁ గొన్ని ముఖ్యవిషయములు మాత్రమె విమర్శింపఁబడిన వని గ్రహింపఁ జదువరులను బ్రార్థించుచున్నాను.

గుణగ్రహణపారీణు లగుపండితు లిందలిగుణలేశములను గ్రహించి నన్నుఁ గృతార్థునిఁ జేయఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఇట్లు సుజనవిధేయుఁడు,

వఝ్ఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి,
శ్రీ విజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁడు.

విజయనగరము.
20. 8. 1915.

వసుచరిత్రవిమర్శనానుబంధము.

పాఠకమహాశయులారా, పండితాగ్రేసరులు స్వభావసులభమగు సమ్మోదముతో గ్రంథములఁ బ్రశంసించిన ప్రశంసనములను గ్రంథకర్తలు వెలయించుటెల్ల నావిమర్శకాగ్రగణ్యుల హృదయవైశాల్యమును భాషావాఙ్మయసేవకులందు వారికిఁగల యవ్యాజకారుణ్యాతిశయమును వెల్లడించుటయేగాని వేఱొండు గానేరదనుతలంపున నారచించినవసుచరిత్ర విమర్శనముపై విమర్శకాగ్రగణ్యులొసంగిన యభిప్రాయములలోఁ గొన్నిముఖ్యములగు వాని నీద్వితీయ ముద్రణావసరమునఁ దొలుదొల్తఁ బ్రచురించుచున్నాఁడను.

విమర్శకాగ్రగణ్యులును బ్రకృతమున నాంధ్రవిశ్వకళాపరిషదుపాధ్యక్షులును నగు మ.రా.శ్రీ., కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి ఎం. ఏ, వారు మ. రా. శ్రీ. వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారికి వ్రాసినజాబులోని యభిప్రాయాంశములు.

Yelwal Road,
Mysore. 24th March 1916.

Dear Sastrulu Garu,

Many thanks for your kindness in sending me Mr. V. China Sitarama Sastrulu's "Vasucharitra Vimarsanamu." For the last two days I have been looking into it with great pleasure and interest. It is a most scholarly and able commentary and reminds one of some of the finest achievements of Mr. Vedam Venkataraya Sastri. In Mr. China Sitarama Sastri, the Telugu world possesses a scholar of extraordinary power and grasp. He is a man of astonishing brilliance and I request you to convey to him my hearty appreciation of his genius.

Yours sincerely,
(Sd) C. RAMALINGA REDDY.

వారు నాకుఁ బ్రత్యేకముగ వ్రాసిన యభిప్రాయాంశములు.

ఆర్యవర్యా!

తాము రచించిన వసుచరిత్ర విమర్శనమును శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరులుగారు పంపఁగాఁ జూచి సాకుతూహలమును అద్భుతానందమును దెలుపుచు వారి కిదివఱలోనే వ్రాసియున్నాను. ఆ యుత్తరమును వారు తమకుఁ బంపియుండవలసినది. లేనిచో వ్రాసి తెప్పించి చూడుఁడు.

మీ విమర్శనము అద్వితీయంబని తోఁచెడిని. ఒక్కవేళ శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రుల వారి కృతులు తుల్యములేమో! భాషాపరిశోధన మీవలె దీర్ఘముగను, అగాధముగను, సూక్ష్మముగను జేసినవారు అనేకులు లేరు. అనేకులననేల! ఎవ్వరులేరన్న నత్యుక్తియా! భాషావిషయక విమర్శనమునందు మీ గ్రంథము నాకుంజూడఁ బ్రథమగణ్యంబు.

మద్రాసు.
2-4-1916.

క. రామలింగారెడ్డి.

4, మల్లికేశ్వరులగుడివీథి,
జార్జిటౌను, మదరాసు,
11-2-1919.

శ్రీ వేదమూర్తులైన బ్రహ్మశ్రీ వఝ్ఝల చినసీతారామస్వామి శాస్త్రిగారికి.—

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి నమస్కారపూర్వకముగా విన్నవించు క్షేమవార్త. ఉ. కు.

చిరకాలమునకుముందే మీరు నాకు ప్రీతిపూర్వకముగా నొసంగిన మీరచించిన వసుచరిత్ర విమర్శన గ్రంథమును ఇన్నాళ్ళ కిప్పుడు పరికింపఁగలిగితిని.

తొల్లి ఏకార్ణవమందు మునింగిపోయిన భూతధాత్రిని సముద్ధరించువాఁడై ఏకార్ణవమై నింగిని మ్రింగ సమకట్టుచున్న యామహేశ్వర ద్వితీయమూర్తిని త్రోచి ఎక్కడిసముద్ర మక్కడ నిమిడియుండునట్లు నిలిపిన యానారాయణతార్తీయాకావతారముంబోలె మీరు వసుచరితాది విమర్శన క్రియలో తదాశ్రితమై యనంతమై, బహురూపములనున్న యభిప్రాయవ్యాభోగమును వేఱు పఱిచి విభజించి అవాంతరభాగము లేర్పఱిచి దానిదాని తావున దానిదాని నిలిపి వాఙ్మయప్రపంచమును అవ్యాకులముగా నుండునట్లు కావించితిరి. ఇందులకుఁగాక మఱియెందుల కానందింపఁదగును. ఎక్కడను ప్రల్లదములేక సర్వమును ఉపాదేయవిషయబహుళమై యున్నది. ఇది నా యభిప్రాయము.

వే. వేంకటరాయశాస్త్రి.

ఆనందప్రెస్సువారు ముద్రించిన వసుచరిత్రమునకు సశేషపీఠిక వ్రాసిన కీర్తిశేషులైన శ్రీమాన్ తంజనగరము తేవప్పెరుమాళ్ళయ్యగారు వేఱుగ వ్రాయకున్నను నాగ్రంథముపై సదభిప్రాయముతో నున్నవారేయని చెప్పవచ్చును. ఇందలి విషయములను వారు చాలవఱకుఁ బూర్తిగ నంగీకరించిరని చెప్పుటకు సందేహములేదు. వేయేల! దానింజూచి యిదిగాని దీనింజూచి యదిగాని కొన్నిస్థలములందు వ్రాయఁబడెనన్నంత సంబంధము సావధానముగా నారెండు పీఠికలను జదివెడి పాఠకమహాశయులకుఁ దోఁచకమానదు. అంతపూర్తిగ నావిమర్శనమును వారు సిద్ధాంతముగ నెంచికొన్నందులకు వారియెడల నేను గృతజ్ఞుఁడ నగుచున్నాను.

వారి విమర్శనమునకన్న నా విమర్శనము ప్రాచీనమని పాఠకమహాశయులకు విశదపఱుచుటకయి యానందప్రెస్సువారు నాకు లోఁగడ వ్రాసిన యొకజాబు నిటఁ బ్రచురించుచున్నాను. పీఠికా రచనాకాలమధ్యమున శ్రీమత్తేవప్పెరుమాళ్ళయ్యగారు పరమపదించినందున నానందప్రెస్సువా రీజాబు

త్తరగుణోత్తరమని వెల్లడింపఁజాలియుండు ననుటకు సందేహము లేదుగదా! పరిశీలింపఁగా వీరిరువుర కవితామార్గములును బరస్పరవిజాతీయము లగుటచే వీరి కవితల తారతమ్యమును విమర్శించుట కేవలము నసంగత మనఁజనును.

ప్రసంగవశమున వీరి కవితారీతుల నిటఁ గొంతవఱకుఁ జూపుచున్నాఁడను. పెద్దన రామరాజభూషణులు తమతమ కవితాభిరుచుల నిట్లు కొంతవఱకు వెల్లడించి యున్నారు.

తే. ... ...
కృతిరచింపుము మాకు శిరీషకుసుమ, పేశలసుధామయోక్తులఁ బెద్దనార్య.
(మనుచరిత్ర 1 ఆ. 14 పద్య)

ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం బలెను బూవబెడంగులు సూపునట్టి వా
కైతలు; జగ్గు నిగ్గు నెనగావలెఁ గమ్మన గమ్మన న్వలెన్;
రాతిరియుం బవల్ మఱపురానిహొయల్ చెలియారజంపుని
ద్దాతరితీపులుం బలెను దారసిల న్వలె లోఁ దలంచినన్;
బాఁతిగఁ బైకొనన్వలెను; బైదలి తుత్తుకలోనిపల్లటీ
కూఁతలన న్వలెన్; సొగసుఁగోర్కులు రావలె నాలకించినన్;
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చిన కన్నియ చిన్నిపొన్నిమేల్
మూఁతల చన్నుదోయివలె ముచ్చట గావలెఁ బట్టి చూచినన్;
డాతొడనున్న మిస్కులమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱ దొండపండువలె వాచవి గావలెఁ బంటనూఁదినన్; (పెద్దనార్య్య నుత్పలమాల)
... ... (చూడుఁడు 143 పుట, వసుచరిత్ర విమర్శనము)

సీ. నిజరూపమునకు వన్నియదెచ్చు వేత్రొక్క బెళుకొందు ధ్వనిహీరకళిక లమర
ఛాయాంతరాలక్ష్యసహజతేజము లైన లక్షణావైడూర్యలక్ష లమర
రతులతోఁ దులఁదూఁగు రమణీయరసవిశేషములను గారుత్మతములు మెఱయ
గురుసువర్ణ గుణైకగుంఫితస్థితిఁ దాల్చు నాయకనాయకోన్నతులు చెలఁగ
తే. నిల నలంకారనికరంబు లిరవుకొలిపి, కమలభవగేహినీపరిష్కరణకరణ
యోగ్యములుగా నొనర్చిన భాగ్యనిధుల, భామహాదుల ననిశంబుఁ బ్రస్తుతింతు.
(నరసభూపాలీయము 1 ఆ. 18 ప)

శా. భావం బెక్కడలేక వృత్తనియమాపాయంబుఁ జింతింప కెం
దే వర్తించి పరార్థవంచనలచే దీపించి మూర్ఖాళి సం
భావింపం గుకవిప్రణీతకృతిసామాన్యాకృతిం బూని పై
పై వన్నెల్ పచరింప దానిఁ దిలకింపం బోరు ధీరోత్తముల్. (వసుచరిత్ర 1 ఆ. 11 ప)

శ్లో. "అస్త్యనేకో గిరాం మార్గః, సూక్ష్మభేదః పరస్పరమ్
తత్ర వైదర్భగౌడీయౌ, వర్ణ్యేతే ప్రస్ఫుటాంతరౌ."

అను దండ్యాచార్యసూక్తిచొప్పునఁ బెద్దనార్యుని కవితారీతి స్వభావముద్రణైకతానమై వర్ణ్యమానవస్తుచిత్రణతత్పరమై యథౌచిత్యసంపన్నమై యుదారమయ్యుఁ గాంతిమంతమై సమాధిగుణ

భూషితమై ప్రసన్నమై మధుర మధురముగానుండి చాలవఱకు వైదర్భి యనఁదగి యుండును. రామరాజభూషణుని కవితారీతి యన్ననో యర్థాంతరఘటనైకతాన మై యాలంకారిక ప్రపంచప్రసిద్ధ లోకోత్తరవస్తుచిత్రణచతురమై యుదారమై సమాధిగుణాలంకృతమై శబ్దార్థాలంకారబహుళమై మధుర మధురముగనుండి చాలవఱకు గౌడి యనఁదగి యుండును. స్వర్ణకారుఁడు కుందనపుఁ బనిచేసి యందు మాణిక్యముల నందముగఁ బొదిగి యపూర్వాలంకారములను నిర్మించునట్లే రామరాజభూషణుఁడు శబ్దార్థశక్తికృతవ్యంగ్యగుంభితములగు భావవిశేషములను మిక్కిలి నేర్పుతోఁ జమత్కరించి వానిని మఱిమఱి సరిదిద్ది యపూర్వకావ్యాలంకారములను సృజించు శీలముగలవాఁడు. ఇట్టి విజాతీయకవితలకుఁ దారతమ్య పరీక్ష చేయుట పొసఁగునా?

ఇంక నమ్మహాకవుల కవితాసారస్యము సహృదయులకు విశదపఱుటకయి యిట నిరువుర కవితలను దిఙ్మాత్రముగఁ జూపి యందలి సారస్యము శెల్విక చేసి యంతటితో నీవిమర్శనానుబంధమును ముగించుచున్నాను.

ఉ. అబ్బురపాటుతోడ నయనాంబుజముల్ వికసింపఁ గాంతి పె
ల్లుబ్బి కనీనికల్ వికసితోత్పలపంక్తులఁ గ్రుమ్మరింపఁగా,
గుబ్బ మెఱుంగుఁ జన్గవ గగుర్పొడువన్ మదిలోని కోర్కులా
గుబ్బతిలంగఁ జూచె నలకూబరసన్నిభు నద్ధరామరున్.

ఉ. చూచి ఝళంఝళత్కటకసూచితవేగపదారవిందయై
లేచి కుచంబులుం దుఱుము లేనడు మల్లల నాడ నయ్యెడం
బూచిన యొక్క పోఁక నునుబోదియఁ జేరి విలోకనప్రభా
వీచికలం దదీయ పదవీకలశాంబుధి వెల్లిగొల్పుచున్.

మ. మునుమున్ బుట్టెడు కొంకు లౌల్యము నిడన్ మోదంబు విస్తీర్ణతం
బొనుపం గోర్కులు క్రేళ్ళుద్రిప్ప మది మెచ్చుల్ సెప్ప లల్లార్ప న
త్యనుషంగస్థితి ఱిచ్చపాటొసఁగ నొయ్యారంబునం జంద్రికల్
దనుకంజూచె లతాంగి భూసురుఁ బ్రఫుల్లన్నేత్ర పద్మంబులన్.

(మనుచరిత్రము 2 ఆ. 28, 29, 30 ప.)

సంగీత రసాస్వాద పరవశయై యున్న స్వర్వేశ్యయుఁ బ్రగల్భయునగు వరూధినికిఁ గన్నిచ్చకు వచ్చిన కాంతుఁ డట్టి యేకాంత మోహన ప్రదేశమున హఠాత్తుగా నగపడునపు డామె తొలు దొల్త నత్యాశ్చర్యముతోడను నమందానందముతోడను నాతనిపై నెడతెగని యాలోకన పరంపరలఁ బఱపుటయుఁ, దోడనె సత్త్వోద్రేకమున శృంగారదేవతావిహారప్రధానరంగము లనఁదగు నామె కుచకలశములు పులకితములగుటయుఁ, వెనువెంటనె వివిధరతోత్సవకౌతుకితములగు వాంఛలు క్రమ్ముకొనుటయుఁ, నట్టిసమయమున నవ్విలాసిని లేచి యొయ్యారపుఁ గులుకు నడలతోఁ దనమనంబున విహరించు దర్పకు విహారమును నిరూపించుచు నడయాడి నాయకుని సానురాగముగఁ జూచునపుడు మనోనిష్ఠమగు మదనావేశ మామె చూపులందుఁ బ్రతిబింబించుచుండ శంకా మోదాభిలాషాది భావ కదంబము లొకటినణఁచి వేఱొకటి సముద్రతరంగములవలె విజృంభించుటయుఁ, స్వభావసిద్ధములై

యొసంగుచు నాయికయొక్క యాకారాశయముల క్షణక్షణ జాయమాన పరిణామముల నిరూపించుచు నట్టి వరూధినిని సహృదయహృదయములకుఁ దారసిల్లఁ జేయుచున్నవి.

ఇంకఁ బయిరీతిని స్వభావసిద్ధముగ వస్తువును జిత్రించుటలోని పదార్థరచనావైఖరిగూడ నపూర్వమగుచుఁ బదరచనలోని జగ్గును, నర్థమునందలి నిగ్గును నెనయుగునట్లె విలసిల్లుచున్నది.

అబ్బురపాటుతోడ నయనాంబుజములు వికసింప ననుసహోక్తిచే నాశ్చర్య మతిశయించు కొలఁదిని నేత్రములు వికసించుచునే యుండెనని ధ్వనించుచున్నది. కావుననే మున్ముందుఁగూడఁ "ప్రఫుల్లన్నేత్రపద్మంబులన్" అని యిట్లు నేత్రవికాస మారంభించి ముగియకయే యుండెనని వర్ణింపఁబడెను. అట్లగుటచేతనే "తొంగలి ఱెప్పలందొలఁగఁ ద్రోయుచుఁ బైపయి విస్తరిల్లు గన్నుంగవ యాక్రమించుకొనునో ముఖచంద్రు నటంచు నంగజుఁ డానవెట్టి కదియంగుఱి వ్రాసె నసంగ" అని యిట్లు సంభావింపనయ్యెను. మఱియు నాయకదర్శనముచే నాయికానయనాంబుజములు వికసిల్లె ననుటచే నాయికయందుఁ బద్మినీత్వమును నాయకునందుఁ బద్మినీనాయకత్వమును ధ్వనితము లగుచున్నవి. ప్రవరునితోఁ గాకున్నను మాయాప్రవరునితోనైన నాయికకు సమాగమము కవిచే సంఘటింపఁబడినందున నిట్టిధ్వను లసంభవములు కానేరవు. పద్మవికాసముతో నేత్రవికాసమునకును నాశ్చర్య వికాసమునకును నభేదము నధ్యవసించుటచేతఁ బద్మబాంధవుని యాలోకనములచేఁ బద్మము లనివార్యముగ వికసించునట్లె నాయకదర్శనమున లజ్జావిదూరయగు నాప్రౌఢనేత్రము లనివార్యముగ వికసింపసాగెనని ధ్వనించుచున్నది. ఆమె యాశ్చర్యమెడలేక వికసింపసాగెననుటచే నాయకుని యదృష్టచరలోకోత్తరసౌందర్యాతిశయ ముత్తరోత్తరము మనోహరమగుచుఁ గన్పట్టసాగెనని ధ్వనితమగుచున్నది.

కాంతివెల్లుబ్బుటచేఁ గనీనికలు వికసితోత్పలపంక్తులను గ్రుమ్మరించుచున్న వనుటచేత వరూధినీవరవరణ సూచక నీలోత్పలమాలికాసమర్పణము వ్యక్తమగుచున్నది. మఱియు నీలోత్పలములు మదనసాయకములగుటచేఁ బ్రవరునిపై మోహజనకమగు మదనసాయకాసారము ప్రవర్తిల్లెనని తోఁచుచున్నది. (తత్తాదృశ మదనసాయక ప్రసారముచేఁ గూడఁ బ్రవరునిచిత్తము చలింపనైన లేదని మున్ముందు వర్ణించుట యుక్తముగనే యుండును. దానఁ బ్రవరునిజితేంద్రియత్వ మెంతయుఁ బరిపుష్టమగును.) మఱియుఁ గ్రుమ్మరింపఁగా ననుటచేతఁ గూడ లజ్జావిదూర ప్రౌఢనాయికా ప్రయుక్త నిర్నిరోధాలోకన పరంపరా ప్రసారము ధ్వనించుచున్నది. పైరీతిని బ్రసరించెడి యాలోకనముల వర్ణనమెల్ల నాయకుని యదృష్టపూర్వాశ్రుతచర లోకోత్తర సౌందర్యమును నాయికారతిభావ విజృంభణమును విశదీకరింపఁ జాలియున్నది.

"వలభూబరసన్నిభు నద్ధరామరున్ జూచె"ననుటచే భూలోకముననున్న యాదేవకాంతకు భూసురుఁడగు నాప్రవరుఁ డనురూపుఁ డనెడి సమాలంకారము ధ్వనించుచున్నది.

అవ్వరూధిని యిట్లు సానురాగయై చూచినతోడనే లేచి మోహజనకముగ నటఁగులుకునడల నడయాడెనని వర్ణించు రెండవపద్యము సహృదయుల మనోదర్పణంబులం దట్టివిలాసిని యొయ్యారపు నడకలను బ్రతిబింబింపఁ జేయుచున్నదని చెప్పవచ్చును. వలుదయగు మామిడిచెట్టునొద్దనుండి లేచి పోయి సన్నని పోఁకచెట్టుచాటున నిల్చి యాలతాంగి నాయకుని సానురాగముగఁ జూడసాగెననుట

మిక్కిలి యుచితముగనున్నది. పూచినపోఁకచెట్టును జేరెననుటచే వలపులంగులుకు నాయకు నవ్వరూథిని చేరఁగలదను కల్యాణోదర్కత ధ్వనితమగుచున్నది.

ఆధవళాయతలోచన తన యాలోకనములనెడి సుధావీచికలచే నాతనికిని దనకును గలమధ్య ప్రదేశము నెల్లవెల్లివిరియఁజేసెనని వర్ణించుటచేత నాయచ్చరమచ్చెకంటి యొక్క కలశాబ్ధిసంభూతి గోచరింప "చిన్నివెన్నెలకందు వెన్నుఁదన్ని సుధాబ్ధిఁ బొడమినచెలువ తోఁబుట్టు మాకు" అను సందర్భము ప్రదర్శింపఁబడినట్లుగ విలసిల్లుచున్నది.

తొలుదొల్త బాహ్యేంద్రియములగు నాలోకనాదుల ద్వారాగా నంతరింద్రియమగు మానసమునకు లౌల్యాదులు గల్గుటయుఁ బిదపనట్టి యాంతరంగికధర్మము లాకారము నందనఁగా నాలోకనాదులందుఁ బ్రతిబింబించుటయు సహజమగుటచే "మునుమున్ బుట్టెడు..." అను మొదఁగు మూఁడవ పద్యములోని వర్ణన మెంతయు స్వభావసిద్ధముగా నున్నది.

స్వర్వేశ్యయుఁ బ్రగల్భయునగు వరూథినికిసైతము ప్రవరుని జగన్మోహనాకారము కంటఁబడినపుడు మొట్టమొదట సంకోచమంకురించెను. అట్టి యాంతరంగిక సంకోచముచే నాలోకనములకు నిర్నిరోధప్రచారము సంభవింపమింజేసి యీషన్మాత్రనిరోధమును సైతము సైఁపఁజాలని యామెనయనములందు లౌల్య మతిశయించెను. తోడనె ప్రౌఢయగునామె కట్టి జంకు తీరుటంజేసి యామెనేత్రములు యథేచ్ఛముగా నాజగన్మోహనరూపమును జూడ నారంభించుటచేతఁ గల్గిన సమ్మోదాతిశయమింకను దనివితీర నాతని సౌందర్యవిశేషమును దిలకించుట కనువుపడునట్లుగ నామెనేత్రములకు విస్తీర్ణతను సంభవింపఁజేసెను. అట్లానందాశ్చర్యముల నోలలాడెడి యామెమానసమునందు వెనువెంటనె వివిధరతోత్సవకౌతుకితములగు వాంఛలాగుబ్బ, కొనుచు నామె యాలోకనములందుఁ ద్రుళ్లింతలను వెలయఁజేసెను. తోడనె సంభావ్యమాన వివిధరతోత్సవ ప్రదానయోగ్యమగు నాతనిమోహనాకారమును మానసమున మెచ్చుకొనసాగెను. తాదృశప్రశంసాతత్పరత యామె కనుఱెప్పలను స్వభావసులభముగ నల్లలనాడించెను. తోడ్తోన ప్రశంసార్హ మగునట్టి దివ్యమంగళ విగ్రహము సన్నికృష్టమై యలరారుటం జేసి యామె కనులుసైతము స్తబ్ధములయ్యెను. అంతలోనె యాంతరంగిక వాంఛాకదంబము పెల్లురేఁగుటచేత నామె చూపులం దొకానొక విధమగు నొయ్యారముప్పతిల్లఁగా నాధవళాయతలోచన యాలోకనకాంతులు వెన్నెలలు కాయసాగెను.

పైరీతిని శంకా మోదాభిలాష శ్లాఘాది భావకదంబము క్షణక్షణము నొకటివెన్క నొకటి యుద్రేకించుచుండఁగాఁ దనమానసము నందలి క్షణక్షణ జాయమాన పరిణామమును వెల్లడించుచున్నట్టియుఁ, నాశ్చర్యాతిశయముచే నంత కంతకును వికసించుచునే యున్నట్టియు నేత్రపద్మములతో నవ్విలాసిని కాంతుని జూడసాగెనని యిట్లు పెద్దనార్యుఁ డామదనపరవశయగు వరూథిని సహృదయహృదయములందుఁ బొడకట్టునట్లుగ మిక్కిలి నేర్పుతోఁ జిత్రించియున్నాఁడు.

ఇంక రామరాజభూషణుని కవితారీతిని గొంత ప్రశంసించుచున్నాఁడను.

నాయికానాయకప్రథమసమావేశసందర్భమున రామరాజభూషణుఁడు మిక్కిలి నేర్పుతో నౌచిత్యమును బాటించెను. నాయకుఁడు లతాంతరితగాత్రుఁడై ప్రచ్ఛన్నుఁడై తత్తాదృశగిరికాజగన్మోహనరూపము నీక్షించుచు ననురాగపరవశుఁడై వినుచుండ నాయికయొక్క యున్నతగోత్రో

ప్రఖ్యాతి, సంగీతసాహిత్యవిద్యాసంపత్తి, మున్నగునుత్తమకన్యాలక్షణములను (మాయా) మానితో గిరికాసఖి చెప్పెడి మిషను గల్పించుకొని ప్రశంసించెను. అట్లే నాయికయెదుట నామె చెలులు (మాయా) మానితోఁ జెప్పెడి మిషను గల్పించుకొని నాయకుని ధీరోదాత్తతాది సద్గుణకదంబమును బ్రశంసించి, యాతఁడు గిరిక ననతికాలములోఁ బెండ్లియాడఁగలఁడని భావిని ధ్యానించి తెలిసి యా (మాయా) మాని చెప్పినట్లును నందులకు సఖులౌత్సుక్యముంజూపఁగా నమ్మాని తనమంత్రప్రభావమున నాజగన్మోహనాకారుఁడగు వసురాజునటకు రప్పించినట్లును సందర్భపఱిచి నాయికామానసము నందును ననురాగబీజములను వెదచల్లెను.

ఇచటి రతిభావము పరస్పరానురక్తులగు నాయికానాయకు లాలంబనముగఁ గలదగుటం జేసియు, నాయిక ముగ్ధయుఁ గులపాలికయు నగుటం జేసియుఁ, బరమపవిత్రమును నీతి బోధకమును నగుచు నిష్కళంకశృంగారరసరూపమున సహృదయస్వాదయోగ్య మగుచున్నది. ఇట్టి సందర్భమున వసురాజును గిరిక యాలోకించిన యాలోకనములను రామరాజభూషణుఁ డీక్రిందిరీతిని వర్ణించెను.

సీ. తలిరుఁ బ్రాయమువాని వలరాజు నలరాజు నలరాజుఁ దెగడు సోయగమువానిఁ
బసిఁడిచాయలవానిఁ బగడంబు జగడంబు జగడంబుగల మోవిసొగసువానిఁ
దళుకుఁజెక్కులవానిఁ దులకింపు పలుకెంపు పలుగుంపు లొలయు నవ్వొలుకువానిఁ
జికిలిచూపులవాని సిరిమించు దొరయించు దొరదపించు కాంచనాంబరమువాని

తే. నొఱపు గలవాని మకుటకేయూరహార, కటకకుండలచాకచక్యములవాని
నమ్మహీజానిఁ గని లేచి యమితవినయ, సంభ్రమము దోఁప నిలిచి రబ్జాతముఖులు.

చ. అనుపమకాంతివైభవసమన్వితు నా వసురాజుఁ గాంచు ప
ద్మినిసరసాంతరంగమున మించె వినూతన రాగకందళం
బొనరె నఖండవాసనలు నుత్కళికల్ వికసిల్లె నల్ల న
ల్లననిగిడెం బ్రమోద తరళస్థితులై తమిఁ జూపుతుమ్మెదల్.

చ. తొలుదొలుతన్ విలోలగతిఁ దొంగలి ఱెప్పలనాని కర్ణకుం
డలరుచి ధాళధళ్యముల డాఁపున నల్లన పొంచిమించునై
వెలువడి పూర్ణచంద్రుపయి వెన్నెలపుల్గుల చాలుబ్రాలు లీ
లల విభుమీఁద వ్రాలె నవలా నవలాలితదృష్టిజాలముల్.

క. వసుధాసుధాంశుఁ బొదవుచు, వెస మరలుచు మరలి మగుడ వెడలుచు లలనా
లసమానదృష్టిజాతము, లసమాంబకు చిత్రశరము లై విలసిల్లెన్.

(ఇచటి లసమానశబ్దము శానచ్ ప్రత్యయాంతము కాదు. ఇంక చానస్ ప్రత్యయాంతము)

చ. వనజదళాయతాక్షి నిడువాలికచూ పనిమేషవృత్తినా
ఘనునవకంబుపైఁ బొలసి కాంత తదీక్షణజాలకంబుపై
బొనినఁ ద్రపాబ్ధిఁగ్రుంకియును గోరికఁ గ్రమ్మఱఁ గూడఁబొఱుమో
హనగుణశక్తిసిష్వటిలునవ్వలరాయని నేర్పు పెంపునన్.

తే. కౌతుకముప్పాని యొండొరులఁగాంచఁదివురు, చంచలాక్షికిఁ బలికి నేత్రాంచలములు
గూర్చ్వలరాచయొజ్జ గోర్కులు దలిర్ప, నదిగదా భావిశోభనవ్యంజకంబు.

(వసుచరిత్రము - 3 ఆశ్వా. 46,48—52)

ఇందు మొదటిపద్యము ఛేకానుప్రాసవృత్త్యనుప్రాసాంత్యానుప్రాసయమకపాదార్ధముక్తపదగ్రస్తాదిబహువిధ నియమకలితవివిధశబ్దచిత్రచిత్రిత మై శ్లేషసమతాసౌకుమార్యమాధుర్యాదిగుణసముల్లసితమై యలరుచున్నది.

ఈసందర్భమునందలి నాయిక ముగ్ధయుఁ గులపాలికయు నగుటచే ననురక్తయై యున్నను మనుచరిత్రమునందలి స్వైరిణియగు వరూధినివలె నాయకుఁడు కంటఁబడినదిమొదలుగ గాఢానురాగముతో నెడతెగని యాలోకనపరంపరల నాతనిపైఁ బ్రసరింపఁజేయుట యుచితముకాదు. కావుననే రామరాజభూషణుఁడు ముగ్ధయగు గిరికయొక్క యనురాగ లాలితములగు దృష్టులల్లనల్లన నిగిడి నాయకునిపైఁ బ్రసరింపఁ గొంకి పొంచిపొంచి బయలువెడలుచు మరలుచు రతిభావవిజృంభణ పారవశ్యమున నెట్టకేలకు నాయకునిపైఁ బ్రసరించె ననియు నపుడు నాయకుఁడు దన్ను సాభిలాషముగ నీక్షించుచున్న విషయము గోచరమగుటచే నాయిక లజ్జాపరవశయై యట్టినాయకునకు సమ్ముఖముగ నాలోకనములను బ్రసరింపఁజేయలేక మరలించియుఁ దుదకు మన్మథోద్రేకపరవశయై దన్ను సాభిలాషముగఁ జూచునాయకున కభిముఖముగఁ దనదృష్టులను బ్రసరింపఁజేసెననియు నిట్లుగ సహజముగను నుచితముగను బ్రౌఢముగను వర్ణించెను.

48 పద్యము:—నిరుపమానలావణ్యశాలియగు వసురాజును గాంచిన తోడనె పద్మినీజాతిస్త్రీయగు గిరికమానసమున నభూతపూర్వమగు ననురాగ మంకురించెననియు, వెనువెంటనె తాదృశానుభవ వాసనాజన్యములగు స్తంభ రోమాంచ స్వేదాదులుప్పతిల్లెననియుఁ, దోడ్తోడనె తత్ప్రాప్తివిషయక త్వరారూపౌత్సుక్యము విజృంభింపసాగెననియు, వెన్వెంటనె తాదృశ మనోహరప్రాప్తివిషయకహర్షముచేఁ జంచలములగు భ్రమరసదృశ నీలాతినీలదృష్టుల నాతనిపై నిగుడసాగె ననియు (లేదా భ్రమరసదృశము లగుదృష్టు లల్లనల్లన నిగుడసాగెననియు) నిట్లు రామరాజభూషణుఁడు ప్రాకరణికవసురాజవిషయకగిరికానురాగమును మిక్కిలి యుచితముగ వర్ణించినాఁడు.

అనుపమకాంతివైభవశాలికి వసురాజ (వసు=కిరణ)ను పేరు సమర్థమగుచున్నది. అట్టి లావణ్యశాలి యగుటనే పద్మినీనాయికకు దర్శనమాత్రమున ననురాగ మంకురించెనను స్వారస్యము విలసిల్లుచున్నది. పద్మిని యంతరంగము సరసమనుట మిక్కిలి యుచితముగనున్నది. గిరిక కన్యయుఁ గులపాలికయు నగుటచేఁ బ్రప్రథమమునఁ గల్గిననురాగ మంకురప్రాయమనుట మిగుల ననురూపముగ నున్నది. కావుననే యట్టిలజ్జావతియగు ముగ్ధదృష్టు లల్లనల్లన వసురాజుపైఁ బ్రసరింపసాగెననుట మిగుల నుచితమై సహజమై యలరారుచున్నది.

ఇందు వసురాజసంబంధి నిరుపమానకాంతివైభవరూపోద్దీపనవిభావముచేతను, గిరికానిష్ఠ స్తంభరోమాంచస్వేదాదిరూపసాత్త్వికభావములచేతను,నౌత్సుక్య ప్రమోదచాపల్యాదిసహాయభూతసంచారిభావములచేతను, సానురాగవీక్షణరూపానుభావములచేతను, నాలంబనవిభావభూత వసురాజవిషయక గిరికారతిరూపస్థాయిభావము పరిపుష్టమగుచు శృంగారరసరూపమున సహృదయస్వాదయోగ్యమగుచున్నది.

మఱియుఁ బైరీతిని రసప్రతీతి సాధనసామగ్రి నెల్లను బూర్ణముగ వర్ణించుటచేతను, నందలి రాగశబ్దము రతిరూపస్థాయి భావవాచక మగుటచేతను, నట్లెయందలి వాసనాశబ్దము వాసనాజన్యసాత్త్విక భావలక్షకమగుటచేతను, దరంగవాచకమగునుత్కలికాశబ్దము తరంగసదృశసంచారిభావలక్షకమగుట చేతను శృంగారరసలక్ష్యభూతమగు పైపద్యము "విభావేనానుభావేన వ్యక్తస్సంచారిణా తథా రసతామేతి రత్యాదిః స్థాయిభావస్స చేతసామ్" అను రససామాన్యలక్షణమును స్ఫురింపఁజేయుచున్నది.

పయిపద్యమునందుఁ బద్మినీసూర్యపరమగు ధ్వన్యర్థముగూడఁ గలదు. నిరుపమాన తేజశ్శాలి (కాంతి=తేజము) యగు నాసూర్యుని (వసు=కిరణ) గాంచినతోడనే పద్మినియొక్క మరందయుక్తమగు నంతరంగమున నసఁగాఁ గళికామధ్యమున వినూతనమగు రాగకందళమనఁగా భ్రమరనినాద మారబ్ధమయ్యెను. మరందపానపారవశ్యమునఁ దుమ్మెదలు పద్మము ముకుళించునపుడు పైకిరాఁజాలకుండుటచేఁ గోరకములలోనుండి పోయినవనియు, నపుడు ప్రభాతమగుటచేఁ బద్మవికసనారంభప్రథమక్షణమునం దట్టి వికసనారంభమును గ్రహించి బహిర్గమనప్రాప్త్యవకాశజనితానందమునఁ గళికలోనాదసేయ సాగెననియుఁ దాత్పర్యము. (ఇచట వ్యాఖ్యాతలీమార్గమునఁ బోక సూర్యదర్శనోత్తరక్షణమునఁ బద్మలతకు మూలమగుదుంపలో మొలక లేచెననియు, నది వెనువెంటనె పరిమళించి మొగ్గ దొడిగెననియు, నక్కారణమున దానిపైఁ దుమ్మెదలు వ్రాలెననియుం నిట్లసంభవముగ నర్థముచేయుట చింత్యము) అట్లు వికసన మారంభింపఁగనే యట్టియీషద్వికసితకమలకోరకములనుండి పరిమళము లుద్గమింపసాగెను. అట్టి దరవికసితకోరకములనుండి బహిర్గమనాపేక్షను జూపునట్టి ప్రమోదచలితములగు భ్రమరములెట్టెటో సందుచేసికొని యల్లనల్లన వెలికి నిగుడసాగెను.

పైపద్మినీభాస్కరపరవస్తుధ్వనిచే నప్పటి గిరికావీక్షణములకుఁ దాదృశభ్రమరములతో సామ్యము ధ్వనించుచున్నది. కాఁగా సూర్యునిగాంచినతోడనె పద్మిని కెట్లనివార్యమగు వికాసము కల్గునో యట్లె వసురాజును గాంచినతోడనె గిరికకును ననివార్యమగు ననురాగమొదవె ననియుఁ, బద్మినీభాస్కరులకువలెనె గిరికావసురాజులకు సైతము దాంపత్యము బహుజన్మసిద్ధమె యనియు, ("సతీచ సాధ్వీ ప్రకృతిః స్థిరాపి పుమాంసమభ్యేతి భవాంతరేష్వపి") భ్రమరములను బద్మమాకుళ్యము ప్రతిబంధించుచున్నను నవిపద్మదళము లించుకవీడుట సందుచేసికొని తమితో నెట్టెటో పైకి వెడలు నట్లె గిరికానురాగవీక్షణములు, లజ్జావిజృంభణము ప్రతిరోధించుచున్నను ననురాగప్రేరితములై ప్రమోదౌత్సుక్యపరవశములై యెట్టెటో వసురాజుపైఁ బ్రసరింపసాగెననియు నిట్లుపమాధ్వనివైభవము విలసిల్లుచున్నది. కావున నీయుపమాధ్వని గిరికాలజ్జావైభవమును వసురాజువిషయకగిరికానురాగమును వ్యక్తపఱచుచుఁ బైనుదాహరించిన రసధ్వని నెంతయుఁ బరిపుష్టముఁ గావించుచున్నది.

ఈసందర్భమున వసురాజు వచ్చుచున్న క్షణములలోనె గిరిక హఠాత్తుగా నాతనిఁ గాంచెనని మాత్రమె గ్రహింపవలెనుగాని యామె యాతఁడు వచ్చి కూర్చున్నపిదప నాతనిపయి నిలుకడగాఁ దన దృష్టిని బ్రసరింపఁజేసెనని గ్రహింపరాదు. అట్లు గ్రహించునెడల, రాజెట్లును గిరికవైపు చూచుచునే యున్నాఁడుగాన నట్లు చూచుచుండుట నీక్షించియుం ముగ్ధయగుగిరిక యాతనిపయి నిర్ణిరోధముగ దృష్టులను బ్రసరింపఁజేసెనని యంగీకరింపవలసి వచ్చును. అట్లయినచో 49—52 పద్యము లసంగతములు కావలసివచ్చును. కావుననే కవి వసురాజుఁగాంచు పద్మినియంతరంగమున రాగమంకురించిన పిదప నామెదృష్టులు "అల్లనల్లన నిగిడెం బ్రమోదతరళస్థితులై" అని మిక్కిలి జాగ్రత్తగాఁ జెప్పినాఁడు.

49:—"తొలుదొలుతన్......" కాటుకకన్నులనుండియుఁ గనీనికలనుండియు బయలువెడలునవగుటంజేసి నీలాతినీలములుగను, ధవళాయతలోచనములనుండి బయల్వెడలునవగుటంజేసి ధవళధవళముగను గాంతాదృష్టులు వర్ణింపఁబడుట సంప్రదాయసిద్ధమై యగుటచేఁ బైపద్యమున నీలాతినీలదృష్టిప్రసారమును వర్ణించి యిందు ధవళాలోకనముల ప్రసారమును వర్ణించుచున్నాఁడు. వెనుక నుదాహరించిన మనుచరిత్రపద్యములలోఁగూడ నిట్లే వర్ణింపఁబడెనని గ్రహించునది.

ప్రమోదప్రేరితము లయ్యు ముగ్ధయగు నాగిరికయవలోకనములు లజ్జానిరోధమునఁ దొలుదొల్త నావాల్గంటికెప్పల నానుకొని నిల్చినిల్చి పిదప ననురాగబలమున వెలికివచ్చి మరల లజ్జాపరవశము లగుచుఁ గర్ణకుండలగతవజ్రకాంతులలో డాఁగిడాఁగి మరల ననురాగోద్రేకమున నతిశయించి, సంపూర్ణచంద్రునిపయి వెన్నెలపులుఁగులు వ్రాలురీతిని వసురాజుమీఁద వ్రాలెను. ఇచట విభుమీఁద వ్రాలెనని యిట్లు సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడినను నుపమానవాక్యములోని పూర్ణచంద్రశబ్దస్వారస్యముచే నవ్విభుముఖముపైనె యామెదృష్టులు ప్రసరించెనని రామరాజభూషణహృదయము నెన్న నగును. అనన్యాస్వాద పరములగు చకోరము లెట్లు చంద్రికనే యాస్వాదించునో యట్లే యనన్యాస్వాదపరములగు కన్యయైన గిరికదృష్టులును వసురాజు మోమునందె యత్యంతాసక్తితోఁ బ్రసరించెనని యిందలి యౌపమ్యము విశదీకరించుచున్నది.

ఇందు నవోఢ భర్తృశయనాగారమునఁ బ్రవేశించునపుడు లజ్జానిరోధమునఁ గొంకుచు వెనుదీసి సఖ్యాదు లవలంబముగా నిల్చుచు నట్టిసఖీహస్తలాలనమున నెట్టెటో శయనగృహమున నడుగిడి తుదికి రత్యుద్రేకపారవశ్యమున నాథుఁ గవయు ననువస్తువు ధ్వనితమగుచున్నది. దానిచేనట్టి నవోఢతో గిరికాదృష్టుల కౌపమ్యము ధ్వనించుచున్నది. అట్టియుపమాధ్వనిత్వము గిరికా లజ్జానురాగములకె పరిపుష్టత నొందించుచున్నది.

మఱియు నిందలి వ్రాలెనను ప్రయోగముయొక్క స్వారస్యముచే నవోఢ నాథునిసన్నిధికిఁ బోవునపు డెట్లు లజ్జాపారవశ్యమున నొడలు మఱచి నాథునిపై వ్రాలునో యట్లే యాలజ్జావతిదృష్టులు సైతము విభునిమీఁద వ్రాలెనని స్ఫురించుచున్నది. అనఁగా గిరికాదృష్టు లెట్టెటో రాజుం దరిసి యటఁ జొక్కెనే గాని యాతఁడు సాభిలాషముగఁ దన్నుఁ జూచుచున్నవిషయమును గ్రహింపఁ గల్గునంతటి నిలుకడగా నింకను బ్రసరింపలేదని భావము.

ఇట దృష్టులు కర్ణకుండలకాంతులలో డాఁగె నటుటచే గిరికా నేత్రములు కర్ణాంతవిశ్రాంతము లని వ్యక్తమగుచున్నది.

"50:—వసుధాసుధాంశు..." ఆగిరికయొక్క లజ్జానురాగములు హోరాహోరిగ నొనర్చు పోరాటమున ననురాగవిజయవశమున నామెదృష్టులు వసురాజుపైఁ బ్రసరింపఁబోవుచు నంతలోఁ గల్గు లజ్జావిజయవశమున వెనుకకు మరలుచు వెన్వెంటఁ గల్గు ననురాగవిజయవశమున మరల వసురాజుపైఁ బ్రసరింపఁబోవుచు నుండెను. ఆమె లజ్జానురాగము లిట్లు సమతులారోహముగఁ బోరుచున్నట్లు వర్ణించినను "మరల మగుడ వెడలుచు" నని తుదికనురాగమునకే విజయమిచ్చుట యెంతయుఁ బ్రౌఢముగా నున్నది. ఇట్లు గిరిక దృష్టులు గతాగతములతో నాందోళించుచుండెనే గాని యింకను నిలుకడగా వసురాజుపైఁ బ్రసరించియుండలేదు, కావుననె 51,52 పద్యములు సుసందర్భము లగుచున్నవి.

మోహజనకము లగుటచేత నామె యాలోకనములు మదనసాయకములవలె భాసిల్లెను. మదనుని సామాన్యసాయకములకు సైతము బయల్వెడలిన వెనుక మరలుటగాని యెదురుదగిలి వెన్కకుఁదూలిన పిదప మరల వెడలుటగాని లేదు. కావుననె యట్టి గతాగతములుగల గిరికావీక్షణరూప మదనసాయకములు చిత్రశరములై విలసిల్లెను. సామాన్యకాంతావీక్షణములకన్న లజ్జామంథరవీక్షణము లెక్కుడు మోహజనకములని కవి హృదయము. అసమాంబకుఁ డనఁగా నిరుపమానములగు శరములు గలవాఁడనియు నర్థము లభించును గాన నట్టివాని కట్టి యసాధారణశరము లుండుటయు వింతగాదని స్వారస్య మెన్నఁదగును.

“51—వనజదళాయతాక్షి......” ఆగిరికయొక్క దీర్ఘమైనట్టియుఁ వాఁడియగునట్టియు నాలోకన మావసురాజుచక్కఁదనముపై నిర్నిమేషముగఁ బ్రసరించి యపు డాతనివీక్షణ సమూహము పైకొనఁగా లజ్జాసముద్రములో మునిఁగియు నామదనుని నేర్పు పెంపున సాభిలాషముగ మరల నారాజు చక్కఁదనముపైఁ బ్రసరింపసాగెను.

“దృష్టాదర్శయతి వ్రీడాం సమ్ముఖం నాభిపశ్యతి, ప్రచ్ఛన్నం వా, భ్రమంతం వా తిర్యత క్తం పశ్యతి ప్రియమ్” అనుచొప్పున ననురక్తయగు ముగ్ధ ప్రథమసమావేశమున, నాయకుఁడు తనవైపు చూడనపుడు మాత్రమె యాతనివైపు చూచుచుండుటయు, నాతఁడు తనవైపు దృష్టిని బఱపుచున్నట్లు తాఁజూచినతోడనె తనదృష్టిని మరలించుటయు సహజము. ప్రకృతమున గిరిక తనదృష్టి నింతదనుక నిలుకడగా వసురాజుపైఁ బ్రసరింపఁజేసియుండనందున నాతఁడు తనవైపు చూచుచున్నదియు లేనిదియుఁ గ్రహింపలేదు. ఇప్పటి కనురాగప్రాబల్యమున నొడలుమఱచి నిలుకడగాఁ దనదృష్టిని వసురాజుపైఁ బ్రసరింపఁజేయుటకు సాహసించినది. కాని యంతలో నతఁడు తన్ను సాభిలాషముగ నీక్షించుచున్న విషయమును గ్రహించినందున మరల లజ్జాపరవశయై తనదృష్టిని మరలించెను. ఇట్టిస్థితిలో గిరికాదృష్టి మరల రాజుమీఁదికిఁ బ్రసరింపఁ బోవుట సహజముకాకున్నను నావలరాజు నేర్పు పెంపునం జేసి మరల నాయకునిఁ గూడుట కనఁగా నాతనిపైఁ బ్రసరించుటకుఁ బాఱె ననఁగా బయలుదేఱెను. ఇట్లనుటచే నింకను గిరిక వసురాజును నిలుకడగఁ జూడలేదను స్వారస్యము విలసిల్లుచున్నది.

మఱియు నిందు “అనిమేషవృత్తి” అను మొదలగుపదములకుఁ గల మత్స్యాద్యర్థాంతరముల మహిమచే గిరికాదృష్టికి మత్స్యముతో నభేదము రంజిల్లునట్లుగ శ్లిష్టాశ్లిష్టశబ్దనిబంధనరూపకాలంకారము వెలయునట్టర్థాంతరమును గ్రహింపనగును. కాఁగా మత్స్యము (అనిమేష) మేఘముయొక్క (ఘను) క్రొత్తనీటికై (నవ, కంబు)గఁ దట్టి యంతలో జాలరియొక్క (వల, రాయని=వలగలవాని) వల (జాలకంబు) తనపైఁబడఁగా నాచేఁప నీటిలో మునిఁగియుఁ గ్రొత్తనీటిమీఁది యభిలాష పారవశ్యముచే (కోరికల్) జాలరివలలోఁ బడుట కనువగునన్నవిషయమును స్మరింపక మరల మీఁది కెగఁబ్రాఁక నుంకించునను రూపకార్థము లభించుచున్నది. ఇట్టిరూపకము గిరికావీక్షణ మత్స్యౌపమ్యాశ్రితోపమాగర్భ మగుటంజేసి “క్రొత్తనీటికిఁ జేఁప యెగఁదట్టువిధమున వసురాజుసోయగమునకై యామెదృష్టి నిగుడసాగె ననియు, నంతలో జాలరి వలవేయఁగా నాచేఁప యాజాలకమునకు దొరకకుండ నీటిలో మునింగెడిమాడ్కిని గిరికాదృష్టియు వసురాజసాభిలాషప్రతివీక్షణ మెదిరిపైకొనఁగా నద్దానికి దొరకక లజ్జామగ్నమయ్యెననియు, వెన్వెంటనే యాచేఁప క్రొత్తనీటిపైఁ గలయభిలాషపారవశ్యమున జాలరివల భీతిని మఱచి మరలఁ బైకెగఁబ్రాఁకు చాడ్పున నాగిరిక వీక్షణము

సైతము వసురాజు సోయగము నీక్షించుచు నభిలాషచే లజ్జను గణింపక యాతనిపైఁ బ్రసరింపఁ బడియెననియు నిట్లు ధ్వన్యర్థవిశేషములు లభించి గిరికా లజ్జావైభవమును నామె రతిభావవిజృంభణమును బరిపుష్టములం గావించుచున్నవి.

52:— "కౌతుకముప్పాని......" కౌతుకముతో నొకరినొకరు చూచుటకు యత్నించు నట్టి యాగిరికా వసురాజులకోర్కులు సఫలమగునట్లుగ మదనుఁడను శృంగారోపాధ్యాయుఁడు వారి దృగంచలములను సంఘటించెను. అట్టి బాహ్యసంభోగశృంగారరూప పరస్పరసాభిలాషావలోకనమెగదా యచిరభావియగు నాభ్యంతరసంభోగశృంగారరూపశోభనకార్యమునకు వ్యంజకమగును. ముమ్ముందు వ్రాయఁబోవువిధమున గిరికావసురాజుల వివాహసంస్కారరూపవ్యంగ్యార్థమును ఘటించుటనుబట్టి చూడఁగా నీసందర్భములోని గిరికా వసురాజుల పరస్పరాభిముఖసాభిలాషవీక్షణమును బాహ్యసంభోగశృంగారముగ జెప్పుటయె రామరాజభూషణహృదయమని విశదమగుచున్నది. అదియె యాలంకారిక సమయానుకూలముగను గన్పట్టుచున్నది. "విప్రలంభోఽథసంభోగ, ఇత్యేష ద్వివిధోమతః............(211)" "దర్శనస్పర్శనాదీని, నిషేవేతే విలాసినౌ, యత్రానురక్తావన్యోన్యం, సంభోగోఽయముదాహృతః" (225-) (సాహిత్యదర్పణము. 3 పరిచ్ఛేదము) అని యిట్లు విప్రలంభసంభోగభేదములచే శృంగారము రెండు విధములనియు, నాయికానాయకులన్యోన్యానురక్తులయి సేవించు పరస్పరాలోకనము సైతము సంభోగశృంగారమే యనియు నాలంకారికుల సమయమైయున్నది.

ఇటఁ గౌతుకమనఁగా గిరికాపక్షమున నుత్కంఠయనియు, వసురాజ పక్షమున నభిలాషమాత్రమనియు నర్థము చేయవలయును. 'ఒండొరుఁ గాంచఁ దివురు' అనుచో గిరికాపక్షమున "నావలకు నిలుకడగాఁ జూచియుండ కుండుటచే సావధానముగ వసురాజును జూచుట కుత్కంఠతో యత్నించు" అనియు, వసురాజు పక్షమున "నుత్తరోత్తరము నభిలాష మధిక మగుచుండుటచే నింకను నాగిరికను జూచుటకు యత్నించు" అనియు, నభిప్రాయమును గ్రహింపవలెను. అట్లు గిరిక సోత్కంఠయై యుండుటచే నామె దృష్టులు లజ్జానిరోధమునఁ జలితములయ్యెను. కాన నచటి "చంచలాక్షికి" అనుపదము సాభిప్రాయముగ వెలయుచున్నది.

నేత్రాంచలము లనఁగాఁ గన్నుల కొంగులని వాచ్యార్థము. కావున నది బాధితమగుటచే వానికి దృగంతములనఁగాఁ గటాక్షములని లక్ష్యార్థమును గ్రహింపవలెను. అట్లు గ్రహించినపుడు వారొండొరు నెడతెగక చూచుకొనిరనియు, నట్లు చూచుకొనుటలో వారి దృక్కిరణము లేకధారగా నేకీభవించినవనియు, వ్యంగ్యార్థవిశేషములు లక్షణాప్రయోజనముగ లభించును.

మఱియు నిందు, "వైవాహికదీక్షార్థకకంకణములను (కౌతుకము) ధరించి వివాహనేపథ్యము (గిరికాలజ్జారూపమగు) చాటున నుండుటచేఁ బరస్పరావలోకనాభిలాషులగు నావధూవరులకు (గిరికావసురాజులకు) వారి మనోరథములు సఫలము లగునట్లుగ వారి యుత్తరీయముల యంచులను (నేత్రాంచలములను) మన్మథుఁడను బ్రహ్మ (పురోహితుఁడు) ముడివేసెను. అట్టి వస్త్రగ్రంథియే గదా! యచిరభావియగు గర్భాధానార్థకతత్సమావేశరూపశోభనకార్యమునకు వ్యంజకమగును" అనువస్తువింద ధ్వనించుచున్నది. అట్టి వస్తుధ్వనిచే గిరికా వసురాజుల పరస్పరావలోకనసంఘటనమునకు

వైవాహిక వస్త్రగ్రంథితో సౌపమ్యము ధ్వనితమగుచున్నది. అట్టి యుపమాధ్వనిచే గిరికా వసురాజుల పరస్పరాభిముఖావలోకన మెడతెగక ప్రవర్తిల్లెననియు వారి వైవాహికసంస్కారము మన్మథబ్రహ్మచే (పురోహిత) నెరవేర్పఁబడుటచే ముగ్ధయుఁ గులపాలికయు నగు గిరికపక్షమున నట్టి సమ్ముఖావలోకన మౌచిత్యభంగము నొదవింప నేరదనియు, వారి దాంపత్యము విధిచోదితవివాహసంస్కారఘటిత దాంపత్యమువలెఁ బవిత్రమై చిరస్థాయియై సుక్షైకమూలమై వివిధాభివృద్ధులఁ బడయఁగలదనియు నిట్లనేకార్థవిశేషములు లభించుచున్నవి.

పైరీతిని గ్రహించినకొలఁదిని నిమ్మహాకవులకవితలలో నభిప్రాయవిశేషములు లభించుచునే యుండును. గనిలోని రత్నములను గ్రహించుటలో గ్రహీతలశక్తియే కొఱవడునట్లుగ నిమ్మహాకవులభావనల నెన్నుటలో విమర్శకులప్రతిభ మొక్కవోవలసినదేగాని యందలి యనంతాద్భుతాశయములకుఁ గొఱంత యుండనేరదుగదా! పైనుదాహరించిన మనుచరిత్ర వసుచరిత్రపద్యములకు వ్యాఖ్యానముచేయుటలో వ్యాఖ్యాతలు స్వారస్యములను జూపలేదు సరేగదా యనేక స్థలములలో నపమార్గములను బోయి యసంగతార్థములను సైతము వ్రాయుచువచ్చిరి. కావున విమర్శకాగ్రగణ్యులట్టి లోపము తీఱునట్లుగ నిట్టి మహాగ్రంథముల కుత్తమవ్యాఖ్యానము లొనరింతురుగాక.

విజయనగరము.
16-10-1927.

ఇట్లు సుజనవిధేయుఁడు,
వఝ్ఝలఁ చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి.

విషయసూచిక.

1 భాగము—వసుచరిత్రకథా సంవిధానము.

2 భాగము—అనుసృతులు.

పుట.

౩ భాగము—మూర్తికవియే రామరాజభూషణుఁడు.

4 భాగము—వసుచరిత్రలోని వృత్తిరీతిగుణములు.

5 భాగము—అర్థాంతరఘటనానైపుణి.

విషయసూచిక.

శ్రీ రస్తు.

వసుచరిత్ర విమర్శనము

మొదటి భాగము.

వసుచరిత్ర కథా సంవిధానము.

మహాభారతములోని యాదిపర్వమునఁ గల యుపరిచరవసుచరిత్రములోఁ గొంతభాగమును మూలముగాఁ జేసికొని మహాకావ్యలక్షణలక్షిత మగు "వసుచరిత్ర" మను నీశృంగారప్రబంధమును ప్రబంధాంక రామరాజభూషణమహాకవి రచించెను. భరతవంశకర్తయు, సంస్కృతమహాభారతకృతికర్తయు నగు వేదవ్యాసమునీంద్రుని మాతామహుండగు నుపరిచరవసు వీప్రబంధమునకుఁ గథానాయకుండు.

"ఇతిహాసోద్భవం వృత్త మన్యద్వా సజ్జనాశ్రయమ్,
చత్వార స్తస్య వర్గా స్స్యు స్తే ష్వేకం చ ఫలం భవే"

త్తను విశ్వనాథపంచాననుని సూక్తిచొప్పున మహాభారతప్రసిద్ధ మగు కథను తృతీయవర్గఫలకముగను, శృంగారరసప్రధానముగను, గవి వర్ణించియున్నాఁడు.

మహాభారతములోని యుపరిచరవసుచరిత్రమునకు సారము.

"చేదిదేశాధీశుఁ డగు వసురాజొకప్పుడు వేటకై యడవి కేఁగి యొక తపోవనమునఁ దపం బొనరించుచుండ నింద్రుఁ డేతెంచి యాతని రాజ్యపాలనమునకును దపఃప్రభావమునకును మెచ్చితి ననియుఁ దనతోఁ జెలిమి చేసి స్వర్గంబునకు వచ్చుచుం బోవుచు నుండుమనియుఁ జెప్పెను. మఱియు నాతనికిఁ గనకరత్నమయంబును గామగమనంబును నగు విమానంబును, దేవత్వంబును, సకలప్రహారణనివారకం బగు నింద్రమాలయను కమలమాలయు, దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణ క్షమం బయిన వేణుయష్టియు నిచ్చెను. వసురాజావిమానము నెక్కి యుపరిలోకములఁ జరించుటం జేసి యుపరిచరవసుం డనఁ బరఁగె. మఱియు నింద్రమాలాలంఛితుఁ డై యవ్వేణుయష్టి కేఁటేఁట నింద్రోత్సవము చేయుచు నీశ్వరునకు నింద్రాదిదేవతలకును నతిప్రియుం డయ్యె. అది మొదలుగ రాజు లెల్లఁ బ్రతివత్సరంబు నింద్రోత్సవము చేయుచుందురు.

అతఁ డట్లతిప్రీతుం డగు నింద్రుని వరంబున నేవురు పుత్త్రులం గాంచి రాజ్యంబు చేయుచు సుఖం బుండె.

అంత నిజపురసమీపంబునఁ బ్రవహించు శుక్తిమతీమహానదిం గామించి నిరోధించి హిమవత్సుతుం డగు కోలాహలుండు తత్పార్శ్వజనపదంబుల కుపప్లవంబు చేయ వసురాజు తనపాదంబున నక్కొండను దలఁగఁ ద్రోసె.

పిదప శుక్తిమతి తనకుఁ బర్వతనిరోధంబుం దప్పించినందులకుఁ గానుకగాఁ దత్పర్వతసమాగమంబున దనకుఁ గల్గిన వసుపదుఁ డను పుత్త్రుని, గిరిక యను కూఁతును సమర్పింపఁగా నాతఁ డావసుపదునకు సైన్యాధిపత్య మిచ్చి గిరికను ధర్మపత్నిగాఁ బరిగ్రహించె"నను మహాభారతకథ వసుచరిత్ర కథకు మూలం బై యున్నయది.

వసుచరిత్ర కథాసారము.

1- ఆశ్వాసము.

"చేదిదేశాధీశ్వరుఁ డగు వసురా జథిష్ఠానపురమును రాజధానిఁగాఁ జేసికొని ధరాతలమును బరిపాలించుచుండెను. ఒకానొకసమయమున నుద్యానపాలకులు వచ్చి ఫలపుష్పాదులు రాజునకుఁ గానుకలిడి వసంతర్తువిలసిత మగు నుద్యానపు రామణీయకమును వర్ణించిరి. అప్పు డాయుద్యానమున విహరింపనభిలాష పొడమి యామహీపాలుం డచ్చోటికి విచ్చేయ నచటి మహీజంబులు దగుసపర్య లొనరించె. అంత నచ్చట విహరించుచుండు సకలవాగ్విశారదుఁ డగు వసురాజున కాసన్న మగు కల్యాణము నొకకిన్నరమిథునము స్వజాతీయోక్తుల విన్నవించి యాసమీపమున నున్నకోలాహలగిరి కేఁగెను."

2- ఆశ్వాసము.

"వసురాజు తన క్రీడాశైల మగు నక్కోలాహలమున కరుదెంచి నర్మసఖునితోఁ గలసి యద్దాని వర్ణించుచు విహరించుచుండ మధుర మగు సంగీతధ్వని యొకటి వినవచ్చెను. దాని కచ్చెరువడి యాతఁడాసంగీత మెవ్వరిదో యారసి రమ్మని నర్మసఖునిం బనుచుటయు నతఁ డేగి యొక దివ్యభవనంబునఁ జెలులచేఁ బరివేష్టింపఁబడి వీణవాయించుచున్న యొక త్రిలోకసుందరిం గని యబ్బురపాటుతో వచ్చి యామె రామణీయకమును వర్ణించి యాసంగీత మాకలభాషిణిదే యని విన్నవించెను. వసురా జాహితవాక్యము నాలించి సోత్కంఠుండై మును దా విన్నకిన్నరమిథునసూక్తిఁ దలంచి ముదమందుచు నామెయున్న కోనకు నర్మసచివునితోఁ జనియె. చని యక్కన్యారత్నముం గాంచి యానందాశ్చర్యముల నోలలాడి యమ్మహీకాంతుఁ డక్కాంతారత్నవృత్తాంతం బరయఁ దనమిత్త్రునిం బనిచె. నర్మసఖుండును బనివిని యతివేషంబున వెడలి యక్కాంతలతోఁ జనవునఁ బ్రసంగించుచు గిరికావృత్తాంతము నరయఁగోరిన నామెచెలికత్తె యగు మంజువాణి యిట్లు చెప్పఁదొడఁగె. వసుమహారాజు రాజధాని యంటుక శుక్తిమతి యను నది ప్రవహించుచుండును. ఆ త్తరంగిణి పద్మజుం గొల్చి మరలి వచ్చుచుండ నొక్కనాఁడు హిమవత్పుత్త్రుం డగు కోలాహలుం డను పర్వతరా జెదురుపడియె. అప్పు డాశుక్తిమతి యోరగాఁ దొలఁగిపోవుచుండ నక్కోలాహలుఁ డాయాపగయొప్పిదముం గని మన్మథవశంవదుఁడై చని వేఱొకసమయమున నానదిలో వ్రాలి తనయభిప్రాయ మెఱింగింప నామె సవినయముగఁ బ్రత్యాఖ్యాన మొనరించెను. అంత నతం డామె నడ్డగించి బలాత్కరించుటయు నవ్వాహిని ఘోంగి పారలుటఁ దత్పార్శ్వస్థజనపదంబులు నోపద్రవంబు లయ్యె. పిమ్మటఁ దజ్జనపదవాసులచేఁ బ్రార్థి

తుండై యవ్వసుమహీనాథుండు తన కాలిబొటనవ్రేల నొక్కండ నెగమిాటి జనపదంబులం బ్రోచి యమ్మహీధరంబుం దనక్రీడాశైలంబుగ ననుగ్రహించి మన్నించె.”

3. ఆశ్వాసము.

“అపుడు దేవేంద్రుం డరుదెంచి తన వజ్రాయుధముచేయు పర్వతశాసన మమ్మహీపాలుని కాలివ్రేల నరించుటకు మెచ్చి యాతని చెల్మి గోరి యొక దివ్యవిమాన మిచ్చి యద్దాని నారోహించుచు దివంబునకు వచ్చుచుం బోవుచుండు మనిన నప్పార్థివుం డవ్విమానంబుఁ బరిగ్రహించె. అంతఁ గోలాహలుని సమావేశంబున శుక్తిమతి గర్భముం దాల్చి వసుపదుఁ డను కుమారుని నిక్కన్యనుం గనియె. ఈమెగిరిక యను పేరఁ బరఁగుచుండు”నని మంజువాణి విన్నవించిన నమ్మాయామానియుఁ గొంతతడవు మిథ్యాధ్యానంబు నటించి ‘యక్కన్యను వసురాజు పరిగ్రహించు’నని చెప్పి యక్కాంతల నలరించె. అంత వారు మిగుల సంతసించియుఁ “నమ్మహీకాంతుం డిప్ప్రాంతంబున కెప్పు డేల వచ్చు? వచ్చి యిక్కాంత నెట్లు పరిగ్రహించు?” నని సోత్కంఠలై యడిగిరి. అప్పు డక్కపటజటిలుండు తన మంత్రశక్తి ‘నిప్పుడ యవ్వసురాజు నిచటికి రప్పింతు’ నని పల్కి మాయాజపం బొనరించి ‘మర్ఘ్యా’ యని పచించుటయు నంతవఱకు లతాంతరితగాత్రుండై యావృత్తాంతమెల్ల నారయుచున్న వసురాజిదియ యదనని యచ్చోటి కేగుఁదెంచె. అపుడు పరస్పరమును సానురాగముగ నీక్షించుకొనుచున్న గిరికావసురాజుల మంజువాణీ ప్రభృతులు సరసముగఁ బ్రశంసించుచుండ నక్కపటమౌని వారి దీవించి యాలఁ జని ఋషివేషంబు డించి నర్మసఖుని రూపంబున మరల రాజునొద్దకేతెంచెను. అంత కలహంసి యను చేటి యొకతె యరుగుదెంచి ఋషిదత్తంబు లగు కల్పకుసుమంబు లొసంగ శుక్తిమతి నీరాకం గోరియున్నదని విన్నవించి యగ్గిరికం దోడ్కొనిచనియె. గిరికయుఁ సానురాగంబుగ నేమేమో మిషలను గల్పించుకొని రాజువైపు చూచుచు నేగెను. అపుడు వసురాజు విరహాతురుండయి గిరికాకేళీభవనాదులకుం జని పరిపరివిధంబుల విరాళి నొందుచుండఁ గేళీసచివుం డూరడించి యాతనిం దోడ్కొని పురంబునకుం జనియె. గిరికయు వసురాజువియోగంబున నెంతయుం బొగులుచు నొంటిగ నుపవని కేగి యచ్చట విరహాగ్నికిం దాళఁజాలక మేను దొఱఁగంగ నెంచి సాహసంబు లొనరించుచుండ నామె నన్వేషించుచుఁ జెలు లచ్చటి కేతెంచి యామెం గని యోదార్చిరి. పిదప నెచ్చెలు లవ్వనరామణీయకము వర్ణించియుఁ, బుష్పాపచయజలక్రీడాదు లొనరించియుఁ గాలంబు గడపుచు నామెం బ్రోవుమని మన్మథు నారాధించిరి. అపు డామదనసేవాసమయంబున నచ్చపలాక్షికిఁ బుష్పాయుధుండు పొడకట్టినట్లగుట నమ్మగువ సొమ్మసిలినఁ దొట్రుపడి చెలులు శీతలోపచారాదులం దేర్చి కేళీభవనంబునకుం దోడ్కొని చనిరి.”

4. ఆశ్వాసము.

“అపుడు సూర్యుఁ డస్తమింపఁ గ్రమ్మిన యిరులు విరియ సుధామరీచి యేతెంచి గగనరంగంబు నలంకరించె. ఆచందమామ వెలుంగుల యంపజల్లున కోర్వఁజాలక యారాజీవలోచన శీతమరీచి మలయానిల మదనుల నుపాలంభించుచు విరాళిఁ దూలి యొగ్గెత్తి యేడువసాగెను. అప్పు డత్తన్విని మందలించి మంజువాణి వసురాజుమనం బరయఁ గోరి యాకాశగమనంబున నధిష్ఠానపురి కేగి విరహాతురుండగు వసునృపాలుం గని సంతసించి తన్మంచపాంచాలికలలోఁ దా నొకటియై యప్పార్థివుమాటలు వినఁజొచ్చెను. అపు డాధరాధినాథుం డయ్యచలాత్మజామనఃకాఠిన్యంబు నెంతయు నుపాలంభించుచుండ నమ్మంజువాణి గిరికదగ్గఱనుండి తాను దెచ్చిన హారముచే నానృపాలుకంఠము నలంకరించి నిజ

"న వినా విప్రలంభేన సంభోగః పుష్టి మశ్నుతే"

యనుసూక్తి ననుసరించుచు నడుమ నాయికానాయకుల కేదో యొకరీతి వియోగమును వర్ణించి విమర్శసంధిని నిర్వహించెదరు. తుద కుపసంహృతిసంధిరూప మగు నాయికానాయక సమావేశము వర్ణింపఁబడును. ఈరీతిని సుఖపర్యవసాయి కావ్యములేగాని యాంగ్లకావ్యములవంటి దుఃఖపర్యవసాయి కావ్యము లుండుటకు వీలుపడకుండుటచే నట్టి యద్భుతకావ్యములు కొన్ని మనవాఙ్మయమున లేకపోవలసివచ్చెను.

"సంధ్యా సూర్యేందు రజనీ ప్రదోష ధ్వాంత వాసరాః,
ప్రాతర్మధ్యాహ్న మృగయా శైల ర్తు వన సాగరాః;
సంభోగ విప్రలంభౌ చ ముని స్వర్గపు రాధ్వరాః,
రణ ప్రయాణోపయమ మంత్ర పుత్రోదయా దయః;
వర్ణనీయా యథాయోగం సాంగోపాంగా అమీ ఇహ."

యను కావ్యలక్షణముచొప్పున సంధ్యా సూర్యోదయాదివర్ణనములును పుర శైలాదివర్ణనములును, "సాంగోపాంగా" యనుటచే రథగజతురగాదివర్ణనములును మహాకావ్యమున నుండవలయును.

"ఆదౌ నమస్క్రియాఽఽశీర్వా వస్తు నిర్దేశ ఏవ వా,
క్వచిన్నిందా ఖలాదీనాం సతాం చ గుణకీర్తన"

మను సూక్తిచొప్పున గ్రంథాది నిష్టదేవతాస్తుత్యాదికమును, సుకవిస్తుతి కుకవినిందలును, కృతిపతి కృతికర్తృప్రభృతుల వర్ణనంబులును సర్వప్రబంధసామాన్యము లైయున్నవి.

పయి నుదాహరించిన విషయములే గాక యనేకములగు మఱికొన్ని వర్ణనములును నాంధ్రప్రబంధములం దన్నిటియందును సాధారణముగా నొక్కరీతినే యగపడుచున్నవి. ఇట్టి ప్రబంధరచనామార్గములు పురాణకవుల ప్రబంధములందును గన్పట్టుచున్నను శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము తరువాతికవులకుఁ బ్రబంధరచనావిషయమున మార్గదర్శక మయినట్లగపడుచున్నది. పిమ్మట మఱికొన్ని ప్రబంధము లున్నను పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు శ్రీనాథుని మార్గముల ననుసరించి కొన్నిచోట్ల వానికివన్నెఁ దెచ్చుచుఁ గొన్నినూతనమార్గములఁ ద్రొక్కి శృంగారశాకుంతలమును రచించెను. పిదప నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు పయి రెండుకావ్యముల మార్గముల ననుసరించి యందును ముఖ్యముగాఁ బినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలములోని కథపట్టులను, వర్ణనములను, ననుసరించి మనుచరిత్ర మను మహాప్రబంధమును రచించెను. పయి నుదాహరించిన ప్రబంధములకు, నందును ముఖ్యముగా స్వారోచిషమనుసంభవమునకుఁ బ్రతిబింబముగా నీ వసుచరిత్రము రామరాజభూషణునిచే రచింపఁబడెను. అయిననిట్టియనుసృతి యొక్క రామరాజభూషణుఁడే చేసి యుండకుండుటచే నిది యాతని కొకగొప్పలోపముగఁ బరిగణింపఁబడలేదు. అట్లయినను పయిగ్రంథములందుఁగల యనుసృతు లిటఁ గొంతవఱకుఁ జూపుచున్నాను.

రెండవ భాగము.

అనుసృతులు.

శృంగారనైషధము జ్యోతిష్మతీ ముద్రాక్షరశాల.		శృంగారశాకుంతలము కాకినాడ సరస్వతీ ముద్రాక్షరశాల. ఇందులోమాత్రము రెండవది పుటసంఖ్య.		స్వారోచిష మనుసంభవము. ఆదిసరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షరశాల.		వసుచరిత్రము. ఆదిసరస్వతీనిలయ ముద్రాక్షరశాల. (వావిళ్ల ప్రెస్.)	
ఇష్టదేవతాస్తుతి.	1-1	ఇష్టదేవతాస్తుతి.	1-1	ఇష్టదేవతాస్తుతి.	1-1	ఇష్టదేవతాస్తుతి.	1-1
		గురుస్తుతి.	1-2	గురుస్తుతి.	1-6		
సుకవిస్తుతి.	1-7	సుకవిస్తుతి.	1-2	సుకవిస్తుతి.	1-7	సుకవిస్తుతి.	1-9
				కుకవినింద.	1-9	కుకవినింద.	1-11
కృతిపతివర్ణనము.	1-9	కృతిపతివర్ణనము.	1-2	కృతిపతివర్ణనము.	1-11	కృతిపతివర్ణనము.	1-13
పతి కృతిచేయుమని కోరుట.	1-13	పతి కృతిచేయుమని కోరుట.	1-4	పతి కృతిచేయుమని కోరుట.	1-14	పతి కృతి చేయుమని కోరుట.	1-16
కృతిప్రశంస.	1-16	కృతిప్రశంస.	1-3	కృతిప్రశంస.	1-14	కృతిప్రశంస.	1-18
...	...	చంద్రవర్ణనము	4-84	చంద్రవర్ణనము.	1-18	చంద్రవర్ణనము.	1-22
వంశావతారము.	1-18	వంశావతారము.	1-4	వంశావతారము.	1-19	వంశావతారము.	1-22
	1-40	షష్ఠ్యంతములు.	1-9	షష్ఠ్యంతములు.	1-43	షష్ఠ్యంతములు.	1-86
వస్తునిర్దేశము.	1-44	వస్తునిర్దేశము.	1-9	వస్తునిర్దేశము.	1-49	వస్తునిర్దేశము.	1-92
పురవర్ణనము.	2-36	పురవర్ణనము.	1-9	పురవర్ణనము.	1-49	పురవర్ణనము.	1-94
		చాతుర్వర్ణ్యవర్ణనము.	1-10	వర్ణనము.	1-50		1-97
రథగజతురగాది వర్ణనము.	2-37	రథగజతురగాదివర్ణనము.	1-11			రథగజతురగాదివర్ణనము.	1-101
...		నాట్యవర్ణనము	1-11			నాట్యవర్ణనము.	1-104
పురస్త్రీలు.	2-37		1-11	పురస్త్రీలు.	1-50	పురస్త్రీలు.	1-107
పూఁదోఁటలు.	2-37	పూఁదోఁటలు.	1-11	పూఁదోఁటలు.	1-50	పూఁదోఁటలు.	1-108
		పుష్పలావికలు.	1-11	...	...	పుష్పలావికలు.	1-109
		పుళిందవర్ణనము.	1-15	పులిందవర్ణనము.	4-15		
		వసంతఋతువు.	2-37	వసంతఋతువు.	6-27	వసంతఋతువు.	1-125
		పుళిందులడవిని వర్ణించుట.	1-15	ఎఱుకురాజడవిని వర్ణించుట.	4-15	వనపాలురుద్యానమును వర్ణించుట.	1-134
నలుఁడుద్యానమున కేఁగుట.	1-87	దుష్యంతుఁడు వేఁట కేగుట.	1-16	స్వరోచి వేఁట కేగుట.	4-26	వసురాజుద్యానమున కేగుట.	1-143

మొదటిసంఖ్య యాశ్వాసముది. రెండవసంఖ్య పద్యముది.

శృంగారనైషధము.	శృంగారశాకుంతలము.	స్వారోచిషమనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
		రథవర్ణనము. 4-28	గుఱ్ఱమువర్ణనము. 1-144
ఉపవనమున వృక్షాదులు రాజునకు సపర్యలు చేయుట. 1-97			వనిలో రాజునకు సపర్యలు. 1-151
కృతిపతిసంబోధనములు. 1-109	కృతిపతిసంబోధనములు. 1-20	కృతిపతిసంబోధనములు. 1-81	కృతిపతిసంబోధనములు. 1-164
ఆశ్వాసాంతగద్యము. 1-112	ఆశ్వాసాంతగద్యము. 1-20	ఆశ్వాసాంతగద్యము. 1-84	ఆశ్వాసాంతగద్యము. 1-166
కృతిపతిసంబోధనములు. 2-1	కృతిపతిసంబోధనములు. 2-21	కృతిపతిసంబోధనములు. 2-1	కృతిపతిసంబోధనములు. 2-1
		మనోరమరోదనమువినఁబడుట. 4-67	గిరికాగానము వినఁబడుట. 2-13
		ప్రవరుఁడు కోనకేగుట. 2-19	నర్మసఖుఁడు కోనకేగుట. 2-20
		వరూథినీగృహవర్ణనము. 2-22	గిరికాగృహవర్ణనము. 2-23
		ప్రవరుఁడు స్త్రీలను జూచుట. 2-25	నర్మసచివుఁడు స్త్రీలను జూచుట. 2-25
		మాయాప్రవరవేషము. 3-71	నర్మసఖుని యతివేషము. 2-79
		యతిప్రవరుల సంవాదము. 1-61	కపటయతిగిరికాదులతో ప్రసంగించుట. 2-80
	పటుఁడు శకుంతలాజన్మను జెప్పుట.		మంజువాణి గిరికాజన్మవృత్తాంతము చెప్పుట. 2-97
	విశ్వామిత్రుఁడు మేనకనుజూచి మోహించుట. 2-40	వరూథిని ప్రవరునిచూచి మోహించుట. 2-51	కోలాహలము శుక్తిమతిని జూచి మోహించుట. 2-110
	విశ్వామిత్రుఁడు మేనకతో రమించుట. 2-40	వరూథిని ప్రవరునిపైఁబడుట. 2-67	కోలాహలము శుక్తిమతిని బలాత్కరించుట. 2-137
		స్వరోచి రాక్షసుని వధించుట. 4-116	వసురాజు కోలాహలుని జిమ్మినేయుట. 2-153
		దేవదుందుభులు మ్రోఁగుట. 4-118	దేవదుందుభులు మ్రోఁగుట. 2-156
	శకుంతలా గర్భవర్ణనము. 4-87	వరూథినీ గర్భవర్ణనము. 3-118	శుక్తిమతీ గర్భవర్ణనము. 3-19

శృంగారనైషధము.	శృంగారశాకుంతలము.	స్వారోచిష. మనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
	భరతజన్మము. 4-88	స్వారోచిజన్మము. 4-5	వసుపద గిరికల జన్మము. 3-22
	నామకరణము. 4-8	నామకరణము. 4-6	నామకరణము. 3-25
	భరతుని బాల్యవర్ణనము. 4-89	మనోరమ బాల్య వర్ణనము. 4-76	గిరికా బాల్యవర్ణనము. 3-27
నలుని దమయంతి చూచుట. 4-2	దుష్యంతుని శకుంతల చూచుట. 2-3	ప్రవరుని వరూథిని చూచుట. 2-28	వసురాజును గిరిక చూచుట. 3-49
దృష్టివర్ణనము. 3-146	ష్టివర్ణనము. 2-3	దృష్టివర్ణనము. 5-81	దృష్టివర్ణనము. 3-49
దమయంతి తెరచాటున కేగుట. 4-97		వరూథిని పోఁకబోదెను జేరుట. 2-29	గిరిక తెరచాటున కేగుట. 3-67
నలవిరహావర్ణనము. 1-83	దుష్యంతవిరహము. 2-43		వసురాజువిరహము 3-79
దమయంతీవిరహావర్ణనము. 2-109	శకుంతలావిరహవర్ణనము. 3-54	వరూథినీవిరహావర్ణనము. 3-6	గిరికావిరహవర్ణనము. 3-99
		వరూథిని వని కేగుట. 3-29	గిరిక యుపవని కేగుట. 3-116
		వరూథిని శరీరము విడువ సాహసించుట. 3-31	గిరిక శరీరమువిడువ సాహసించుట. 3-117
		చెలులు వరూథిని నోదార్చుట. 3-32	చెలులు గిరిక నోదార్చుట. 3-121
		చెలులు వనవర్ణము చేయుట. 3-74	చెలులు వనవర్ణనము చేయుచుఁ బొద్దుపుచ్చుట. 3-133
	పుష్పాపచయము. 2-8	పుష్పాపచయవర్ణనము (రగడ). 3-84	పుష్పాపచయము (వృష భగతిరగడ.) 3-149
		జలక్రీడ. 3-85	క్రీడ. 3-156
దమయంతిమూర్ఛ. 2-139	శకుంతలమూర్ఛ. 3-72	వరూథినిమూర్ఛ. 3-5[illegible]	గిరికమూర్ఛ. 3-179
శిశిరోపచారములు. 2-140	శిశిరోపచారములు. 3-72	శిశిరోపచారములు. 3-52	శిశిరోపచారములు. 3-180
	సూర్యాస్తమయవర్ణనము. 3-66	సూర్యాస్తమయవర్ణనము. 3-10	సూర్యాస్తమయవర్ణనము. 4-4
		చక్రవాకవర్ణనము 3-16	చక్రవాకవర్ణనము. 4-9
సాయంసంధ్య. 8-152		సాయంసంధ్య. 3-17	సాయంసంధ్య 4-7
చీఁకటి. 8-164	చీఁకటి. 3-66	చీఁకటి. 3-18	చీఁకటి. 4-10
చుక్కలు. 8-158	చుక్కలు. 3-67	చుక్కలు. 5-34	చుక్కలు. 4-15
		తూర్పు తెలపడుట. 3-20	తూర్పు తెల్లపడుట. 4-16

శృంగారనైషధము.	శృంగారశాకుంతలము.	స్వారోచిష మనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
చంద్రోదయవర్ణనము. 8-167	చంద్రోదయవర్ణనము. 3-67	చంద్రోదయవర్ణనము. 3-21	చంద్రోదయవర్ణనము. 4-17
		వెన్నెలవచనము. 3-28	వెన్నెలవచనము. 4-23
చంద్రోపాలంభము. 2-121	చంద్రోపాలంభము. 3-70	చంద్రోపాలంభము 3-35	చంద్రోపాలంభము. 4-26
మన్మథోపాలంభము. 2-134	మన్మథోపాలంభము. 3-71	మన్మథోపాలంభము. 3-45	మన్మథోపాలంభము. 4-37
	మలయానిలోపాలంభము. 3-71	మలయానిలోపాలంభము. 3-49	మలయానిలోపాలంభము. 4-44
దమయంతియేడ్పు 4-87	... ...	వరూథినియేడ్పు. 2-70	గిరికారోదనము. 4-52
... ...	ఆకాశయానము (సం)		ఆకాశయానము. 4-59
భీమరాజునంతిపురమున నలుని తిరస్కరిణీ స్థితి. 3-82			వసురాజునంతిపురమున మంజువాణీ తిరస్కరిణీ స్థితి. 4-88
వేకువ. 8-4	వేకువ. 3-71	వేకువ. 3-53	వేకువ. 4-125
కోడికూఁత. 7-198	కోడికూఁత. 3-72	కోడికూఁత 3-55	కోడికూఁత. 4-126
సూర్యోదయము. 8-8	సూర్యోదయము. 3-73	సూర్యోదయము. 3-59	సూర్యోదయము 4-130
దమయంతి జూచి దేవతాస్త్రీలు లజ్జించుట. 3-36			గిరికను జూచి దేవతాస్త్రీలు లజ్జించుట. 5-14
హంస పెండ్లిమాటలాడుట. 2-50			ఇంద్రుఁడు పెండ్లిమాటలాడుట. 5-22
		పెండ్లికాహూతులయి గంధర్వులు వచ్చుట 5-55	పెండ్లికాహూతులయి రాజులు, నదులు, కొండలు వచ్చుట. 5-68
నలుని పెండ్లికొమరునిఁ జేయుట. 6-48		స్వరోచిని పెండ్లికొమరునిఁ జేయుట. 5-56	సురాంగనలు వసురాజును పెండ్లికొమరునిఁ జేయుట. 5-73
దమయంతినలంకరించుట 6-38		మనోరమనలంకరించుట. 5-72	గిరిక నలంకరించుట. 5-106
సూర్యాస్తమయము. 8-152		సూర్యాస్తమయము. 5-31	సూర్యాస్తమయము. 6-3
చీఁకటి, చుక్కలు, చంద్రోదయము. 8-158		చీఁకటి, చుక్కలు, చంద్రోదయము 5-34	చీఁకటి, చుక్కలు, చంద్రోదయము. 6-4
పురస్త్రీలు నలునిఁ జూచుట. 6-63		పురస్త్రీలు స్వరోచిని జూచుట. 5-60	వసురాజును గోలాహల పురస్త్రీలు చూచుట. 6-10

శృంగారనైషధము.	శృంగారశాకుంతలము	స్వారోచిష మనుసంభవము.	వసుచరిత్రము.
లాజలు చల్లుట. 7-20	... ...	లాజలు చల్లుట. 5-71	లాజలు చల్లుట. 6.17
దముఁ డెదురేగుట. 6-85	... ...	ఇందీవరాక్షుఁ డెదురేగుట 5-74	కోలాహలుఁ డెదురేగుట. 6-18
మధుపర్కపారణము. 6-88		మధుపర్కపారణము. 5-74	మధుపర్కపారణము. 6-22
		మనోరమను వివాహ వేదికకుఁ దెచ్చుట. 5-73	గిరికను వివాహవేదికకుం దెచ్చుట. 6-23
		తెరతీయుట. 5-79	తెరతీయుట. 6-24
		కన్యాదానము. 5-78	కన్యాదానము. 6-26
		మంగళసూత్రము. 5-88	మంగళసూత్రము. 6-27
		తలంబ్రాలు. 5-84	తలంబ్రాలు. 6-28
హోమవర్ణనము. 6-101		లాజహోమము. 5-89	లాజహోమవర్ణనము. 6-30
...		సప్తపాదములు. 5-93	సప్తపాదములు. 6-32
అరుంధతి 6-101		అరుంధతి 5-95	అరుంధతి. 6-33
... ...		ఆశీర్వచనములు. 5-95	ఆశీర్వచనములు. 6-34
కన్యాదానకాలమునఁ గట్నములు. 6-92		కట్నములు. 5-96	కట్నములు. 6-35
సూర్యోదయము. 8-9		సూర్యోదయము. 5-40	సూర్యోదయము. 6-41
దమయంతికి బుద్ధులు చెప్పుట. 7-7	శకుంతలకుఁ గణ్వుఁడు బుద్ధులు చెప్పుట. 4-90, 92		గిరికకుఁ దండ్రి బుద్ధులు చెప్పుట. 6-54
దంపతులను బురస్త్రీలు చూచుట. 7-21			పురస్త్రీలు వధూవరుల నీక్షించుట. 6-64
గృహప్రవేశము. 7-25, 145		గృహప్రవేశము. 5-71	గృహప్రవేశము. 6-70
కేళీగృహము. 7-148		కేళీగృహము. 6-2	కేళీగృహము. 6-72
దమయంతి కేళీగృహము చేరుట. 7-145		మనోరమ కేళీగృహము చేరుట. 6-5	గిరిక కేళీగృహమును జేరుట. 6-75
	...	చెలులు వెడలుట. 6-7	చెలులు వెడలుట. 6-77
సరసప్రసంగములు. 7-160	... ...	సరసప్రసంగములు. 6-8	సరసప్రసంగములు. 6-83
రతివర్ణనము. 7-177	రతిక్రీడలు. 3-75	రతివర్ణనము. 3-115	రతివర్ణనము. 6-91
ఉపరతి. 7-181		...	ఉపరతి. 6-94
విహారములు. 8-32		విహారములు. 3-111	విహారములు. 6-97

ఈరీతినే వసుచరిత్ర మార్గముల ననుసరించి యిటీవల రచింపఁబడిన ప్రబంధము లనేకములు గలవు. ఈయనుసృతిలోఁ దొలుదొల్తఁ బూర్వపూర్వప్రబంధముల కుత్తరోత్తరప్రబంధములు వన్నె దెచ్చుచుండుట నిజమే గాని యెప్పటికి నదేరీతిగ ననుసరించుచుండుట ప్రబంధవాఙ్మయమున కొక గొప్ప లోప మనుటకు సందేహము లేదు. అన్నిప్రబంధములు నొక్కమార్గముననే రచింపఁబడుటచేఁ జదువరులకు విసువుపుట్టి యొకటి రెండు చదివిన వెనుక నితరములఁ జదువు వేడుక పుట్టనేరదు.

మఱియుఁ గథపట్టులు పయిరీతిని బరస్పరము ననుసరించి యుండుటయేగాక కొన్నికొన్ని వర్ణనములును బరస్పరానుసారులై యగపడుచున్నయవి. పూర్వపూర్వకవుల వర్ణనములకు వన్నెఁదెచ్చుటకుఁ గావలయుఁ దద్వర్ణనములే యుత్తరోత్తరకవులును జేయుచు వచ్చిరి. కొన్నియెడల సంస్కృత కావ్యములలోని వర్ణనము లాంధ్రీకరింపఁబడియున్నవి. ఇట్లు సంస్కృతకావ్యములలోని వర్ణనము లధికముగా స్వగ్రంథమున మొదటఁ జొనిపినవాఁడు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు. మొత్తముమీఁద మన యాంధ్రప్రబంధకర్తలకు స్వపూర్వగ్రంథస్థము లగు కథపట్టులు, కల్పనములు, స్వగ్రంథములఁ జొనుపునట్టియు, నాంధ్రీకరించునెడల సంస్కృతగ్రంథస్థసమాసాదులు సైతము స్వగ్రంథమునఁ జొనుపునట్టియు వాడుకకలదని చెప్పుట నిర్వివాదాంశము. ఈవిషయము స్పష్టపఱచుటకయి యీక్రింద నట్టి యనుసృతులను జూపుచున్నాను.

శృంగారనైషధమునందుఁ గలయనుసృతులు.

"గమికర్మీకృతనైకనీవృతా" (నైషధము. స. 2. శ్లో. 41.)
"గమికర్మీకృతనైకనీవృతుఁడ నై" (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 21.)
"ఈశాణి మైశ్వర్యవివర్తమధ్యే" (నై. స. 3. శ్లో. 65.)
"త్రైయక్షాణిమభూతిసూక్ష్మతరమధ్యా" (శృం. నై. ఆ. 8. ప. 193.)
"అక్రాంతశ్రుతిపాఠ పూతరసనావిర్భూత భూరిస్తవా
జిహ్మ బ్రహ్మముఖౌఘవిఘ్నితనవస్వర్గక్రియా కేళినా." (నై. స. 2. శ్లో. 103.)
"శా. వేదాభ్యాసవిశేష పూతరసనావిర్భూతభూరిస్తవా
సాద బ్రహ్మముఖౌఘవిఘ్నితనవస్వర్గక్రియాకేళిచే" (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 41.)

పద్యములలోఁ గవి తనకవితాపాటవమును జూపుటకై యట్లనువదించినాఁ డంద మన్నను గద్యములలోసయితము నిండియున్న యిట్టి యనువాదముల కేమిలాభమో తెలియకున్నది.

"స యయా ధుతపక్షతిః క్షణం క్షణ నూర్ధ్వాయనదుర్విభావనః,
వితతీకృతనిశ్చలచ్ఛదః క్షణ మాలోకకదత్తకౌతుకః." (నై. స. 2. శ్లో. 69.)
"ఒక్కొకమాఱు విధూతపక్షతియును, నొక్కొకసారి యూర్ధ్వాయనదుర్విభావనంబును, నొక్కొకమాటు వితతీకృతనిశ్చలచ్ఛదంబును నగుచు". (శృం. నై. ఆ. 2. వ. 35.)
"వేలాతిగస్త్రైణగుణాబ్ధివేణి" (నై. స. 3. శ్లో. 50.)
"వేలాతిగకాంతకాంతాగుణాబ్ధివేణి వగు నీవు" (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 57.)

ఇట్లు మూలగ్రంథములోనివాని ననుసరించుటయేగాక గ్రంథాంతరవాక్యములనుసైత మనుసరించియున్నాఁడు.

"యా కుందేందుతుషారహారధవళా"
"వ. కుందేందుతుషారహారధవళంబును నగు దివ్యరూపంబు" (శృం. నై. ఆ. 6. వ. 13.)

"శ్లో. అనిర్భిన్నగభీరత్వా దంతర్గూఢఘనవ్యథః,
పుటపాకప్రతీకాశో రామస్య కరుణో రసః." (ఉత్తరరామచరిత్ర.)

"వ. సఖులార! యే ప్రకారంబునం బుటపాకప్రతీకాశం బైనకరుణరసంబునం బురపురం బొక్కెదరు.
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 108.)

"నా దయ్యము నెత్తికోలు తుదిఁ దాఁకుట గాదె భుజంగభంజనా!" (భార. ఉద్యో.)

"నా దయ్యము నెత్తికోలు తుదిఁ దాఁకుట గాదె సరోజలోచనా!" (శృ నై. ఆ.5. ప.21.)

శృంగారశాకుంతలమునందలి యనుసరణములు.

"తదోజసస్తద్యశసస్స్థితా విమౌ వృథేతి చిత్తే కురుతే యదా యదా,
తనోతి భానోః పరివేషకైతవా త్తదావిధిః కుండలనాం విధోరపి." (నై. స. 1. శ్లో. 15.)

" ఉ. ఆజననాథయూథమణియం దుదయంబును బొంది దిగ్జయ
వ్యాజమునం బ్రతాపనళినాప్తుఁడు కీర్తివిధుండు రాఁ దదు
ద్వేజితు లౌటఁ గాదె పరివేషమిషంబున నాత్మగుప్తికై
యోజ నమర్చికొంద్రు రవియుం గమలారియు నింగి వప్రముల్. (శృం. శా. ఆ.1. పేజీ. 13.)

(ఇచట శ్లోకార్థ మొకరీతిని మార్పఁబడెను.)

"అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా హిమాలయో నామ నగాధిరాజః,
పూర్వాపరౌ వారినిధీ విగాహ్య స్థితః పృథివ్యా ఇవ మానదండః."(కుమారసంభ. స.1. శ్లో.1.)

"గీ. అలరి పెంపొందుఁ బూర్వాపరాంబునిధుల, నడుమ ధరణికి మానదండంబువోలె
దేవతాత్మధరాధీశదిగ్విభూష, పుణ్యనిలయంబు నీహారభూధరంబు". (శా. ఆ. 2. పేజీ.34.)

" అస్యా స్సర్గవిధౌ ప్రజాపతి రభూ చ్చంద్రోను కాంతిప్రద
శ్శృంగారైకరసః స్వయం ను మదనో మాసో ను పుష్పాకరః,
వేదాభ్యాసజడః కథం ను విషయవ్యావృత్తకౌతూహలో
నిర్మాతుం ప్రభవే న్మనోహర మిదం రూపం పురాణో మునిః" (విక్రమోర్వశీయము.)

"శా. ఆదిం జంద్రుఁడు చంద్రికారుచుల నయ్యబ్జాస్యఁ గల్పించెనో
లేదేఁ గంతుఁడు చెల్వము ల్వొరఁజి యాలీలావతిం జేసెనో
కాదేఁ జైత్రుఁడు తావు లెల్లఁ గొని యాకాంత న్విరచించెనో
వేదాభ్యాసజడుం డజుం డెటులఁ గావించుం దదీయాకృతిన్." (శృం. శా. ఆ.2. పేజీ.45)

"శ్లో. గ్రహై స్తతః పంచభి రుచ్చసంస్థితై రసూర్యగై స్సూచితభాగ్యసంపదమ్,
అసూత పుత్త్రం... ... ... (రఘువంశము.)

" క. భానుని బొందక యుచ్చ, స్థానంబున గ్రహము లైదు దనరఁగ ఫలదం
బైన శుభయోగమునఁ దేజోనిధి భాగ్యోన్నతుండు సుతుఁ డుదయించెన్."
(శృం. శా. ఆ. 4 పేజీ. 88.)

మనుచరిత్రమునందలి యనుసరణములు.

"సీ. బండికండెనతోడఁ బ్రతివచ్చు మైచాయ." (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 93.)

"సీ. బండికండెనచాయ బైసిమాలిన మేన." (మను. ఆ. 4. ప. 73.)

"సీ. భోగించువారలఁ బుల్కుపుల్కునఁ జూచి, మెల్లనఁ గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగువారు"
(శృం. నై. ఆ. 7. ప. 53.)

"చ. కనలుచు నీరు దేఱు తెలికన్నుల నాతనిఁ బుల్కుపుల్కునన్ గనుఁగొని........"
(మను. ఆ. 2. ప. 66.)

"సీ. అచ్చవెన్నెలచాయ నవఘళింపఁగఁ జాలు". (శృం. నై. ఆ. 6. ప. 22.)

"సీ. ఆరకూటచ్ఛాయ నవఘళింపఁగఁజాలు." (మను. ఆ. 1. ప. 59.)

"ఉ. ఓమిహిరాంశువంశకలశోదధికౌస్తుభరత్న." (శృం. నై. ఆ. 3. ప. 63.)

"ఉ. ఓచతురాస్యవంశకలశోదధిపూర్ణశశాంక" (మను. ఆ. 1. ప. 79)

"మ. సనిక ల్దాఁచినఁ బెండ్లి మాను నొకొ" (కాశీఖండము.)

"శా. గుండ్రా డాఁచినఁ బెండ్లి యేమిటికిఁ జిక్కున్" (మను. ఆ. 5. ప. 17.)

"చ. ముల్లువుచ్చి కొ,ట్టడఁచినచంద మయ్యె" (ఉత్తరహరివంశము. 5-98.)

"చ. ముల్లువుచ్చి కొ, ట్టడఁచినచంద మాయె" (మను. ఆ. 3. ప. 34.)

"సీ. నలినసంభవ వాహనము వారువంబులు, కులముసాములు మాకుఁ గువలయాక్షి!
చదలేటి బంగారు జలరుహంబుల తూండ్లు, భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోణి!
సత్యలోకముదాఁక సకలలోకంబులు, నాటపట్టులు మాకు నబ్జవదన!
మధురాక్షరము లైన మామాటలు వినంగ, నమృతాంధసులు యోగ్యు లనుపమాంగి!
గీ. భారతీదేవి ముంజేతి పలుకుఁజిలుక, సమదగజయాన! సబ్రహ్మచారి మాకు;
వేదశాస్త్రపురాణాది విద్యలెల్ల, తరుణి! నీయాన ఘంటాపథంబు మాకు."
(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 49.)

"సీ. చిన్ని వెన్నెలకందు వెన్నుఁ దన్ని సుధాబ్ధిఁ, బొడమిన చెలువ తోఁబుట్టు మాకు;
రహిపుట్ట జంత్రగాత్రములు తాల్గరఁగించు, విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు;
ననవిల్తుశాస్త్రంపుమినుకు లావర్తించు, పని వెన్నతోఁ బెట్టినది మాకు;
హయమేధ రాజసూయములు నాఁ బేర్పడ్డ, సవనతంత్రంబు లుంకువలు మాకుఁ;
గీ. గనకనగసీమఁ గల్పవృక్షముల నీడఁ, బచ్చరాచట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకుఁ;
బద్మసంభవ వైకుంఠ భర్గ సభలు, సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర!"
(మను. ఆ. 2. ప. 43.)

"సీ. గిరినికుంజములఁ గుంజరపుంజ మను శంకఁ, గంఠీరవంబు లుత్కంఠ నెగయఁ;
బల్వలంబుల గిరిప్రకరంబు లను శంక, నెఱకురాజులు వింధు లెక్కపెట్టఁ;
గడలిమధ్యంబునఁ గాకోల మను శంక, జలదేవతలు భీతి సంభ్రమింప;
పదములఁ గువలకాననవాటి యనుశంక, నిందిందిరశ్రేణు లెదురుకొనఁగ......

గీ. రజతగిరియందుఁ దాండవారంభరభస, భంగి పతిత పరశ్వధపాణి వికట
కంధరారుద్ధ గజకృత్తికంతశంక, ప్రమథులకుఁ దోఁప నంధకారంబు ప్రబలె.”(భీమఖండము.)

“సీ. ఉరుదరీకుహర సుప్తోత్థ శార్దూలముల్, ఝరవారి శోణితశంకఁ ద్రావ;
వనకుంజమధ్యశాద్వల చరన్మృగపంక్తి, దావపావకభీతిఁ దల్లడిల్ల;
నాశ్రమాంతరభూరుహాగ్రముల్ మునికోటి, బద్ధకాషాయవిభ్రాంతిఁ జూడ;
ఘనసాను శృంగశృంగాటకంబులఁ గాంచి, యమరులు హేమాద్రి యనుచు వ్రాలఁ;
గీ. గాసెఁ జేశలరుచిఁ గింశుకప్రవాళ, ఘుసృణకిసలయ కంకేళికుసుమగుచ్ఛ
బంధుజీవ జపారాగబాంధవంబు, లన్నగంబున జరఠారుణాతపములు.” (మను. ఆ. 3.ప.11.)

“సీ. పతిపాణిపల్లవచ్యుతనీవిబంధన, వ్యగ్రబాలాహస్తవనరుహంబు;
ధవకృతాధరబింబదశనక్షతివ్యథా, భుగ్నలీలావతీభ్రూలతంబు;” (శృం.నై. ఆ. 7. ప.177.)

“సీ. సహసానఖంపచస్తనదత్తపరిరంభ, మామూలపరిచుంబితాధరోష్ఠ;
మతిశయప్రేమకల్పితదంతసంబాధ, మగణితగ్లానిశయ్యానిపాత;ము...” (మను.ఆ.3. ప.116.)

“మ. జననీస్తన్యము గ్రోలుచుం జరణకంజాతంబునం గింకిణీ
స్వన మింపారఁగఁ దల్లిమేన మృదులస్పర్శంబుగాఁ దొండ మ
ల్లన యాడించుచుఁ జొక్కు విఘ్నపతి యుల్లాసంబుతో మంత్రివె
న్ననికిన్నన్నన లొప్పమీఱ నొసఁగుఁ గా భద్రంబు లెల్లప్పుడున్.” (శృం.శా.ఆ.1.పేజీ.1.)

“ఉ. అంకముఁ జేరి శైలతనయాస్తనదుగ్ధము లాను వేళ బా
ల్యాంకవిచేష్టఁ దొండమున నవ్వలిచన్గబళింపఁ బోయి యా
వంకఁ గుచంబు గాన కహివల్లభహారముఁ గాంచి వే మృణా
ళాంకురశంక నంటెడు గజాస్యునిఁ గొల్తు నభీష్టసిద్ధికై.” (మను. ఆ. 1. ప. 4.)

“సీ. పులిమల్లఁ డడవిపోతులరాజు గరుడుండు, గాలివేగంబు పందేలపసిఁడి;
విష్ణుప్రసాదంబు వెండిగుండులపరి, పచ్చిమిరియము వెట్టిపుచ్చకాయ,
వేఁటమాణిక్యంబు విరవాది మెడబల్మి, పెట్టుఁగాఁడు వకారిపిడుగుతునుక;
జిగురుఁడు చిత్రాంగి శ్రీరామబాణంబు, పులియండు కస్తూరి బొండుమల్లె;
గీ. యనఁగ మఱియును బెక్కుతోయముల పేళ్ల, దారకులు దేర వచ్చె నుద్దండవృత్తి
వేఁటకుక్కలు మృగరాజవిగ్రహములు, పటుకనాథుని వాహ్యాళి వాహనములు.”
(శృం. శా. ఆ. 1. పేజీ. 16.)

“చ. పులియఁడు బూచిగాఁ డసురపోతులరా జనుమంతిగాఁడు చెం
గలువ సివంగి భైరవుఁడు గత్తెర సంపఁగి వెండిగుండు మ
ల్లెలగుది వాయువేగి చిటిలింగఁడు సాళ్వఁడు వత్సనాభి యే
కలములమిత్తి గబ్బి యనఁ గాఁ గలవాని గ్రహించి యుద్ధతిన్.” (మను. ఆ. 4. ప. 32.)

“సీ. జడ లల్లి ముడిచి పాగడఁ జొళ్లెములు దీర్చి, తలముళ్లు బలువుగా నెలవుకొల్పి;
... ...
కుఱుచగాఁ గట్టిన కఱకదట్టీదిండు, నంతరమ్మునఁ బిడియాలు దోఁపి;

గీ. ... ...
... ... వచ్చి రలర, రక్షకులు తాతతరముల ప్రాంతవారు."
(శృం. శా. ఆ. 1. పే. 17.)

"చ. జడలు మలంచి చొళ్ళెముగ సన్నపుఁ బాగ లడంగఁ జుట్టి చ
ల్లడములు పూని మీఁదఁ బదిలంబుగఁ గట్టిన మట్టికాసెలం
బిడియము లంటదోఁపి పృథుభీషణబాహుల సాళువంబులన్
దడవి కెరల్చుచుం జనిరి నాథుని మ్రోల నృపాలనందనుల్." (మను. ఆ. 4. ప. 30.)

"మ. పురికిం బోయెద నన్నమాత్రమున నంభోజాస్య! యిట్లాడురే
ధరణీనాథులు భూమిపాలనము చేఁత ల్గాని క్రీడారతిన్
సర వింటం గొనియున్నఁ బూజ్య యగు రాజ్యశ్రీ కొనల్ సాఁగునే
యరయంగా మెడఁబెట్టు కొయ్యఁ దిరుగన్ హారంబులే భామినుల్."(శృం.శా.ఆ.3.పే.80)

"శా. ధీరస్వాంతవు వంత నీకుఁ దగునే దివ్యాంగనల్ కోవిదల్
గారే యోగవియోగముల్ సతములే కర్తవ్యముల్ సేయరే
పోరే రారె క్రియంబు గల్గిన జనుల్ పోరామి పోఁ బోవునే
పోరాకుండఁగ నేమి కాళ్ల దెగనే ఫుల్లాంబుజాతేక్షణా." (మను. ఆ. 3. ప. 138.)

"సీ. గిరిజావిభుండు ముంగిటి పెన్నిధానంబు, కృత్తివాసుండు తంగేటిజున్ను;
గోరాజగమనుండు గుజ్జుమామిడిపండు, కుసుమాస్త్రహరుఁడు ముంగొంగుపసిఁడి;
శీతాంశుధరుఁ డఱచేతిమాణిక్యంబు, కద్రూజకటకుండు గాదెకొలుచు;
కరటిదానవవైరి పెరటికల్పద్రుమం, బసమనేత్రుఁడు సిద్ధరసముచెలమ;
గీ. విషగళుఁడు గాఁడిఁ గట్టిన వేల్పుటావు, హాటకాచలధన్వి సిద్ధాంజనంబు
పురహరుఁడు పెట్టెలో నున్న పరశువేది, ప్రమథభర్త చింతామణి భక్తులకును."
(శృం. శా. ఆ. 4. పే. 82.)

"సీ. కెలఁకులనున్న తంగేటిజున్ను గృహమేధి, యజమానుఁ డంకస్థితార్థపేటి;
పండినపెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు, దొడ్డిఁ బెట్టిన వేల్పుగిడ్డి కాఁపు;
కడలేని యమృతంపునడబావి సంసారి, సవిధమేరునగంబు భవనభర్త;
మరుదేశపథమధ్యమప్రప కులపతి, యాఁకటి కొదవు సస్యము కుటుంబి;
గీ. బధిర పంగ్వంధ భిక్షుక బ్రహ్మచారి, జటి పరివ్రాజ కాతిథి క్షపణ కావ
ధూత కాపాలికాద్యనాథులకుఁ గాన, భూసురోత్తమ! గార్హస్థ్యమునకు సరియె."
(మను. ఆ. 1. ప. 66.)

గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని గాని యిట్టియనుసృతుల నేకములు పూర్వప్రబంధములం గలవు. కొందఱు పండితులు మనుచరిత్రములోని వర్ణనములును, గథపట్టులును, వసుచరిత్రమున నగపడుచుం డుటచే నది రామరాజభూషణున కొక లోప మని యుదాహరించి చర్చించి యుండుటచే నీలోప

మాంధ్రప్రబంధకర్తృసామాన్య మనియు,నిది యొక కవిసమయమువంటిదిగాఁ బరిగ్రహింపఁబడి యందఱిచేతను నవలంబింపఁ బడియుండె ననియుఁ జదువరులకు విశద మగుటకై యిచ్చట నితరగ్రంథముల విషయమున వ్రాయఁబడెను. ఇట్లే ముందును వ్రాయుచున్నాఁడను. వసుచరిత్రమునకుఁ బూర్వమున నున్న ప్రబంధములలో నివి మిగులఁ బ్రసిద్ధములగుటచే వీనినుండిమాత్ర ముదాహరించితిని.

వసుచరిత్రములోని యనుసరణములు.

పయి నుదాహరించిన వాడుకచొప్పుననే రామరాజభూషణుఁడును వసుచరిత్రమునఁ బూర్వగ్రంథస్థము లగు ననేకవర్ణనములు జొనిపియున్నాఁడు. కాని కొన్నిచోట్లయందుఁ బూర్వవర్ణనములకు వన్నె దెచ్చియున్నాఁడు.

మహాభారతమున వర్ణింపఁబడిన మయసభాదర్శనమునందలి దుర్యోధనుని యవస్థ మనంబున నిడికొని వసురాజుగృహమున మంజువాణిస్థితి వర్ణింపఁబడినదని తోఁచుచున్నది.

"వ అట దుర్యోధనుండు......వివృతంబైన ద్వారదేశంబు సంవృతంబుగా వగచి చొరనొల్లకసంవృతద్వారంబు వివృతంబని చొరఁబోయి తత్కవాటస్ఫటికశిలాఘట్టితలలాటుండయి సమప్రదేశం బున్నతంబుగా వగచి యెక్క సమకట్టి,నీలాశ్మస్థగితంబైన విమలమణిస్థలంబు జలాశయంబుగా వగచి పరిధానంబు నెగఁద్రోచికొని, స్ఫటికదీర్ఘికాజాలపరివృతంబయిన జలాశయంబు స్థలంబుగా వగచి కట్టినపుట్టంబు తడియం జొచ్చి......" (భార. సభా.ఆ. 2.)

"సీ. ఒకవంక నిర్మలోదకశంక సంకుచ, త్పరిధాన యై రిత్తఁ బాఱఁ దలఁతు;
నొకచోట విఘటితోరుకవాటగృహవాట, మని మిన్నకయ తూఱి చనఁ దలంతు;
నొకయిక్క యిది వితర్దిక నిక్క మని పదా, గ్రము నిక్క రహి నెక్కఁ గాఁ దలంతు;
నొకచాయఁ జిత్రభిత్తిక గా యనుచు సోయ, గమునఁ బాయక డాయఁ గాఁ దలంతు;
గీ. నిట్లు గృహరాజకీలితానేకరత్న, వివిధరుచివైభవంబులు వెగడుపఱుప
... ..." (వసు. ఆ. 4. ప.73)

సంస్కృతశాకుంతలమునుండి సంగ్రహించినవి.

గిరిక తల్లియాజ్ఞచొప్పునఁ గలహంసికవెంట నేగుచు నేవో మిషలను గల్పించుకొని సానురాగముగ వసురాజు నీక్షించుటయుఁ బిదప వసురాజట్టి చర్యలఁ దలంచి గిరికను స్వానురక్తఁ గా నూహించుటయుఁ గాళిదాసుని శాకుంతలనాటకములోని వర్ణనముల ననుసరించి యున్నవి.

"(శకుంతలా.) అనసూయే! అభినవకుశసూచ్యా పరిక్షతం మే చరణమ్, కురవకశాఖాపరిలగ్నం చ వల్కలమ్; తావ త్పరిపాలయ మాం యావ దేనం మోచయామి. (ఇతి రాజాన మవలోకయంతీ సహ సఖీభ్యాం నిష్క్రాంతా)." (అభిజ్ఞానశాకుంతలము. అం. 1.)

"చ. కలికియు నాన్నృపాలకునిఁ గ్రమ్మఱఁ జూచుచు నేగె నేర్పుతో
నలఘుపదాంగదధ్వనికి నంచలు మూఁగిన నిల్చి నెయ్యపుం

చెలువలఁ గూడఁ బిల్చుగతిఁ జిల్కఁ బార్శ్వలతాంచలంబులన్
ఫలము దెమల్చు రీతి నళిపంక్తికి మోము మలంచు కైవడిన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 78.)

"(రాజా). సహ సఖీభ్యాం మిథః ప్రస్థానే పునః శాలీనతయాపి,
మయి భూయిష్ఠ మావిష్కృతో భావ స్తత్రభవత్యా. తథాహి;—
శ్లో. దర్భాంకురేణ చరణః క్షత ఇత్యకాండే తన్వీ స్థితా కతిచి దేవ పదాని గత్వా,
ఆసీ ద్వివృత్తవదనా చ విమోచయంతీ శాఖాసు వల్కల మసక్త మపి ద్రుమాణామ్."
(అభి. శాకుం. అం. 2.)

"చ. అళులకు మోము ద్రిప్పుగతి నంచలు రాఁ జెలిఁ బిల్చురీతి రా
చిలుకకుఁ బండ్లు గోయుక్రియఁ జిత్రగృహంబుననుండి పోవుచున్
సొలపున నీవు నన్మరలి చూడఁ ద్రిశుద్ధిగ నేలి తంచు నే
నలరితిఁ గాని భావజుని కగ్గముసేయం టెఱుంగఁ గోమలీ!" (వసు. ఆ. 4. ప. 84.)

గిరికాజన్మవృత్తాంతము కాళిదాసునిశాకుంతలమార్గము ననుసరించి మంజువాణిచేఁ బ్రౌఢముగ నర్మసచివునితోఁ జెప్పించెను. అయ్యది ప్రచ్ఛన్నుం డగు రాజు వినునట్లు సందర్భపఱచెను ఇంతవఱకు మిగుల సారస్యముగనే యున్నది. కాని స్త్రీచేత యతీశ్వరునితో నాయికయెదుటఁ జెప్పించుచున్న విషయము మఱచినాఁడేమో యనునట్లు కవి యౌచిత్యమును విడిచి బట్టబయలుగ సంభోగశృంగారమును వర్ణించుట సరసముగా నుండలేదని కొందఱ యభిప్రాయము.

"మాటిమాటికిం గూటములం బాటింపుమని .... మౌక్తికంబులుజడియం బయోధరంబులం బట్టుచు, విశదాంశుకాంతస్థితి దొరలంగ నతివిపుల పులినఘనారోహణంబుల నుత్పలపత్త్రంబుల నెఱపుచు" (వసు. ఆ. 2. ప. 140.)

[నని యిట్లు కోలాహలుఁడు శుక్తిమతిని బలాత్కరించిన తెఱంగు మంజువాణిచేఁ జెప్పింపఁబడెను. ఇట్టియెడలఁ గాళిదాసుఁడు శాకుంతలమున నతిమృదువుగా వర్ణించియున్నాఁడు.]

"తతో వసంతావతారసమయే తస్యా ఉన్మాదయితృరూపం ప్రేక్ష్య (ఇ త్యర్ధోక్తే) లజ్జయా విరమతి. (రాజా) పురస్తా దవగమ్యత యేవ, సర్వథాప్సరస్సంభవైషా" (అభి. శాకుం. అం. 1.)

కాని మహాభారతమునందు శకుంతలాజన్మవృత్తాంతము రాజుతో శకుంతలచేతనే చెప్పింపఁబడెను. అందును నౌచిత్య మేమియుఁ బాటింపఁబడలేదు.

"చ. అలసత యొప్పఁగాఁ దరుణి యమ్మునివల్లభుమ్రోల నున్న నా
మిళితసుగంధబంధురసమీరవశంబునఁ దూలి బొల్లపై
వలు వెడలన్ బయల్పడియె వల్దకుచంబులు కక్షయుగ్మమున్
లలితకృశోదరంబుఁ దరళత్రివళీయుతరోమరాజియున్.
.... మేనకయుం విశ్వామిత్రు నిష్టంబునకుం దగిన కామోపభోగంబులఁ బెద్దకాలంబు రమించిన ... ..." (భార. ఆది. ఆ. 4. ప. 7.)

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁ డీకథను మార్చి యొకబ్రహ్మచారిచే రాజునకుఁ జెప్పించెను. కాని యట్టి శృంగారవర్ణనమునకు బ్రహ్మచారియు ననర్హుఁడే యని చెప్పవచ్చును.

ఈపట్టున రామరాజభూషణుఁడే నిజముగాఁ గొంతవఱకు సావితిని పాటించె నని చెప్పవలసి యున్నది. ఇచ్చట నదీరూపశుక్తిసతిని బర్వతరూపకోలాహలుఁడు బలాత్కరించి యుపభోగించె నను నర్థమే ముఖ్యార్థము. ఈయర్థమున నశ్లీల మంతగాఁ గానరాదు. నాయికానాయకవ్యవహార రూపార్థము వ్యంగ్యార్థమగుటచే నందలి శృంగారము బట్టబయలు కానేరదు.

కాళిదాసునిశాకుంతలనాటకమున రథ మాకాశమునుండి క్రిందికి దిగునపుడు రథస్థులయనుభవ మును వర్ణించియున్నాఁడు. అయ్యది మనంబున నిడికొనియే రామరాజభూషణుఁడు మీఁది కెగిరినప్పు డుండు ననుభవముల నిట్లు వర్ణించియుండు నని తోఁచుచున్నది.

"(రాజా.) వేగావతరణా దాశ్చర్యదర్శన స్సంలక్ష్యతే మనుష్యలోకః; తథాహి:—

శ్లో. శైలానా మవరోహ తీవ శిఖరా దున్మజ్జతాం మేదినీ
పర్ణాభ్యంతరలీనతాం విజహాతి స్కంధోదయా త్పాదపాః,
సంతానా త్తనుభావనష్టసలిలా వ్యక్తిం వ్రజం త్యాపగాః
కేనా ప్యుత్క్షిపతేవ మర్త్యభువనం మత్పార్శ్వ మానీయతే." (అభి. శాకుం. అం.7.)

"సీ. బడివాయ కిల నగప్రతతితో ఆవ్వన, నెగిరినట్లై తోఁచు మగువలార!
పైపై సమీరణార్భటి నింగి భోరున, నఱచినట్లై తోఁచు నతివలార!
నిఖిలభూములు జవనికవాప దారుణ, నెదిరినట్లై తోఁచు నింతులార!
చనఁజన వెడఁదయై శశిమేను గ్రక్కునఁ, బెరిఁగినట్లై తోఁచుఁ దరుణులార!
గీ. కొండ లచ్చనగండ్లయి నిండుచెఱువు, లెల్ల నద్దంపుబిల్లలై యేర్లు ముత్తి
యంపుసరులై యరణ్యంపుగుంపులెల్ల, నారులై తోఁచుఁ బోడవున నారులార!"
(వసు. ఆ. 4. ప. 59.)

కథపట్టులు మార్చుకొనియుండుటచే నిట్టిరసవంతము లగు రచనలు పినవీరభద్రుఁ డాంధ్రీక రింపలేదు.

నైషధకావ్యమునుండి సంగ్రహించినవి.

"శ్లో. య దంబుపూరప్రతిబింబితాయతి ర్మరుత్తరంగై స్తరళ స్తటద్రుమః,
నిమజ్య మైనాకమహీభృత స్సత స్తతాన పక్షాన్ ధువత స్సపక్షతామ్" (నై. స.1.శ్లో.117)

"సీ. ప్రతిబింబితోపాంతబహుళపాదపములు, గర్భస్థశైలసంఘములు గాఁగ..."
(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 96.)

"తే. నృపునెదుట తేనెవాఁకలో నిబిడవిచల, దతనుపత్త్రాళిఫలసాంద్ర మగుచు నొక్క
నగము కైవ్రాలి యేటిలో నాటియున్న, నాటి యున్నతనగరాజు నలువుఁ దెలిపె."
(వసు. ఆ. 1. ప. 161.)

"శ్లో. క్షణనీరవయా యయా నళి శ్శ్రితవప్రావళి యోగపట్టయా,
మణివేశ్మమయం సనిర్మలం కి మపి జ్యోతి బాహ్యార్థ మిజ్యతే." (నై. స. 2. శ్లో. 79.)

దీనిని శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరింపలేదు.

"ఉ. సాలము యంత్రపీఠము విశాలకవాటికఘట్టనంబు దృ
క్జాలన మైందవామృతసమేతపతాకిక జిహ్వ చంద్రికా
జాలము ఘూర్ణితప్రాంత నవచంద్రశిలాంబువు లశ్రుధారగాఁ
బ్రోలు ప్రశాంతఘోష మయి పూర్ణసమాధిఁ జెలంగె నయ్యెడన్." (వసు. ఆ. 4. ప.64)

ఇందు నైషధశ్లోకము బాగుగా వివరింపఁబడినది.

"శ్లో. అస్తి త్వం కార్యసిద్ధేః స్ఫుట మథ కథయన్ పక్షయోః కంప్రభేదా,
దాఖ్యాతా వృత్త మేత న్నిషధనరపతౌ సర్వ మేకః ప్రతస్థే..." (నైష. స.3. శ్లో. 133.)

"శా. ఆచార్యోదితలగ్నమంగళ మహార్యస్వామికిం దెల్పి యా
ప్రాచీపాలుఁడు చేదిభర్త కెఱఁగింప న్వచ్చెఁ జంచత్పతా
కాచాంచల్యము కార్యసిద్ధియును సురీగానంబు కల్యాణచ
ర్యాచారంబును దూర్యఘోషము వరాహ్వానంబు సూచింపఁగాన్." (వసు. ఆ. 5. ప. 54.)

"ఉ. ఆదిమశక్తియైన తుహినాచలరాజతనూజవోలె ము
త్తైదువ వై నిజేశ్వరుని యర్ధశరీరము పాలుగొమ్ము నీ
పాదసరోరుహంబు లతిభక్తి భజింతురు గాక యెప్డు బ్ర
హ్మాదికదేవతాసదృశు లైన మహామహిమండలేశ్వరుల్." (శృం. నై. ఆ. 6. ప. 14.)

"మ. చరణాగ్రానమితాచలేశ్వరునిఁ గా సన్మార్గసంచారిఁ గా
స్థిరకల్యాణసమాఖ్యుఁ గా హరికృపన్ శీఘ్రంబ చేపట్టి యో
గిరికన్యా! యరలేక నీ వతఁడు నేకీభావముం జెందు మా
గిరికన్యామణికన్నధన్య వయి యక్షీణానుమోదంబునన్." (వసు. ఆ. 5. ప. 16.)

శ్రీనాథునికల్పన మిందుఁ బ్రౌఢముగా నలంకరింపఁబడెను.

"శ్లో. సా నిర్మలే తస్య మధూకమాలా హృది స్థితా చ ప్రతిబింబితా చ,
కియ త్యమగ్నా కియతీ చ మగ్నా పుష్పేషుబాణాళి రివ వ్యలోకి." (నైష. స. 14. శ్లో. 52.)

"తే. ధారుణీపతి నిద్దంపుఁ బేరురమున, నమరెఁ బ్రతిబింబమును దాను నలరుచుండ
బాహ్యమునఁ గొంత గొంత యభ్యంతరమునఁ, గీలుకొనియున్న మదనబాణాళివోలెఁ"
(శృం. నై. ఆ. 6. ప. 5.)

"ఉ. మానవనాథుఁ డయ్యమృతమౌక్తికహారము పేరురంబునం
బూనె నగాత్మజాభజనభూరిసుఖాచిరలాభహర్షసం
ధానవిశల్యకౌషధ మన న్మది నాటిన పంచసాయకా
నూనలతాంతకోరకసముత్కరము ల్వెలిఁ బర్వెనో యనన్." (వసు. ఆ. 5. ప. 89.)

నైషధకావ్యమున నేడవసర్గమునందు రెండవశ్లోకము మొదలుగ దమయంతిని జూచు నలుని దృష్టులు వర్ణింపఁబడినవి. వసుచరిత్రమునందును దచ్ఛాయల ననుసరించి గిరికావసురాజుల పరస్పరావలోకనములు వర్ణింపఁబడినవి.

"శ్లో. విభ్రమ్య తచ్చారునితంబచక్రే దూతస్య దృక్తస్య ఖలు స్ఖలంతీ,
స్థిరా చిరా దాస్త తదూరురంభాస్తంభా వుపశ్లిష్య కరేణ గాఢమ్." (నైష. స. 7. శ్లో. 7.)

"క. రమణీనితంబచక్ర, భ్రమణంబునఁ జిట్టఁ దిరిగి పడఁబాఱియు భూ
రమణునిచూపు పరిష్వంగ మొనర్చెఁ దదూరుకదళికాస్తంభములన్." (శృం. నై. ఆ. 3. ప. 151.)

"ఉ. ఆమనుజేంద్రుచూపు తిలకాంచిత మై నెఱదావి చల్లు నా
రామముఖంబున స్నేరయు వ్రాలుచు హాసమరందచిక్కణం
బై మెఱుఁగారు గండఫలకామృతభానుశిలాతలంబులన్
వేమఱుఁ జాఱి యూఁతగొను నిద్దపుఁ బెన్నెఱిలీవజొంపముల్." (వసు. ఆ. 2. ప. 67.

"శ్లో. శ్రితపుణ్యసరస్సరిత్కథం న సమాధిక్షపితాఖిలక్షపమ్,
జలజం గతి మేతు మంజులాం దమయంతీపదనామ్ని జన్మని." (నైష. స. 2. శ్లో. 40.)

(శ్రీనాథుఁడు దీని నాంధ్రీకరింపలేదు.)

"శా. నానాసూనవితానవాసనల నానందించు సారంగ మే
లా న న్నొల్ల దటంచు గంధఫలి బల్తానం దపంబొంది యో
షానాసాకృతిఁ బూని సర్వసుమనస్సౌరభ్యసంవాసి యై
పూనెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు లిర్వంకలన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 47.)

ఈపద్యము ముక్కుతిమ్మనదను నైజిహ్వాము జరిత్రకారు లెవ్వరును నంగీకరింపలేదు. అది యుక్తముగనే యున్నది. నైషధకల్పనములను నలంకరించుచుండుట రామరాజభూషణునకు స్వభావమగుటచే నిది యాతనిదే యని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. పద్మము తపస్సు చేసి దమయంతీపాదరూపజన్మాంతరమున మంచిస్థితిని బొందె నని వర్ణించిన నైషధకల్పనము ననుసరించి చంపకము సారంగనిరాకృత మై తపం బొనరించి గిరికానాసికారూపజన్మాంతరము నంది యిరుప్రక్కలను వీక్షణసారంగములచే నలరారుచున్న దని వర్ణించె ననుట యుక్తముగా నుండును. ఈ క్రింద నుదాహరించు నైషధతపశ్చరణవర్ణనమును నైతము రామరాజభూషణుఁడు సంగ్రహించుట సరయఁగా నీమీఁదిపద్యమునైత మీతఁడే రచించె ననుట సరిగానుండును.

"శ్లో. విదర్భసుభ్రూస్తనతుంగతాప్తయే ఘటా ని వాపశ్య దలం తపస్యతః,
ఫలాని ధూమస్యధయానధోముఖాన్ సదాడిమే దోహదధూపిని ద్రుమే." (నై. స. 1. శ్లో. 83.)

"మ. దమయంతీస్తనకుంభవిభ్రమముఁ బొందం గోరుటన్ ధూమపా
నముఁ గావించు చధోముఖంబు లగు నానాకుంభము ల్పోలె భూ
పములన్ దోహద మాచరింపఁ గఁగడుం బక్వంబు లై యున్న దా
డిమముల్ సూచి నృపాలకుండు మదిఁ బాటించె న్మహౌత్సుక్యమున్."

(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 95.)

"మ. అలినీలాలక ! కంటె చిల్క భవదీయాలాపలీలాప్తి నిం
పలరం గోరి విషక్వదాడిమతరువ్యాలంబికాఖాఫల
జ్వలనావాఙ్ముఖ మై తపంబు సవరింపన్ సాఁగె నే లబ్బెడిన్
దలక్రిందైన ననూనవాగ్గ్రహణమేధాశక్తి బింబాశికిన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 143.)

"శ్లో. అన్యేన పత్యా త్వయి యోజితాయాం విజ్ఞత్వకీర్త్యాగతజన్మనో వా,
జనాపవాదార్ణవ ముత్తరీతుం విధా విధాతుః కతమా తరి స్స్యాత్." (నైష. స. 3. శ్లో. 52.)

"ఉ. నిర్ణయ మాన్యపాలునకు నీకును సంగతి యెల్లినేఁటిలోఁ
దూర్ణము నేయఁగాఁ గలఁడు తోయజసూతి తదన్యథావృథా
దుర్ణయవృత్తికి న్మనసు దూర్చినయేని జగజ్జనాపవా
దార్ణవ ముత్తరించుటకు నాతని కెయ్యది దెప్ప చెప్పుమా." (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 59.)

"వ. మఱియు.........తమ్మికంటీ! యకుంఠితభువననిర్మాణచాతురీధురీణుం డగు పితామహుం డేతాదృశయోగ్యవస్తుయోజనంబునం బొగడువడసి, యపారపరీవాదపారావారభంగంబుల మునుంగఁడ సుమీ... ... ..." (వసు. ఆ. 3. ప. 62.)

"శ్లో. బంధాయ దివ్యేన తిరశ్చి క శ్చి త్పాశాది రాసాదితపౌరుష స్స్యాత్,
వికం వినా మాదృశిత న్నరస్య స్వర్భోగభాగ్యం విరళోదయస్య." (నైష. స. 3. శ్లో. 21.)

"వ. నేను దివ్యతిర్యగ్జాతిని; మముబోంట్లు పాశాదికంబులం గట్టువడుదురే గుణపాశంబులం గాక."
(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 50.)

శ్రీనాథుఁడు పైశ్లోకమును దెనిఁగించుటలోఁ గొంతవఱకు స్వేచ్ఛగాఁ బ్రవర్తించినాఁడు. మఱియు నీపయిశ్లోకమునందు "విరళోదయస్య నరస్య" యనుచోట విశేషార్థమును జెప్పుదురు. నర శబ్దములోని "ర" వర్ణము పోయి యాచోట 'ల' కారోదయము కాఁగా 'నల' యని సిద్ధించును గాన నిచట నలునకుఁ దప్ప నితరులకు మేము లభింప మని యిందు స్వారస్యము గలదు. ఈరీతి శబ్ద చిత్రము శ్రీనాథుఁడు చూపియుండలేదు. ఇట్టి శబ్దచిత్రములను సరసముగా రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమునఁ జూపియున్నాఁడు.

"ఉ. సైరవిహారధీర లగు సారసలోచన లున్నచోటికిన్
భోరున లాఁతివారు చొరఁ బోయినచో రసభంగ మంచు నేఁ
జేరక పువ్వుఁదీవియలచెంతనె నిల్చి లతాంగిరూపుక
న్నారఁ గఁ జూచి వచ్చితి నవాంబురుహాంబక నీకుఁ దెల్పఁగాన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 55.)

ఇందు 'సారసలోచన' శబ్దమున 'రస' యను నక్షరములకు భంగము రాఁగా 'సాలోచన' శబ్దము తేలును. కాఁ గా సారసలోచన లున్నచోటికిఁ బెఱవారు హఠాత్తుగా నేగినచో రసభంగ మగు నసఁ గా వారు సాలోచన లగుదు రని యిచ్చట స్వారస్యము గలదు. ఇట్టి శబ్దచిత్రమే యింత కంటె స్పష్టముగ వసుచరిత్రమున "జాతికి నెల్ల" యను (వసు. ఆ. 5. ప. 45) పద్యమునఁ గలదు. అందుఁ గురంగము తురంగముగా మార్పఁబడినది.

శృంగారశాకుంతలమునుండి సంగ్రహించినవి.

"సీ. పిలువవచ్చినఁ బోక నిలిచి యేటికి! నింతి పుట్టువుఁ దెలియ దుర్బుద్ధి పుట్టెఁ
బుట్టినీ యతఁ డేల! పూర్వాపరంబులు సూచించి విడువక జోలివెట్టె."
(శృం. శా. ఆ. 2. పే. 43.)

"సీ. సోయగంబున వీణవాయింప మాయంపు జటిలుఁ డచ్చటికి నేమిటికి వచ్చె?
వచ్చెఁగా కేమి యవ్వసుమహీపాలబాలామనోభవుని నేలా తలంచె?
... ..." (వసు. ఆ. 3. ప. 116.)

"శా. మత్తు ల్వ్యాక్రమతుల్ నవప్రియులు కామధ్వాంతకాణుల్ మృషా
వృత్తుల్ నిత్యసమస్వభావులు శఠుల్ విశ్వాసహీనుల్ చల
చ్చిత్తుల్ దూరపదార్థకాంక్షులు బహుస్త్రీలోలుపుల్ ప్రేరకా
యత్తుల్ రాజు లనంగ విందు మది సత్యం బయ్యె నీపట్టునన్." (శృం.శా. ఆ. 4. పే. 96.)

"శా. మాయాశీలురు చంచలాత్ము లనుకంపాశూన్యు లాత్మైకకా
ర్యాయత్తుల్ సమయానుకూలహృదయవ్యాపారగోపాయనో
పాయజ్ఞుల్ మగవార లాపయి మహీపాలు ర్మహావైభవ
శ్రీయోగాంధులు సెప్ప నేల మగవారి న్నమ్మఁగా వచ్చునే." (వసు. ఆ. 4. ప. 90.)

ఈపద్యమురీతి ననుసరించి చూడఁగా నీక్రింద నుదాహరింపఁబడు శ్లోకము స్ఫురణమునకు వచ్చుచున్నది.

"శ్లో. మాయాశీలాః ప్రకృతిచపలా నిర్దయా ధూర్తవాచ
స్స్వార్థాయత్తా స్సమయహితకృద్గోపనోపాయదక్షాః,
సాధారణ్యా దితి హి పురుషా స్తత్ర చాఽపి క్షితీశా
శ్శ్రీయోగాంధా శ్చి ముత పురుషా స్సైవ విశ్వాసయోగ్యాః."

"శా. ప్రఖ్యాతంబును మిశ్రబంధమును సుత్పాద్యం బనం గాఁ ద్రిధా
వ్యాఖ్యాతం బగు వసు వందు మఱి యధ్యాహారముం జేయఁగాఁ
బ్రఖ్యాతం బితి వృత్త మైన కృతి చెప్ప న్వక్తకున్ శ్రోతకున్
విఖ్యాతిం గలిగించుఁ బుణ్యమహిమన్ విశ్వంభరామండలిన్." (శృం. శా. ఆ. 1. పే. 4.)

"ఉ. కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము లాద్యసత్కథల్
వావిరి పుట్టు రత్నము లవారితసత్కవికల్పనావిభా
షావహపూర్వవృత్తములు సానలఁ దీరిన జాతిరత్నముల్
గావున నొక్క మిశ్రకథఁ గా నొనరింపుము నేర్పు పెంపునన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 19.)

రామరాజభూషణుఁ డీయనుస్మృతిలోఁ దక్కినవారి గ్రంథములకంటెఁ దత్కాల సుప్రసిద్ధుఁ డగు నాంధ్రకవితాపితామహుని స్వారోచిషమనుసంభవము నధికముగ ననుసరించుచు ననేకస్థలముల నద్దాని నలంకరించుచు వచ్చెను. వేయేల? పేరుపెట్టుటయందును దాని ధిక్కరించి మెఱుఁగుచూప సమకట్టెను.

స్వారోచిషమనుసంభవమున స్వారోచిషమనువుత్పత్తి యత్యల్పపద్యములతో మాత్రము వర్ణించుటనో మఱి యేకారణముననో దానికి మనుచరిత్ర మను పేరు రూఢమయ్యెను. "మనుచరిత్రం బందుకొను వేళఁ బుర మేగఁ, బల్లకి తనకేలఁ బట్టి యెత్తె"నని పెద్దనార్యుఁడే చెప్పియున్నాఁడు. ఈ పేరైన నంతగా సరిపడి యుండలేదు. స్వారోచిషమనుచరిత్రముసైత మల్పముగనే వర్ణింపఁబడెను. ఆ గ్రంథమునఁ బ్రవర వరూథినీ స్వరోచిః ప్రభృతులవర్ణనమే యధికముగ నున్నది. ఇట్టి వస్త్వైక్యము లేని యా యాశ్వాసముల మనుచరిత్రమును ధిక్కరించుటకుఁ గావలయు రామరాజభూషణుఁడు

దాసును నా జాశ్వాసముల ప్రబంధము రచించి "వసుచరిత్ర"మని పేరు పెట్టి సకలాశ్వాసములును నాయకవసురాజ కథాగుంభితములే యగునట్లు సందర్భపఱిచెను.

మఱియు నిష్టదేవతాస్తుతి వంశావతారాదులు గాక కేవలవసురాజచరిత్రము వసుశత (800) పద్యములతో వర్ణించుటచే నీగ్రంథమునకు వసుచరిత్ర మను పేరు సార్థక మగుచున్నది. ఇంతియ కాక నామైకదేశగ్రహణన్యాయమున "వ=వసురాజుయొక్క, సుచరిత్రము=మంచిచరిత్రము" అను నర్థవిశేషలాభము గలిగియున్నది ఇట్టి మెఱుఁగు లిట్లుండఁగా;

"శ్లో. సర్గబంధో మహాకావ్యం త త్రైకో నాయక స్సురః,

సద్వంశః క్షత్త్రియో వాఽపి ... ...

ఏకవంశభవాభూపాః కులజా బహవోపి వా." యను మహాకావ్యలక్షణము వసుచరిత్రమునకు వర్తించును గాని మనుచరిత్రమునకుఁ జెల్లదుగదా! ఇఁక మనుచరిత్రకు సరియగు వర్ణనముల నుదాహరించెదను.

"సీ. ... ...

గీ. ... ... సాహిణి యొకండు

కర్త యెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహ,బాంధవం బగు నొక మహాసైంధవంబు."

(మను. ఆ. 4. ప. 28.)

"సీ. ... ...

గీ. ... ... అరద మొకటి

మనసుతోనన మెలఁగు సామ్రాణికాశ్వ, రత్నములఁ బన్ని తెచ్చె సారథి యొకండు."

(వసు. ఆ. 1. ప. 144.)

ఇందు వసుచరిత్రపద్యమునందుఁ గల "మనసుతోనన మెలఁగు" నను విశేషణము మిగుల సరసమై యున్నది. మనుచరిత్రపద్యమునఁ గర్త యను పద ముచితముగ లేదు. 'భర్త' యని యుండిన బాగుగనుండును గాని విశ్రమభంగ మగును.

క్రూరముగ వేఁటాడుచు మనోరమ రోదనము విని యామెం గాంచి క్రమంబున నామెను స్వరోచి పరిగ్రహించె నను మనుచరిత్ర సందర్భమునకు వన్నె పెట్టి వసంతర్తు విభాసురము, శృంగార రసోద్దీపకము నగు నుద్యానమున నర్మసచివునితో విహరించుచుఁ గ్రీడాశైలమున కేగి యచట గిరికా మధురగానము నాలించి యామెం గాంచి తుద కామెను వసురాజుపరిగ్రహించెనని వసుచరిత్రమున వర్ణించెను.

మనుచరిత్రమునఁ బ్రవరుఁడును, వసుచరిత్రమున నర్మసచివుఁడును, నొక కోనం గని యందొకకేళీభవనంబున వీణవాయించు నాయికలఁ గని రసు నిక్కథపట్టులు మిగుల సరిగా నున్నవి.

"సీ....గీ. కెరలు పికశారికాకీరకేకిభృంగ, సారసధ్వనిఁ దనలోని చంద్రకాంత

దరులు ప్రతిశబ్ద మీన గంధర్వయక్ష, గానఘూర్ణిత మగు నొక్క కోనఁ గనియె."

(మను ఆ. 2. ప. 19.)

"సీ....గీ. బండిగురువిందతీఁగచప్పరము లెనసి, ముడిగొనిన ద్రాక్షపందిళ్ల నడుమఁ గిన్న

రీనినాదానుకారిశారీశుకాది, ఘోషఘుమఘుమితం బైన కోనఁ గనియె."(వసు.ఆ.2.ప.21.)

"శా....పూవుందీవెల నొప్పు నొక్క భవనంబుం గారుడోత్కీర్ణమున్." (మను. ఆ. 2. ప. 22.)

"సీ....గీ. నిరుపమం బైన దివ్యమందిరముఁ గనియె." (వసు. ఆ. 2. ప. 23.)

"క. మృగమదసౌరభవిభవ, ద్విగుణితఘనసారసాంద్రవీటీగంధ
స్థగితేతరపరిమళ మై, మగువపొలుపుఁ దెలుపు నొక్క మారుత మొలసెన్."
(మను. ఆ. 2. ప. 24.)

"క. కనుఁగొని మణిమందిరమున, మునుకొని కలధౌతభిత్తిముకురతలబహి
ర్జనితానుబింబనంబులు, వనితారత్నములు మెలఁగువల నెఱిఁగింపన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 24.)

"సీ...గీ. ఇంపు దళుకొత్త వీణ వాయించుచుండి." (మను. ఆ. 2. ప. 27.)

"సీ...గీ. వీణ వాయించు నొక యలివేణిఁ గంటి." (వసు. ఆ. 2. ప. 30.)

ఈ వీణావాద్యపద్యములలో వసుచరిత్రపద్యమున రామరాజభూషణుని సంగీతకళా రహస్యనిధిత్వము వెల్లడి యగుచున్నది.

మనుచరిత్రమునఁ బ్రవరుఁ డంగీకరింపకుండుటచే వరూథిని యాతనిపైఁ బడె ననియు, వసుచరిత్రమున శుక్తిమతి యంగీకరింపకుండుటచేఁ గోలాహలుఁ డామెపైఁ బడె ననియు మిక్కిలి సరిగా వర్ణింపఁబడెను.

"మ. మునుమున్ బుట్టెడు కొంకు లౌల్యము నిడన్ మోహంబు విస్తీర్ణతం
జొనుపం గోర్కులు గ్రేళ్లుద్రిప్ప మదిమెచ్చుల్ ఱెప్ప లల్లార్ప న
త్యనుషంగస్థితి ఱిచ్చపాటొసఁగ నొయ్యారంబునం జంద్రికల్
దనుకం జూచె లతాంగి భూసురుఁ బ్రఫుల్లన్నేత్రపద్మంబులన్." (మను. ఆ. 2. ప. 30.)

"మ. అలఘుశ్రీనిధి యానగేంద్రతనయుం డాసైకతశ్రోణియొ
ప్పులు ఱెప్పార్పక చూచిచన్న మొదలం బొంగారి పైపై రసం
బులు జృంభించు భ్రమించు నాశయముహూర్ముల్ మించ దీపించు న
త్కలికాచాపలముల్ మనోనిబిడచింతాతన్మయత్వంబునన్." (వసు. ఆ. 2 ప. 112.)

"మ. అని చింతించుచు మీనకేతనధనుర్జ్యాముక్తనారాచదు
ర్దినసమ్మూర్ఛితమానసాంబురుహుఁడై దీపించు పెందత్తఱం
బునఁ జేసెత్తినలజ్జ నంఘ్రికటకంబుల్ మ్రోయ నడ్డంబు ని
ల్చిన నయ్యచ్చరఁ జూచి చేరఁ జని పల్కెన్ వాఁడు విభ్రాంతుఁడై." (మను. ఆ. 2. ప. 38.)

"ఉ. శైలకులేంద్రుఁ డిట్లు మదశాలిశుకాలిపికాళిశారికా
జాలకనీలకంఠరవసంగతిఁ దాలిమి నిల్పఁజాల కు
ద్వేలకరాళకంతుశరవేదన దీర నదీరసోర్మికం
దేలక యేల కల్గు ? మహీయసుఖం బని నిశ్చితాత్ముఁడై." (వసు. ఆ. 2. ప. 117.)

"క. రుచిరాజితమణిభూషా, రుచిరాజి వెలుంగ దివ్యరూపోజ్జ్వలుఁడై
యచలాధీశ్వరుఁ డొకనాఁ, డచలామణిహార మగు మహానదిఁ జేరెన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 118.)

"ఉ. నిక్కము దాఁప నేల ధరణీసురనందన యింక నీవయిం
జిక్కె మనంబు నాకు ననుఁ జిత్తజుబారికి నప్పగించెదో
చొక్కి మరందమద్యములఁ జూఱలఁ బాటలువాడు తేంట్లు సొం
పెక్కిన యల్లపూవుఁబొదరిండ్లను గౌఁగిట నాదరించెదో." (మను. ఆ. 2. ప. 51.)

"ఉ. నా విని గట్టుఱేఁడు వదనంబున విన్నఁదనంబు దోఁప నో
శైవలినీశిఖామణి నిజంబు భవత్కమనీయ కాంతి ధా
రావళిలో మునింగితి దయామతిఁ బ్రోవక సుళ్లఁ బెట్టెదో
నీ విఁక గ్రుచ్చియెత్తి ఘననిర్వృతిఁ దెప్పలఁ దేల్చెదో యనన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 134.)

"క. అనుటయుఁ బ్రవరుం డిట్లను, వనజేక్షణ యిట్లు వలుక వరుసయె వ్రతులై
దినములు గడపెడు విప్రులఁ, జనునే కామింప మది విచారము లేదే." (మను. ఆ. 2. ప. 52.)

"మ. మఱిఁ గ్రీడారతి గల్గెనేని సకలక్ష్మాపుణ్యదేశాళిఁ గాం
చి తపస్ఫూర్తిమెయిం గృశించి వనరాశిం జెందు మాబోంట్ల ను
ద్ధతిచేఁ గ్రమ్మఁగ నేల? నీకుఁ గలవే తారుణ్యలావణ్యజృం
భితరంభాదినిలింపభామ లన భూభృన్మౌళి రాగాంధుఁడై." (వసు. ఆ. 2. ప. 136)

"సీ. వెలిపెట్టిరే బాడబులు పరాశరుఁ బట్టి దాశకన్యాకేళిఁ దప్పఁజేసి;
కులములో వన్నె తక్కువయయ్యెనే గాధిపట్టికి మేనకచుట్టఱికము;
ననుపుకాఁడై వేల్పునాగవాసముఁ గూడి మహిమఁ గోల్పడియెనే మాండకర్ణి
స్వారాజ్యమేలంగ నీకైరె సుర లహల్యాజారుఁడైన జంభాసురారి;
గీ. వారికన్నను నీమహత్త్వంబు ఘనమె......" (మను ఆ. 2. ప. 73.)

"సీ. అతనుభూతి ఘటింప దయ్యెనే చదలేఱు సిగఁ దాల్చు నింధానచిత్రునకు;
పరవంశవైఖరి వదలెనే రవిసుతాపతి యైన దైతేయభంజనునకు;
వసులాభసంపత్తి మసలెనే జాహ్నవిఁ జేకొన్న శంతనుక్షితిపమణికి;
గమలోదయఖ్యాతి దెమలెనే నానానదీకాంతుఁడైన రత్నాకరునకు;
గీ. వారికేలాఘవమువచ్చె వనితయెంత, మాఱుమసలెదు వట్టినేమములుచాలు..." (వసు. ఆ. 2. ప. 137.)

ఇచ్చట రెండుగ్రంథములయందుఁ గల కథపట్లును లోకోత్తర నీతిబోధకము లయి యున్నవి. అనుకూలకాంతావాప్తి గల్గినను గామింపక, తమ నియమము వీడక యుండవలయు నను నీతి సుబోధ మగుచున్నది.

"గీ. నేరకేటియస ద్దెచ్చి నీరజాప్తు, సానఁ బట్టిన రాపొడి చల్లి మెదిపి
పదను సుధ నిడి చేసెనో? పద్మభవుఁడు, వీనిఁ గాకున్నఁ గలది యీమేనికాంతి."
(మను. ఆ. 2. ప. 36.)

"క. సురగరుడోరగనర ఖేచరకిన్నరసిద్ధసాధ్యచారణవిద్యా
ధరగంధర్వకుమారుల, నిరతము గనుఁగొనమె? పోలనేర్తురె వీనిన్." (మను. ఆ. 2. ప. 37.)

"తే. మేటి జమ్మేటియసటఁ గ్రొమ్మించు మించుఁ, బొదివి మదనప్రతాపాగ్నిఁ బుటము వెట్టి
తమ్మిగద్దియ దాకట గ్రమ్మి యట్టి, కొమ్మఁ గావింపఁ బోలు నెత్తమ్మిచూలి."
(వసు. ఆ. 2. ప. 32.)

"క. సురరాజకన్యలును గి, న్నరరాజకుమారికలు ఫణాధరవిద్యా
ధరవీణాధరశోణా, ధరలును నాతరుణిఁ బోల్పఁదగరు నరేంద్రా."

"ఉ. ఇందునిభాస్య! వాఁ డనఁగ నింద్రుఁడో! చంద్రుఁడో! యయ్యుపేంద్రుఁడో!
యిందులకై వగం బొగుల నేటికి నేఁటికి నందుఁ బోద మా

నందనభూమి భూమిసురనందనుఁ డుండకపోఁడు రమ్ము నీ
చందము నందముం గనిన జవ్వని యెవ్వని వెఱ్ఱి సేయదే." (మను. ఆ. 3. ప. 63.)

"చ. జనపతి యిట్లు పంచశరశాతశరాహతి సంచలింపఁ గాఁ
గని హితమంత్రి పల్కు మహికాంత నిరంతరచింత నింత విం
తసెగులు పూన నేల లలనానలినాస్త్రుఁడ పీవు నిన్నుఁ గ
న్గొనినలతాంగి యీలువు మనోభవుఁ డింతకుఁ గొల్లలాడఁడే." (వసు. ఆ. 3. ప. 87.)

"ఉ. అంచెలుగట్టి కాలితొడుసై చననీవు గదమ్మ ప్రోదిరా
యంచ లివేటిసంగడము లయ్యెను దయ్యము! యేటి వేడ్క నా
కంచుఁ బనంబున న్మోరయుఁ నంచియ యూడఁ గఁ దన్ని పోయి పీ
ఠించె లితాంగి యోర్తు మురజిన్నిభు సాగరమేఖలావిభున్." (మను. ఆ. 5. ప. 61.)

"ఉ. డించఁ గఁ బ్రొద్దు లే కెద ఘటించిన రత్నవిపంచితో సువ
ర్ణాంచితమూర్తి యోర్తు ముఖరాంఘ్రి సమాశ్రితసత్కలాప యై
యంచల వచ్చు సోయగపుటంచలఁ దోలుచు మిన్కు చేడె యా
నంచు నుతింప వచ్చె వెస నాచతురాస్యుని మోము గన్గొనన్." (వసు. ఆ. 6. ప. 12.)

ఇంకను గొంతవఱకు సాజాత్యముగల పద్యము లనేకములు గలవు. గ్రంథవిస్త
రెల్ల నుదాహరింపలేదు. పద్యములసంఖ్యలు మాత్ర ముదాహరించెదను.

మనుచరిత్ర.		వసుచరిత్ర.		మనుచరిత్ర.		వసుచరిత్ర.	
ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.	ఆశ్వాసముల సంఖ్య.	పద్యముల సంఖ్య.
1	18	1	21	3	17	4	7
1	28-34	2	63-69	3	16	4	9
3	90-91	3	49-51	3	19	4	12.13
3	71	2	79	3	20	4	16
5	7	2	102	3	21	4	17
3	29-34	3	116-124	3	27	4	22
3	33	3	121	3	28	4	23
3	34	3	122	3	36	4	27
3	73	3	132	3	51	4	47
3	73-82	3	133-148	3	54	4	128
3	75	3	136	5	60	6	10
3	82	3	138	5	63	6	11
3	83	3	148	5	64	6	14
3	84	3	149	1	61	2	87
3	10-14	4	4	3	74	2	26

మఱియు నొక్కొక్కకల్పనమే యనేకులు సంగ్రహించుచు నుత్తరోత్తర మలంకరించుచుందురు.

"శా. నల్లిల్లుం గుడియుం ద్వనంబును నిధానంబుం దటాకంబు రం
జిల్లుం గొండొకకాల మేగ నవి విచ్ఛేదంబునుం బొందు నే
పొల్లుం బోనిది కీర్తికిం గృతియ పో భూమండలిం దానికిం
దెల్లం బిప్పుడు రామభారతకథాధీన ప్రబంధావళుల్." (శృం. శా. ఆ. 1. పే. 3.)

"గీ. సప్తసంతానములలోనఁ బ్రశస్తిఁ గాంచి, ఖిలము గాకుండునది ధాత్రిఁ గృతియ కానఁ
గృతి రచింపుము మాకు శిరీషకుసుమ, పేశలసుధామయోక్తులఁ బెద్దనార్య!" (మను ఆ.1.ప.14.)

"గీ. తరుతటాకాదిసంతతుల్ ధరణి నెచట, నిలిపి రచటనె యుండు వానికిని గృతిమ
ఖంబుననె విశ్వవిఖ్యాతిగానఁగృతియె, సంతతిపతంస మది మాకు సంఘటింపు" (వసు.ఆ 1.ప.18.)

"సీ. కానవేత్తువ్రల ముక్తము లైన ముత్యాలు ముదిరి పండిన మంచివెదురుఁ బ్రాలు;
దినములోఁ గ్రొత్తయెత్తిన కట్టజవ్వాజి ముక్కులు మురియని మొరళిపప్పుఁ
జంద్రికారుచిఁ బోల్చు చమరనాలంబులుఁ బొందుగాఁ గాఁచిన పూతిమదువు;
లలఁతి దంతంపుగామల పీలిసురఁటులు శోధించి వడిచిన జుంటితేనె;
గీ. ...ఆదిగాఁ దెచ్చి పతి కుపాయనము లిచ్చి......" (శృం. శా. ఆ. 1. పే. 15.)

"ఆ. ఒక్కయెఱుకుఁ జేఁడు నక్కకొమ్మును నిచ్చి, గోఱజంబు జున్నుఁ జాఱపప్పు
పీలికఱుల యంపకోలలు నెలవిండ్లుఁ, గాను కిచ్చి కరయుగమ్ము మొగిచి." (మను.ఆ.4.ప.14.)

"సీ....గీ. అనుచు సాగంధవహుని ధార్త్యములు దెలుపు, లీల విరిసినవిరులు రాలినరజంబు
లొలికినరసంబు లురిలినఫలము లధిపు, మ్రోల నిడిపల్కి రుద్యాన పాలు రపుడు." (వ.ఆ.1.ప.134.)

నాయికకు వివాహమయినవెనుక నందఱు కవులు నవసరము గల్పించుకొని వధువు నత్తవారింటి కంపునెడల బుద్ధులు గఱపించుచుంద్రు ... ...

"శ్లో. యాస్య త్యద్య శకుంత లేతి హృదయం సంస్పృష్ట ముత్కంఠయా
కంఠ స్తంభితబాష్పవృత్తికలుష శ్చింతాజడం దర్శనమ్,
వైక్లబ్యం మమ తావ దీదృశ మిదం స్నేహా దరణ్యౌకసః
పీడ్యంతే గృహిణః కథం ను తనయా విశ్లేషదుఃఖై ర్నవైః." (అభి. శా. అం. 4. శ్లో. 6.)

"శ్లో. శుశ్రూషస్వ గురూన్ కురు ప్రియసఖీవృత్తిం సపత్నీజనే
భర్తుర్విప్రకృతాఽపి రోషణతయా మాస్మ ప్రతీపం గమః,
భూయిష్ఠం భవ దక్షిణా పరిజనే భాగ్యే ష్వనుత్సేకినీ
యాం త్యేవం గృహిణీపదం యువతయో వామాః కుల స్యాధయః." (అభి.శా.అం.4.శ్లో.18.)

"ఉ. ఎంచ మునీంద్రులందు విజితేంద్రియుఁ డైన తపస్వి కూర్మి గా
వించి శకుంతలం బెనిచి విస్మృతి నొందిన మోహపాశముల్
త్రెంచుకొనంగ లేక తియతీపులఁ జిత్తముఁ గాసివెట్టె శీ
లించిన నెవ్వఁ డింక వదలింపఁ గ నోపెడు మోహబంధముల్." (శృం శా. ఆ. 4. పే.91.)

"సీ. అత్తమామలకు నీయపనేమి పెట్టుచుఁ గనుసన్నఁ జేయుంమీ పను లెఱింగి;
ప్రాణమిత్త్రములు గా భావించి యేప్రొద్దు నవరింపుమీ ప్రేమ సవతులందు;
భర్తయొక్కకవేళ బహుమాన మొనరింపఁ గదియ రానీకుమీ గర్వరేఖ;
పలిచిత్త మెఱిఁగి తత్పరిజనంబులమీఁదఁ జేయుంమా మిగుల దాక్షిణ్యగరిమ;

గీ. కలఁక నొందకుమా ధవుఁ డలిగినపుడు, పలుకులను జేరనీకుమా పరుసఁదనము
వీని వెలిగాఁ గఁ దిరుగు నేవెలఁది యైనఁ, గులమునకు నాధియౌఁ జుమీ కూఁతుఁగుజ్జ."
(శృం. శా. ఆ. 4. పే. 92.)

వీనియందు సంస్కృతములోని సారస్యము కానరాదు. ఇంక ననేకపద్యములు మూలాతిక్రమణముగా నిందుఁ గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిట నుదాహరింపలేదు.

"శ్లో. పి తాత్మనః పుణ్య మనాపదః క్షమా ధనం మన స్తుష్టి ర థాఖిలం నలః,
అతః పరం పుత్త్రి న కోఽపి తేఽహ మి త్యదశ్రు రేష వ్యసృజ న్నిజౌరసీమ్."
(నై. స. 16. శ్లో. 117.)

"మ. గురు వన్నం ధన మన్నఁ బుణ్య మనినం గోత్రోదయం బన్నదే
వర యన్న న్మన మన్నఁ దుష్టి యనినన్ వాత్సల్య మన్న న్నిజే
శ్వరుఁ డన్నం బరమోపకార మనినన్ సర్వంబు నన్నం దలో
దరి! నీకు న్నిషధాధినాథుఁడె సుమీ తథ్యంబుగాఁ జెప్పితిన్." (శృం. నై. ఆ. 7. ప. 8.)

"సీ. పాటించి కొలువు మీభవనదైవతముల సవతులఁ గొనియాడు సఖులఁబోలె;
నారాధనము సేయుము త్తమామల నెప్డుఁ బరిజనంబులమీఁదఁ గరుణగల్గు;
మలుగకు కోపించినప్డుఁ నాథునితోడ మదిలోన నుబ్బకు మన్ననలకుఁ;
దోడికోడండ్రతోఁ గూడియాడి చరింపు దాసీజనముఁ బ్రోవు తల్లికరణి;
గీ. బ్రాహ్మణులయందు గురులందు బంధులందు, భక్తివిశ్వాససౌహార్దపరత నెరపు
భవ్యపతిదేవతాచారపరమపుణ్య, ధర్మ మేమరకుండుమీ తల్లి కాన."(శృం. నై. ఆ. 7. ప. 9.)

శ్రీనాథుఁ డిట్లు మూలాధికముగా సంస్కృతశాకుంతలమునుండి యభిప్రాయములను సంగ్రహించెను. కొన్ని క్రొత్త యభిప్రాయములను సైతము చేర్చెను. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడును నిట్లే యీవిషయమున మిక్కిలి యధికముగా వర్ణించెను. మీఁద నుదాహరించిన పినవీరభద్రుని సీసములోని మూలాధికాభిప్రాయము లీశ్రీనాథుని సీసమునుండి గ్రహింపఁబడిన వని తోఁచుచున్నది.

పయిరీతిని మక్కికి మక్కిగాఁ గాక కొంతవఱకు మార్చి సరసముగా రామరాజభూషణుఁడును గిరికకు బుద్ధులు చెప్పుటను వర్ణించెను. ఇందు స్వభావవర్ణనాస్ఫురణమునకు నర్థాంతరమును సంధించినాఁడు.

"క. నీతమ్ములశుభవాసన, నీతలిదండ్రులగభీరనిశ్చలగుణవి
ఖ్యాతియును దలఁచి మెలఁగుము, నాతల్లీ కులవధూజనమతల్లిక వై."(వసు. ఆ. 6. ప. 55.)

"సీ. మాఱుమాటాడకు మఱచి యైనను గురువ్యాహారమున కీయహార్యతనయ;
యానమ్రగతిఁ బూను మానంపుసవతు లెట్టైన నీదివ్యరత్నానుజాత;
జాగ యై మేరమీఱ దొకప్పుడును ఘనశ్రీలఁ బొంగియును నీసింధుకన్య;
యేకాకృతివహించు నినురాగవృత్తికి నపరాగవృత్తికి యబ్జసహజ;
గీ. యచ్చెరువు వింత యబ్బురం బరిది యనుచు, విశ్వధాత్రీశ్వరులు మెచ్చ వెలయవమ్మ!
యమ్మ భవదీయచిత్రగుణాతిశయము,వలన మాకెల్ల వన్నెరా మెలఁగవమ్మ!"(వసు. ఆ. 6. ప. 56.)

"క. బెగడవల దనుచు బెట్టిద, మగు నెవ్వగ నగడుపడుచు నాఁడుపడుచు లే
పగవారికి వల దన నా, పగవారికి నేల యొసఁగెఁ బద్మజుఁ డనుచున్."(వసు. ఆ.6.ప.62.)

"శ్లో. భూత్వా చిరాయ చతురంతమహీసపత్నీ దౌష్యంతి మప్రతిరథం తనయం నివేశ్య,
భర్త్రా తదర్పితకుటుంబభరేణ సార్ధం శాన్తే కరిష్యసి పదం పునరాశ్రమేఽస్మిన్."
(అభి. శా. అం. 4. శ్లో. 20)

"సీ. మొకలు మిటారితుమ్మెదలు ఝుమ్మని మ్రోయఁ బొదలు నిచ్చటి పువ్వుఁబొదలు సూడఁ;
దేటి మాధురిఁ గడలేటి పేరిమమున వారిసేయుం మదీయవారిఁ దేల;
వలనంది దరులక్రేవల నందికొనుచు నావల నగల్చు మహోర్మివలన మరయ;
గములఁ బాయక తరంగములపైఁ తగు సితాంగముల మానసవిహంగములఁ బట్ట;
గీ. సరిది వ్రతముల సరిగంగలాడఁ జైత్ర, శుచినభోబాహుల తపోవిశోభిసకల
సమయములఁ దావకప్రాణసమునిఁగూడి, యిచటనె మెలంగెదు కలంగె దేలతల్లి."
(వసు. ఆ. 6. ప. 61.)

కాళిదాసు ముం దెప్పుడో నీభర్తతోఁ గూడి యిచ్చటికి వచ్చెద వని యోదార్పు వర్ణింపఁగా, రామరాజభూషణుఁడు సర్వదా యిచ్చటనె విహరించుచుందు వని యోదార్పును మిగులఁ శోభితముగా వర్ణించినాఁడు.

"మ. కమలేందీవరషండమండితలసత్కాంతారసేవారతిన్
గమికర్మీకృతనైకనీవృతుఁడ నై కంటిన్ విదర్భంబునన్
రమణిం బల్లవపాణిఁ బద్మనయనన్ రాకేందుబింబాననన్
సమపీనస్తని నస్తినాస్తివిచికిత్సాహేతు శాతోదరిన్."
(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 21.)

"శా. చంచత్పల్లవకోమలాంగుళకరన్ సంపూర్ణచంద్రాననన్
న్యంచచ్చందనగంధి గంధగజయానన్ జక్రవాకస్తనిన్
గించిన్మధ్యఁ దటిల్లతావిలసితాంగిం బద్మపత్రాక్షి పీ
క్షించెన్ రాజు శకుంతలన్ మధుకరశ్రేణీలసత్కుంతలన్."
(శృం. శా. 2. ప. 29.)

"మ. అతఁ డావాతపరంపరాపరిమళవ్యాపారలీలన్ జనా
న్వితమిచ్చో టని చేరఁ బోయి కనియెన్ విద్యుల్లతావిగ్రహన్
శతపత్రేక్షణఁ జంచరీకచికురం జంద్రాస్యఁ జక్రస్తనిన్
నతనాభి న్నవలా నొకానొక మరున్నారీశిరోరత్నమున్."
(మను. ఆ. 2. ప. 25.)

"చ. తరువులపొంతఁ బొంచి వసుధావరమిత్రుఁడు గాంచె నచ్చటం
దరుణిఁ దమోవినీలకచఁ దామరసోదరసోదరప్రభం
దరళవిలోచనం దతనితంబఁ దటిన్నిభగాత్రవల్లరిం
దరుణశశాంకఫాల నొకతన్విఁ దరంగవళిం దలోదరిన్."
(వసు. ఆ. 2. ప. 25.)

"శ్లో. అనలభావ మియం స్వనివాసినో న విరహస్య రహస్య మబుధ్యత,
ప్రశమనాయ విధాయ తృణా న్యసూన్ జ్వలతి తత్ర య దుజ్ఝితు మైహత."

"సీ. చనుఁ గప్పు బొలఁగ వాసనగాలి కెదురేఁగు బలువొప్పు నలుఁగులఁ బాయుకరణి;
నిడుదవేసలి నూనెముడి పీడఁ జిగురాకుఁ బొద దూఱుఁ గార్చిచ్చు గదియుకరణిఁ;

బసిఁడిగాజులు పైకి వెసఁ ద్రోసి నునుఁదీఁగఁ దెమలించు నుత్త్రాడు నెమకుకరణి ;
మొలనూలు బిగియించి వెలఁది వెన్నెలఁ జొచ్చుఁ బిఱుఁదీయ కేటిలో నుఱుకుకరణి;
గీ. జడియ దళులకుఁ గురియుపుష్పొడుల మునుఁగు, మావికడ నిల్చి విపులనేత్రావిఁ గ్రోలు
విషమసాయకు సేఁపుల విసివి విసివి, తనువుదొఱఁగంగఁ దలఁచి యవ్వనరుహాక్షి.”

(మను. ఆ. 3. ప. 31.)

“సీ. పవమానమానవప్లవమానకైరవచ్యవమానరజము మైనంటఁ దివురుఁ;
గరసారసాగ్రతామరసాలిసాంద్రసీధురసార్తిఁ గన్నీరు తుడువఁ గోరు;
మదనావిలప్రభాసదనామ్రకోమలచ్ఛదశార్చిపైఁ జూపు జరపఁ జూచు;
సలయావాతలతాకిసలయాగమలయాగనిలయానిలున కూర్పు దెలుపఁ దలఁచుఁ,
గీ. గుంజపుటగుంజదళిపుంజఝింజితంబు, వెగ్గలం బైనఁ జెవియొగ్గి వినఁ గడంగుఁ
బంచశరభూతపరిభూతపంచభూత,ములఁ దదీయస్థలంబులఁ గలుపుకరణి ”(వసు.ఆ.3.ప 118.)

“శ్లో. ఇమా గిర స్తస్య విచింత్య చేతసా తథేతి సంప్రత్యయ మాససాద సా,
నివారితావగ్రహనీరనిర్ఝరే నభో నభస్యత్వ మలంభయద్దృశౌ.”

“శ్లో. అథోద్భ్రమంతీ రుదతీ గతక్షమా ... ...
... ... మృదూని దూనాపరిదేవితాని.” (నై. స. 9. శ్లో.84-87.)

“సీ. ప్రవిమలాక్షినభోనభస్యాంబుదములకు నవవృష్టిధార లై యవతరిల్లి;
... ...
గీ. వేఁడియశ్రులు నిగుడంగ వెక్కి వెక్కి, యేడ్వఁ దొడఁగె లతాంగి పృథ్వీశుమ్రోల
మృదులపరిదేవనాక్షరోన్మిశ్రమధుర, కంఠకాకువికారకాకలిక యలర.”

(శృం. నై. ఆ. 4. ప. 87.)

“చ. కొసరి వసంతకాలమునఁ గోయిల క్రోల్చిన భంగి నేడ్చె న
బ్బిసరుహనేత్ర కొండచఱఁ బెద్దయెలుంగున వెక్కి వెక్కి వె
క్కసమగు మన్యువేగమునఁ గాటుకకన్నుల నీరు సోన లై
యసిరికకాయలంతలు పయోధరము ల్దిగువాఱునట్లు గాన్.” (కాశీఖండము.)

“ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోవ ని
చ్చోటఁ భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన నెపం బిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో
మీటిన విచ్చు గుబ్బచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందఁ గాన్.” (మను. ఆ. 1. ప. 70.)

“ఉ. ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చిన శోకదవానలంబుచేఁ
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుఁ గట్టెదుటన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖ మైన మోముపయిఁ జేలచెఱంగిడి బాలపల్లవ
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకులకాకలీధ్వనిన్.” (పారిజాతాపహరణము. ఆ. 1. ప, 133.)

“శా. ఆజాబిల్లి వెలుంగు వెల్లికలు డాయన్ లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖ మైన మోమునఁ బటాగ్రం బొత్తి యెత్తి యా

రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూ రాజత్కరాంభోజ కాం
భోజీమేళవిపంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాన్." (వసు. ఆ. 4. ప. 52.)

ఇట్టి యేడ్పుపద్యము లన్నియుం విని తెనాలి రామకృష్ణకవి "యల్లసాని పెద్దన యటునిటు నేడ్చె. ముక్కు తిమ్మన్న ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను. బట్టుమూర్తి బావురని యేడ్చె" నని పల్కె నను నైతిహ్యము గలదు.

పయి యేడ్పువర్ణనములందు నైషధమున నశ్రుధారలు వర్ణింపఁబడినవి. కాశీఖండమునందును, వసుచరిత్రమునందును, నశ్రువులును, నేడ్చునప్పటి కంఠధ్వనియుం సామాన్యముగ వర్ణింపఁబడెను. పారిజాతాపహరణమున నశ్రువర్ణనను విడిచి కేవలరోదనమే సకారణముగ వర్ణింపఁబడెను. ఇందుఁ బద్మసదృశ మగు మోమున గుడ్డ వేసికొని యవ్యక్తమధుర మగు కోకిలధ్వనివంటి ధ్వనితో నేడ్చె నని వర్ణింపఁబడినది. ఈవర్ణనమే రామరాజభూషణునిచే నలంకరింపఁబడినది.

రామరాజభూషణుని యేడ్పువర్ణనను నలంకరింపఁగోరి కావలయును దత్ప్రతిబింబముగా సంవరణచరిత్రమున నేడ్పు యిట్లు వర్ణింపఁబడెను గాని యది రామరాజభూషణునిపద్యమును మీఱఁజాలదయ్యె.

"మ. బలవద్దర్పకశస్త్రికాహతులు సైఁపన్ లేక యవ్వేళ స
య్యలినీలాలక యంబరాంతపరిణీతాత్మీయఖిన్నాననో
త్పలినీబాంధవ యాచు నేడ్చెఁ గడు భూపాళైకరాగంబునం
గలకంఠీకులకంఠకోమలకుహూకారంబు తోరంబుగాన్." (సంవరణచరిత్రము.)

"ఇందు 'బలవద్దర్పకశస్త్రికాహతుల' ననఁగా బలవంతుం డగు మదించిన మన్మథునియొక్క శస్త్రముల దెబ్బలకుఁ దాళఁజాలక యేడ్చె నని సకారణముగ వర్ణింపఁబడెను. మొదటనే ఖిన్నుఁడగు ముఖచంద్రునకు మఱియు ఖిన్నత గల్గునట్లుగఁ గోకిలకలధ్వనివంటి చంద్రవిరోధియగు కుహూధ్వనిమించున ట్లేడ్చె నని చమత్కరింపఁబడెను. ఇంతియకాక భూపాలుని యందలి రాగముతో నేడ్చె నను నర్థాంతరము మిక్కిలి ప్రౌఢముగ నున్నది" యని చెప్పుదురు.

కాని బలవద్దర్పకశస్త్రికాహతుల నోర్వఁజాలక యేడ్చుట వింతగాదు. నాయిక శరీరసౌకుమార్యము నంతగా స్ఫురింపదు. కాఁబట్టి రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించినట్లు వెన్నెలలకు వేఁగుచున్నదనుటయే స్వారస్యముగ నున్నది. మఱియుం రామరాజభూషణుని పద్యమునం దాకాశమందలి చంద్రకాంతుల నోర్వఁజాలకయున్న నాయికను ముఖచంద్రకాంతులును బీడించు నని యామె ముఖచంద్రుని బైఁటచేఱఁగున గప్పెనని సాభిప్రాయముగా వర్ణింపఁబడినవి. మఱియుం నాయిక రాజీవానన యనఁగాఁ బద్మమువంటి ముఖము గలది కావునను చంద్రకాంతికి నోర్వఁజాలక యేడ్చె నను వర్ణనము మిగుల సందర్భముగానున్నది. ఇఁక నామె యేడ్చుచుండఁగా నట్టి రోదనధ్వని కిన్నరస్త్రీలచే మేళగింపఁబడిన కాంభోజీరూప మగు వీణానినాదమువలె నుండె ననుట సారస్యముగా నుండును గాని భూపాలరాగముతో నేడ్చె ననుట సారస్యముగ నుండదు. రాగ మేళనముచేసి యేడ్చుట యనుభవవిరుద్ధము, అట్లేడ్చుటయుం నొక యసాధ్యకార్యము గాదు. రాగజ్ఞానము స్వల్పముగఁ గలవారునైత మాపని చేయఁగలిగియుందురు. ఇచట భూపాలునియం దనురాగముతో నేడ్చె నను నర్థాంతరప్రాప్తికై యిట్టి యసంగతార్థము లభింపవలసివచ్చెను.

విరహవేదన సహింపలేక మూర్ఛిల్లి నాయిక శీతలోపచారములచేఁ దేఱినట్లు వర్ణించుటయు నొక కవిసమయముగ నగపడుచున్నది.

"శ్లో. స్ఫుటతి హారమణౌ మదనోష్మణా, హృదయ మ ప్యనలం కృత మద్య తే;
సఖి! హతాఽస్మి తదా యది హృ ద్యపి, ప్రియతమ స్స మమ వ్యవధాపితః.

శ్లో. ఇద ముదీర్య తదైవ ముమూర్ఛ సా, మనసి మూర్ఛితమన్మథపావకా;
క్వ సహతా మవలంబలవన్భిదా, మనుపతత్తిమతీ మతిమగ్ఖితా.

శ్లో. అధిత కాఽపి ముఖే సలిలం సఖీ, ప్యధిత కాఽపి సరోజదళై స్తనౌ;
వ్యధిత కాఽపి హృది వ్యజనానిలం, న్యధిత కాఽపి హిమం సుతనో స్తనౌ,

శ్లో. ఉపచచార చిరం మృదుశీతలై, ర్జలజనాళమృణాళజలాదిభిః;
ప్రియసఖీనివహ స్స తదా క్రమా, దియ మవాప యథా లఘుచేతనామ్."

(నై. స. 4. శ్లో. 109-112.)

"వ. అని పలికి లీలోద్యానమందు సరసరసాలకోమలకిసలయాస్వాదకషాయకంఠ కలకంఠకామినీ కుహూకార కోలాహలపంచమంబు వీతెంచిన నప్పల్లవాధర యుల్లంబు జల్లన నొల్లంబోయి మూర్ఛిల్లిన.

ఉ. గొజ్జెఁగనీరు సల్లె నొక కోమలి ద్రిప్పె లతాంగి యొత్తు లా
మజ్జికతాళవృంత మొక మానిని చల్దనకర్దమంబునన్
మజ్జన మాచరించెఁ గుచమండలి నొక్క వధూటి యెంతయుం
బుజ్జన మొప్పఁ బాదములఁ బుప్పొడి యొత్తె విదర్భకన్యకున్."

(శృం. నై. ఆ. 2. ప. 139-140.)

'చెలియా! నీహృదయమందలి హారమణి విరహాగ్నిచే బ్రద్దలు కాఁగా నీహృదయ మనలంకృత మగుచున్న' దనునర్థము గల సంస్కృతవాక్యమున నీహృదయము నలరహిత మగుచున్న దను నర్థాంతరము స్ఫురించుటచే దమయంతి మూర్ఛిల్లెనని సంస్కృతమున నుండఁగా నట్టి చమత్కారమును దెనుఁగులోనికి శ్రీనాథుఁడు తేలేదు. సంస్కృతముననున్న యనలంకృతశబ్దమే గ్రహించి యెప్పటివాడుకప్రకారము కవి దాఁటి పోఁ దలఁచిన వీలుపడదు గాని యిచట సంస్కృతమునఁగల యర్థద్వయమును దెప్పించుట మాత్రమంతగా దుర్ఘటము గాదు. శ్రీనాథుఁ డీసందర్భమునఁ గల సరసవర్ణనము లాంధ్రీకరింపకున్నను మూర్ఛను మాత్రము విడువక యెట్టెటో తెచ్చిపెట్టెను. ఇట్లె కాళిదాసున కవసరము లేకున్నను బిల్లల మఱ్ఱి పినవీరభద్రుఁడు మాత్రము శకుంతలకు మూర్ఛను వర్ణింప మానలేదు. ఈయాచారమునే పెద్దనార్యుఁడును, రామరాజభూషణుఁడును నడిపిరి కాని యందు రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించిన మూర్ఛావర్ణనము సంస్కృతనైషధమునందువలె మిగుల హృద్యముగా నున్నది.

"వ. ఇట్లు బహుప్రకారంబుల.........అసురుసురనుచు నుల్లం బొల్లంబోయి మూర్ఛిల్లిన నప్పల్లవాధరిం గనుగొని.

గీ. వరుస ననసూయ యును బ్రియంవదయుఁ జేరి, యల్లనల్లన శిశిరకృత్యములు సేయఁ
గ్రమముతోఁ జత వెడవెడఁ గనులు దెఱచి, సమధికామోదతాళవృంతములు సూచి."

(శృం. శా. ఆ. 3. షే. 72.)

"వ. అని పలికి యక్కలకంఠకంఠి దీపించు తాపంబు పెల్లున మూర్ఛిల్లినం దోడిపల్లవోష్ఠు లల్లనల్లన హల్లకంబుల హిమాంబు............జలువ పుట్టింప నెట్టకేలకుం దెలిసె."

(మను. ఆ. 3. ప. 52.)

"చ. అఱిమి రమాకుమారుఁ డపు డగ్రతలంబున వచ్చి నిల్చిన
ట్లఱిముఱిఁ దోఁచినం గువలయాక్షి పదంకి కడంకఁ దూలి మై
మఱచి సగంధగంధగిరిమారుత పాలితవల్లికాభ యై
మొఱఁగిన సంభ్రమించి చెలు లుద్గతబాష్పతరంగితాక్షు లై.

సీ. మోహోపదేశతమోముద్రితము లైన కనుదమ్ముల హిమాంబు లునుపరాదు;
శ్రమబిందుతారకాగమఖిన్నకుచకోకములఁ జంద్రనామంబు తలఁపరాదు;
శీర్యదాశావృంతశిథిలతాసులతాంత మసియాడ వీవన ల్విసరరాదు;
పటుతాపపుటపాకపరిహీణతనుహేమ మింకఁ బల్లవ పుటా ర్పిడఁగరాదు;
గీ. లలన కానంగకీలికీలాకలాప, సంతతాలీఢహృదయపాత్రాంతరాళ
పూరితస్నేహపూరంబుపోంగి పొరలఁ, జల్లని పటీరసలిలంబుఁ జల్లరాదు.

క. ఏ మంద మేమి సేయుద, మే మం దని మందలింత మే మందమొ యిం
దే మందయాన నడుగుద, మే మందఱ మనుచుఁ దరళహృదయాంబుజ లై.

సీ. జవరాలియడుగులఁ జివురాకు లంటించి పొలఁతి యూరు లనంటిపొరలఁ బొదివి;
కొమ్మచేదోయి చెందమ్ముల హత్తించి లేమబాహులు మృణాళికలఁ బెనచి;
యతివగుత్తపుగుబ్బ లలరుగుత్తులఁ గూర్చి కాంతచెక్కులఁ జంద్రఖండ మలఁది;
కలికిక్రేఁగన్నులు కలువరేకులఁ గప్పి లలనపెన్నెఱుల వాలంబు ముడిచి;
గీ. నవనవగుణానుబంధబాంధవము లైన, చలువ లెన్నేనిఁ గావించి చెలువ చెలులు
నెలఁత కీవసులాభంబు నించు మంచు, నించువిల్కాని మరలఁ బ్రార్థించుటయును.

శా. ఆవాక్యంబులలో సుధామయసుఖైకాయత్తచిత్తేశసం
జ్ఞావర్ణంబు లొకింత వీను లెనయన్ సంజాతచైతన్య యై
పూవుంబోఁడి సుధాంశుబింబసుషమాపూర్ణాభిషేకభ్రమీ
లావీతోత్పలవల్లి వోలెఁ గనుగల్వ ల్విచ్చె నాళీజనుల్."

(వసు. ఆ. 3. ప. 179-183)

రామరాజభూషణుని యీమూర్ఛావర్ణనము కొంతవఱకు శ్రీహర్షుని నైషధచ్ఛాయ నలంకరించుచున్నది. నైషధకావ్యమున శ్లేషభంగిని దమయంతి కామెహృదయము నలరహిత మగుచున్న దని స్ఫురించుటచే నామె మూర్ఛిల్లె నని వర్ణింపఁబడినది. వసుచరిత్రమున మన్మథస్ఫూర్తిచే గిరిక మూర్ఛిల్లినదనియు 'నెలఁత కీవసులాభంబు నించుమంచు' నను వాక్యమునఁ బదగుంభనచాతుర్యమున సభంగశ్లేషరూపముగ ఘటింపఁబడిన వసులాభశబ్దస్ఫురణముచే మూర్ఛనుండి లేచె ననియుఁ జమత్కరింపఁబడినది. మఱియు నైషధాదులందు శీతలోపచారములు యథేచ్ఛముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఇందట్లుగాక మిగులఁ జమత్కార

ముగ వర్ణింపఁబడినవి. నేత్రాదులందుఁ బద్మాదు లారోపితము లగుటం జేసి పద్మాద్యనిష్టహిమాంబు సేచనాది శిశిరోపచారములు చేయ వలనుపడ దని సయుక్తికముగా నిరాకరింపఁబడెను. పల్లవమేళ నాదిశిశిరోపచారము లన్ననో పదాదుల కారుణ్యాది గుణసంబంధముచే నర్హతమము లని యుక్తి కల్పింపఁబడెను.

"మోహోపదేశ" యను పద్య మయ్యలరాజు రామభద్రకవి దను నైతిహ్యము సకలచరిత్రకార నిరాకృత మగుటంజేసి యావిషయ మంతగా నిటఁ జర్చింప నవసరము లేదు కాని యొక్క ముఖ్య విషయము మాత్రము గ్రహింపవలసి యున్నది. "మోహోపదేశ" యను పద్యమునఁ గొన్నివిధము లగు శీతలోపచారముల సయుక్తికముగ నిరాకరించి "జవరాలి" యనుపద్యమునఁ గొన్నివిధము లగు శీత లోపచారములు సయుక్తికముగ గ్రహింపఁబడినవి. కాన నీరెండుపద్యములు నేకకవికృతములు నేక సందర్భగతములు నని చెప్పుట మిగుల యుక్తియుక్తముగ నుండును. ఇట్టిశ్లేషము లనేకముగ వసుచరిత్రమున రామరాజభూషణునిచేఁ రచింపఁబడి యుండుటచే నీమాత్రపు శ్లేషపద్యము నతఁ డొకనివద్దఁ గొని సంగ్రహించుకొనె ననుట యనుచితము.

"సీ. గిరికన్య మేన నేకీభవించినఁ గాని తియ్యవిల్తుని నిరోధింపరాదు;
సింధుజ నెద నుంచి సిరుల మించినఁ గాని మిహిరాంశుఁ గనుసన్న మెలఁపరాదు;
శుభవాణి యభిముఖస్ఫురణఁ జూపిన గాని పలుచుటంచలఁ గ్రిందుపఱుపరాదు;
పద్మినిఁ గరముఖ ప్రౌఢిఁ దేల్చినఁ గాని రేల ముమ్మరము వారింపరాదు;
గీ. నేర్పన నటంచు నృపతి యానెల్లతఁ దలఁచి,తలఁచి సగ మగుసాత్త్వికోదయదశాను
భావములఁ జెందు నున్మద ప్రసవబాణ, బాణమగ్నత గాంచుఁ దాపము వహించు."

(వసు. ఆ. 3. ప. 94.)

ఇట్టి యర్థద్వయభాసురరచనములు వసుచరిత్రమున లెక్కకు మీఱియున్నవి. మఱియు నీపయి పద్యమురచనయును "మోహోపదేశ" యను దానిని బోలి యున్నది. ఇంతియగాక శుక్తిమతీకోలా హలసమావేశము, కపటయతిప్రసంగము మొదలగు సందర్భములు పూర్తిగ నర్థద్వయవిభాసురములగు నట్లు సంఘటింపఁబడినవి. ఇట్టి మహాకవి వేఱొక కవిచేఁ బద్యము చెప్పించుకొని స్వగ్రంథమున నిలిపె ననుట మిగుల పరిహాసనీయ మగు విషయము.

ప్రకృత మనుసరింతము. వసుచరిత్రమునకుఁ బిమ్మటఁ బుట్టిన ప్రబంధము లన్నియు నిందలి యనేకరచనములతో నలరారుచున్నవి.

"మ. కమనీయాకృతియోగ్యకీర్తనములం గన్పట్టు నాశ్యామ
యోసుమబాణాంబక యోయమూల్యమణి యోచొక్కంపుఁబూబంతి యో
సుమనోవల్లరి యోసుధాసరసి యోసొంపొందుడాల్దీవి యో
కొమరుంబ్రాయపురంధ్ర యోచిగురుటాకుంబోఁడి నీకే తగున్."

(వసు. ఆ. 2. ప. 52.)

"మ. తఱచు ల్వేయును నీఁకేల యోతెఱవ యోదానిమ్మపూరెమ్మ యో
నెఱిగప్రంపుటనంటిక్రొమ్మొలక యోనిద్దంపులేమావి యో
మెఱుఁగుంబంగరుతీవ యోననజిరామేల్జోదు వాలారునుం
గఱుకుంగైదువయోకడిందినవలా కన్నాకు నీకే తగున్."

(అచ్చ. రా. బాల. ప. 138.)

"మ. పలుకు ల్వేయును నీఁ కేల భూరమణ! యోబంగారుకీల్బొమ్మ యో
వలికప్రంపుటనంటిక్రొమ్మొలక యోవాల్గంటి యోశ్యామ యో

యలివేణీఘనచూలికాభరణ మయ్యంభోజపత్త్రాక్షి యా
కలికుంబ్రాయపుఁగల్కి రాచిలుక యాతన్వంగి నీకేతగున్." (రసిక...రామము. ఆ. 2. పే. 26.)

కూచిమంచి తిమ్మకవి యిట్లు తనయితరగ్రంథములలో వసుచరిత్రపద్యముల ననుచరించుట యటుండఁగా రసికజనమనోభిరామమను గ్రంథమును కేవలము వసుచరిత్రము ననుసరించియే రచించినట్లగపడుచున్నది. అందలి యనేకములగు పద్యములనడకలు, కల్పనములు, కథపట్టులును, వసుచరిత్రము ననుసరించియున్నవి. కొన్నియెడల మనుచరిత్రాదుల యనుస్మృతులును గలవు. కాని తిమ్మకవికిఁ బద్యములను నింపుగాఁ జెప్పుటలో నున్న చాతుర్యము కథనడుపుటలో నగపడదు.

"క. అని కమలజుఁడు ఋతుధ్వజ, జనపాలకుచరిత దివిజసంయమి కెలమిన్
వినిపించిన విని యాతఁడు, మనమున నత్యంతహర్షమగ్నుం డయ్యెన్."

పైపద్యము రసికజనమనోభిరామమునం దుది నున్నది. దీనిని బట్టి చూడఁగా నీగ్రంథమునఁ బ్రధాననాయికానాయకులు సుశ్యామా ఋతుధ్వజులె యని తేలుచున్నది. కాని యిందుఁ బ్రధాన నాయకులగు వారి సమావేశముతోఁ గథ ముగింపక వారికి స్త్రీశిశువుపుట్టుటయుఁ బిదప సుశ్యామ యూరకయ ఋతుధ్వజుని విడిచి పోవుటయుఁ బిమ్మట నక్కన్యక పదివేలవత్సరములప్రాయమున నొక కురూపియగు వేయియేండ్లయీడుగల మునిని బెండ్లియాడుటయు మొదలగు నసంగతవిషయములు వర్ణింపఁబడినవి.

"గీ. వనజముఖి నేను వేయేండ్లవాఁడ నీవు, బహుసహస్రాబ్దములదాన వహహా! వృద్ధ
పైన నీకును బాలుఁడనైన నాకు, ఘటన యిం కెవ్విధమునఁ గాఁ గలదు చెపుమ."

అని యిట్లతివిరసముగ వర్ణింపఁబడెను. ఇటమనుచరిత్రములోని వస్త్వైక్యాభావమును దిమ్మకవి బాగుగఁ జూపఁగల్గెను.

శకుంతలాపరిణయ (పినవీరభద్రుని) మనుచరిత్రముల రీతినె యిందును ఋతుధ్వజుఁడు వేఁటకువెడలినట్లు వర్ణింపఁబడెను. పిదప వసుచరిత్రమునందువలె వనములో విహరించుచు ఋతుధ్వజుఁడొకసంగీతధ్వని విని యాశ్చర్యపడి యది యెవ్వరిదో యరయుటకై నర్మసచివు నంపఁగా నతఁడు చని మఱలివచ్చి చెలులతోఁ గూడి యొక స్త్రీ పాడుచున్నదని యామెను వర్ణించిచెప్పుటయును, రాజనురక్తుఁడయి యాతనినే యామెసంఘటనమునకై యంపుటయును మొదలగునవి వసుచరిత్రరీతిని వర్ణింపఁబడినవి. తుదిదాఁక నిట్లు మక్కికి మక్కిగాఁ గథ నడుపుట బాగుగ నుండదనియో, మూలకథ ననుసరించుతలంపుననో, కవి పిమ్మటఁ గొన్నిమార్పులను జేసియున్నాఁడు. అప్పుడైనను మనుచరిత్రములోని ప్రవరవరూథినీ సమావేశసందర్భమును, వసుచరిత్రములోని కోలాహలశుక్తిమతుల సమావేశసందర్భమును కేవలము మఱచిన ట్లగపడదు.

వసుచరిత్రమున నాయికయొద్దకు యతివేషముతో నర్మసఖుఁ డేగినసందర్భ మతిమనోహరముగ వర్ణింపఁబడియుండ నిం దక్కథపట్టు మిగుల విరసముగా వర్ణింపఁబడెను.

"గీ. దూత వగుటను నోరికి దోఁచినట్లు, దివిరి మోమోడ కాడెదు దిట్ట వగుచుఁ
గటకటా! ధూర్త! మేము నీకంటి కిప్పు, డింతయెల్లిదమైతి మింకేమిచెప్ప." (రసిక. ఆ. 3. పే. 31.)

అని యట్లతివిరసముగా వర్ణింపఁబడెను. అరయనరయ నిప్పట్టున మనుచరిత్రములోని యీ క్రిందిరీతి ననుసరింపఁ బోవుటచే నిట్టివైరస్యము సమకూడిన ట్లగపడుచున్నది.

"ఉ. ఇంతలు కన్నులుండఁ దెరు వెవ్వరి వేఁడెదు భూసురేంద్ర యే
కాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర నెపం బిడి పల్కరించులా
గింతియ గాక నీ వెఱుఁగవే మును వచ్చినత్రోవ చొప్పు నీ
కింత భయంబులే కడుగ నెల్లిద మైతిమె మాట లేటికిన్." (మను. ఆ. 2.)

ఈపద్య మెంతసరసముగానున్నదో తిమ్మకవిపద్య మంతవిరసముగా నున్నదనుటకు సందేహము లేదుగదా!

నర్మసఖున కీరీతి పరాభవము జరుగుచుండు మహావినోదసందర్భమున ఋతుధ్వజుని బ్రవేశ పెట్టుటయు, రాజు తన ప్రేమమును జులుకనగా వెల్లడిచేయుటయుఁ జెలులు రాజునకు బుద్ధిచెప్పి సుశ్యామను దోడ్కొనిపోవుటయు, రాజు వెంబడించి బోధించి ప్రార్థించుటయుఁ జెలులు రాజుం గసరి యచటనుండి నాయికం దోడ్కొనిపోవుటయు మున్నగువిషయము లతివిరసముగ వర్ణింపఁ బడెను.

"గీ. అవనినాయక! సుశ్యామయనెడు పేర, నలరు గంధర్వరాజకన్యాలలామ
యివ్వెలందుక దీనికై యిట్లు వగలఁ, దగులఁ దగునయ్య మీవంటి తగవరులకు."

"క. అనుమాన మడిగి వినుమా, నను మారునిబారిఁ ద్రోచి ననఁబోఁడి వెసం
జనఁ జూచెద వలవిధి నెక్కొను నిక్కల నిన్నుఁ గట్టికుడిపెడిఁ జుమ్మీ!"
... ...
"క. అని పలుకు నెడలఁ జెలులెల్ల నిదేమిటి జోలి సరి బళా! పదపదరే!
యని చెలిఁ దోడ్కొని గొబ్బునఁ, జని రంత విభుండు గుండె ఝల్లన లీలన్."

తుట్టతుద నుభయులను సమావేశపఱుపఁ దలఁచినప్పు డీరీతి విరసప్రసంగము చేయించుట రసికజనమనోభిరామముగా నుండునా?

మఱియు, నీనాయిక పరకీయయనియు నిట్టిదానికై యింతవలపు తగదనియు, నర్మసచివుండును నాయికచేఁ దిరస్కరింపఁబడినవాఁ డగుటచేఁ గావలయును రాజునకు బుద్ధిచెప్పినట్లు వర్ణింపఁబడెను.

"క. పెఁ బాగుల నన్యవధూ,లోలుఁడవై నాన యుడిగి లోఁగెదు ధరణీ
పాల విను 'కాముకస్య కుతో లజ్జా' యనెడు నుడువు తుది నిజ మయ్యెన్."
... ...
"క. పురములు విడిపోయెనె? కుల, తరుణులు వెతపడరె? బుధులు తప్పెన్నరె? నీ
సరిదొరలు నగరె? వంతలఁ, గరమడలరె? ప్రజలు నీప్రకారము విన్నన్."(రసిక. ఆ. 3. ప. 39.)

ఏనర్మసఖుఁడైన రాజున కీరీతిని బుద్ధిచెప్పెనో? వసుచరిత్రమున గిరికకై పరితపించు వసురాజును నర్మసఖుఁ డెట్లూరడించెనో యరయుఁడు.

"చ. జనపతి యిట్లు పంచశరశాతశరాహతి సంచలింపఁ గాఁ
గని హితమంత్రి పల్కు మహికాంత నిరంతరచింత నింత విం
తనొగులు పూననేల? లలనానలినాస్త్రుఁడ వీవు నిన్నుఁ గ
న్గొనినలతాంగియూలువు మనోభవుఁ డింతకుఁ గొల్లలాడఁడే.

“చ. అలివగురుండు తావకపదానతుఁ, డంగనఁ గన్నతల్లి యు
ద్భుతభవదీయశౌర్యరసపోషితజీవన, కొమ్మనెచ్చెలుల్
సతతము నీకథ ల్వొగడ జాణలు, బాల భవద్విలాసమో
హిత, హితకార్యసంగతికి నియ్యెడ సందియ మంద నేటికిన్.” (వసు. ఆ. 3. ప. 87, 88.)

మఱియు నిందు సుకన్యను విరహపీడిత యయియుండఁ జిలుకరాయబారమును గల్పించినాఁడు. ఇది వసుచరిత్రములోని మంజువాణిదూత్యమును బూర్తిగాఁ బోలియున్నది.

“చ. పకపక నవ్వి యోవసునృపాలక బాలిక దూఱనేల? సా
రెకుఁ బరతంత్రలింతులు వరింతురె కాంతులఁ దమ్ముఁ దామ క
న్యకలకు నేరమా? యది యనన్యగతిన్ సుదతిన్ మనోజుబా
రికి నెరఁజేసి లోఁ గనికరింపనివారివి కాక నేరముల్.” (వసు. ఆ. 4. ప. 89.)

“ఉ. తావకశైలభేదనకథాబిరుదాంకము లేమ పేర్కొనం
దా విని మెచ్చ నూర్చి వనితామణి నిత్యకఠోరముల్ కుల
గ్రావము లంద్రు వానిఁ బదఘట్టనఁ గీటడఁగించినట్టి గో
త్రావరుఁ డింక నేమిటఁ గరంగు నయో యని నించు బాష్పముల్.”(వసు.ఆ. 4. ప. 109.)

“శా. ఏమేమీ! జగతిం గఠోరములు శైలేంద్రంబు లౌఁ గాఁ దదీ
యామేయస్మయభేది యంతకుఁ గఠోరాకారుఁడౌనే కదా
యామేటిన్ ధృతివాపి చూపులనె యూటాడించువా రెంతవా
రో మీనేక్షణ తా నెఱుంగదె తదారూఢప్రభావోన్నతుల్.” (వసు. ఆ. 4. ప. 113.)

“చ. కటకట రాజచంద్ర! యిది కర్జమె నిర్జరకన్యకామణిన్
దటుకున ఘోరమారనిశితప్రదరంబుల పాలు చేసి యి
చ్చటి కిటు చేరి నీవును విశంకట తాపభరాలసుండవై
యటమటఁ జెందెదేల? పదమా ముద మూర నెలంతచెంతకున్.”
(రసికజనమనోభిరామము. ఆ. 5. పే. 70.)

“శా. ఏమేమీ! రమణీశిరోమణి భళా! యిట్లాడి నిన్నంపెనా?
నామీఁదం గలకంఠకంఠి కెదలోనం గూర్మి వాటిల్లెనా?
భామారత్నము బోటు లిప్పనికిఁ దోడ్పాటై విడంబించిరా?
నీమేల్వ ల్కిఁక దాఁచనేల? చెపుమా నీడోద్భవశ్రేష్ఠమా.” (రసిక. ఆ. 5. పే. 71.)

పయిపద్యముల నరసినచో రామరాజభూషణుని కవితాధోరణికిని దిమ్మకవి కవితాధోరణికిని గల తారతమ్యము స్పష్టపడును. ఇఁక మణిహారసందర్భములోనిపద్యము లరయుఁడు.

“మ. కమనీయద్యుతిధామమా! విమలముక్తాదామమా! సేమమా!
కమలామోదకుఁ దత్సఖీసమితికిం గల్యాణమా! తన్మరా
ళమయూరీశుకశాబశారికలకెల్లన్ భద్రమా తెల్పుమా
ప్రమదారత్నము పేరుగా నెద నినుం బాటించి ప్రార్థించెదన్.”

"ఉ. గ్రావసుతాకుచాగ్ర పరిరంభనిగుంభసుఖోపలంభసం
భావితభావిమత్కరవిమర్దనకోడకుమీ విశుద్ధము
క్తావళి! బాలికానవసమాగమయోగ్యమహోపలాలన
శ్రీ వెలయింతుఁ గాని నినుఁ జిక్కులఁ బెట్టఁ జుమీ రయంబునన్."

"శా. శుక్తిక్రోడకుటీగుహావసతి వై సూచ్యగ్రసంస్థాయి వై
ముక్తాహారమ వై భజించితి గదా! ముగ్ధాకుచద్వంద్వసం
సక్తిం దాదృశభూతి తావకకృపాసంసిద్ధి లే కబ్బునే
ముక్తాహారత నున్నయంతనె తలంపు ల్నింపు నా కింపుగాన్."

(వసు. ఆ. 4. ప. 100, 104, 105.)

"ఉ. నేమమె గోముమీఱు రతిచేతి నిగారపుఁబైఁడిబొమ్మ క
య్యామని పువ్వుఁగొమ్మకు నొయారపు వేలుపురాచకొమ్మకుం
గాముని గీముతోఁట పలిగ ప్రపుదిమ్మకు ముద్దుగుమ్మకు
ద్దామవచోనిరూఢి మణిదామమ! ప్రేమ మెలర్పఁ జెప్పుమా."

"ఉ. అక్కమలాయతాక్షి నను నక్కున నొక్కి కవుంగలించుచోఁ
జిక్కులఁ బెట్టి నిన్నడలఁ జేయుదు నంచుఁ దలంపఁ బోకు నా
యక్కఱఁ దీర్చి యాదుకొనుమా మణిహారమ! పేరు మీఱ న
మ్మక్క! "పరోపకారవిహితాత్ము లిలం దమసేగి యెంతురే?"

"గీ. కలికియురమున నెత్తావికలప మలఁది, విరిసరంబులు దమి నించువేళఁ జాల
వఱలఁ జేయుదుఁ గాని మే ల్మఱచి యేను, నిన్నుఁ జిక్కుల నిడఁ జుమీ బన్నసరమ!"

"ఉ. సాంకవగంధసార ఘనసార మృగీమదసార సౌరభా
లంకృతమైన వేల్పునవలాతలమిన్న యురంబుపై నిరా
తంకగతిన్ సుఖించు నమితమ్మగు భాగ్యము నీకు నబ్బె నా
కింక మఱెన్నఁడబ్బు వచియింపఁ గదే మణిహారరాజమా!" (రసిక. ఆ. 5. పే. 71, 72.)

ఇంక నిట్టికథపట్టులందలి యనుస్మృతులే గాక పద్యకల్పనములందును ననేకములు గనుపట్టుచున్నవి. వానిలోఁ గొన్నిటి నిట నుదాహరించెద.

"మ. చతురాస్యుల్ పురుషోత్తముల్ బుధగురుల్ సర్వజ్ఞమూర్తుల్
... ...
క్షితిదేవుల్ పురి దేవతామహిమలం జెన్నొందుట ల్చిత్రమే." (వసు. ఆ. 1. ప. 97.)

"సీ. బుధవత్సలులు కళాపూర్ణులు పరచక్రహరణులు కువలయాహ్లాదకరులు;
వసుసమన్వితులు సర్వజ్ఞశిరోమణుల్ ... ...
గీ. ... ... రాజు లలరుదు రప్పురరాజమునను."

(రసిక. ఆ. 1. పే. 6.)

"సీ. రాగంబు మూర్తమై రహిఁ ద్రోవఁ జూపు పెంపునఁ బదచ్ఛాయ మున్నున్న నిగుడ;

నీవిఁ జుట్టిన భోగి నిట్టూర్పుగమి నుబ్బి సడలెనా నొడ్డాణ మెడలి తూల
... ...
తే. గీ. కటికరటి కంఠపీఠిపైఁ గంతుఁ డనెడి, బిరుదుమావంతుఁ డేసిన పీలిజల్లి
పెంపు గను పెన్నెరులగుంపు క్రిందిలి జాఱ, వచ్చె నొకసతి వసుమతీవరుని జూడ."
(వసు. ఆ. 6. ప. 11.)

"చ. కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగుబ్బల వ్రేఁగునఁ గౌనుఁ దీఁగ కం
పిలి యసియాడ ముంగురులు బిట్టు మొగంబునఁ జిందులాడఁ గం
చెలముడి వీడఁ దత్తరపుఁ జెయ్యుల నించుక నీవి యూడ వి
చ్చలవిడిఁ జూడ వచ్చె నొకచంద్రనిభాస్య నృపాలమన్మథున్." (రసిక. ఆ. 1. పే. 12.)

"చ. తరువులపొంతఁ బొంచి వసుధావరమిత్రుఁడు గాంచె నచ్చటం
దరుణిఁ దమోవినీలకచఁ దామరసోదరసోదరప్రభన్
... ... " (వసు. ఆ. 2. ప. 25.)

"మ. తరుమూలంబులపొంతఁ బొంచి సచివోత్తంసంబు వీక్షించె భా
స్వరకార్తస్వరవిగ్రహన్ సమదచంచచ్చంచరీకాలకన్
... ... " (రసిక. ఆ. 2. పే. 23.)

"సీ. ఘనులఁ గొండలపాలుగాఁ జేసిన కొఱంత ద్విజరాజు నెపుడుఁ గుందించు కొదువ;
కువలయంబు దినంబు కూల్చు నాడిక ... ...
తే. నలువ వారించుకొనియెఁ దన్నగరసతుల, నెఱికురులు ముద్దుమోములు నిడుదకన్ను
లలఁతిమోవులు బిగిగుబ్బ లరిదినాభు, లలమఁదొడలును మృదుపదంబులు నొనర్చి."
(వసు. ఆ. 1. ప. 107.)

"సీ. చందమామకు లోనఁ గం దొనర్చినతప్పు పసిఁడికిఁ దావి కూర్పనికొఱంత;
దొండపంటికిఁ దీపి నిండఁ జేయని రట్టు, ...
గీ. మలపుకొనఁ జాలు నద్దిర! జలజభవుఁడు, పూని యిమ్ముద్దతలిరాకుఁబోఁడివదన
తను రదాంశుక లోచన స్తన కపోల, సక్థి పద యుగ్మకము నొంపెసఁగ నొనర్చి."
(రసిక. ఆ. 2. పే. 23.)

"ఉ. ఏగతి యోగిరూపము వహించెదొ? యేగతిఁ బ్రౌఢి మించెదో?
యేగతి వేళ గాంచెదవొ? యేకత మున్న వధూజనంబు నీ
వేగతిఁ బల్కరించెదవొ? యిష్టసఖా! భవదీయనీతికా
ర్యాగతి నేఁడు చూతముగదా! యని యంపిన నాత్మజుంబునన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 78.)

"శా. ఏచందంబున నింతిచెంతకఱలే కీవేగి దర్శించెదో?
యేచందంబున మాటలాడి మదిలో నింపొందఁగాఁ జేసెదో?

యాచంద్రాననపొందు నా కెటువలెఁ హత్తించెదో? మేలు నీ
వాచాప్రౌఢిమ నేఁడు చూతముగదా బాలేందులీలాసఖా!" (రసిక. ఆ. 3. పేజీ 30.)

"చ. కటకట! మమ్ము నొక్కత్రుటికాలముఁ బాయనిదాన వొంటిమై
నెటువలె వచ్చితమ్మ! చెలి! యిచ్చటి క్రేఁకపుఁదేనెవాఁక లీ
వెటువలె నీదితమ్మ తెరు వెల్లను బుప్పొడి నీపదాంబుజం
బెటువలె నోర్చెనమ్మ! తరుణీ! తగునమ్మ కడిందిచైదముల్." (వసు. ఆ. 3. ప. 121.)

"ఉ. కొమ్మరో! ముమ్మరంపువెతఁ గుందుచు నిల్లిడఁబాసి యిమ్మెయి
న్నమ్మఁ జేసి యొంటిగ వనంబున కేటికి వచ్చితమ్మ! నె
త్తమ్ములఁ గేరు నీమృదుపదంబులు కందెఁ గదమ్మ! మేలు మే
లమ్మ కచెల్ల! నీ బలుగయాళితనమ్ములు చెప్పఁ జిత్రముల్." (రసిక. ఆ. 4. పే 52.)

"సీ. పవమానమానవప్లవమానకైరవచ్యవమానరజము మై నంటఁ దివురు;
... ..." (వసు. ఆ. 3. ప. 118)

"సీ. అసమానవాసనాలసమానవల్లి కాప్రసవమంజరులపై ముసరి ముసరి
... ..."
(రసిక. ఆ. 5. పే. 76.)

ఇట్లె వసుచరిత్రములోని కల్పనములను గథపట్టులను ననుసరించి చెప్పినవారిలో ముఖ్యుల గ్రంథములు పిల్లవసుచరిత్రము లని ప్రసిద్ధిని జెందియున్నవి. వానిలోఁ గనుపర్తి యబ్బయామాత్యుని కవిరాజమనోరంజన మను నామాంతరము గల పురూరవశ్చరిత్రము మిగుల రసవంతముగా నున్నది. కాని వసుచరిత్రము వంటి ప్రౌఢిమ గలిగియుండలేదు. ఆడిదము సూరకవి ప్రణీతమగు కవిజనరంజనములోని వర్ణనములును సరసముగనేయున్నవి. కాని యిందుఁ గథాభాగ మేమియుఁ గానరాదు. పురవర్ణనము, హరిశ్చంద్రవర్ణనము, చంద్రమతీవర్ణనము, విరహవర్ణనము, చంద్రాద్యుపాలంభస్తుతులు, వివాహవర్ణనము, చంద్రమతికి బుద్ధులు గఱపుట, కేళీగృహ రత్యుపరతి వర్ణనములు, ననునవి మాత్రమే గలవు. మొత్తముమీఁద నిందుఁ గథాభాగము హరిశ్చంద్రుఁడు చంద్రమతిని బెండ్లాడి సుఖించుట. అబ్బయామాత్యుఁడు కవిజనరంజనమునకు వన్నెఁ దెచ్చుచుఁ గవిరాజమనోరంజనమును రచించెను. కాని యిందును వర్ణనాభాగము లన్నియు వసుచరిత్రమును జూచిచేసినవే యని స్ఫురింపకపోదు. కల్పవిషయమున నిందుఁ గొన్నిచోట్ల వసుచరిత్రచ్ఛాయ లున్నను దద్భిన్నము లగు కల్పనావిశేషములును ననేకములున్నవి. కృష్ణకవి శకుంతలాపరిణయముసైతము వసుచరిత్రముతోఁ బోల్పఁదగి యుండలేదు. కాని యిందు వసుచరిత్రములోని పద్యములయుఁ గల్పనలయు రీతు లత్యధికముగ సంగ్రహింపఁబడుటచే దీనికీ పేరు వచ్చినదని తోఁచుచున్నది. పైమూఁడుగ్రంథములలోని వసుచరిత్రరీతులు కొంతవఱ కుదాహరించి యీయనుస్మృతి ప్రదర్శనమును విరమించుచున్నాను.

మొదట నొక్కొక్కరి యనుసరణములును, బిదప నేకాధికానుసరణములును నుదాహరించుచున్నాను.

"మ. జననాథోత్తముఁ డింతిఁ జూడ ననిమేషత్వంబుఁ గాంక్షించు న
య్యనిమేషత్వము కాంత కాంతముఖచంద్రాసేవనానందవా

సనఁ బ్రాపించినఁ గోరు నప్పు డనిమేషస్వామిభావంబుఁ గ
న్గొన నెందున్ నృపు లుత్తరోత్తరపదాసూనస్పృహాచంచలుల్." (వసు. ఆ. 2. ప.

"తే. ఇంతిసౌందర్యరేఖాదిదృక్షచేత, నెపుడు తెర వంతు రను వంచినపుడు గోరు
నిమిషపరికల్పితాంతరాయము విడిచ్చి, భూమిపతులందు వాంఛాప్రపూర్తి గలదె?"

(కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 37.)

పయి రెండుపద్యములందును వసుచరిత్రపద్యమే మిగుల సరసముగ నున్నదని వేఱుగ వ్రాయ నక్కఱలేదుగదా! ఇట్లె తఱచుగ నంతటను గ్రహించునది. ఈపద్యచ్ఛాయనే కొంతవఱకు సూరకవి రెండవయాశ్వాసమునందలి పదునేనవ పద్యమును సైతము రచించెను.

"చ. అలికులవేణి యిట్టు వలనూంకబిసాంకురపన్నగాళికిన్
జల మరి చల్లగాలికిని జక్కొరఖాణపుఁదేజిఁ దోలు పూ
విలుతు హయాళికిం జిగురువిందుల నీలి గయాళికిన్ హాలా
హాలగుళికాభ దుర్మద ఘనాళికి నాళికి లోఁగి యాత్మలోన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 112.)

"క. అళుకొందె నప్పు డాలో, య్యలి మధుకరనికరశుకపికావళికిన్ జా
బిలికిన్ జిలిబిలి వలికరు,వలికిన్ విరివిలుతునెక్కువ హాళాహాళికిన్."

(కవిజనరంజనము. ఆ. 2. ప. 19.)

"సీ. నటదీశహాసవిస్ఫుటితవేధోండరేఖలఁ దోఁచు వరణాంబుకణిక లనఁగఁ;
బె ల్లుబ్బు నిర్గ పెన్వెల్లి నెల్ల పదార్థములు మున్గఁ బోడము బుద్బుదము లనఁగ;
రవికి మందేహనిర్మథనసాధనము లై వచ్చిన ద్విజమంత్రవర్ణము లన;
హరిపదంబును నీశుశిరము నైన నభంబున నభోగతులు నించు నన లనంగఁ;
తే. జరమగిరి యను మరకాఁడు జలధిసరణిఁ, దరణి డించిన నతఁడు తత్సలిలమగ్న
విమలముక్తాఫలంబులు వెలికిఁ జొనిపె, ననఁగ నవతారకానికాయంబు లడరె."

(వసు. ఆ. 4. ప. 15.)

"సీ. ధ్వాంతదంతావళోత్కరపుష్కరోద్ధూతగగనగంగాపయఃకణము లనఁగ;
శర్వతాండవదిదృక్షాసమాగతనిర్జరీహారముక్తికశ్రేణు లనఁగ;
సభ్రకళిందజాహ్రదమున నిండార విరిసిన తెలి గల్వవిరు లనంగ;
భావినిశాచంద్రపరిణయంబున కీడు దిక్కుద్యముల పిండిచుక్క లనఁగఁ;
గీ. గ్రిక్కిఱిసె నొక్క మొగి నెల్ల దిక్కులందు, క్షీరఘనసారపాటీరతారహార
హీరపారదనారదశారదాభ్ర, గౌరరుచి మీఱఁ దారకావార మపుడు."

(కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 63.)

కవిరాజమనోరంజనము.

"సీ. పొన్నపూపొడి నేల పొదివితే చెలి యది పొడమె బల్దివిపైఁ బొదువవలదె;
చెలువ మాటితి వేలి? కలువచా లదియుఁ గప్పఁగ రాదె మిన్నులబావికడది;

మొగడతమ్ముల నేలమూసితే సతి మూయఁ దగదె మానసభూనిధానము లవి;
తరుణి పూరెమ్మ యెత్త వదేల యది హేమశిఖరిదాపుది బయ ల్సేయఁ దగునె;
తే. యనుచు రసమర్మసరసోక్తు లాడునట్టి, జట్టికాండ్ర యథోచితసరసవచన
రచనఁ జేల్చుచు వివిధవిభ్రమము వఱల, విరులు విలుతురు పుష్పలావికలు వీట."
(వసు. ఆ. 1. ప. 109.)

"సీ. వెలకుఁ జూపవు పొన్నవిరి యంతగోప్యమా యది యనంటులమోయు నయ్యోఁ జుమ్ము;
కప్పకో నేల బంగారమా పువుబంతు లవి సువర్ణలతోదయములు సుమ్ము;
మూసిపెట్టెదు మల్లెమొగ్గ లింత బ్రమా? యవి సుధారాశిచేరువవి సుమ్ము;
దాఁచుకొంటివి యరుదా నల్లగలువపే రది యగాధసరోవహనము సుమ్మ;
తే. టంచు ముసిముసి నగవు లన్యోన్యవచన, మంజులవ్యంగ్యచాతురీవ్యంజకములు
గా విటుల కమ్ముదురు విరు లాక్రముకైక, జీవికలు పుష్పలావికల్ సెలఁగి పురిని."
(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 1. పే. 3.)

"క. వీనుల విందై యమృతపు, సోనలసొంపై యమందసుమచలదళినీ
గానముక్రందై యాస్వన, మానందబ్రహ్మమైన నధిపతి వల్కెన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 14.)

"శా. ఆగాంధర్వనినాదవైభవము బ్రహ్మానందమై యందమై
భోగేచ్ఛాంకురకందమై శ్రుతిసుఖోద్భూతామృతస్యందమై
వాగర్థైకరసానుభూతికుతుకస్వచ్ఛందమై యొప్పుచున్
రాగాంభోనిధి ముంచి యెత్తె మునిచంద్రస్వాంతకంజంబులన్."
(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 53.)

"సీ. క్షణవిలాసమె కాని గజనిమ్మపండులు సరియె దుర్గాధివాసమున మనినఁ;
జైపూఁతరుచిగాక ప్రతియె కిన్నరకాయ లరిది మేరువుతలయంపి నిడినఁ;
బ్రోద్దువన్నెలె కాక యుద్దియే తమ్మిమొగ్గలు చక్రములఁ గూడి దళముకొనినఁ;
గాఁకచాయలె కాక కనకకుంభము లీడె శ్రీకరులశిరోగ్రసీమ నున్న;
తే. మిళితఘనసారమై నున్ను మిగిలి కదిసి, యంతరము సూత్రమున కీక యలరి జోడు
వదల కమితరసప్రౌఢిఁ బొదలి మెఱయు, నన్నుతలమిన్న వలిగుబ్బచన్నుఁగవకు."
(వసు. ఆ. 2. ప. 42.)

"సీ. ఘనసారసారసాంగత్యంబు నొల్లని గజనిమ్మపండ్లచక్రందనంబు;
ముక్తామణుల గూఢముగ నణంచుకయున్న కుంభికుంభములవిజృంభణంబు;
చేరఁ బోయిన నశృంగారరసాకృతిఁ గనుపించుకొండల గౌరవంబు;
చకితస్వభావచాంచల్యపత్రకములై భ్రమియించు చక్రవాకములసొబగు;
తే. పోల్పఁ దగు నెట్లు కలితకర్పూరమై ప్రకాశమౌక్తికహారమై కదిసి చూడ
సరసమై నిస్తరళపత్త్రసహితమై యొసంగు నీయంగనామణిచన్నుఁగవకు."
(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 54.)

శకుంతలాపరిణయము.

"మ. నను శ్రీరామపదారవిందభజనానందుఁ జగత్ప్రాణనం
దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధారాశిసం
జనితైకైకదినప్రబంధఘటికాసద్యశ్శత గ్రంథక
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వం బంచి పల్కెం గృపన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 16.)

"మ. నను రామానుజపాదపద్మయుగళీనవ్యావ్యయధ్యానపా
వనవృద్ధ్యాగవతావతంసపదసేవాసక్తచిత్తుఁ మరు
త్తనయారాధనచారులబ్ధకవితాధారుఁ సదారూఢభా
వను సాహ్లానకవిఁ నిజాశ్రితుని బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్."
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 87.)

"సీ. ఏరాజు భూరితేజోరుణాలోకంబు లోకంబు తమము నిరాకరించు;
నేధన్య బాహాధరాధరాభోగంబు భోగంబు నవరించు భూమినతికి;
నేపుణ్యు నభిరూపరూపానుభావంబు భావంబుఁ గరఁగించు భామినులకు;
నేభవ్యు శుభకీర్తిశోభావిహారంబు హారంబు దశదిశాయోషితమున;
తే. కతఁడు ... ..."
(వసు. ఆ. 1. ప. 30.)

"సీ. ఏదేవదేవుని సాదరాలోకంబు లోకంబులకు సౌఖ్య మాకలించు;
నేపరాత్పరు దివ్యరూపానుభావంబు భావంబులకు మేలు పాదుకొలుపు;
నేజగజ్జనకుని యిచ్ఛావిహారంబు హారంబు ధారుణీచారుముఖికి;
నేమహాబలశాలి హేలావతారంబు తారంబు విష్టపత్రయమునకును;..."
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 93.)

"సీ. మోహోపదేశకమోముద్రితము లైన కనుదమ్ముల హిమాంబు లునుపరాదు;
శ్రమబిందుతారకాగమఖిన్నకుచకోకములఁ జంద్రనామంబు తలఁపరాదు;
శీర్యదాకావృంతశిథిలతాసులతాంత మసియాడ పీవనల్ విసరరాదు;..." (వసు.ఆ.3.ప.180.)

"మ. కనుదమ్మిన్ హిమవారిపూర మునుపం గాదంచుఁ దామ్యద్ఘన
స్తనకోకమ్ములఁ జంద్రకాంతమణు లుంచం దాళలే దంచు మై
ననరూనం బలుమాఱు వీజనము లూనన్ రా దటంచున్ సఖీ
జనముల్ దేర్చిరి మెల్లమెల్లనఁ జెలిన్ సౌమ్యోపచారంబులన్."
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 2. ప. 230.)

"సీ. ఈరాలఁ బోరాదు హేరాళము జవాది యీరాలనడుచక్కి నేగవలయు... ...
తే. నధిప యిది మానికపుఁగోన యది లతాంత, రజముసారువ యిది కప్పురంపుటనఁటి
చప్పరం బలయది కాంతసదన మనుచు, నరపతికిఁ దెల్పె నరుగుచో నర్మసఖుఁడు."
(వసు. ఆ. 2. ప. 58.)

"సీ. పోఁగూడ దీదారి ఫుల్లహల్లకసారకాసారసీసారకర్దమంబు......
తే. నాథ! యిది కప్పురంపుటనంటికోన, మహిప! యిది గోస్తనీకాయమానసరణి
నృపకులాగ్రణి! యిది మాలినీప్రవాహ, మధిప! యిదె చూడుము శకుంతలావసథము."
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 3. ప. 29.)

ఇట్లే కొన్నిచోట్ల వసుచరిత్రపద్యము లీపిల్లవసుచరిత్రములలో రెండుమూఁడుగ్రంథములందును ననుకరింపఁబడియుఁ నున్నవి.

"సీ. తన యశోవిశదముక్తాసౌధపాళికి నంబుదాయనము వాతాయనముగఁ;
దన శౌర్యశిఖిశిఖాతతికి జాంబూనద భూధరం బపరంజిపూఁదె గాఁగ..."
(వసు. ఆ. 1. ప. 116.)

"సీ. తన పృథుకీర్తి ముక్తాఛత్రమునకు స్వర్ణధరంబు కనకదండంబు గాఁగఁ
దన ప్రతాపసమగ్రదావాగ్నిశిఖకు వ్యోమంబు తదగ్రధూమంబు గాఁగ..."
(కవిజనరంజనము. ఆ. 1. ప. 28.)

"సీ. తన కీర్తికర్పూరమునకు బ్రహ్మాండకటాహంబు దగు కరాటంబు గాఁగఁ;
దన భుజాకర్పూర స్తంభంబునకు ధరాసతి ఘటన్మరకతప్రతిమ గాఁగ..."
(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 3. పే. 34.)

"చ. తఱు లరనిక్కఁ బూఁతనెఱతావియ చిక్క నపాంగమాలికల్
మెఱుఁగులుగ్రక్క నూరుపులమేలిమిఁ దేఁటులు చొక్క హారముల్
కుఱుచలు ద్రొక్క ముంగుఱులు గ్రొంజెమటం బదనెక్క వేలుపుం
జెలువ యొకర్తు చేదిజగతీపతికిన్ శిర సంటె వేడుకన్." (వసు. ఆ. 5. ప. 75.)

"చ. జిలుఁగుపయంట దూల నునుఁజెక్కుల లేఁజెమ రంకురింప గు
బ్బలు నటియింపఁ దాళగతి బంగరుగాజులు మ్రోయ హారము
త్తెలిగొన నూర్పు లుప్పతిల లేనడు మల్లలనాడ మెల్లనే
యలికులవేణి యొకర్తు శిర సంటెను గెంజిగురాకుఁ బోఁడికిన్." (కవిజనరంజనము. ఆ. 3. ప. 26.)

"ఉ. కంకణనిక్వణంబు ఘలుఘల్లన మ్రోయఁ గపోలపాళిఁ దా
టంకరుచు ల్వెలుంగ నుదుటం జిఱుచెమ్మట గ్రమ్మ హారముల్
కుంకుమగంధపున్వలపుగుబ్బలపై నటియింప నొక్క యే
ణాంకనిభాస్య భూపతికి నంటె సుగంధపునూనె యత్తఱిన్."
(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 5. పే. 69.)

"సీ. లలనాజనాపాంగ వలనావసదనంగ తులనాభికాభంగ దోః ప్రసంగ; ము." (వసు. ఆ. 1. ప. 126.)

"సీ. సరసాతిశయసార సరసాముఖవధీర తరసార ఝుంకారకరమదాళి;..."
(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 4. పే. 51.)

"సీ. ప్రసవాసవాసంగ లసమానమదభృంగ విసరైకశృంగారరసలవంగ; ము..."
(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 1. ప. 110.)

"సీ. కొం డఁట విల్లు వేదలలకుండలిరా జఁట నారి యమ్మనం
తుం డఁట జైటిపల్లియలు దున్నినవాఁ డఁట యొండురెండు ఘ

ర్గుం డిది నింపుపౌరుషమొకో యని గెల్వవె ముజ్జగంబు లు
ద్దండత నొక్క తుంటవిలు దాలిచి యంటినఁ గందు తూపులన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 174.)

"ఉ. నా రఁట తేఁటి జోకనలి నా రఁట తే రఁట చిల్క సౌరభో
ద్గా రఁట విల్లు పూఁతనయగా రఁట చుట్టము శైత్యపుక్ సదా
చా రఁట కమ్మగాడ్పుపరిచా రఁట కోయిల కేతువాలయ
ద్వా రఁట యిట్టి నీ కొదుగువా రఁట లోకుల దేమిచిత్రమో?"

(కవిరాజమనోరంజనము. ఆ. 3. పే. 40.)

"ఉ. తుం టఁట కార్ముకంబు కరదొట్టిన తేం ట్లఁట వింటినారి చే
యంటిన వాడు తూపు లఁట యప్పులపా లఁట కేతనంబు వా
ల్గంటిపులుంగు గుఱ్ఱ మఁట కాయము లే దఁట నీకు లోకముల్
గొంచెతనంబునం గెలిచితో లిది యచ్చెరియంబు మన్మథా."

(శకుంతలాపరిణయము. ఆ. 2. ప. 179.)

ఇటులనే యనేకస్థలములందుఁ బరస్పరానుస్మృతులు గలవు. వాని నెల్ల నిట నుదాహరించుట యే యావశ్యకము గాని విస్తరభీతిని విరమించితిని. అట్లయినను నిచ్చట నట్టియనుస్మృతిగల పద్యముల సంఖ్యలనుమాత్రము చూపుచున్నాను.

వసు చరిత్రము.		కవిజన రంజనము.		కవిరాజ మనోరంజనము.		శకుంతలా పరిణయము.		వసు చరిత్రము.		కవిజన రంజనము.		కవిరాజ మనోరంజనము.		శకుంతలా పరిణయము.	
ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.	ఆ.	ప.
2	64	2	15					1	36					1	77
4	34	2	39					1	80					1	116
5	3	3	12					1	22					1	125
3	67			5	65			2	7					1	184
1	108			4	63			2	25					2	3
2	65-67			5	61			2	32					2	14
3	149			4	51			3	67					2	47
4	39			3	42			3	116					2	184
6	60			3	40			4	7					2	189
3	116			3	35			4	15					2	191
2	47			2	24			3	116					3	70
2	32			2	15			3	46					3	113
1	34					1	29								

మూఁడవ భాగము.

బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁడు.

గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని గాని యిట్టి యనుసృతులు లెక్కకు మీఱి యున్నవి. ఇట్లే నరసభూపాలీయ వసుచరిత్రములు పరస్పరానుసృతిని గల్గి యున్నవి. అనుసృతి యన నేల? పద్యైక్యమును నభిప్రాయైక్యమును నగపడుచున్నవి. కవితారీతియుఁ రెండిటియందును నించుమించుగ నొక్క విధముగనే వెలయుచున్నది. నరసభూపాలీయకర్త యగు బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁ డనియు నతఁడే వసుచరిత్రమును సైతము రచించినాఁ డనియుఁ జనశ్రుతి చిరకాలమునుండి ప్రసిద్ధ మయి యున్నది. కావుననే యనేకులు మొన్నమొన్నటివఱకును బై యభిప్రాయమునే తమతమగ్రంథములందు వ్రాసియున్నారు. పురాణనామచంద్రికయందును, దక్షిణహిందూస్థానకవుల చారిత్రమునందును, ఆంధ్రనామసంగ్రహ నిఘంటువునందును, సుజనరంజనీ పత్రికయందును ముద్రిత మయిన వసుచరిత్రముఖపత్రమునందును, పాండురంగవిజయములోని దని పుట్టిన చాటువునందును, రాధాకృష్ణసంవాద వ్యాఖ్యానమునందును, బట్టుమూర్తిరామరాజభూషణుల యైక్యము వ్రాయఁబడి యున్నదని శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులవారు తమ కవిజీవితములలో వ్రాసియున్నారు.

ఇట్లెల్లయెడల నైక్యాభిప్రాయమే వెల్లడి యై యుండ మొట్టమొదట గురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణులు విభిన్నులను దారి తీసిరి. అక్కడనుండి విమర్శకు లీవిషయమున సందేహింప నారంభించిరి.

శబ్దరత్నాకరమున బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారు "బట్టుమూర్తి. ఇతనికి రామరాజభూషణుఁ డని నామాంతర" మని యిట్లు మొదట వ్రాసియుఁ దుదకు "సీతఁడే కావ్యాలంకార సంగ్రహమును రచించినట్లు నానుడి గలదు. కాని వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానముల యాశ్వాసాంతగద్యప్రవృత్తియును గావ్యాలంకారసంగ్రహముయొక్క యాశ్వాసాంతగద్యప్రవృత్తియును, భిన్నప్రకారములుగా నుండుటం జేసి యది సందిగ్ధముగా నున్న" దని వ్రాసిరి.

శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారు తమ యాంధ్రకవుల చరిత్రమునందు రామరాజభూషణునిగుఱించి వ్రాయునపుడీ కవుల యైక్యవాదమును బలపఱచి వ్రాసిరి. అయ్యది ప్రకృతవిషయమున కుపచరించునది యగుటం జేసి యిట నెత్తి వ్రాయుచున్నాను. "మూర్తి యనియు, రామరాజభూషణుం డనియు నిద్దఱు వేఱువేఱుకవు లనియు నందు మూర్తికవి నరసభూపాలీయమును, రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్ర హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములను రచియించి రనియుఁ గొందఱును, ఇద్దఱు నొక్కరే యనియు... మూర్తియనునది నిజమయిన పేరనియు, రామరాజభూషణుఁ డన్నది రామరాజుయొక్క సభ కలంకారముగా నుండుటచేత వచ్చిన బిరుదు పేరనియు నతఁడు సూరపరాజున కౌరసపుత్త్రుఁ డయి తదగ్రజుఁ డైన వేంకటరాయభూషణునకు స్వీకృతపుత్త్రుఁ డనియు మఱికొందఱును చెప్పుచున్నారు. "శ్రీరామచంద్ర చరణారవిందవందనపవననందనప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్య సర్వంకష చతుర్విధకవితానిర్వాహక సాహిత్యరసపోషణ రామరాజభూషణప్రణీతం" బని వసుచరిత్రములోని గద్య నొకవిధముగాను "శ్రీహనుమత్ప్రసాదలబ్ధ కవితాపార సారస్వతాలంకార నిరంకుశ ప్రతిభాబంధుర ప్రబంధపఠనరచనాధురంధర ప్రబంధాంక వేంకట

రాయభూషణ సుపుత్త్ర తిమ్మరాజపౌత్త్ర సకలభాషావిశేషనిరుపమావధాన శారదామూర్తి మూర్తి ప్రణీతం" బని నరసభూపాలీయములోనిగద్య మింకొకవిధముగా నుండుటనుబట్టియు, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములో "ప్రబంధాంక సింగరాజ తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూరపాత్మజుండ రామ భూషణాఖ్యసుకవి" ననియు, నరసభూపాలీయములో "ప్రబంధాంకసింగరాజసుత తిమ్మరాజపుత్త్ర ప్రసిద్ధ సరసవేంకటరాయభూషణసుపుత్త్రు ననుబుధవిధేయుం శుభమూర్తినామధేయు" ననియు, తండ్రులను వేఱువేఱుగాఁ జెప్పుటనుబట్టియు వారు వేఱువేఱుకవు లయినట్లు పయికిఁ గానవచ్చుచున్నను గొన్నిహేతువులనుబట్టి రెండవపక్షమువారు చెప్పెడియంశములుకూడ సావధానముగ విచారింప వలసినవిగానున్నవి. ఉభయపక్షములవారును జెప్పెడుయుక్తులను జక్కఁగా గ్రహింపఁగలుగుటకయి వంశక్రమమును దెలిపెడి పూర్వోక్తములయిన రెండు పద్యములను పూర్ణముగా నిం దుదాహరించుట యావశ్యక మని తోఁచి యట్లు చేయుచున్నాను. మొట్టమొదటఁ బుస్తకములను జదివినప్పు డిరువురు కవులును వేఱువే అనియే నేనభిప్రాయపడినను రెండవవారియుక్తులను విన్నపిమ్మట నామనస్సునఁ గొంత సందేహము గలిగినందున నేతన్నిర్ణయమును దీనిని జదువువారికి విడిచిపెట్టి గ్రంథసౌలభ్యము నిమిత్త మిం దుభయుల నొక్కరిగనే భావించి వ్రాసెదను. ఇరువురును భిన్నులయినను కాకపోయినను జరిత్రభాగమునందును వేఱువేఱుగా వ్రాయవలసిన యంశము లేవియుఁ గానఁబడవు. మఱి యను బంధమును జూడుఁడు.

"సీ. శతలేఖినీపద్యసంధానధౌరేయుం' ఘటికాశతగ్రంథకరణధుర్యు;
నాశుప్రబంధబంధాభిజ్ఞు నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యజ్ఞు నచలజిహ్వోక్తినిపుణుఁ;
దత్సమభాషావితానజ్ఞు బహుపద్యసాధితవ్యస్తాక్షరీధురీణు;
నేకసంధోచితశ్లోకభాషాకృత్యచతురు నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యసంకరజ్ఞు;
తే. నమితయమకాశుధీప్రబంధాంకసింగ, రాజసుత తిమ్మరాజపుత్త్రప్రసిద్ధ
సరసవేంకటరాయభూషణ సుపుత్త్రు, నను బుధవిధేయుం శుభమూర్తినామధేయు."
(నరసభూపాలీయము ఆ. 1. ప. 13.)

"సీ. వనధిలంఘనసకృపావర్ధితోభయకవితాకళారత్నరత్నాకరుండ;
సకలకర్ణాట రక్షాధురంధరరామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ;
వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీతబహునృప ప్రాపితానేకరత్నాప్తపుండ;
శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహ నిరుపాధికైశ్వర్య నిత్యయశుఁడ;
తే. శ్రీకరమహాప్రబంధాంకసింగరాజ, తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూర
పాత్మజుఁడ రామనృపభూషణాఖ్యసుకవి, సంకేత మొనర్తు నీకావ్య మనఘభక్తి."
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ఆ. 1. ప. 46.)

"మ. నను శ్రీరామపదారవిందభజనానందుణ్ జగత్ప్రాణినం
దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధారాశిసం
జనితైకైక దినప్రబంధఘటికాసద్యశ్శతగ్రంథక
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వం బంచి పల్కెం గృపన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 18.)

(క) పయిపద్యములలో నుపయోగింపఁబడిన విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగా నున్నను పరస్పరవిరుద్ధము లయిన వేమియు లేనందున వానిని బట్టి గ్రంథకర్తలు భిన్ను లని సాధించుట కాధార మేదియు లేదు.

(ఖ) రెండుగ్రంథములను జేసిన వారాంజనేయప్రసాదలబ్ధకవిత్వవైభవుల మని వ్రాసికొనుట చేతను,

(గ) రెండుకవిత్వములు నేకరీతినే యుండుటచేతను,

(ఘ) ఆది నుండియు నిప్పటివఱకును బట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రమును రచియించె నని జనశ్రుతి వచ్చుచుండుటచేతను,

(ఙ) కవికిఁ దర్వాత నల్పకాలములోనే వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానముచేసినవారు గొందఱు బట్టుమూర్తి తాను రచించిన నానారసభాసుర మగు ప్రబంధమునందలి వివిధాలంకారములకు లక్షణగ్రంథముగ నుండునట్లు నరసభూపాలీయ మను నలంకారగ్రంథమును రచించె నని వ్రాసి యుండుటచేతను తద్గ్రంథత్రయకర్త యొక్కఁడే యయి యుండు నేమో యని యెట్టివారికిని సందేహము కలుగక మానదు. ఇఁక పైపద్యములలోని యంశములనుబట్టి విచారింపవలయును. నరసభూపాలీయ కృతికర్తపే రందలి గద్యమునుబట్టి మూర్తి యనుట స్పష్టము. దానికి బట్టు మొదలైన పదములను వేనిని చేర్చినను అవి కులనామములో బిరుదనామములో యయి యుండును.

(చ) కావ్యాలంకారసంగ్రహ మనఁబడెడు నరసభూపాలీయములోని పూర్వోదాహృత మైన పద్యములో "శుభమూర్తి నామధేయుం" నని 'శుభ' విశేషణ మొకటి కానఁబడుచున్నది. ఈవిశేషణ మెట్లు వచ్చినది? ఎవ్వరికిఁ జెందునది? అన్నవిషయము నాలోచింపవలయును.

పూర్వోదాహృత మైన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని పద్యములో "రామభూషణకవి" "రామవిభుదత్త శుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ" నని వ్రాసికొని యున్నాఁడు. కాఁబట్టి దీనినిబట్టిచూడఁగా శుభబిరుదమును రామరాజిచ్చె ననియు, రామరాజభూషణనామము గల వాని కిది చెందు ననియు విస్పష్ట మగుచున్నది. నరసభూపాలీయకృతికర్త తనకు శుభవిశేషణమును వేసికొనుటయు, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానకృతికర్త తనకు రామరాజు శుభచిహ్న మిచ్చె నని చెప్పుకొనుటయు నీరెంటిని గూర్చి చిరకాలమునుండి పరంపరగా నచ్చుచున్న జనప్రతీతితోఁ జేర్చి విచారించినపక్షమున నారెండు గ్రంథములను రచించినవా రొక్కరే యని చూపుట కది యొక ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

(ఛ) రామరాజభూషణపదము బిరుదనామమే యయినపక్షమున, పయిపుస్తకములయందలి నామవ్యత్యాసములనుబట్టి కవులు వేఱని చెప్పుట కవకాశ ముండదు. రామరాజభూషణపదము బిరుదుపేరు గాక పేరే యయి యుండినయెడల నది యంతట నేకరూపముగనే యుండునేగాని పయి పద్యగద్యములం దున్నట్లొకచోట 'రామరాజభూషణ' యనియు నింకొకచోట 'రామభూషణ' యనియు వేఱొకచోట 'రామనృపభూషణ' యనియు నుండ దని యొకయుక్తి చెప్పుదురు గాని యది యంత ప్రబలయుక్తి కాదు.

(జ) కట్టకడపటఁ జేసిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో "వసుచరిత్రాదికావ్య" బహునృపప్రాపితానేకరత్న" పదములను బ్రయోగించుటచే 'నాది' పదప్రయోగముచేత రెంటికి నడుమ నతఁడు చేసిన కావ్య మింకొకటి యుండవలసినందున నదియే నరసభూపాలీయ మనియు, బహుపదప్రయోగముచేత నిద్దఱికంటె నెక్కువరాజు లుండవలసినందున వారే రామరాజు, తిరుమలరాజు, నరసరాజు లనియు మూఁడుగ్రంథములను రచించినవాఁ డొక్కఁడే యనుట కింకొక యుక్తిని జెప్పుచున్నారు. ఈయుక్తి యెంతయాదరణీయమో బుద్ధిమంతులు తమలోఁ దాము నిర్ణయించుకొనవలయును.

(ఝ) ఈకవి తనజనకపితను పాలకపితను గూడ సంతోషపెట్టుటకయి యొక పుస్తకమునందు పెంచుకొన్నతండ్రిపేరు వేసె ననియు, ఒక పుస్తకమునందు కన్నతండ్రిపేరు వేసె ననియు,

ఒకపుస్తకమునం దెవ్వరిపేరును వేయక విడిచె ననియుఁ జెప్పుచు ఆయా పుస్తకములం దుపయోగింపఁబడిన పదములే యొకఁడు జనకపిత యనియు, నొకఁడు పాలకపిత యనియు సూచించుచున్నవని చెప్పుచున్నారు. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని "సూరపపాత్మజుఁడ" నను వాక్యమువలన సూరపరాజున కౌరసుఁ డని యాత్మజశబ్దము దృఢపఱచుచున్న దనియు, నరసభూపాలీయములోని "వేంకటరాయభూషణసుపుత్త్రు" నను వచనమువలన వేంకటరాయభూషణునకు దత్తుఁ డని సుపుత్త్రశబ్దము దృఢపఱచుచున్న దనియును వాదించుచున్నారు. ఈ యర్థములయం దాత్మజశబ్దమునకుఁ దనవలనఁ బుట్టినవాఁడు కాని దత్తుఁడు కాఁ డనియు, సుపుత్త్రశబ్దమునకు పున్నామనరకమునుండి రక్షించు దత్తుఁడు కాని కన్నవాఁడు కాఁ డనియు గ్రహింపవలెను. ఈయంశమున కనుకూలముగా నుండు కథలు కొన్ని కలవు గాని గ్రంథవిస్తారభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను."

ఈ రామరాజభూషణకవి మొట్టమొదట రచించినకావ్యము వసుచరిత్రము.

(ఆంధ్రకవులచరిత్రము. మధ్యకవులచరిత్ర భాగమున, 91, 92, 93, 94, పేజీలు.)

దీని కనుబంధముగా నీభాగమునందే, 194, 195, 196, 197, పేజీలలో వ్రాసియున్నారు. అదియు నీచర్చావిషయమున నుపకరించునదే యగుటచే నిందు వ్రాయుచున్నాను.

"రామరాజభూషణుఁడు.—వసుచరిత్రకర్తయు నరసభూపాలీయకృతికర్తయు నొక్కఁడే యని నాకు సందేహము కలిగించుటకుఁ గారణములైన యంశములను మఱి కొన్నిటిఁ గూడ నిప్పు డిందుఁ జేర్చుచున్నాను. వీనిని రామరాజభూషణకవిచరిత్రములోఁ జెప్పినవానితోఁ జేర్చి చదివి బుద్ధిమంతులు తమయిచ్చవచ్చిన సిద్ధాంతము చేసికొనవచ్చును.

౧."గీ. తా రచించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న, తండ్రిసూరన వెలయించి తలఁపఁ దయ్యె
నన్ను మనశారదామూర్తి నాఫలంబె, దత్తుఁ డగు వానిఁ జేపట్టఁ దరమె నాకు."

అను చాటుధారాపద్య మొక్కటి రామరాజభూషణుఁడు తనవసుచరిత్రములో జనకపితయైన సూరపరాజుపే రుదాహరించి తన్నుఁ బేర్కొనకపోవుటచేత పాలకపితయైన వేంకటరాయభూషణునిచేఁ జెప్పఁబడిన దని వాడుకలో నున్నది.

౨. చతుర్భుజాభిషేకము, యావనచరిత్రము, గంగాగౌరీసంవాదము అను ప్రబంధముల రచించి ప్రసిద్ధుఁ డయి వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసిన సోమనాథకవి గ్రంథాదిపీఠికలో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.

"శా. ఈరీతిం గవితావితానవృతగౌరీశానమౌళిస్థలో
దారోద్దేశుఁడనైన నాకు వెస విద్యావంతు లెల్లన్ మనో
హారిప్రక్రియమూర్తిచేత రచితంబై విశ్రుతంబౌ వసు
క్ష్మారాట్చిత్రచరిత్రటీకకయి యుత్సాహంబు పుట్టించినన్.
ఉ. కారణజన్ముఁడై కవినికాయము మెచ్చఁగఁ గావ్యకర్తయై
భూరికళాకలాపుఁ డయి పొల్పు వహించిన భట్టుమూర్తిచే
నీరితమై సుఖార్థపదహీనపదాస్పదమైన యావసు
క్ష్మారమణప్రవృత్తము సుసాధ్యము కాదు తలంచి చూడఁగన్."

అని యిందలి మొదటిపద్యములో వసుచరిత్రము "మూర్తి" చేత రచిత మనియుఁ రెండవ పద్యములో "భట్టుమూర్తి"చే నీరితమైన దనియు వ్యాఖ్యాత చెప్పియున్నాఁడు. ఈవ్యాఖ్యాత యే కాలమునం దుండినవాఁడో సరిగా తెలియదుగాని, అప్పకవికిని, నహోబలపతికిని దరువాత నత్యల్ప కాలములోనే పదునేడవశతాబ్దాంతమున నున్నట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. పూర్వకాలమునందె యితఁ డిట్లు వ్రాయుటనుగుఱించి యేమి చెప్పెదరు? ఇతఁడు సావధానముగా గ్రంథమును బరిశీలించి ప్రతి వాదులు తమవాదముల కనుకూలములుగా నుదాహరించెడు గద్యపద్యముల కన్నిటికిని బ్రతిపదార్థమును వ్రాసి విమర్శించినవాఁడే కదా?

3. అనేకగ్రంథములను జేసిన గొప్పకవులు సమానవర్ణనలు వచ్చెడుపట్టున దాము మొదట రచియించినగ్రంథములలోనుండి పద్యములను జేకొని యావశ్యకము లైన మార్పులను జేసి తరువాత రచియించెడు గ్రంథములలోఁ జేర్చుకొనెడు యాచారము కలదు. తిక్కనసోమయాజి తన నిర్వచనోత్తరరామాయణములో మూఁడవయాశ్వాసమున

"చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుఁగంబునఁ గేలఁ దారభీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప శార్ఙ్గని
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్."

అని రచియించినపద్యమునే విరాటపర్వములో నైదవయాశ్వాసమునఁ గొంచెము మార్పుచేసి యీ క్రిందిరీతిగాఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు.

"చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుఁగంబునఁ గేలఁ జాలభీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప గాండివ
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్."

ఇందు "తార" "చాల" గను "శార్ఙ్గనిక్వణ" మనునది "గాండివక్వణన" ముగను మార్పఁబడినవి. మఱియుఁ సోమయాజులు-

'మ. కలఁగెం దోయధిసప్తకంబు గిరివర్గం బెల్ల నూటాడె సం
చలతం బొందె వసుంధరావలయ మాశాచక్ర మల్లాడెఁ గొం
దల మందెం ద్రిదశేంద్రపట్టణము పాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె నా
కుల మయ్యెం గ్రహతారకాకులము సంక్షోభించె నవ్వేళయున్."

అను పద్యమును మార్పుచేయకయే నిర్వచనోత్తరరామాయణములో నైదవయాశ్వాసములోను, విరాట పర్వములో నాలవయాశ్వాసములోను గూడ వేసియున్నాఁడు. ఈప్రకారముగనే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములో

"శా. రామస్త్వాపరు దానతోయతటినీవ్రాతంబు కల్లోలినీ
స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గు వర్షాశర
త్సామానాధికరణ్యలబ్ధి కచటం జక్రాయుధుం డొందు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బేకకాలంబునన్." (ఆ. 1. ప. 78.)

అనుపద్యము కొంతవఱకు మార్పఁబడి నరసభూపాలీయము ద్వితీయాశ్వాసములో

"శా. ఆమోదంబున శ్రీనృసింహవిభు దానాంభోనదుల్సాగర
స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గు వర్షాశర
త్సామానాధికరణ్యలబ్ధి కచటం దామోదరుం డొందు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బేకకాలంబునన్." (ఆ. 2. ప. 135.)

అని ప్రయోగింపఁబడియున్నది. ఇద్దఱు నేకకవు లయినందకు నిట్టిప్రయోగముల నెట్లు సాధువుగా సాధింపవచ్చును? ఈగ్రంథద్వయకర్త యొక్కఁడు కాఁడనెడుపక్షమున, నీమహాకవులను గ్రంథచౌర్యముచేసెడి యల్పకవులలోఁ బరిగణింపవలసివచ్చును. ఈవిధముగనే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములోని,

"శా. ఆమందాకిని మౌళిఁ బూని నను నర్ధాంగీకృతం జేసి తా
నా మేల్మేలని యార్య యల్గఁ బ్రణతుండై తత్పదాంభోజయో
గామర్షంబున గంగయుం న్మొరయఁ జూడాభోగసమ్యక్క్రియా
సామర్థ్యంబున వేఁడు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతన్." (ఆ. 1. ప. 5.)

అను శివస్తుతిపద్యార్థమును గొంచెము మార్చి యధికస్వారస్యము గలిగించి

"శా. గంగం దాల్చితి వుత్తమాంగమున నన్ గైకోలుగావించి త
ర్ధాంగీకార మనం బురంధ్రి! నిను వామాంగంబునన్ దాల్పనే
శృంగారోన్నతిఁ జూడు మంచు గిరిజన్ శీర్షాపగాబింబిత
స్వాంగానందితఁ జేయు శంభుఁడు నృసింహాధీశ్వరుం బ్రోవుతన్." (ఆ. 1. ప. 5.)

అని నరసభూపాలీయములోఁ గవి ప్రయోగించియున్నాఁడు. మొదటిపద్యములోని కొన్ని పదముల శ్లేషార్థము నటుండనిచ్చినయెడల, ఉభయపద్యములలోను గంగను శిరస్సునఁ దాల్చి నన్నర్ధాంగీకృతను జేసితివని పార్వతి కుపితురాలు కాఁగా శివుఁ డామెకోపమును దీర్చుటకయి పాదములఁ బడె నన్న యర్థము సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడినది. వీనిల్లో మొదటిపద్యమున శివుఁడు పార్వతికిఁ గోపశాంతి చేయలేకపోవుటయేకాక గంగకుగూడఁ గోపముఁ దెప్పించి యామెను వేఁడుకొవలసినవాఁడయ్యెను. రెండవపద్యమున గంగాప్రతిబింబితస్వరూపమును బార్వతికిఁ జూపి తానామెనుగూడ నుత్తమాంగముననే ధరించితి నని భ్రమ కలిగించి శివుఁ డామెను శాంతచిత్తురాలిని జేయఁగలిగెను. ఈ రెండుకావ్యములకు నొక్కరినే కర్తలుగాఁ జెప్పకపోయినపక్షమున వారియందుఁ బదార్థచౌర్య మారోపింపవలసివచ్చును.

౪. రామభూషణుని కాలములోనే యుండి మనుమల నెత్తిన వేంకటపతిరాయల విద్యాగురువగు మండరామానుజాచార్యుని మమ్మనుమని మనుమఁడగు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు తానురచించిన యాంధ్రకౌముదియందు "ముప్రత్యయాభావస్య అల్లసాని పెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టుమూర్తిమహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే" "ముప్రత్యయాభావమున కల్లసాని పెద్దనార్యునిశిష్యుఁడైన బట్టుమూర్తిమహాకవి చేత రచితమైన వసుచరిత్రమునం" దని వ్రాసి,

"సీ. రాజహంసలుగాని రాజహంసలుగారు సరిసత్కళాసారసారరుచుల"

అను వసుచరిత్రములోని సీసపాదమును లక్ష్యముగాఁ జూపియున్నాఁడు. బట్టుమూర్తికి నూఱు

సంవత్సరములలోపలనే యిట్లు గ్రంథస్థముచేసిన వ్రాఁతను నిరాకరించుటకుఁ బ్రబలప్రమాణము కావలసియుండునుగదా?

౫. అప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడి యించుమించుగా రామరాజభూషణుని కాలములోనే రచింపఁబడిన లక్షణదీపికలో ౪౧౬-వ పద్యము తరువాత,

"మంజీరశబ్దమునకు బట్టుమూర్తి వసుచరిత్రము మొదటిపద్యము ప్రథమచరణమున హల్లునకుఁ బ్రయోగము." అని వ్రాయఁబడి,

"శా. శ్రీభూపుత్త్రి వివాహవేళ నిజమంజీరాగ్రరత్నస్వలీ"

ఇత్యాది వసుచరిత్రపద్య ముదాహరింపఁబడియున్నది. సరికాలమువారుకూడ సుప్రసిద్ధుఁడైన రామరాజభూషణుని బట్టుమూర్తియని భ్రమించుట పొసఁగనేరదు గాన నిరువురు నొక్కరేయనుట యధికవిశ్వసనీయమని వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి మరల నభేదవాదమే బలపడియుండ గురజాడ. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు పత్రికలలో నభేదవాదఖండనరూపమగు పెద్దవ్యాసమును వ్రాసిరి. పిదప నది తమకవిజీవితములోఁ జేర్చిరి. ఈయంశమునే దృఢపఱుచుచు మఱికొన్ని విశేషాంశములను జేర్చి పయి శ్రీరామమూర్తిపంతులవారివ్యాసములోఁ గూడఁ దామురచించిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానపీఠికలోఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. అదియంతయు నిందు వ్రాయుట యావశ్యకమేయయినను నయ్యది మిగుల నిరివిగానుండుటంబట్టి గ్రంథవిస్తరభీతిచే సొంతముగా నిట వ్రాయనైతిని గాని ముఖ్యవిషయముల నిం దుదాహరించెదను.

శ్రీవీరేశలింగముపంతులవా రభేదవాదము నుపపాదించినగ్రంథములోఁ జెప్పఁబడినయుక్తులు తొమ్మిది. వానికి నేను వరుసగా నిట్లు "క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, చ, ఛ, జ, ఝ," యని గుర్తులు పెట్టియున్నాను. మఱియు, వారువ్రాసినయనుబంధములో నైదువిషయములు వ్రాసిరి. వానిలో నొకటవవిషయము ఝ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధమయియున్నది. 2, 4, 5 విషయములు జ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధములు. మూఁడవవిషయము గ. గుఱుతుగలయుక్తి కనుబంధము. పయియుక్తులకు గురజాడ. శ్రీరామమూర్తిపంతులవారును, బూండ్ల. రామకృష్ణయ్యపంతులవారును జేసిన యాక్షేపణములును వానిబలాబలములును వరుసగా నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను.

క. ఖ. గురుతులుగల యుక్తులవిమర్శనము కవులు తమగ్రంథములలోఁ దమ్ముఁ గూర్చి చెప్పుకొను విషయములు పరస్పరవిరుద్ధములై యున్నవా? ఎంతవఱకు సరిపోలియున్నవి?

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో "వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీత" యని చెప్పుకొనుటచేత వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము లేకకవికృతము లనుట యుభయపక్షములవారికిని సమ్మతమేగదా!

క. ఖ. గుఱుతులుగల యుక్తులపై నాక్షేపణములు.

నరసభూపాలీయ కవి.	వసుచరిత్ర కవి.
1 శతఘంటకవి.	ఈబిరు దీతనికి లేదు.
2 గడియకు నూఱునుష్టుపులు చెప్పఁగలఁడు.	ఇది యితనికి బిరుదే.

నరసభూపాలీయ కవి.	వసుచరిత్ర కవి.
3 ఆశుధారను ప్రబంధమును బంధకవిత్వమును చెప్పును.	ఈబిరుదు లేదు.
4 ఓష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యముగాఁ గవిత్వముఁ జెప్పును.	ఇదియును లేదు.
5 నాలుకకదల్చ నక్కఱయుండని కవిత్వముఁ జెప్పును.	ఇదియును లేదు.
6 తత్సమభాషాకవి.	సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్యబిరుదు కలదు.
7 అనేకపద్యవ్యస్తాక్షరి చేయఁగలఁడు.	ఈబిరుదు లేదు.
8 ఏకసంధోచిత్రశ్లోకభాషాకృత్య చతురత.	ఇదియును లేదు.
9 ఓష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యములం గల్పి చెప్పఁగల్గుట.	ఇదియును లేదు.
10 అచలమగునట్టియు యమకముతోఁ గూడిన యాశుధారగలవాఁడు.	ఇదియును లేదు.
11 హనుమత్ప్రసాదలబ్ధకవితాసారముగలవాఁడు.	జగత్ప్రాణనందనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధారాశి.
12 సారస్వతాలంకారుఁడు.	ఇది చెప్పఁబడలేదు.
13 నిరంకుశప్రతిభాబంధురుఁడు.	ఇదియుం జెప్పఁబడలేదు.
14 ప్రబంధపఠనరచనాధురంధరుఁడు.	ఇతఁడు ప్రబంధనిర్మాత యగుటంజేసి యీబిరుదు లేకున్న లోపములేదు.
15 సకలభాషావిశేషనిరుపమావధాని.	ఇతని కీబిరుదు లేదు.

కాని వసుచరిత్రకవి కధికముగానున్న విశేషములు వక్కాణించెదము.

1 దినమున కొకప్రబంధము రచించుట.
2 సంగీతకళారహస్యములం దెలియుట.
3 శ్రీరామచంద్రమంత్రోపాసన.
4 చతుర్విధకవిత్వనిర్వాహకత్వము.
5 సాహిత్యరసపోషకత్వము.

నరసభూపాలీయ కవి.

ఇట్లితనికి పదునైదు ప్రజ్ఞలు కాన్పించును. వసుచరిత్రగ్రంథకర్తయెడఁ గల్గియుండిన విశేషప్రజ్ఞలలో నాల్గుప్రజ్ఞ లీతనికి లేవు. అట్లున్నను శతఘంటకవిత్వము అష్టావధానాదిప్రజ్ఞలు నుండుటచేత ననేకదేశములలో నితనిపేరు ప్రసిద్ధినందుటకును, దనప్రాగల్భ్యముం జూపుటకును ననువైనది. ఆకారణముచేతనే "లొట్టయిదేటిమాట" యను పద్యముఁ జెప్పుట కలిగెను.

వసుచరిత్ర కవి.

నరసభూపాలీయకవికిఁ గల్గియుండిన పదునైదుప్రజ్ఞలలో నితనికి పదునొకండుప్రజ్ఞలులేవు. కాని యితనికి మఱినాల్గు విశేషప్రజ్ఞ లుండుటచేత నీతనికవిత్వము నరసభూపాలీయ కృతికంటె మధురమై రసవంతమయ్యెఁ గాని సభారంజనముఁ జేయునట్టి యవధానతంత్రము శతఘంటకవిత్వాది ప్రజ్ఞలుగల నరసభూపాలీయకవికిఁగల ప్రఖ్యాతి యితనికిఁ దేఁజాలకపోయినవి."

అని యిట్లుభయుల ప్రజ్ఞలు విభిన్నములగుటంజేసి వీరు విభిన్నులని శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు వ్రాసిరి.

కాని యీవిషయమున వీరేశలింగముపంతులుగారు వ్రాసినరీతిగానే యీప్రజ్ఞలు విభిన్నతను జూపఁగలిగియున్నట్లగపడదు. నరసభూపాలీయకవికిఁ గల ప్రజ్ఞలలోఁ బ్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవిచెప్పుకొనిన చతుర్విధకవిత్వములలో నొకటియగు నాశుకవిత్వము, నేకైకదిన ప్రబంధఘటికాసద్యశ్శతగ్రంథకల్పనము నను ప్రజ్ఞలచే నుక్తప్రాయము లయి యున్నవి. ఇట్లే నరసభూపాలీయకవియొక్క యోష్ఠ్యజ్ఞతాదులగు, చతుర్థ, పంచమ, నవమ, దశమ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవిచెప్పుకొనిన చతుర్విధకవితానిర్వాహకత్వప్రజ్ఞచే నుక్తప్రాయములే గదా! మఱియు, నరసభూపాలీయకవియొక్క సారస్వతాలంకారతానిరంకుశప్రతిభాబంధురతలను ద్వాదశ, త్రయోదశ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవి చెప్పుకొనిన సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్యతాసాహిత్యరసపోషణతలచే నుక్తకల్పము లగుననుటకు సందియములేదు. నరసభూపాలీయకవి చెప్పుకొనిన షష్ఠైకాదశ, చతుర్దశ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవికిని గలవని శ్రీరామమూర్తిపంతులుగా రంగీకరించియేయున్నారు. ఇఁక నరసభూపాలీయకవిచెప్పుకొనిన బహుపద్యసాధితవ్యస్తాక్షరీధురీణతాదులగు సప్త, మాష్టమ, పంచదశ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రకవి చెప్పుకొనకుండుటయు, వసుచరిత్రకవిచెప్పుకొనిన సంగీతకళారహస్యనిధిత్వ, శ్రీరామమంత్రోపాసకత్వములు నరసభూపాలీయకవి చెప్పుకొనకుండుటయు, విభిన్నతాసూచకములని యందమన్న నదియుఁ సరికాదు. బహుగ్రంథనిర్మాతలగు శ్రీనాథాదులుమాత్ర మిట్లు స్వస్వరచితమగు ప్రతిగ్రంథమందును, స్వపూర్వపూర్వరచితములగు గ్రంథములను దమతమప్రజ్ఞలను నొక్కరీతిని జేర్కొని యుండిరా? శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండములోఁ జెప్పుకొనినట్లు తనప్రజ్ఞలను శృంగారనైషధాదులయందుఁ జెప్పుకొనలేదు. కాశీఖండమునందును, హరవిలాసము, పండితారాధ్యచరిత్రము, పల్నాటివీరచరిత్రము మొదలగు స్వకృతగ్రంథములనెల్ల వర్ణింపలేదు. "బ్రాహ్మీదత్తవరప్రభావుఁడవు" "దీనారటంకాలఁ దీర్థ మాడించితి దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాల" యను నీమొదలగు పద్యములలోఁ గల తనప్రభావము లన్నియుఁ స్వగ్రంథములన్నిటియందును జెప్పుకొనియుండలేదు. ఈహేతువులచే శ్రీనాథునిగ్రంథములు సైత మేకకవికృతములు కావనుట సరికానుండునా?

మఱియు నరసభూపాలీయకవి మొదటమొదటఁ బ్రతిష్ఠాలోభియై యవధానాదిప్రజ్ఞ నరసభూపాలీయమునఁ జెప్పుకొన్నను వసుచరిత్రమువంటి మహాప్రబంధమును రచించి విశేషప్రఖ్యాతిఁ గాంచినపిదప ధారణామాత్రసూచకములగు నవధానాదిప్రజ్ఞలు చెప్పుకొనుట కవసరముండదు (నరసభూపాలీయము ప్రథమగ్రంథమును, వసుచరిత్రము ద్వితీయగ్రంథమును నయియుండవచ్చునని. జ. గుఱుతువిషయమున వ్రాయఁబడును.) కాన నరసభూపాలీయమునందువలె సప్త, మాష్టమ, పంచదశ, ప్రజ్ఞలు వసుచరిత్రమున లేకుండుట విభేదవాదమును స్థిరపఱుపఁజాలదు. మఱియు నరసభూపాలీయమున గ్రంథాదిని శ్రీరామస్తుతిని జేయక వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములలో గ్రంథాదిని రామస్తుతి చేయుటయే కాక రామభక్తుఁడనని చెప్పుకొనుటయు నొకయాధారము కానేరదు. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున రామరాజభూషణుఁడు "శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధికైశ్వర్యనిత్యయశుఁడ" నని చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈవిషయము వసుచరిత్రమున లేదు. ఇంతియకాక శ్రీనాథుఁడు, పింగళిసూరన, మొదలగు బహుగ్రంథకర్తలగు కవులుసైతము స్వరచితములగు నన్నిగ్రంథములందును నేకరీతి నిష్టదేవతాస్తుతి చేయలేదు. శ్రీనాథుఁడు శివార్చకుఁడనని చెప్పుకొనుచు శృంగారనైషధమున

మొట్టమొదట విష్ణుస్తుతి చేసియున్నాఁడు. కాశీఖండమున నీశ్వరస్తుతి చేసినాఁడు కాన శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు వ్రాసిన "గ్రంథారంభమందు వసుచరిత్రములోవలెనే శ్రీరామునిఁ గవి వినుతించె" "నరాంకితకృతులందుఁ గవియొక్క యిష్టదేవతానమస్కారమే తఱుచుగాఁ గాన్పించును" నను మొదలగు యుక్తులు కవుల విభిన్నతను సూచింపఁజాలవు. మఱియు నరసభూపాలీయమునఁ బరమపద నాథుఁడైన విష్ణువు గ్రంథాదిని వర్ణింపఁబడుటయు, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున "శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధికైశ్వర్యనిత్యయశోఁడ" నని చెప్పుకొనుటయును బరిశీలింపఁగా నీకవికిఁ బరమపదనాథుఁడగు విష్ణువే యిష్టదైవమని యుఁ దద్విష్ణునియవతారమును, స్వేష్టదేవతాంతరమగు నాంజనేయుఁనకును బూజ్యదేవతయు, నగు శ్రీరామదేవతను నితఁ డుపాసించెననియుఁ దోఁచుచున్నది గాననీసందర్భము నరసభూపాలీయకవియే వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానకవియని బలపఱచుచున్నదిగాని విభిన్నతావాదమును బలపఱుపనేరదు.

ఇఁక సంగీతకళారహస్యనిధియను బిరుదము నరసభూపాలీయకవికి లేకుండుట భేదవాదమున కొకయాధారముగా శ్రీరామమూర్తిపంతులవారు విపులముగా వ్రాసినారు. ఈవిషయమున వీరు చెప్పినట్టి ముఖ్యములగుయుక్తులీక్రింద వివరించుచున్నాను. "వసుచరిత్రకవి తనను సంగీతకళారహస్యనిధియను బిరుదు గలదని చెప్పుకొనుటకుసరిగా నితని గ్రంథమున (నవఁగా వసుచరిత్రమున) ననేకస్థలములందు సంగీతశాస్త్రప్రసంగసహితములగు వర్ణనములు గలవు. నరసభూపాలీయమున నంతగా నగపడవు. నరసభూపాలీయకవి తనకీప్రజ్ఞ యున్నట్లు చెప్పుకొనలేదు. మఱియు, వసుచరిత్రకవి ప్రస్తవపుపీఁటియలమెట్లలోఁ జేసిన విశేషాదిక మతనిసంగీతవిద్యాప్రాగల్భ్యతఁ జూపుటకును, నరసభూపాలీయకృతికర్త అయ్యలరాజురామభద్రకవి నాక్షేపించఁ బోయి "పృథులషడ్జస్వరోద్దీర్ణ ఖిల్లపల్లవాధరీగీతికాకర్ణ నాతిభీత వరవశాత్మపటీరకోటరకుటీర లీనఫణియగు నశ్కాననఁ గాననయ్యె." అను పద్యములోని సంగీతసంప్రదాయము తెలియనివాఁడై సభలో నవమానించఁబడె నను కథలోని న్యూనతయును పైవృత్తాంతములం బలపఱచుటకుం జాలియుండును." అని వ్రాసియున్నారు. కాని యీయుక్తులభేదవాదమును ఖండింపఁజాలియున్నట్లగపడదు. నరసభూపాలీయమునందుఁ గల(ఆ. 1.ప. 4, ఆ. 3. ప. 129, 137; ఆ. 5. ప. 18.) సంగీతప్రసంగయుంతపద్యములు నరసభూపాలీయకర్తకుఁ గల సంగీతాభిరుచిని వెల్లడిచేయఁ జాలియుండును. మఱియు వానిలో "నొకటి యక్షరవిలాసోల్లాసమున" నను సంగీతశాస్త్రసంప్రదాయపూర్ణమగు పద్యము తద్గ్రంథకర్తకుఁ గల సంగీతశాస్త్రప్రవేశమును జూపఁగలదు. మఱియుఁ బ్రతిగ్రంథమునందును గవి తనకుఁ గల ప్రజ్ఞల నన్నిటిని జూపవలెనను నియమములేదుగదా ! ఇంతియకాక నరసభూపాలీయ మలంకారగ్రంథ మగుటచేత నిందు వసుచరిత్రమునందువలె వర్ణనములు విపులముగా నుండుటకు వీలుపడదుగదా! ఈవిషయమును శ్రీరామమూర్తిపంతులవారును నంగీకరించియే యున్నారు. ఇఁక నయ్యలరాజురామభద్రకవిపద్యములోని సంగీతరహస్యమును నరసభూపాలీయకవి [illegible]హింపలేకపోయెనుగాన నితఁడు సంగీతకళారహస్యనిధియగు రామరాజభూషణుఁడు కానేరఁడనువిషయము విచారింపవలసియున్నది.

పయి రామభద్రకవిపద్యమునందు "శిశు ర్వేత్తి పశు ర్వేత్తి వేత్తి గానరసం ఫణీ"యనుచొప్పున సంగీతము పాముల కానందదాయియై యుండఁగా సంగీతధ్వనిచే భీతిల్లి పాములు దాఁగియుండె నని వర్ణించుట దోషమని రామరాజభూషణుఁ డెంచెననియుఁ గేవలసంగీతము పాములకింపుఁగొలుపునదేయై నను "షడ్జం మయూరో వదతి" యనుచొప్పున మయూరధ్వనిసదృశమగు షడ్జస్వరమును విని పాములు

ఖీలిల్లుట సహజమేయని రామభద్రకవి సమాధానము చెప్పెననియు నప్పటి పందెపునిర్ణయము చొప్పున రామరాజభూషణునకు శిరోవేష్టనమును దీయించి రామభద్రకవి సభలో నవమానించెననియు నైతిహ్యము గల దని శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. మఱియు నియ్యది యప్పకవినాఁటికే యున్నట్లుగూడ వ్రాసియున్నారు.

అప్పకవి పూర్వకవివర్ణనము చేయుచుఁ దన గ్రంథములో—

"రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చారుమస్తకలాపాపహారి వాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణనచేసి, ... "

అని రామరాజభూషణునియొక్క కిరీటమును దీయించినవాఁడని రామభద్రకవికి విశేషణముగాఁ జెప్పియున్నాఁడని యిట్లాంధ్రకవులచరిత్రమున నుదాహరించియున్నారు. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారీయైతిహ్యమును మార్చి విభేదవాదమును స్థిరపఱచుకొనుటకై, యీయవమానము నరసభూపాలీయకృతికర్తకు జరిగెనని వ్రాయుట వింతగనున్నది. అరయనరయ నీమార్పు వీరివాదమునకే బాధక మగుచున్నది. నరసభూపాలీయకృతికర్తకీయవమానము జరిగినదని వీ రంగీకరించి యుండుటచే నీయవమానము రామరాజభూషణునిదను నప్పకవిసూక్తిచొప్పున నరసభూపాలీయకవి రామరాజభూషణుఁడే యని యీపక్షమువా రంగీకరింపవలసివచ్చును. ఇచట నప్పకవిపద్యమునందుఁ 'గళాపాపహారి' యనుచోఁ 'గళాపాదిహారి' యని సవరించి శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులవారు తత్పద్యంబునకు "రామరాజవిభూషణునియొక్క రత్నకల్పాపాదిప్రభుబహూకృతి సంపాదకమగు మనోహరమైన వాక్యగౌరవమును గణించి" యని యర్థముచేసి యున్నారు. కాని యిచ్చట మధ్యమపదలోపసమాసము నంగీకరించి యీక్లిష్టమగు నర్థము లీయ నవసరముండునా యని యాలోచింపవలసియున్నది. ఇంతియకాక "పికః కూజతి పంచమమ్" "షడ్జం మయూరో వదతి" యను నీమొదలగు విషయములు తఱచుగాఁ బ్రబంధములయందుఁ జొనుపుచుండుట వాడుకయయియుండుటచే నీసామాన్యవిషయమును దెలియుటకు సంగీతశాస్త్రపండితుఁడై యుండనక్కఱలేదు. రామరాజభూషణుఁడు ప్రమాదవశముననో రామభద్రకవికి సమయస్ఫూర్తి లేకుండిన జయము నొందవచ్చునను నాశచేతనో యట్లు పూర్వపక్షము చేసియుండిన నుండవచ్చును. కాఁబట్టి యింతమాత్రమున నతనిసంగీతపాండిత్యమునకు లోపముకలుగనేరదు. మఱియు రామభద్రకవిగ్రంథమునందుఁ బ్రతిజ్ఞాప్రకారము దోషమును జూపఁజాలకుండుటచే రామరాజభూషణున కవమానముగలిగియుండిన నుండవచ్చును. సంగీతవిషయమున నిట్టియవమానము జరిగినదని యప్పకవిపద్యము సూచింపఁజాలదు. మఱియు నప్పకవిపద్యమున కర్థాంతర ముండుటచేతను నీయైతిహ్యమున కితరములగు ప్రబలనిదర్శనములు లేకుండుటచేతను, దీనిని నమ్మక తప్ప దనఁజాలము.

క. జ. గుఱుతులయుక్తులపై నాక్షేపణములు

రెండిటికవితారీతులు నేకవిధముగ నున్నవా?

"ఇఁక రెండుకవిత్వములు నేకరీతి నేయున్న వనుట మే మెంతమాత్రము నిష్టపడము. ఇది యనుభవైకవేద్యము. వెండియు నొకపక్షమున రెండు కవిత్వము లేకరీతినే యున్నవనుట కిష్టపడినను నరసభూపాలీయము లక్షణగ్రంథము" "రామరాజభూషణకవి ముందు వసుచరిత్రమును, దర్వాత నరసభూపాలీయమును రచించినాఁడని రావుబహద్దరుగా రనుచున్నారు. కాన నిది నిజమైనపక్షమున మొదటిగ్రంథముకన్న రెండవది యన్నివిధముల శ్లాఘ్యతమముగ నుండవలసినది యైయుండఁగాఁ

బ్రథమగ్రంథమునఁ గనుపడని యప్రశస్తమగు శ-సలకుఁ బ్రాసము రెండవగ్రంథమగు నరసభూపాలీయమునఁ గనుపడుచుండుటే వీరు వేఱువేఱుకవులనుటకుఁ బ్రబలనిదర్శనముగ నున్నయది."

"ఇమ్మూఁడుపాత్రముల రచించినకవి యొక్కఁడైనచో ద్వితీయమున రచింపఁబడెనను నరసభూపాలీయమున బంధగర్భకవిత్వములు వ్రాసినకవి తర్వాత తానురచించిన హారిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున నట్టిబంధగర్భకవిత్వములు వ్రాయకుండుటయు, మొదటిగ్రంథమగు వసుచరిత్రమున నిట్టికవిత్వచిహ్నము లగుపడకుండుటంబట్టియు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో విచారించినఁ బ్రథమతృతీయగ్రంథకర్తయు ద్వితీయగ్రంథకర్తయుఁ బ్రత్యేకకవులనుటకు నిది యొకగొప్పనిదర్శనముగ నున్నయది."

"మొదటిగ్రంథమునఁ దాను రామరాజభూషణుఁడనని వ్రాసుకొన్నకవి రెండవగ్రంథమునఁ దక్కినపట్ల నెట్లున్నను నందలి చక్రబంధమునఁ గవిపే రగుపడవలసిన చక్రబంధస్వరూపమునం దాఱవ వలయమున మూర్తికవికృతియని కనుపడుచుండుటంబట్టియుం 'రామ (రాజ, భూషణ' యనుబిరుద మీగ్రంథమునం దెచ్చట వ్రాయమింజేసియుం, నియ్యిద్దఱు వేఱువేఱుకవులనుటకు నింతకన్నఁ బ్రబలములగు నాధారము లేమికావలయునో యూహింపఁ జాలకున్నారము. వెండియుఁ జూడుఁడు. నిక్కముగ నిమ్మూఁడుగ్రంథము లొక్కరేవ్రాసినచోఁ గవిసంప్రదాయము ననుసరించి మొదటిగ్రంథము వ్రాసినకవి (రామరాజభూషణుఁడు) తర్వాతఁ దాను వ్రాసిన రెండవగ్రంథమున మొదటవ్రాసిన గ్రంథప్రశంసఁజేయక తృతీయగ్రంథమున స్వీకరించుటయుఁ, దృతీయగ్రంథమునఁ బ్రథమగ్రంథమునే పేర్కొని ద్వితీయగ్రంథమును స్మరింపకుండుటయు; ద్వితీయగ్రంథమున ప్రథమగ్రంథప్రశంసయే లేకుండుటయుఁ బ్రథమతృతీయగ్రంథ గద్యపద్యములలోఁ దద్గ్రంథకర్త లొక్కరనుటకు నెవ్విధమగు సంశయము లగపడకుండుటయు, ద్వితీయగ్రంథ గద్యపద్యములు ప్రథమతృతీయములకన్న నిప్పట్ల భిన్నములుగ నుండుటయుం, వీరిరువురు వేఱువేఱని తెలుపఁజాలకున్న మఱి యేనిదర్శనములు వలయునో యూహింపఁజాలకున్నార" మని యిట్లు మిక్కిలి విపులముగా శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్య పంతులవారు చర్చించియున్నారు. వసుచరిత్రమే మొదటిగ్రంథమను నుద్దేశముతో రామకృష్ణయ్య పంతులవా రట్లు చర్చించుట కనుపడినది. కాని వసుచరిత్రము మొదటిగ్రంథమనుటకుఁ దగిన ప్రబలాధారము గానరాదు. నరసభూపాలీయమే మొదటిగ్రంథమని గ్రహించినయెడల విభేదవాదమునకు మూలకందములగు యుక్తు లన్నియు నున్మూలితము లగును గదా? రామరాజభూషణుఁడు గర్భబంధకవిత్వములను బ్రతిష్ఠావాసనచే నరసభూపాలీయమను నలంకారగ్రంథమునఁ జూపి రసజీవితములగు బ్రబంధములం దట్టివి

"కావ్యాంతర్గడుభూతా యా సా తు నేహ ప్రపంచ్యతే;
రసస్య పరిపంథిత్వా న్నాలంకారః ప్రహేలికా."

యను విశ్వనాథపంచాననసూక్తిచొప్పున జొనుపఁడయ్యె నని యూహింపవచ్చును. రామరాజభూషణుఁడను బిరుదము నరసభూపాలీయకృతికాలమునకు లేకపోవచ్చును. అందుచేఁ దననామమునే చెప్పియుండవచ్చును. వసుచరిత్రకాలమునకు రామరాజభూషణబిరుదము వచ్చియుండును. కావుననే ద్వితీయ, తృతీయగ్రంథములగు వసుచరిత్రహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములం దట్టి యనన్యసామాన్యమగు బిరుదనామమునే నిలిపికొనియుండును. వసుచరిత్రమువంటి మహాప్రబంధమును రచించినపిదప నరసభూపాలీయమును జెప్పికొనకుండుటయుఁ, జక్రవర్తిప్రతినిధియగు రామరాజుచే నొందఁబడిన బిరుదమగు రామరాజభూషణ నామము వెలయుచుండ బట్టుమూర్తినామము వేఱఁ జెప్పుకొనకుండుటయు నింత

కాదు. కవియుత్కృష్టకులజుఁడు కాకుండుటచేఁగావలయుఁ దనకులాదికము నెచ్చటను బేర్కొనలేదు. ఇట్లే కవితననామమునుమాని ద్వితీయతృతీయగ్రంథములలో బిరుదనామమును జెప్పికొనియుండవచ్చును. ఇఁక నరసభూపాలీయము మొదటిదని గ్రహించుట యుచితమా! యను విషయము చర్చింపవలసియున్నది. వీరేశలింగముపంతులవారీవిషయమును స్వరసముగా వ్రాయలేదు గాని కొంతవఱకు సమ్మతించినట్లగపడుచున్నది. "వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీత" యను దానిలో మొదట వసుచరిత్రశబ్దమును గ్రహించినంతమాత్రమున నది ప్రథమగ్రంథమని గ్రహింపవలయునా? ఆవఱకు రచించినవానిలో నదియుత్కృష్టమగుటచే దానిని గ్రహించియుండవచ్చును. "నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు చెప్పినాఁడ" వని కాశీఖండమున నుండుటచే శ్రీనాథునిగ్రంథములలో నైషధము మొదటిదనుట యుక్తమా? మఱియు నరసభూపాలీయమే మొదటిదనుటకుఁ గొన్నియాధారము లగపడుచున్నవి. పైని వ్రాయఁబడు నంశములు చదువరులకు బాగుగా బోధపడుటకై యిచ్చట ముందుగా వంశవృక్షముల వ్రాయుచున్నాను.

కృష్ణదేవరాయలవారి వంశవృక్షము.

నరసరాజు

- వీర నరసింహ రాయలు
- కృష్ణదేవరాయలు (మనుచరిత్రాది కృతిపతి.)
- అచ్యుతరాయలు
  - వేంకటరాయలు
- రంగవిభుఁడు
  - సదాశివరాయలు

కృష్ణదేవరాయలు మృతినొందినపిదప నతనితమ్ముఁడగు నచ్యుతదేవరాయలును దత్పుత్త్రుఁడగు వేంకటరాయలును వరుసగా రాజ్యాధిపతులైరి. వేంకటరాయలయనంతరమునఁ దత్పితృవ్యపుత్త్రుఁడగు సదాశివరాయలు రాజ్యాధిపతి కావలసియుండఁగా నచ్యుతదేవరాయనిభార్యకు సోదరుఁడగు సలక యతిమ్మరాజు రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను.

వసుచరిత్రకృతిపతి వంశవృక్షము.

ఆ

రామరాజు

- తిమరాజు
  - కోనరాజు
  - తిమ్మరాజు
  - అళియ రామరాజు
- కొండశౌరి
  - ఎఱ తిమ్మరాజు, లేక తిరుమలదేవరాయలు, వసుచరిత్ర కృతిపతి
  - వేంకటరాజు
- శ్రీరంగరాజు
  - లక్కాంబ నరసభూపాలీయ కృతిపతి తల్లి
  - ఓబాంబ రామాభ్యుదయకృతిపతి తల్లి
  - కోనమాంబ ఈమెకుమారుఁడు తిమ్మరాజు పరమయోగివిలాసమును రచించెను

పయి నుదాహరించినవారిలో నళియరామరాజు కృష్ణదేవరాయలకు నల్లుం డగుటచే సలకయ తిమ్మరాజు చేసిన యక్రమము నోర్వక వాని జయించి సదాశివరాయలను రాజ్యాధిపతిగాఁ జేసి తాను తత్ప్రతినిధిగ రాజ్యము నేలుచుండెను. ఈవిషయము లీక్రిందిపద్యములవలన స్పష్టపడును.

“ఉ. ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయధా
త్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై వితతప్రతాపసం
తాపితశత్రుఁడై యల సదాశివరాయనిరంతరాయవి
ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మికి నిదానము తా నయి మించె నెంతయున్.”

(రామాభ్యుదయము. ఆ. 1. ప. 44.)

“సీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కాయతిమ్మని హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె
... ...
భూమి నొకరాజమాత్రుఁడె రామవిభుఁడు.” (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

నరసభూపాలీయకృతిపతియగు నరసరాజునకు మేనమామలగు కోనవిభు ప్రభృతులలోఁ గృష్ణరాయనియల్లుఁడగు రామరాజు నరసభూపాలీయకృతి ప్రదానకాలమున సదాశివరాయనికిం బ్రతినిధిగా రాజ్యము చేయుచు నుండవచ్చును. కావుననే నరసభూపాలీయమున నరసరాజువంశముమాత్రమే వర్ణింపఁబడక నరసరాజునకు మేనమామలగు రామరాజు దత్సోదరులును వర్ణింపఁబడిరి. సార్వభౌమప్రతినిధియగు రామరాజునకు మేనల్లుఁడని వర్ణించుటయు నరసరాజున కొకఘనతయేకదా.

నరసభూపాలీయమునఁ గోనవిభుప్రభృతులను వర్ణించుటలో నొకరినైన భూతకాలికక్రియచే నిర్దేశింపకుండుటచేతను వసుచరిత్రమునఁ గోనవిభుప్రభృతులను వర్ణించుటలోఁ గోనవిభునిఁ దిమ్మరాజును రామరాజును భూతకాలికక్రియలచే నిర్దేశించుటచేతను గోనవిభు తిమ్మవిభు రామరాజులు నరసభూపాలీయకాలమునకు జీవించియున్నారనియు వసుచరిత్రకాలమునకు మృతినొందిరనియు నూహించుటకుఁ గొంత యవకాశమున్నది. మఱియు నరసభూపాలీయకాలమునకు రామరాజు తురుష్కులచే వధింపఁబడుటగాని విజయనగరరాజ్యవిప్లవముగాని జరిగియున్నట్లగపడదు.

“సీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కాయతిమ్మని హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె.” నని నరసభూపాలీయమున వర్ణింపఁబడి యున్నది.

సకలయతిమ్మని జయించి కర్ణాటరాజ్యము కృష్ణరాయలవంశమునకు నిలిపినట్లుగ నిందు వర్ణింపఁబడినదిగాని విజయనగరరాజ్యవిప్లవము సూచింపఁబడలేదు. ఇంతియగాక రామరాజును దురుష్కులు వధించి విజయనగరము నాక్రమించుకొనినపిదపఁ దిరుమలదేవరాయలు మిగిలినరాజ్యమునకు రాజయి పెనుగొండను రాజధానిగఁ జేసికొనెను. అట్లు నరసభూపాలీయకాలమునకే రాజ్యాధిపతియై యున్న యెడల వసుచరిత్రమునందువలె నీకావ్యమునందును దిరుమలరాజు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారి యనియుఁ దిరుమలదేవరాయలనియు వర్ణింపఁబడియుండును.

“సీ. తనభుజాదండకోదండ మఖండమై యనువేళశరవృష్టి నాచరింపఁ;
దన హేతిశతకోటి ఘనధారధళ్యమై ప్రతిపక్షబలభిదాపటిమ నెఱపఁ;
దనవిగ్రహంబు సజ్జనమనోహారియై మంజుఘోషాశ్లేషమహిమఁ జెలఁగఁ;
దనవైభవంబు సంతానసమగ్రమై సురభిసంభృతగుణస్ఫురణఁ జెంద;

"తే. రాజదేవేంద్రుఁ డితఁ డనఁ దేజరిల్లు, ననఘుచాళుక్యనారాయణాంకవివిధ
బిరుదమన్నెవిభాళాదిబిరుదశాలి, ప్రాభవోపేతుఁ డెఱతిమ్మపార్థివుండు.
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 84.)

అని యిట్లు సామాన్యముగా నెఱతిమ్మరాజని తిరుమలదేవరాయలు వర్ణింపఁబడెను. విజయనగరరాజ్యపునరుద్ధరణమే యితఁడుచేసి యావఱకు సార్వభౌముఁడై యున్న యెడల నట్టిముఖ్యవిషయములు వర్ణింపక యిట్లు సామాన్యముగా వర్ణించి యుండఁడుగదా? వసుచరిత్రమం దిట్లుగాక విజయనగరరాజ్యవిప్లవమును దిరుమలదేవరాయలుచేసిన కర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధరణమును వర్ణింపఁబడుటచే నరసభూపాలీయముకన్న వసుచరిత్రమే వెనుకటిదని స్ఫురించును.

"సీ. జీర్ణ కర్ణాటలక్ష్మీపునస్సృష్టి నెవ్వానిలోకేశ్వరత్వము పొసంగు..."
"క. ... ... కర్ణాటకాంధ్రధరణీపునరు
ద్ధారికిఁ దిరుమలదేవమ, హారాయాగ్రణికి..." (వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 13, 90.)

నరసభూపాలీయకాలమునకుఁ దిరుమలరాజు పట్టభద్రుఁడు కాకుండుటనే యెఱతిమ్మపార్థివుఁడని వర్ణింపఁబడెను. పిదప కర్ణాటరాజ్యసార్వభౌముఁ డగుటచేఁ గర్ణాటసార్వభౌములగు కృష్ణదేవరాయలు మొదలగువారికి వర్తించుచున్న దేవరాయ లను బిరుదముజేర్చి తిరుమలదేవరాయలను నామముతో వసుచరిత్రమున వర్ణింపఁబడెనని యుఁ దోఁచుచున్నది కాఁబట్టి నరసభూపాలీయము మొదటిగ్రంథమనియు వసుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియు గ్రహించుట యుచితము.

ఇఁకఁ గవితారీతియు బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁడనియు వసుచరిత్రము ద్వితీయగ్రంథమనియు సూచించుచున్నది. ఈవిషయమున శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారు గ. గుఱుతుయుక్తుల కనుబంధముగఁ గొంతవఱకుఁ గవులచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. కవులు స్వపూర్వపూర్వగ్రంథములలోని యభిప్రాయములు, పద్యముల నడకలరీతులు తమయుత్తరోత్తరగ్రంథములందుఁ జమత్కరించుచుందురనుట నిర్వివాదాంశము. రామరాజభూషణుఁడే వసుచరిత్రచ్ఛాయలను గొన్నిటిని ద్వ్యర్థికావ్యమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందు సయితము చూపియున్నాఁడు.

"సీ. ఒకచాయ ననపాయపికగేయసముదాయ మొకసీమ నానామయూరనినద,
మొకపంక నకలంకమకరాంకహయహేష లొకక్రేవ వనదేవయువతిగీతము..."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 2. ప. 7.)

"సీ. ఒకచోట మఖవాటహుతహవ్యగంధంబు లొకచాయ ననపాయహోమపహ్నులు...
... ...
ఒకవంక నకలంకయోగివర్యసపర్య, లు..."హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. (ఆ. 3. ప. 7.)

"సీ. స్వామి యై నిగమాతిభూమి యై సురపురోగామి యై యబ్ధిజాకామి యుండ;
హారి యై హాలహాలాహారి యై భవదంశుధారి యై ప్రసవాయుధారి యుండ;..."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 4. ప. 36.)

"సీ. తరలక యబ్జారిధరునిపైఁ పాదంబు సంఘటించిన ద్విజస్వామి యుండఁ;
బట్టుమహోరంభేశభావంబు గని యక్షపదరూఢి నెఱపు గీర్వాణుఁ డుండఁ;..."
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 25.)

ఈరీతిని దుర్ఘటమగు ద్వ్యర్థికావ్యమునందును స్వభావప్రకటనము తెలియుచున్నది గదా. ఇట్లే నరసభూపాలీయచ్ఛాయలు వసుచరిత్రమున సామాన్యముగఁ గల కొన్ని పద్యములసంఖ్య నిట నుదాహరించెదను.

నరసభూపాలీయము.		వసుచరిత్రము.	
ఆశ్వాసము.	పద్యసంఖ్య.	ఆశ్వాసము.	పద్యసంఖ్య.
1	1	1	1
5	205	1	56
1	90, 117	1	34, 107 (ఆ. 6.ప.69.)
1	90	1	36, 65
1	85, 92	1	57, 62, 72, 76, 82
1	78	1	73
3	141	4	111
4	78	.2	88

ఇంకను బూర్తిక నరసభూపాలీయరీతులు గల పద్యముల నుదాహరించెదను.

"సీ. ఒకటి యక్షరవిలాసోన్మేషమున మించ నొకటి తాళప్రౌఢి నుల్లసిల్ల;
నొక్కటి నారికేళోన్నతిఁ దాల్ప నొక్కటి గోస్తనీగుచ్ఛకలనఁ దనర;
నొకటి సువృత్తభావోన్మేష మొంద నొక్కటి వల్లకీతుంబికలనఁ జెలఁగ;
నొకటి భారవిశేషయుక్తిఁ బెంపొంద నొక్కటి గిరీశమతానుకారి గాఁగ;
తే. నసమసాహిత్యసంగీతరసము లనెడు, గుబ్బపాలిండ్లు దాల్చు పల్కులవెలంది
సరసగుణహారు నోబయనరసధీరు, సత్కృతినాయకుని గా నొనర్చుఁ గాత!"

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 4.)

"మ. సకలామోదకతాళవృత్తగతులన్ సంగీతసాహిత్యనా
మకవిద్యాయుగళంబు పల్కుఁజెలికిం బాలిండ్లజోడై సిరుల్
ప్రకటింపన్నఖరేఖలందు నలఘుప్రస్తారము ల్సేయు స
ర్వకళాకాంతుఁడు ప్రోచుఁ దిర్మలమహారాయక్షమావల్లభున్." (వసు. ఆ. 1. ప. 3.)

వీనిలో నరసభూపాలీయపద్యమున శ్లేషభంగిని సాహిత్యసంగీతములతో సరస్వతీస్తనద్వయము నకు సాధర్మ్య మధికముగాఁ జూపఁబడినను గల్పనములకుఁ బరస్పరైకకంఠ్యము లేదు. సంగీతరూపకుచ మొకమాఱు తాటిపండుతోడను,మఱియొకమాఱు వల్లకీతుంబితోడను,వేఱొకమాఱు పర్వతముతోడను నొక్కపద్యమునందే వర్ణించుటలో సారస్యములేదు. మఱియుసంగీతసాహిత్యము లను ద్వంద్వసమాసము ప్రసిద్ధమును, శ్రుతిహితమును నయి యుండునుగాని సాహిత్యసంగీతము లనునది యట్లుండదు. కాఁబట్టి నరసభూపాలీయపద్యమును మార్చి వసుచరిత్రపద్యము చమత్కరింపఁబడినదని తోఁచుచున్నది.ఇంతియ

కాక సరస్వతీస్తనద్వయమును సంగీతసాహిత్యములుగా నిరూపించి యందు బ్రహ్మదేవునినఖక్షతాదు లుభయసాధారణముగఁ బ్రస్తారరేఖలుగా వర్ణించుట మిగులఁ జమత్కారముగ నున్నది. సంగీతమున స్వరప్రస్తారమును సాహిత్యమున వృత్తాదిరూపమగు ఛందఃప్రస్తారమును సుప్రసిద్ధములేగదా; అందు సాహిత్యపక్షమున నలఘుశబ్దముచే స్ఫురించు గోరువంకవంటి గురుసంజ్ఞను నఖక్షతముగా వర్ణించుట స్వారస్యముగా నున్నది. అలఘుశబ్దముచేఁ గుచగౌరవమును సూచింపఁబడుచున్నది. మఱియు నిందు బ్రహ్మదేవుని సర్వకళాకాంతుఁడని వర్ణించుట సాభిప్రాయముగా నున్నది. కాఁబట్టి పైవర్ణనము లేక కవికర్తృకములనియు వసుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియుఁ జెప్పుటయె యుచితము.

"శా. గంగం దాల్చితి వుత్తమాంగమున నంగైకోలుగావించి త
ద్ధాంగీకార మనం బురంధ్రి! నిను వామాంగంబునం దాల్పనే
శృంగారోన్నతిఁ జూడు మంచు గిరిజన్ శీర్షాపగాబింబిత
స్వాంగానందితఁ జేయు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతన్."
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 5.)

"శా. ఆమందాకిని మౌళిఁ బూని నను నర్ధాంగీకృతం జేసి తా
నా మేల్మే లని యార్య యల్గఁ బ్రణతుం డై తత్పదాంభోజయో
గామర్షంబున గంగయు న్మొఱయఁ జూడాభోగసవ్యాక్రియా
సామర్థ్యంబున వేఁడు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతన్."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 5.)

పైపద్యములలో వసుచరిత్రపద్యమునందుఁ బార్వతికిఁ గోపము దీర్పఁబోయి యీశ్వరుఁడు గంగకును గోపమును దెప్పించుకొనె ననియు, నరసభూపాలీయమున నట్లుగాక పార్వతికి శీర్షాపగా ప్రతిబింబరూపమున నుత్తమాంగస్థితిని గల్పించి నేర్పుగా నోదార్చె ననియు శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. నరసభూపాలీయము ద్వితీయగ్రంథమను తమయభిప్రాయమున కిది కొంతబలముగ నున్నదని వారియభిప్రాయము గాని నరసభూపాలీయమునఁ జెప్పినట్లు పార్వతిని శీర్షాపగా ప్రతిబింబితనుజేయుటకు నామెపాదములం దీశ్వరుఁడు వ్రాలక తటస్థింపదుగదా! అట్టిస్థితిలో గంగ కోపించుట సహజముగనే యుండును. అట్లు వ్రాలునపుడు వ్రేలునట్టిచూడాభోగమును సవరించుకొనుమిషంబున గంగను బ్రార్థించియు నట్టియంశము తెలియకుండఁ బార్వతికిని బ్రీతిచేసి యిట్లుభయులను సంతోషింపఁజేసె నని వర్ణించుట మిగుల సరసముగనున్నది. కావున నీవసుచరిత్రపద్యము నరసభూపాలీయ పద్యమును సవరణచేయుచున్నదనుట యుచితము. మఱియు గంగను శిరంబున ధరించితివని యల్గినపార్వతి నోదార్ప నామెపాదములపై వ్రాలెనని చెప్పుటచే నామెను శీర్షాపగాప్రతిబింబితను జేసి యానందింపఁ జేసె నను నర్థముసైతము గర్భితమయియే యున్నది. ఏకారణమున నామెయల్గెనో దానికి సరిగ నోదార్పకున్న నట్టియలుక తీరదుగదా! పాదములపైఁ బడి బ్రతిమాలుటయుఁ బ్రతిబింబవశమున నుత్తమాంగస్థితిఁ జూపుటయు, గంగనుసైతమామెపాదములపైఁ బడునట్లు చేయుటయుఁ బార్వతీకోపనివారకములును, నామెకుఁ బ్రీతిజనకములునుగాఁగా నట్టికారణములచేతనే గంగయునల్గినది. అప్పుడిదియంతయుఁ గపటకృత్యమనియు నీసవతి నెట్లు మోసపుచ్చుచున్నానో చూడు ! చూడు ! మనియు గంగను గోఁకుచు సంజ్ఞచేసి యామెను సంప్రీతచిత్తగా నొనరించె నను వసుచరిత్రపద్యమునం గల చాతుర్యము మిగుల శ్లాఘ్యముగ నున్నది.

మఱియు వసుచరిత్రమునందుఁ గల యార్యామందాకినీశబ్దములయొక్క యర్థాంతరము మిగుల స్వారస్యముగనున్నది. మఱియు నరసభూపాలీయ పద్యమునం దమర్పఁజాలని కొఱఁతఁ దీర్చుకొనుచు రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రపద్యమున 'నానా మేత్మే లని యార్యయల్గ' నని ప్రయోగించినాఁడు. ఈయికారణములచే వసుచరిత్రపద్యమే నరసభూపాలీయపద్యమును జమత్కరించుచున్నదని స్ఫురింపకపోదు. ఈరీతిప్రయోగ మీకవికి మిగులనిష్టమని

"శా. ... ... వేఱొక్కతం దాల్చినాఁ డౌ లే యంచుఁ దలంచునో యని..."

యను నరసభూపాలీయప్రథమపద్యభాగము సూచించుచున్నది.

"చ. ఆరుదుగ వామభాగలలనాకలనాచలనాత్ముఁ డైన యా
హరు గురుఁ గాంచి తానును దదాకృతి యాగతి నేకదంతుఁ డై
కరికరిణీగుణంబులు మొగంబునఁ దాల్చి జగంబు లేలు నాం
తరకరుణాసనాథు గణనాథు మరుద్గణనాథుఁ గొల్చెదన్."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 6.)

"సీ. ఘనఘనాఘనలక్ష్మి నెనయుఁ గొ ప్పిరుగడ నిరుగడఁ దరుణాబ్జకృతవతంస;
మురుచిత్రకాగ్ని శిఖోన్మేష మిరువంక నిరువంకఁ గుండలిస్ఫురితకర్ణ;
ముడివోనిమిస్కు లీనెడు పేరు లిరుదెస నిరుదెసఁ గమలబంధురకరంబు;
నెఱిమించు చిఱుతపన్నియచేల మిరుమేన నిరుమేన్గ రతిమనోహరవిభూతి;
తే. యమర నన్యోన్యవేషభేదాసహిష్ణు, భావవిభవంబుఁ దెలుపుచుఁ బరమమైత్రి
మగనిసామేన నిలిచిన యగతనూజ, ప్రథనజయ మిచ్చుఁ దిరుమలరాయమణికి."

(వసుచరిత్ర. ఆ. 1. ప. 6.)

వినాయకుఁడు తండ్రితో సారూప్యము నొందె ననుటకన్న నీశ్వరునకు నర్ధాంగమున నొప్పుచున్నపార్వతి భర్తృసారూప్యమును బొందినదని వర్ణించుట సరసముగా నుండును గాన నిచ్చటను వసుచరిత్రపద్యమే నరసభూపాలీయపద్యమును జమత్కరించుచున్నది. మఱియు నరసభూపాలీయమున నొక్కమొగముననే సారూప్యము చూపఁబడెను. వసుచరిత్రపద్యమున నట్లు పెక్కుధర్మములు సరిపెట్టఁబడినవి.

"సీ. ఎవ్వాఁడు మొదలఁ దా నిలకు భారతి డించెఁ దగ భగీరథుఁ డభ్రతటినిఁ బోలె?
భ్రమరకీటన్యాయభాతి నేకవిరాజు వాగ్దేవి తానె యై పన్నె కెక్కె?
వరవృత్తములు మాని వాణి యెవ్వానికై వలచి నానాశ్లేషములకుఁ జిక్కె?
నెవ్వాని వాఙ్మాత్ర మినుని ధాత్రికిఁ దెచ్చి పేర్మితోఁ గరము లర్పించుకొనియె?
"తే. నట్టి మహిమాధికులఁ గొల్చి యఖిలమునివ, చోనుపమశక్తిభృతపురాణార్థవితతు
లనుఁగుఁదెనుఁగను భవ్యదివ్యాంజనమునఁ, గనుఁగొనఁ గఁ జేయు నంధ్రసత్కవులఁ దలఁచి.

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 8.)

"సీ. భువిఁ గవితాకన్యఁ బుట్టించె నెవ్వాఁడు? బడి నాగమములెల్ల నడిపె నెవ్వఁ?
డేను నీ వనుమాట లెనయించె నెవ్వాఁడు? కోమలపదలీలఁ గూర్చె నెవ్వఁ?
డనఘతులాకోటి నలరించె నెవ్వాఁడు? నిఖిలగుణంబుల నేర్పె నెవ్వఁ?
డినకరసంప్రాప్తి నెసఁగించె నెవ్వాఁడు? రహి నించె నర్థగౌరవము నెవ్వఁ?

తే. డట్టి వాణీగురుత్వమహత్వఖనుల, ఘనులఁ బ్రాచేతస, వ్యాస, కాళిదాస,
దండి, భవభూతి, మాఘసత్కవి, మయూర, భారవుల, భారవుల నాత్మఁ బ్రస్తుతింతు."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 9.)

ఇచ్చట సైతము నరసభూపాలీయపద్యమును వసుచరిత్రపద్యకల్పనము చమత్కరించుచునే యున్నది.

"మ. వదనాగ్రంబున వాణి యున్నది మము న్వాక్రవ్వనీ దిందిరా
మదిరాక్షీమణి యున్న దక్షుల మము న్మన్నించి వీక్షింపనీ
దదియుం గాక నృసింహ! నీవిపులబాహాశ్లేష మే నొంద నో
ర్వదు భూదేవి బహుప్రియారత నినుం బ్రార్థింప నింకేటికిన్."
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 3. ప. 141.)

"చ. జలనిధిరాజకన్య కనుసన్న మెలంగుచునుండు వాణియుం
మెలఁగును మాటలోన నెలమిం జెయిసన్నఁ జరించుఁ గీర్తి నీ
లలితభుజోపగూహననివాసము మానదు ధాత్రి సద్గుణో
జ్జ్వలనరసింహ మంత్రబలవంతులకింతులు చిక్కుట బ్రమే.(నరసభూపాలీయము. ఆ.5. ప.187.)
ఇట్లే యీగ్రంథమున సరస్వతీవ్యభిచారము మఱికొన్నిచోట్లను
(ఆ. 3. ప. 40, 129.) వర్ణింపఁబడినది.

"సీ. అనుఁగుఁదమ్ములఁ బాసి కనుసన్నల మెలంగు నిందిరఁ దృణముగా నెంచు ననిన
గూర్మాసనాభ్యాసకర్మఠ యై భజించు ధరిత్రిఁ జులుకగాఁ జూచు ననిన
మధురాధరస్పందవిధివశంవద యైన భాష నొండొకమాఱు పల్కఁ డనిన
నాత్మ పాణిస్పర్శనాయత్తమగు కీర్తి నెరసి దిక్కులకడ నునుచు ననిన
తే. జగతిఁ గొఱనోమునోఁచిన జలజముఖులఁ, గూరిమి గణించి యతఁ డేల గారవించు
వరుని బహువల్లభామనోహరునిఁ గోరు, ముదిత ముదితయె యని బాల మోము వాంచు."
(వసుచరిత్రము. ఆ. 4. ప. 111.)

(ఇట్లే 3. ఆ. 94వ పద్యమునందు శక్తిత్రయవ్యభిచారము గలదు.)

ఈవర్ణనములందును నరసభూపాలీయపద్యమును వసుచరిత్రపద్యగతకల్పనములు చమత్కరించుచునేయున్నవి. నైషధరీతుల ననుసరించుట రామరాజభూషణునకు స్వభావమని యీవఱకు విశదపఱచియేయున్నాను. అట్టి యభిప్రాయము నరసభూపాలీయరచనాకాలముననే యీతని కున్నదని తోఁచుచున్నది.

"శ్లో. శృణ్వ న్సదార స్తదుదారభావం హృష్య న్ముహు ర్లోమ పులోమజాయాః;
పుణ్యేన నాళీకత నాకపాలః ప్రమోదబాష్పావృతనేత్రమాలః.
శ్లో. సాపీశ్వరే శృణ్వతి తద్గుణౌఘాన్ ప్రసహ్య చేతోహరతోర్ధశంభుః;
అభూ దపర్ణాంగుళిరుద్ధకర్ణా కదా న కండూయనకైతవేన.
శ్లో. అలం సజన్ ధర్మవిధా విధాతా రుణద్ధి మానస్య మిషేణ వాణీమ్;
తత్కంఠ మాలింగ్య రసస్య తృప్తాం న వేద తాం వేదజడ స్సవక్త్రామ్.

శ్లో. శ్రియ స్తదాలింగనభూ ర్న భూతా వ్రతక్షితిః కాపి పతివ్రతాయాః;
సమస్తభూతాత్మతయా న భూతా తద్భర్తు రీర్ష్యాకలుషాణునాఽపి."
(నైషధము. సర్గ. 3. శ్లో. 29, 30, 31, 32.)

మహాకవియగు శ్రీహర్షుఁడును ననౌచిత్యశంక విడిచి స్వభావప్రకటనమునకై యిట్లు వర్ణించి యుండుటచేత నే గావలయు రామరాజభూషణుఁడు పైరీతి వర్ణించియున్నాఁడు. అందుఁ గొంతవఱ కౌచిత్యపోషణమునకై యర్థాంతరరహితములను శచీ, పార్వతీ, వ్యభిచారరూపవర్ణనములను విడిచి యంతటను నర్థాంతర ముండునట్లుగనే రెండుగ్రంథములందును రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించినాఁడు. సరస్వతికిని భూదేవికిని శ్రీదేవికిని నిట్లు శ్లేషగర్భితములగు వ్యభిచారవర్ణనములు కవిసమయసిద్ధములే యగుటచేత నంతగా నౌచిత్యహాని కల్గినదని తలఁపఁజనదు.

"శ్లో. కస్త్వే చిత్కపటాయ కైటభరిపూరఃపీఠదీర్ఘాలయాం
దేవి! త్వాం ప్రణిపత్య కుప్యసి నచే ద్వ్యత్క్రాంచి దాచక్ష్మహే,
య త్తే మందిర మంబుజన్మ కిమిదం విద్యాగృహం యచ్చ తే
సీచాస్నిచతరోపసర్పణ మహా మేత త్క్రి మాచార్యక"మ్మని యిట్లు మురారికవి వర్ణించియున్నాఁడు, ఇట్లనేకకవులవర్ణనములు గలవు. గ్రంథవిస్తరభీతి నిట నుదాహరింపలేదు.

శ్రీనాథుఁడు పై నైషధశ్లోకముల నాంధ్రీకరింపలేదు. ఔచిత్యహానికి వెఱచి యిట్లు విడిచి పెట్టెనని యందమన్న శ్రీనాథుఁడు శృంగారనైషధమున 'మఱికొన్నిచోట్ల నట్టినియమమును బాటింపలేదు కాన నీవిషయమునను గారణము మృగ్యము.

"శ్లో. న కా నిశి స్వప్నగతం దదర్శతం జగాద గోత్రస్ఖలితే చ కా న తమ్;
తదాత్మతాధ్యాతధవా రతే చ కా చకార న స్వస్య మనోభవోద్భవమ్.(నైష.స.1.శ్లో.30.)
"తే. వానిఁ గలలోనఁ గానని వనజముఖియుఁ, వాని మార్పునఁ బేరోక్రని మానవతియుఁ
వానిఁ గా నాత్మ భావించి వరునిఁ గవయ, నప్పళింపని సతియు లేదయ్యె నెచట."
అని యిట్లు శ్రీనాథుని శృంగారనైషధమునందును బతివ్రతల కందఱకును వ్యభిచారము వర్ణింపఁబడి యున్నది. నరసభూపాలీయరచన కాలమునకె యిక్కవికి శ్రీహర్షమార్గానుస్మృతి యంకురించె ననుటకు మఱియొక యుదాహరణము నిచ్చుచున్నాను

"శ్లో. అపి ద్విజిహ్వాభ్యవహారపౌరుషే ముఖానుషక్తాయతపల్లవప్లవా;
ఉపేయివాంసం ప్రతిమల్లతాంరయ స్మయే జితస్య ప్రసభం గరుత్మతః."(నై.స.1. ప. 64.)
"వ. ... ... పల్లవప్లానుషక్తవదనతావిడంబిత వక్త్రస్థభుజగవైనతేయంబును,
... ... అగు నొపవాహ్యంబు నారోహంబుచేసి...."శృం. నై. ఆ. 1 వ. 85.)
"మ. వరపల్గావిభవంబు దష్టభుజగవ్రాతంబు గా సింగిణుల్
గురుపక్షద్వితయంబుగాఁగ నరసక్షోణీశ్వరారూఢ మా
తురగోత్తంసము నిందిరాహృదయనాథుం దాల్చు ప్రత్యక్షబం
ధురపక్షీంద్రునిలీలఁ జూచు సహితస్తోమంబు భీమంబుగాన్."(నరసభూపాలీయ.ఆ.5.ప.207.)
నరసభూపాలీయమునందలి యిట్టి నైషధానుస్మృతులు మూర్తి రామరాజభూషణుల యైక్యవాదమునకుఁ గొంతయాధారములే యనవచ్చును.

"మ. వరవక్త్రేందువిలాసకృష్ణపవయోవర్గావసానంబునం
దరుణీశైశవసింధు లింకనెడఁ దత్తత్కాలలక్ష్యంబు లా
సరసాంతస్థితగండశైలములనం జందోయి యంతంతకుం
బరగుం దత్క్రమశోషరేఖలనఁ గన్పట్టు న్వళీపుంజముల్." (నరసభూపాలీయము. ఆ.3. ప.30.)

"చ. కలికిముఖేందుకాంతి కరకాంతవయోజలదాంతవేళ వ
ర్తులకుచగండశైలములు దోఁప వళీత్రయశోషరేఖ లిం
పలరఁగ మధ్యసీమ బయలై కటిసైకత మొప్ప బాల్యవర్
బలునది యింకుచో మెఱసె నాభిగభీరజలాశయం బనన్." (వసుచరిత్రము. ఆ. 2. ప. 39.)

ఇచ్చటను నరసభూపాలీయపద్యమునకన్న వసుచరిత్రపద్యమే విశేషకల్పనావిషయభాసురమై దానిని జమత్కరింప రచించిన ట్లగపడుచున్నది. ఇట్టి పద్యైక్యములు కవులయభిన్నతకుఁ బ్రబలాధారము లనవచ్చును.

"క. వాలికలై వెలిదమ్ముల, పోలికలై చందమామపులుఁగులకును దా
మేలికలైన నిరీక్షణ, మాలికల నృసింహుఁ జూచె మదవతి వేడ్కన్."
(నరసభూపాలీయము, ఆ. 2. ప. 86.)

"చ. తొలుదొలుతన్ విలోలగతిఁ దొంగలిఱెప్పల నాని కర్ణకుం
డలరుచి ధాళధళ్యములడాఁపున నల్లనఁ బొంచి మిందులై
వెలువడి పూర్ణచంద్రుఁడయి వెన్నెలపుల్గులచాలు వ్రాలు లీ
లల విభుమీఁద వ్రాలె నవలా నవలాలితదృష్టిజాలముల్." (వసు. ఆ.3 ప. 49.)

ఇచ్చట నరసభూపాలీయపద్యములోని "చందమామపులుఁగులకును దామేలికలైన" యనునది వసుచరిత్రమున నెంతసొగసుగఁ జమత్కరింపఁబడెనో చదువరులే గ్రహింతురుగాక; శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు క. గుఱుతుయుక్తులకు వ్రాసిన యనుబంధములో నిట్టి రెండుగ్రంథములందలి వేఱొకచోటఁగల పద్యైక్య ముదాహరింపఁబడెను. (ఆమోదంబున ... ... (నరసభూపాలీయము. ఆ-2. ప-135. రామత్స్వావరు ... (వసుచరిత్రము ఆ. 1. ప. 78.) ఇట్టి యభిప్రాయైక్యపద్యైక్యములను నుత్తరోత్తరచాతుర్యమును విమర్శించినచోఁ గవు లభిన్నులనియు, వసుచరిత్రమే ద్వితీయగ్రంథమనియుఁ దోఁపక పోదు.

ఒకపక్షమునఁ బిల్లలమఱ్ఱిపినవీరభద్రుని శకుంతలాపరిణయములో నున్న

"క. వాలికలై విరిదమ్ముల, యేలికలై భావభవుని యెలదూపులకుం
బోలికలై యుత్కలికల, మాలికలై యబలఁ దాఁకె నొగి నృపుచూపుల్. (ఆ-2.)

అనుపద్యము ననుసరించి నరసభూపాలీయమున (వాలికలై ......(ఆ-2. ప. 86.) అనునది విరచింపఁబడినట్లును, శ్రీనాథపినవీరభద్రులరీతులను పెద్దనాదు లనుసరించినట్లును, విభిన్నులైన భట్టుమూర్తి రామరాజభూషణు లిట్లు పరస్పరానుస్మృతిగ రచించియుందు రనఁ జనదాయని యందమన్ననది సరికాదు. పూర్వోదాహృతములగు గ్రంథములలోని యనుస్మృతులు నరసభూపాలీయవసుచరిత్రముల యనుస్మృతులవంటివి కావు. పద్యములనడకలరీతులును, కల్పనారీతులును, కథాసంవిధానమార్గములును, వానిలో ననుసరింపఁబడినవి కాని యిట్లభిప్రాయైక్యపద్యైక్యములు వేర్వేఱుకవులు గ్రహించియుండలేదు. మఱియుఁ దమకుఁ బూర్వులయి తమగౌరవమునకుఁ బాత్రులయి సుప్రసిద్ధులయియుండువారి గ్రంథముల ననుసరించుట సహజముగాని సమకాలికుఁడు విశేషించి జ్ఞాతియు మఱియుఁ దనకంటె నప్రౌఢుఁడు నగువాని గ్రంథమునుండి పద్యచౌర్యము నభిప్రాయచౌర్యమును రామరాజభూషణునివంటి మహాకవి చేయఁగోరునా ?

"గీ. అసమసాహిత్యరసమును వసుపుపాలు, చేసి తత్పోషణార్థంబు వాసి నరస
రాజు సద్గతి భజియించి రామరాజు, శివపదముఁ జేరెఁ బేరును భువిని విడిచి."

యనుచాటువువలన వసుచరిత్రరచనకుఁ బరమున నరసభూపాలీయము రచింపఁబడిన ట్లగపడునని కొందఱందురు. కాని యీనిరాకరమగు చాటువు నమ్మఁదగినది కాదు. నమ్మినను దీని కర్థమే లేదు. మఱియు నిదివసుచరిత్రముచేసినపిదపఁ దనపోషణమునకు నరసరాజునే భజించెనని స్ఫురింపఁజేయునుగాని నరసభూపాలీయము ద్వితీయగ్రంథమని సూచింపఁజాలదు. ఇంతియకాక సార్వభౌములగు రామరాజ తిరుమలదేవరాయలు తనకగ్రహారాదు లిచ్చి విశేషముగ సన్మానించినట్లు కవి చెప్పుకొనియుండుటచే నిది విశ్వసనీయముగ నుండలేదు.

జ. గుణుతుయుం కివిమర్శనము.

అనేకులు పూర్వగ్రంథకర్తలు వీ రభిన్నులని వ్రాసియున్నారా?

ఈవిషయమున నాంధ్రకవులచరిత్రములో రామరాజభూషణునిచరిత్రమునను బంధమునందు 2, 4, 5 విషయములను శ్రీ వీరేశలింగముపంతులవారు ప్రబలముగ వ్రాసియున్నవిషయము లీవఱకు నుదాహరించియున్నందున నిట వేఱుగ వ్రాయలేదు. రామరాజభూషణునకు సమీపకాలమువార లగు సోమనాథకవి, మండలక్ష్మీనరసింహాచార్యుల వ్రాఁతలును, లక్షణదీపికాగ్రంథములోని నిదర్శనములును శ్రీ వీరేశలింగముపంతులవా రుదాహరించియుండఁగాఁ బయివానికిఁ బ్రతిపక్షులు సమాధానము వ్రాయలేదు. కాని మఱియెవ్వరో యీయభేదమును వ్రాసినవారు చరిత్రవిషయములలోఁ దప్పులు వ్రాసిరి గనుక నిట్టివి నమ్మరాదని శ్రీ పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసినారు. "పైవిధముగ వ్యాఖ్యానములలో వ్రాసినవారిని మేమెఱుఁగము గాని వారివలెనే వ్రాసి ప్రకటించిన యొక్కరిద్దఱి వ్రాఁతలస్వారస్యమును జూడుఁ డ"ని వ్రాసి యెనమంద్రము వేంకటరామయ్యగారి వ్రాఁతలను రామకృష్ణయ్యపంతులవారు విమర్శించిరి.

మఱియుఁ దప్పకవి "ఓలంబాలక" యను వసుచరిత్రములోని పద్యమునందలి యతివిషయమున స్వగ్రంథమునఁ జర్చించునపుడు "లోలంబాలక" యను పదము రామరాజభూషణకవిహృదయ" మని వ్రాసియున్నాఁడు గాని భట్టుమూర్తికవిహృదయమని వ్రాసియుండఁడయ్యె నను కారణము నుదాహరించి వసుచరిత్రము మూర్తికవి విరచితము గాదని శ్రీ పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు వ్రాసియున్నారు. మూర్తికవియే రామరాజభూషణుండై యున్నప్పు డొకపే రప్పకవి గ్రహించినంతమాత్రమున రెండవపే రాతనిది కాదని యెట్లు స్థిరపడును? ఇట్టి బలహీనములగు యుక్తులు గ్రంథోదాహరణములతో వ్రాసిన శ్రీ వీరేశలింగముపంతులవారి యుక్తులను ఖండింపఁజాలవు గదా! ఇఁక నీ విషయమున గురజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగా రేమియు సమాధానమునే చెప్పలేదు. ఒక్కచోట నిట్టివ్రాఁతలు గతానుగతికము లని మాత్రము వ్రాసియున్నారు.

చ. ఛ. గుణుతుయుక్తుల విమర్శనము.

రామరాజభూషణునకు శుభబిరుదముగలదా?
రామరాజభూషణుఁ డనునది బిరుదమా?

నరసభూపాలీయమున "శుభమూర్తినామధేయుం" డని కవి తన్నుఁగుఱించి చెప్పుకొనియుండి హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమున "రామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ" నని చెప్పుకొనుటచే రామరాజభూషణునకు 'శుభ' యనుబిరుదము గలదని వీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. ఈ వాదమువలన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాననరసభూపాలీయము లేకకర్తృకము లనుట స్థిరపడునుగాని రామరాజు శుభచిహ్నము నిచ్చెనని వాదించుటచే రామరాజభూషణుఁ డనునది రామరాజదత్తమగు బిరుదనామ

మనుట కనుపడదు కావుననే "రామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ" ననుదానిచే సిక్కనికి రామరాజు "రామరాజభూషణుఁ" డను బిరుదము నిచ్చెననువాదము స్వరసోక్తిగా గ్రహింపక కేచిన్మతముగా వీరేశలింగముపంతులవా రుదాహరించిరి. కాననే రామరాజభూషణుఁ డనఁగా రామ రాజున కలంకారమువంటివాఁడని విశేషణముగా వీరర్థముచేసిరి. అట్లయినచో నాశ్వాసాంతగద్యము లందు "సాహిత్యరసపోషణ రామరాజభూషణ" యను వాక్యాంతముదనుక విశేషణనామములే యైనఁ గృతికర్త యెవ్వరో యెట్లుతెలియునని శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగా రాక్షేపించిరి. ఆశ్వాసాంతగద్యములందైన కవినామమును బేర్కొనకుండుట యప్రసిద్ధముగాన నీయాక్షేపణము సరిగనేయున్నది, మఱియు "రామనృపభూషణాఖ్యసుకవి" ననుచో నాఖ్యశబ్దము వీరేశలింగము పంతులవారి వాదమునకు బాధకమనియుఁ; నీ "శుభ" యనుబిరుదము నొసంగిన రామరాజునకుగాని, స్వీకరించిన రామరాజభూషణునకుఁగాని పౌరుషాతిశయమైనను, విద్యాతిశయమైనను, నేమైనఁ గన్పడు చున్నదా గనుఁ" డనియు నిట్లు వీరాక్షేపించిరి. ఈయాక్షేపణములును సయుక్తికముగనే యున్నవి. కాన వీరేశలింగము పంతులవా రస్వరసముగా వ్రాసినవాదమే సయుక్తికముగ నున్న ట్లగపడుచున్నది. "రామవిభుదత్త శుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ" నను దానిచే రామరాజిక్కనికి రామరాజభూషణుఁ డనుబిరుదము నిచ్చెనని గ్రహించుట యుచితము కావుననే రామభూషణకవియనియుఁ, రామనృప భూషణుఁడనియుఁ, రామరాజభూషణుఁడనియు నిట్లు గ్రంథములం దుపయోగింపఁబడెను.

కాని పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులవారివాదమునునైత మంగీకరింపలేదు. రామరాజభూషణుఁ డనునది "రామరాజుయొక్క యాస్థానమునం దుండుటచేత వచ్చినబిరుదాంకము" అని వ్రాయుచ్చు నెడ బట్టుమూర్తితండ్రిపే రగునట్టి 'వేంకటరాయభూషణ' శబ్దమునకును నిట్లే యర్థముచెప్పి సమ ర్థింపవచ్చునుగదా! ఇంతదనుక వేంకటరాయభూషణుఁ డొకయనామకుఁడుగాఁ గనుపడుచున్నాఁడు గాని యేసంస్థానమునకైన విద్యాతిశయముచేఁ బ్రఖ్యాతినొందినట్టు గానము. గాన రామరాజభూషణుఁ డనునపుడు వేంకటరాయభూషణుఁడనునపుడును, నిందలి "భూషణ" శబ్దములు వారివంశములోని వారు సామాన్యముగ వాడుకొను నామములని తలఁపవలయు" నని వ్రాసియున్నారు. ఇట్లే రామ రాజభూషణుఁ డను దానిలోని రాజశబ్దమును బట్రాజులకు సహజముగ నుండఁదగిన రాజశబ్దముగ సమ ర్థించిరి. "రామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ" ననుచో రామరాజుచే నీయఁబడిన మంగళకర ములైన యాందోళికాదిచిహ్నములు గల్గువాఁడని యర్థము చెప్పిరి. కాని "రామవిభుదత్త" యను దానికి రామరాజభూషణబిరుదమే యియ్యఁబడిన ట్లర్థముచేయుట సరసముగానుండున ట్లగపడుచున్న ది. భూషణశబ్దము వీరికి వంశనామమైయున్న ట్లగపడదు. నరసభూపాలీయమున,

"గీ. ...ప్రబంధాంకసింగ, రాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ, నరసవేంకటరాయభూషణసుపుత్త్ర"
నని చెప్పఁబడినది. ఇందు వివాదస్థితవేంకటరాయభూషణునకే భూషణబిరుదమున్నదిగాని తక్కిన వారికి లేదు. పద్యమునందేగాక యాశ్వాసాంతగద్యమునందును "బ్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణ సుపుత్త్రతిమ్మరాజపౌత్త్ర" యని యున్నదిగాని తిమ్మరాజునకు భూషణపదము చేర్పఁబడలేదు. ఇట్లే హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందును,

"గీ. శ్రీకరమహాప్రబంధాంకసింగరాజ, తిమ్మరాజప్రియతనూజధీరసూర, పాత్మజుఁడ......"
నని చెప్పఁబడినదిగాని యెవ్వరికైన భూషణపదము చేర్పఁబడలేదు. కాన భూషణపదము వీరికి వం శానుగతమనుట యుక్తియుక్తముగాలేదు. వేంకటరాయలయాస్థానమున రామరాజభూషణుని తండ్రి యగు సూరపరాజుండుటచేత నాతనికి వేంకటరాయభూషణబిరుదము వచ్చియుండును. నరస భూపాలీయమున గద్యమునందును బద్యమునందును "వేంకటరాయభూషణ" యనియే వ్రాయఁబడి నది. గాని పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు చెప్పినట్లు బట్రాజుల కుందురీతి "వేంకటరాజ

భూషణ" యని లేనందున నీపేరు వేంకటరాయలయాస్థానమునం దుండుటచే లభించిన బిరుదమే యనియు భూషణపదము వీరికి వంశానుగతము కాదనియుఁ జెప్పుట సమంజసముగానున్నది.

రామరాజభూషణున కాబిరుదము నిచ్చిన రామరాజు సదాశివదేవరాయలకు రాజప్రతినిధిగామాత్రమే యుండుటచేతను విజయనగర రాజ్యాభిషిక్తుఁడు కాకుండుటచేతను నాతనికి రామదేవరాయలన్న పేరు రాలేదు. ఇఁక నాతఁడు రామరాజన్న పేరితోనె యుండెను. కావుననే యతని సభకలంకారభూతుఁడగు మూర్తికవికి "రామరాయ భూషణ" అని బిరుదము రాలేదు. ఇఁక "రామరాజభూషణ" అనిమాత్రమె బిరుదము వచ్చెను.

ఇఁక వేంకటరాయభూషణుఁడంత ప్రసిద్ధ కవికాకుండుటచే నాతనికి "వేంకటరాయభూషణ" అన్న బిరుదమువచ్చుట పొసఁగ నేరదన్న మాటకూడ యుక్తముకాదు.

"సీ. ... ... తే. గీ.......కృష్ణ, రాయభూషణకులరామరాజతనయ,

కేశవాత్మజపర్వతాధీశు వేంకటాద్రినిదె కావ్యమే నిత్తు నంకితముగ".

(ఆంధ్రకవులచరిత్రము. 3 భాగము. 23 పుట.)

అని యిట్లు చంద్రాంగదచరిత్ర కర్తయగు పైడిమఱ్ఱి వేంకటపతికిఁ బూర్వుఁడు కృష్ణరాయభూషణుఁడను నొకకవి యుండలేదా? ఇతనికేమి ప్రసిద్ధిగలదు? ఇతఁడు కృష్ణరాయలసభ కలంకార భూతుఁడగుటచే నీతని కీపేరువచ్చెనని కవులచరిత్రమున వ్రాయఁబడినది కాదా?

ఝ. గుఱుతు యుక్తివిమర్శనము.

రామరాజభూషణుఁడు దత్తుఁ డగునా?

ఆశ్వాసాంతగద్యములందును, కవి తన్నుఁగూర్చి చెప్పుకొనిన పద్యములందును స్వనామపితృనామములు నరసభూపాలీయమున నొకరీతిగను, వసుచరిత్ర హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానముల నొకరీతిగను నుండుటచే నట్టివిరోధములు సరిపుచ్చుకొనుటకయి రామరాజభూషణుఁడు సూరపరాజున కౌరసుఁడనియు వేంకటరాయభూషణునకు దత్తుఁడనియుఁ బాలకవితయగు వేంకటరాయభూషణుఁడు రామరాజభూషణునకు శారదామూర్తియని నామాంతర మొసఁగెననియు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు సమర్థించియున్నారు. ఇట్టికల్పనకు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని "సూరపాత్మజుఁడ" ననుదానిని, నరసభూపాలీయములోని "వేంకటరాయభూషణసుపుత్త్ర" ననుదానిని, సాధారముగ గ్రహించిరి. మఱియుఁ "దాగడించిన వసుచరిత్రమున" ననుచాటువుచే నీదత్తతను స్థిరపఱచిరి గాని యీవిషయమును శ్రీపూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగా రంగీకరింపక కొన్ని ప్రబలములగు నాక్షేపణములు చేసియున్నారు.—"ఆత్మజుఁడనఁగాఁ దనవలనఁబుట్టినవాఁడనిగాని లేక తానే పుత్త్రరూపముగ జన్మించినవాఁడనియుఁ, బుత్త్రుఁడనఁగా బుం యను నరకమువలన సంరక్షించువాఁడనియు నిటుల శబ్దవ్యుత్పత్తు లుండఁగా నాత్మజశబ్దముమాత్రము మాఁసునియందు నిర్ణయించి వ్రాయుటకు రావుబహద్దరుగారి కేమియాధారములున్నవో వాని న్వినుటకు సంతసించుచున్నారము.........."ఆత్మా వై పుత్త్రనామాసి" యనుశ్రుతి యాత్మజుఁడే పుత్త్రుఁడని నిర్ణయించుటంబట్టి.....సుపుత్త్రశబ్దము. దత్తునియం దన్వయించుట యనర్థకము. మఱియుఁ బున్నామ మనునరకమునుండి రక్షించువాఁడు దత్తుఁడేయయి కన్నవాఁడు కాకపోయినయెడలఁ గొడుకలఁ గనియున్నవారు నరకసంరక్షణమునకు నిఁక దత్తుజేసికొనినఁగాని పునర్గతి లేదు కాబోలు" ననియుఁ,

"గీ. తాగడించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న, తండ్రి సూరన వెలయించి తలఁపఁ దయ్యె

నన్ను మనశారదామూర్తి నాఫలంబె, దత్తుఁ డగువానిఁ జేపట్టఁ దరమె నాకు."

అను నీపద్యములోనివిషయముల నాలోచింపఁగాఁ గన్నతండ్రియగు సూరనను వసుచరిత్రమునం దెచటను రామభూషణకవి యుదహరించియుండనందునఁ బాలకతండ్రియగు వేంకటరాయభూషణుని

యార్థ్యములన్నియు మిథ్యార్థ్యములని గ్రంథమునుబట్టి తీర్మానించవలసినది'' యనియు నిట్లాక్షేపించి యీచాటువు నమ్మఁదగినది కాదని వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయమున శ్రీ పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులు గారు వ్రాసినయాక్షేపణములలోఁ బైనుదాహరించినవి సయుక్తికముగనున్నవి. కాన నీకత్తారసకల్పనము సరిగాదని విశదమగుచున్నది. కాఁబట్టి రామరాజభూషణబిరుదమువిషయమున నాచే వ్రాయఁబడినట్లు వేంకటరాయభూషణనామము సూరపరాజునకు బిరుదనామముగ గ్రహించినయెడల నిట్టి దుర్బల కల్పనమున కవసరముండదు. ఇచ్చట శ్రీ పూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుఁగారు వసుచరిత్ర హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములనుబట్టియు నరసభూపాలీయమునుబట్టియు సంగ్రహించి వ్రాసిన బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణుల వంశవృక్షము వ్రాయుచున్నాను.

ప్రబంధాంక సింగరాజు.

ప్రబంధాంక తిమ్మరాజు.

ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణుఁడు.
|
ప్రబంధాంక బట్టుమూర్తి
ఇతఁడు నరసభూపాలీయమును
రచించినకవి.

ప్రబంధాంక సూరపరాజు.
|
ప్రబంధాంక రామరాజభూషణుఁడు
ఇతఁడు వసుచరిత్రమును,
హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానమును
రచించినకవి.

ఇందుఁ దిమ్మరాజున కిద్దఱుపుత్త్రులనుటకు బదులుగాఁ దిమ్మరాజు కుమారుఁడు సూరపరాజనియు నాతనికి వేంకటరాయభూషణుఁ డనునది బిరుదనామమనియుఁ దత్పుత్త్రుఁడు మూర్తియనియు నాతనికిరామరాజభూషణుఁడనునది బిరుదనామమనియుఁ బయిని వ్రాసినకారణములచే నంగీకరించిన నిర్బాధకముగనుండును. మొదట సామాన్యముగ బట్రాజగు బట్టుమూర్తి నరసభూపాలీయమును రచించిన పిదప ననన్యసామాన్యమగు రామరాజభూషణుఁడను బిరుదము నందియుండుటచేఁ దదభిరుచి ననంతర గ్రంథములందట్టి బిరుదమునే వ్రాసికొనియుండును. కాబట్టి తద్గ్రంథత్రయమునఁగల గద్యపద్యములు విభిన్నరీతులనున్నవని శంకింపఁ బనిలేదు. మఱియు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందలి సీసమునఁ దండ్రిపేరు సూరపరాజని చెప్పుటకును జోటు చాలకందున సూరపుఁడని చెప్పినాఁడు. కావున నందు నామాంతరమును జెప్పుకొనకుంట శంకాస్పదము కానేరదు. రామరాజభూషణుఁ డక్కాలమున మహాప్రసిద్ధుఁడయి యుండుటచే నాతనికిఁ దననామధేయమునకే యిట్టిసంశయావస్థ దటస్థించునని స్ఫురింపకపోవచ్చును. అట్లె స్ఫురించినచో మూఁడుగ్రంథములందును మఱియొక్కొక్కపద్యమును జేర్చి స్పష్టముగాఁ జెప్పునా? మఱి రెజిస్టరు (Register) చేయించునా?

ఘ. గుఱుఁతుయుక్తి విమర్శనము.

బట్టుమూర్తియే రామరాజభూషణుఁడను జనశ్రుతి నమ్మఁదగినదా?

ఈవిషయమునఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యపంతులుగా రిట్లాక్షేపించియున్నారు. ''విషయమును సంపూర్ణముగా లోకము విచారింపక పోవుటయే యీజనశ్రుతి వ్యాప్తియగుటకుఁ గారణము. కారణమున్నను లేకపోయినను రావుబహద్దరుగారు యిక్కవిపట్ల మాత్రము జనశ్రుతిని శాసనసమానముగా నెంచి నన్నయ తిక్కనాదుల చారిత్రములలో జనశ్రుతిం బరిపాటింపకుండుటకుఁ గారణమేమిచెప్పెదరో తెలియకున్నది. 'ఇఁక బట్టుమూర్తి రామరాజభూషణు'లొక్కరేయని పండితపామరులెల్ల

నీయంశమునఁ బొరఁబడుటకుఁ గారణ మేమియన నీయిరువురు నేకకాలీనులగుటవలన; హనుమదుపాసకులగుటంబట్టి పెదతండ్రి పినతండ్రి బిడ్డలగుటచేత బట్టువంశజు లగుకతమున కవితయందించుమించుగ సములగుటంజేసి లోకమున కియ్యిరువురి గ్రంథము లొకపరి సంప్రాప్తములయి కవుల భేదములు సంపూర్ణముగఁ దెలియక, బట్టుమూర్తియను నామాంతరముగలిగి రామరాజభూషణకవి వసుచరిత్రమును రచించినాఁడను ఫుక్కిటిపురాణమును నిఘంటువులయందును బత్రికలయందును, బండితులు ధారాళముగ వ్రాయుటంబట్టి" యని యిట్లభేదతాభ్రమకు గారణముల నుడివిరి. కాని యివి యైక్యవాదమునే బలపఱుచుచున్నవి. ఉభయుల కవిత యొక్కరీతినే యున్నదను మొదలగునవి యభేదవాదమునకే సాధకములుగదా. ఇఁక వీరు విభేదవాదమునకు మూలాధారముగాఁ జూపుచున్నది యాశ్వాసాంతగద్యల విభిన్నప్రవృత్తియే. ఇది చదువరులు గ్రహింపరానియంతటి మాయుమూల విషయము కాదే! ఆశ్వాసాంతగద్యమును జదువనట్టియు నది యర్థముచేసికొన లేనట్టియు జదువరు లుందురా? పోనిండు. తక్కినభాగము లెట్లైనను స్పష్టముగాఁ దెలియు కవిపేరు గ్రహింపలేకుందురా? అరయనరయ నీగద్యల విభిన్నప్రవృత్తి కవుల విభేదప్రతీతినే పుట్టింప వలసియున్నది. అట్లయినను రామరాజభూషణుఁడు సుప్రసిద్ధుఁడగుటచే నట్లు కాకపోయెనని గ్రహింపవలసియున్నది. ఇఁక నన్నయతిక్కనాదుల చారిత్రములందుఁ గొన్ని జనశ్రుతులు ప్రబలములగు కారణాంతరములచే నమ్మఁబడకుండుట యిచ్చట జనశ్రుతి నమ్ముటకు బాధకమగునా? లోకప్రసిద్ధములగు జనశ్రుతుల నిరాకరించుట కిట్టి బలహీనములగు యుక్తులు సాధకములగునా? మఱియు శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగా రుదాహరించిన రీతిని రామరాజభూషణునకు సమకాలికుల గ్రంథములందును నిటీవలివారి గ్రంథములందును బట్టుమూర్తి వసుచరిత్రమును రచించినట్లు వ్రాయఁబడియుండుట కేమిసమాధానము.

ఈజనశ్రుతియేగాక వేఱువేఱుసందర్భములలో వాడఁబడుచున్న మఱికొన్ని జనశ్రుతులుసైత మీవిషయమును సూచించుచున్నవి. ఏడ్పుపద్యములవిషయమునఁ దెనాలిరామకృష్ణకవి పలికినట్టు ప్రసిద్ధమైయున్న "యల్లసానిపెద్దన యటునిటు నేడ్చెను. ముక్కుతిమ్మన్న ముద్దుముద్దుగా నేడ్చెను. బట్టుమూర్తి బావురనియేడ్చె" ననునైతిహ్యముసైతము బట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రమును రచించినట్లు వెల్లడిసేయుచున్నది. వసుచరిత్రములోని "అజాబిల్లి" యనుపద్యమునకేగదా! రామకృష్ణకవి యిట్టి యభిప్రాయ మిచ్చెను.

"సీ. ప్రౌఢదీర్ఘసమాసపదములఁ గూర్చి శ్రీనాథుండు కూలార్చె నైషధంబు;
దానితల్లన నల్లసానిపెద్దన చెప్పె ముది మదిదప్పి యాముక్తమాల్య;
దూహించి తెలియరాకుండ సూరపరాజు భ్రమఁ గళాపూర్ణోదయము రచించె;
నతిశ్లేష శబ్దవాగాడంబరం బొప్పఁ బస ఘటించెను మూర్తి వసుచరిత్ర..." అను తెనాలి రామకృష్ణుని చాటుపద్యము సైతము పైవిషయమునే చెప్పుచున్నది.

మఱియు నల్లసానిపెద్దనకుమారుఁడువిద్యాభ్యాసమున రుచిలేక తిరుగుచుండఁగాఁజూచి పెద్దనార్యుఁడు శిక్షించెననియు నందుపయిని విదుషియగు పెద్దనార్యునిభార్య "మీశిష్యుఁడగు బట్టువానిపాటి శ్లేషముక్కలు చెప్పుకొనుశక్తి గలుగకపోదు ఏల? యంతకఠినముగా శిక్షించెద" రనిపల్కెనని యొక యైతిహ్యముకలదు. శ్లేషకవనమున రామరాజభూషణుఁ డావఱకే నిపుణుఁడై యుండెననియు నితఁడే బట్టుమూర్తియనియు నీయైతిహ్యము సూచించుచున్నది. "ముప్రత్యయాభావస్య అల్లసానిపెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టుమూర్తిమహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే" యను పూర్వోదాహృతమగు మండలక్ష్మీనరసింహాచార్యులుగారి యాంధ్రకౌముదీసూక్తి పై యైతిహ్యమును గొంతవఱకు బలపఱచుచున్నది. ఇట్టివి మఱికొన్నిజనశ్రుతులుకలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిట నుదాహరింపలేదు.

నాల్గవ భాగము.

వసుచరిత్రలోని వృత్తిరీతిగుణములు.

రామరాజభూషణుఁడు నరసభూపాలీయమునఁ దెనుఁగున లక్షణములు రచించి వానికి లక్ష్యముగ వసుచరిత్రమును రచించెనను జనశ్రుతియుఁ గలదు. అయ్యది కొంతవఱ కిచ్చట విశదపఱుపఁబడుచున్నది.

"తే. ఇంకఁ గావ్యస్వరూపంబు తేర్పరింతు, విగతదోషములును గుణాన్వితము లధిక
లసదలంకారభావోపలక్షితములు, నైన శబ్దార్థములు కావ్యమనఁ జెలంగు.
క. తనువగు శబ్దార్థంబులు, ధ్వని జీవ మలంక్రియావితానము సొమ్ముల్
తనరుగుణంబులు గుణములు, ఘనవృత్తులు వృత్తులౌర కావ్యేందిరకున్."
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 52, 53.)

"తే. వ్యంగ్యము ప్రధాన మైనను నప్రధాన, మైన నస్ఫుట మైన గావ్యము త్రిసంఖ్య
నమరు నుత్తమమధ్యమాధమత ధ్వనిగు, ణీకృతవ్యంగ్యమును జిత్ర మై కడంగి"
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2 ప. 91)

"తే. ఇంకఁ గావ్యప్రభేదంబు తేర్పరింతు, వరుస నష్టాదశవిశిష్టవర్ణనములు
గలుగవలయు మహాకావ్యతిలకమునకు, నెలమిఁ దన్నామధేయంబు లెట్టివనిన.
క. పుర సింధు నగర్త్విన శశి, సరసీ వన మధు రతి ప్రసంగ విరహముల్
పరిణయ తనయోదయ నయ, విరచన యాత్రాజి దూత్య విభువర్ణనముల్.
తే. ఇందు నొకకొన్ని కడ మైన నెంచిచూడ, నదియు నవని మహాకావ్య మనఁగఁ బరఁగు..."
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 2. ప. 165, 166, 167.)

పైనుదాహరించిన మహాకావ్యలక్షణముల కీవసుచరిత్రము లక్ష్యమనుట సర్వసమ్మతమే గదా? ఇందలి ధ్వనిప్రధానతయు వ్యంగ్యప్రాచుర్యమును ముందు వివరింపఁబడును. నగరాదివర్ణనము లీపఱకుఁ జూపఁబడియున్నవి.

వసురాజునం దుత్తమనాయకలక్షణములు గిరికయం దుత్తమనాయికాలక్షణములును జూపఁబడినవి. శుక్తిమతీకోలాహలవర్ణనములు వసురాజును జూచునప్పటి పురస్త్రీలవర్ణనములు నితరములగు మఱికొన్ని నాయికాలక్షణములకు లక్ష్యములయి యున్నవి. ఇక్కావ్యము శృంగారరసప్రధాన మైనదగుటచేత నిం దోజఃప్రభృతిగుణంబులు నారభటీవృత్తియు, గౌడీరీతియు నంతగా నగపడవు. ఇఁక మాధుర్యప్రసాదాదిగుణములకును, కైశిక్యాదివృత్తులకును, వైదర్భిప్రభృతిరీతులకును నిది యాలవాలమై యున్నదనవచ్చును.

"తే. కైశికిఁ జెలంగు శృంగారకరుణలందు, నారభటి రౌద్రబీభత్సహారిణియగు
నలరు భారతి హాస్యశాంతాద్భుతముల, నమరు సాత్త్వతి వీరభయానకముల."నని నరసభూపాలీయమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

"శ్లో. చిత్తద్రవీభావమయో హ్లాదో మాధుర్య ముచ్యతే,
సంభోగే కరుణే విప్రలంభే శాంతేఽధికం క్రమాత్.
శ్లో. ఓజ శ్చిత్తస్య విస్తారరూపం దీప్తత్వ ముచ్యతే,
వీరబీభత్సరౌద్రేషు క్రమే ణాధిక్య మస్యతు."

అని సాహిత్యదర్పణమున నున్నది. (606, 607, 609.)

వృత్తులలోఁ గైశిక్యారభటులును, రీతులలో వైదర్భీగౌడులును, గుణములలో మాధుర్యౌజః ప్రసాదములును, ముఖ్యములై యున్నవి. ఇందును మాధుర్యకైశికీవైదర్భులకును, నోజ ఆరభటీగౌడులకును బరస్పరభేదమంతగా లక్ష్యవిషయమున నగపడదు.

ఈ క్రిందవ్రాయఁబడు సంఖ్యలుగల వసుచరిత్రములోని పద్యములయ్యేవాని కుదాహరణములని యెఱుంగునది.

వృత్తులు.

కైశికి. ఆ. 3. ప. 49.
సాత్వతి. ఆ. 2. ప. 153.
భారతి. ఆ. 2. ప. 152.
ఆరభటి. ఆ. 2. ప. 102.
వృత్తులనుగుఱించి నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ. 2-ప. 72) జెప్పఁబడియున్నది.

రీతులు.

వైదర్భి. ఆ. 3. ప. 40.
పాంచాలి. ఆ. 2. ప. 151.
గౌడి. ఆ. 2. ప. 102.
రీతిలక్షణములు నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ. 2. ప. 79.) జెప్పఁబడియున్నవి.

గుణములు.

మాధుర్యము. ఆ. 2. ప. 128.
శ్లేషము. ఆ. 1. ప. 140.
ప్రసాదము. ఆ. 4. ప. 87.
సౌకుమార్యము. ఆ. 3. ప. 159.
సమత. ఆ. 2. ప. 63.
అర్థవ్యక్తి. ఆ. 2. ప. 64.
ఔదార్యము. ఆ. 2. ప. 156.
ఓజము. ఆ. 2. ప. 150.
కాంతి. ఆ. 3, ప. 83.
సమాధి. ఆ. 2. ప. 26.
గుణములనుగుఱించి నరసభూపాలీయమునఁ (ఆ. 4. ప. 56.) జెప్పఁబడియున్నది.

పాకములు.

ద్రాక్షాపాకము. ఆ. 3. ప. 79.
నారికేళపాకము. ఆ. 3. ప. 67.
శయ్య. ఆ. 4. ప. 36.
నరసభూపాలీయమునఁ బాకమునుగుఱించి (ఆ. 2, ప. 85.) శయ్యనుగుఱించి (ఆ. 2. ప. 88.) యును జెప్పఁబడియున్నది.

ఈ ప్రబంధము శృంగారరసప్రధానము కాఁబట్టి "అద్యః కరుణబీభత్సరౌద్రవీరభయానకైః, ... ఇత్యాఖ్యాతా విరోధితా" యను (3. పరి. 242.) విశ్వనాథసూక్తిచొప్పున నిందుఁ గరుణాదిరసము లంతగా వర్ణింపఁబడలేదు. అట్లయినను శుక్తిమతిని గోలాహలుఁ డాపఁగా నయ్యాపగ పొంగుటచే జనులు తల్లడిలి వసురాజుతో మొఱపెట్ట నాతఁడాగిరి నెగమీటె నను సందర్భమునందును మఱికొన్నిచోట్లను, గరుణాదిరసము లరుదుగ వర్ణింపఁబడినవి.

వసుచరిత్రమునందు:—

కరుణరసము. ఆ. 2. ప. 141, 142, 143; ఆ. 1. ప. 123.

భయానకరసము. ఆ. 2. ప. 155.

రౌద్రరసము. ఆ. 2. ప. 150.

వీరరసము. ఆ. 2. ప. 151, 152, 153, 156; ఆ. 2. ప. 102.

బీభత్సరసము. ఆ. 2. ప. 153, 155. (దీనిలోఁ గబంధముయొక్కయుఁ, గోలాహలుని విశీర్ణ పక్షతాదులయొక్కయుఁ, వర్ణనము బీభత్సరసాత్మకమని గ్రహించునది.)

"రసౌ శృంగార బీభత్సౌ...... వైరిణౌ మిథః." యనుచొప్పున శృంగారబీభత్సరసములు, కేవలము పరస్పరవిరుద్ధము లగుటచే నతిసూక్ష్మముగ నిందు బీభత్సము చూపఁబడెనని యెఱుంగునది.

హాస్యరసము. ఆ. 2. ప. 3, 4; ఆ. 3. ప. 65, 66; ఆ. 5. ప. 122.

అద్భుతరసము. ఆ. 4. ప. 96; ఆ. 3. ప. 45, 46; ఆ. 2. ప. 82, 83, 98.

శాంతరసము. ఆ. 4. ప. 64; ఆ. 6. ప. 95.

వత్సలరసము. ఆ. 3. ప. 27 మొ. 32 వఱకు.

విప్రలంభశృంగారము. ఆ. 3. ప. 74 మొ. ఆ. 4. ప. 123 వఱకు.

మన్మథదశావస్థలు. ఆ. 3. ప. 94 మొ. 99 వఱకు: ఆ. 3. ప. 106.

సంభోగశృంగారము. ఆ. 6. ప. 77 మొ. 97 వఱకు. ఆ. 3. ప. 48 మొ. 70 వఱకు. (ఇంకను నాయికానాయకుల పరస్పరదర్శనాదులును సంభోగశృంగారములోనివేగాన నిం దియ్యది పెక్కుచోట్లఁ గలదు. విస్తరభీతిచే నుదాహరింపలేదు.)

ఉద్దీపనవిభావములు. ఆ. 3. ప. 46,102,111; ఆ. 5. ప. 73; ఆ. 6. ప.72,73, 74, 106.

సాత్త్వికభావములు. ఆ. 3. ప. 98, 100, 106, 111; ఆ. 4. ప. 81; ఆ. 6. ప. 79.

సంచారిభావములు. ఆ. 3, ప. 82 మొ. 93 వఱకు; ఆ. 3. ప. 106; 111, 118,119; ఆ. 4. ప. 81; ఆ. 6. ప. 11, 16.

రసాభాసము. ఆ. 2. ప. 110 మొ. 140 వఱకు.

రసాభాసశబ్దము లోకవ్యవహారమున మిగుల నికృష్టమైన యభిప్రాయమున వ్యవహరింపఁబడు చున్నది. కాని యిది మనుచరిత్రాదిప్రబంధరాజములందును వర్ణింపఁబడియుండుటచే నట్టినికృష్టవర్ణనము కానేరదు.

" అనౌచిత్యప్రవృత్తత్వే, ఆభాసో రసభావయోః,
ఉపనాయకసంస్థాయాం, మునిగురుపత్నీగతాయాం చ.
బహునాయకవిషయాయాం, రతౌ తథానుభయనిష్ఠాయామ్,
ప్రతినాయకనిష్ఠత్వే, తద్వ దధమపాత్రతిర్యగాదిగతే.

శృంగారేఽనౌచిత్య"మ్మను దర్పణసూక్తి (3-పరి. 247.) చొప్పున వసుచరిత్రములోని ఈ సూక్తి మతీకోలాహలసమాగమ వర్ణనమున ననుభయనిష్ఠరతియుఁ, దిర్యగాదిగతరతియు, వర్ణింపఁబడెను గాన నది రసాభాసమని యెఱుంగునది. ఇట్టివర్ణనము కథానాయకవిషయమున నైనచో దుష్టమేయగునుగాని యన్యవిషయమున దుష్టము కానేరదు. ఇయ్యది మూలకథలోనిదే యగుటచేఁ దదనుసరణార్థ మిందును

వర్ణింపఁబడినది. ఇట్టివి వర్ణనీయములే కానిచో నాలంకారికులచే నేల యలంకారములుగ గ్రహింపఁ బడును?

"రసభావౌ తదాభాసౌ భావస్య ప్రశమ స్తథా, గుణీ భూతత్వ మాయాంతి యదాలంకృతయ స్తదా రసవత్ప్రేయ ఊర్జస్వి సమాహిత మితి క్రమః" త్తనుచొప్పున నీరసాభాసాదులు గౌణములైనచోఁ బ్రేయః ప్రభృత్యలంకారములగునని సాహిత్యదర్పణమునఁ (10. పరి. 753) జెప్పఁబడియున్నది. పైనుదాహరించినరసాదిస్వరూపములు నరసభూపాలీయమున మూఁడవయాశ్వాసమునఁ జెప్పఁబడి యున్నవి.

పైవానికి గ్రంథవిస్తరభీతిచే దిక్ప్రదర్శనముగ వసుచరిత్రములోని పద్యసంఖ్య లుదాహరించితిని గాని శృంగారరసాలవాలమగు తత్ప్రబంధమునందలి ప్రతిపద్యము నేదోయొకదానికి లక్ష్యమయి యేయుండునని చెప్పవచ్చును.

నాటక రీతులు

రామరాజభూషణుఁ డీవసుచరిత్రమునఁ గొన్నిచోట్లను వాక్యోపవాక్యములతోడనే కథపట్టులను నాటకరంగములందువలె నడిపించెను. మఱియు గిరికాదులదరిఁ గపటయతి వసురాజాదుల ప్రవేశములును మంజువాణి వసురాజున కగపడుట, హారము వేయుట మొదలైనవియును, హాతాదాక్షిప్తములుగ నద్భుతరీతిని సందర్భపఱచియున్నాఁడు. ఇంతియగాక సూచ్యార్థసూచనము, పాత్రప్రవేశ సూచనము మొదలగు నాటకరీతు లనేకములుగలవు.

పాత్రప్రవేశసూచనము. (పాత్రప్రవేశము).

"తే. గంధగజయాన గీతప్రబంధకలన, నలరి యతిలియ్యమై వచ్చు నరిది మగువ
లార కనుఁగొంటిరే యను నాళివాక్య, మొకటి వినవైన నదె వేళ యొదవె ననుచు.

ఉ. మేలు లతాంగి! నీపలుకు మెచ్చితి నే యతి వచ్చుజాడ యే
లీల నెఱింగి తమ్ము బహుళీకృతచాతురి మించు నీవిపం
చీలలితారవామృతము చిత్తము సోఁకినవార లీకళా
శాలిని జూచి దీవెన లొసంగక పోవరు సుమ్ము నావుడున్." (వసు. ఆ-2. ప. 81-82)

"చ. విని కలకాకుఘోష మొదవించు మదాళిని బట్టు గౌరవం
బెనయ నదల్చి మంజుగతి నీవనజాతములో మదీయఖే
లనములకెల్లఁ దోడయి మెలంగఁగ నాకలహంసి రాదొకో
జననివయస్య యంచు నగజాత మదిం దలపోయుచున్నెడన్.

ఉ. ఆకలహంసి వచ్చి యచలాత్మజఁ గాంచి కుమారి! తాపసా
నీకము నీ కమూల్యశుభనిర్వహణంబు ఘటిల్లఁ గల్పకా
నోకహసూనరాజము లనూనమసూక్తులతో నొసంగినం
గైకొని తల్లి ని న్పిలువఁగాఁ బనిచెన్ విరులిచ్చు వేడుకన్." (వసు. ఆ-3. ప-71-72.)

"మ. లలనా! యీయెలనాగఁ బెండ్లియగు వాలాయంబు చేదిక్షమా
తలనాథుం డిది నమ్మవేని నిజమూత్ర ప్రౌఢి రప్పింతు నా

నలనాసత్యసమానుఁ జూడుమని పంతం బొప్ప మాయాజపా
కలనాదంభము పూని మాని దిశ లాకర్ణించి మజ్ఝాయనన్.
మ. ఇది సంధింపఁగ వేళయంచు వసురాజేంద్రుండు నీరంధ్ర నీ
రదవారప్రతిసీర వెల్వడిన తారాభర్తలీలన్ లతా
చ్ఛదసంఛాదికఁ బాసి నిల్చె నెమటన్ సారంగరాగభ్రమ
న్మదభృంగీరుతి వంశిమాగధకథామాధుర్యముం దెల్పఁగాన్." (వసు. ఆ. 3, ప. 44-45.)

కొన్నియెడల సంస్కృతనాటకచ్ఛాయల ననుసరించియున్నాఁడు. నాయకుఁడు లతాంతరిత గాత్రుఁడయి నాయిక నీక్షించుచు వర్ణించుట.

"మ. లతికాసంవృతగాత్రుఁడై నిజకథాలాపంబు లాలించుభూ
పతి యచ్చో హితునేర్పు బోటివచనప్రాగల్భ్యముం గన్యయు
న్నతగోత్రోద్భవవైభవంబును మది న్వర్ణించి యూహించె ధ
న్యత నాశక్తిమతీర్ఘురీజనితరత్నం బాత్మవిత్తంబుగాన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 37.)

నాయిక నాయకునొద్దనుండి వెడలిపోవునపుడు ప్రేమసూచకముగ మిషకల్పించుకొని నాయకు నీక్షించుట.

"చ. కలికియు నానృపాలకుని: గ్రమ్మఱఁ జూచుచు నేగె నేర్పుతో
నలఘుపదాంగదధ్వనికి నంచలు మ్రూఁగిన నిల్చి నెయ్యపుం
జెలుఁ వలఁ గూడఁ బిల్చుగతిఁ జిల్కుఁ బొర్శ్వలతాంచలంబులన్
ఫలము దెమల్చురీతి నళిపంక్తికి మోము మలంచుకైవడిన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 78.)

గిరికాసంఘటనావిషయమున నర్మసఖుఁడనువిదూషకునిసహాయము వర్ణించుటయు నాటకమా ర్గమే యనవచ్చును.

" శృంగారస్య సహాయా విటచేటవిదూషకాద్యా స్స్యుః,
భక్తా నర్మసునిపుణాః, కుపితవధూమానభంజనా శ్శుద్ధాః.
... ...
కుసుమవసంతాద్యభిధః, కర్మవపు ర్వేషభాషాద్యైః,
హాస్యకరః కలహారతి ర్విదూషక స్స్యాత్ స్వకర్మజ్ఞ"
యని విదూషకలక్షణము సాహిత్యదర్పణమునఁ (3 పరి. 77, 79.) జెప్పఁబడియున్నది.

"చ. అన మునిరాజువల్కు వనితాజనతావినుతాభిధేయుఁడై
యొనరినగౌతమున్ మునికులోత్తముఁ జెప్పఁగ విందువే కదా!
యనఘు తదన్వవాయకలశాంబుధిఁ బుట్టినవాఁడ గౌతమా
ఖ్య నెసఁగువాఁడ నేఁ బరమహాసరసప్రతిభానుభావుఁడన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 91.)

నాటకములయందుఁ దఱచుగఁ గృత్యాదిని నాందియుఁ,దుదను ప్రశస్తియును నిర్వహణసంధ్యం గమును నిలుపఁబడును. ఇందును నట్లే వానిఛాయలు కొంతవఱకుఁ గలవు.

"శా. శ్రీభూపుత్త్రి వివాహవేళ నిజమంజీరాగ్రరత్నస్వలీ
లాభివ్యక్తి వరాంఘ్రిరేణుభవకన్యాలీల యంచు న్మదిం

దా భావింప శుభక్రమాకలనచేఁ దద్రత్నముం గప్వు నీ
తాభామాపతి ప్రోవుతం దిరుమలేంద్ర శ్రీమహారాయనిన్."

ఇందుఁ దక్కిన కొన్ని నాందీలక్షణములె గాక భావ్యర్థసూచనమును గొంతవఱకుఁ గలదు. సీతావివాహవర్ణనము, గిరికావివాహమును,రత్నములందలి కన్యకాస్ఫూర్తి కోలాహలునకు గిరికపుట్టుటను, రామపాదక్రమణము వసురాజపావనఖ్యాతి కోలాహలకథను సూచించుచున్నవి.

"సీ. ఆరాజు విమలవిఖ్యాతిచంద్రిక నిచ్చ రహి కెక్క జాఱె జారప్రసంగ;
మాఘనుదానధారాపూర్ణవర్ష మూర్వరఁ బర్వ డిగియె నవగ్రహార్తి;
యాలోకహితుప్రతాపాతపం బవిరతోదయరూఢిఁ దగ నింకె దస్యుపంక;
మాసద్గుణాబ్ధిచర్యామృతం బెల్లచో దయివారఁ దెరలె నామయవిభూతి;
తే. యమ్మహాశైలదమను రాజ్యమున నిట్లు, ఫలము లీనెడు చెట్లతోఁ బాలవెల్లి
కాన్పుపసితో నఖండభోగములతోడఁ, బ్రజలు గాంచిరి భూరివైభవసమృద్ధి."

(వసు. ఆ. 6. ప. 99.)

ఇయ్యది వసుచరిత్రకథాభాగములోని తుదిపద్యము, ఇందు దేశసుఖస్థితియాపశాంతి వర్ణింపఁబడెను.

"నృపదేశాదిశాన్తిస్తు ప్రశస్తి రభిధీయతే" యని ప్రశస్తియను నిర్వహణసంధ్యంగమునకు లక్షణము సంస్కృతనాటకములలో నాందిలోని యాశీర్వచన మేకరాజవిషయక మయియుండదు. ప్రశస్తిలోని శాంతియు, నాశీర్వచనరూపముగనుండును. ఇం దట్లుగాక శ్రవ్య ప్రబంధరీతికవిరుద్ధముగ నుండుటకై కృత్యాదిపద్యములోని యాశీర్వాదము కృతిపతివిషయకముగ వర్ణింపఁబడెను. కృత్యంతమునఁ గథానాయకుని సామర్థ్యాతిశయస్ఫూర్తికై దేశశాంతి సిద్ధమె యయినట్లు వర్ణితమయ్యెను. మఱియు దృశ్యకావ్యములందుఁ గథావస్తువు పురాతనమే యైనను నప్పుడు జరుగుచున్నట్లు వర్ణించుట యావశ్యకముగాన నం దాశీర్వాదరూపశాంతి యుండుట సహజముగనుండును. శ్రవ్యకావ్యమందుఁ గథావస్తువు పూర్వకాలమున జరిగినట్లు వర్ణింపఁబడును గాన నందు దేశశాంతి సిద్ధించినదని వర్ణించుటయె సరసముగ నుండును. ఇట్లిందు నాటకరీతు లనేకములు గలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతి నిట విపులముగ నుదాహరింపనైతిని.

అయిదవ భాగము.

అర్థాంతరఘటనా నైపుణి.

రామరాజభూషణునకు మొదటినుండియు ననఁగా నరసభూపాలీయరచనా కాలము నుండియు, శబ్దాలంకారప్రధానముగను నర్థద్వయఘటనా ప్రధానముగను గవిత్వము చెప్పుట యిష్టముగా నున్నట్లు కనుపట్టుచున్నది. ఆట్టియభిప్రాయము క్రమక్రమముగా వసుచరిత్రరచనా కాలమునకు ముదిరినది. శ్లేషకవనము హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునఁ బరిణతమయిన దనవచ్చును. విజయనగరరాజుల యాస్థానమున కలంకారభూతులగు నష్టదిగ్గజములని పేరుగాంచిన (అల్లసాని పెద్దన, నంది తిమ్మన, అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు, ధూర్జటి, మాదయ్యగారి మల్లన, పింగళి సూరన, రామరాజభూషణుఁడు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడు) మహాకవుల ప్రబంధములలో మొదటఁ బ్రబంధరాజ మగుట మనుచరిత్రమును గథాసంవిధానవిషయమున నిరుపమానమగుటఁ గళాపూర్ణోదయమును ద్వ్యర్థికావ్యమగుట రాఘవపాండవీయమును మిగులఁ బ్రసిద్ధి నొందియుండ, "సమానానా ముత్తమశ్లోకోఽస్తు" నునట్లుగ లోకోత్తరప్రతిష్ఠాలోలుపుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు మనుచరిత్రమునకన్న మిన్నయనఁదగు వసుచరిత్రమును శ్లేషవిషయమున ననేకవిధముల రాఘవపాండవీయముకన్న నుత్కృష్టమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించి వాసిగాంచెనని చెప్పుదురు. మఱియు నరసభూపాలీయమూలమున సంస్కృతాలంకారగ్రంథమార్గములను విపులముగాఁ జూపి యాంధ్రభాషకుఁ గల లోపమును దీర్చినాఁడు. కళాపూర్ణోదయము వంటి కల్పితకథగల గ్రంథము రచింప నిష్టములేక "కేవలకల్పనాకథలు కృత్రిమరత్నము"లని యిట్లు నిరసించె ననియుఁ జెప్పుదురు.

సాహిత్యరసపోషణుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు "ప్రాయేణ యమకే చిత్రే రసపుష్టి ర్న విద్యతే" యనుచొప్పున రసప్రతిబంధకములగు యమకచిత్రాలంకారములలోఁ జిత్రాలంకారములను రసభూయిష్ఠమగు నీవసుచరిత్రమునఁ జూపనేలేదు. "కావ్యాంతర్గడుభూతాయాసాతు నేహ ప్రపంచ్యతే" యని యిట్లు విశ్వనాథపంచాననుఁడు బంధములు గావ్యమునకుఁ బుండువంటివని చెప్పియున్నాఁడు. ఇఁక యమకము బంధములయట్లు రసప్రతిబంధకము గాదు గాని కొంతవఱకుఁ గవితాధార సాపునని చెప్పక తప్పదు. కావుననె వసుచరిత్రమునందు యమకాలంకార మంత ప్రచురముగా నిలుపఁబడలేదు, శ్రుతిహితమై రసోపస్కారకమయి వెలయు ననుప్రాసాలంకార మిం దత్యధికముగా నిలుపఁబడినది. సింహావలోకన ముక్తపదగ్రస్తాదులు తఱచుగా నాశ్వాసాంతపద్యములలోఁ జూపఁబడినవి.

"అనుప్రాస శ్శబ్దసామ్యం వైషమ్యేపి స్వరస్యయ" త్తనుచొప్పునఁ బలుమాఱు హల్లులసామ్యముండునట్లు చెప్పిన ననుప్రాసము.

"క. సమవర్ణయుగాధికమై యమరిననియమంబు యమక మగు"

ననుచొప్పున నచ్చులును హల్లులును బూర్తిగ వచ్చినరీతిని మరల వచ్చిన యమకము. వసుచరిత్రమున నిది యధికముగాఁ గానరాదు.

"శా. సాళీకాకరతీరసారకదళీసారంగపూగావళీ

పాళీవాసిత మైన కోనఁ గని యాలోకనలోఁ గానలో

లాళిప్రేరకరత్నకోరకమయూఖాళీసమాలీఢ మా
కేళీధామముఁ గంటి భూరమణ! యాకేళీనివాసంబునన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 29.)

ఇట్టి యనుషంగికాను ప్రాసములు రచనా ప్రతిబంధకములు గాక మిగుల రసపోషకములై యయి యుండునుగదా!

"సీ. ఏపారు పొదరిండ్ల నాపాటలాశోకదీపార్చి కనకకలాప మరసె;
సాలావళులు దాటి యేలాలతావారబాలాతతి పరాగపటము లాడ్చె;
నానామధువనవ్యగానామృతము మెచ్చి సూనాసవము లెల్లఁ జూఱ లిచ్చె
శంకారహితధీరహుంకారశుకభటాహంకారముల ఫలాహాతి యొనర్చె;..." (వసు.ఆ.1.ప.134)

"ఉ. వేణి చలింపఁ గంపితనవీనమృణాళభుజాగ్రకంకణ
శ్రేణి నటింప లోలశఫరీనిబిరీసకటాక్షకాంతివి
స్ఫాణము చూప హంసకగణక్వణనంబులు మీఱ సైకత
శ్రోణి వివర్తితాబ్జముఖశోభితయై కమ సంభ్రమించినన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 138.)

అని యిట్లు నియతములగు యతిప్రాసములనుమాత్రము నిలిపియుఁ, నతిమనోహరమగు తూఁగు వెలయునట్లు పద్యముల నడిపించు నేర్పు రామరాజభూషణునకే గలదని చెప్పవచ్చును.

"శ్లో. వాచం తదీయాం పరిపీయ మృద్వీం మృద్వీకయా తుల్యరసాం స హంసః,
తత్యాజ తోషం పరపుష్టఘోషే ఘృణాం చ వీణాక్వణితే వితేనే."

యని యిట్లు నైషధకావ్యమున శ్రీహర్షుఁ డానుషంగికాను ప్రాసములతోఁ దాండవ మాడియున్నాఁడు. అట్టి రీతులు శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణమున నంతగా నగపడవు. రామరాజభూషణునకుఁ గల శ్రీహర్షుని కవితామార్గముల ననుసరించుటయందలియభిరుచి యీవిషయమునను జూపఁబడినదని తోఁచుచున్నది.

ఇట్లె యర్థాంతరస్ఫోరకముగఁ గవిత్వము చెప్పునభిరుచియుఁ శ్రీహర్షమార్గానుసరణలోలుపత్వమును వెల్లడిచేయుచున్నది.

శ్లేష, ధ్వని.

శబ్దమునకు నియతమయినయర్థము వాచ్యార్థము. వాచ్యార్థమున కనుపపత్తిగల్గినప్పు డాయనుపపత్తిని నివారించుటకై గ్రహించునట్టి వాచ్యార్థసంబంధియగు నర్థాంతరము లక్ష్యార్థము. "గంగాయాం ఘోష" యనునప్పుడు గంగలో గొల్లపల్లె యుండదుగాన వాచ్యార్థము సరిపడదు. అప్పుడు గంగాయా మనుశబ్దమునకు వాచ్యసంబంధియగు గంగాతీరమం దనునర్థము గ్రహింపవలసియుండును. అదియే లక్ష్యార్థము. వాచ్యలక్ష్యార్థములచేఁ బ్రకరణాదివశమున నొకయర్థము స్ఫురించినపిదప వేఱొక యర్థము స్ఫురించినయెడల నది వ్యంగ్యార్థము. వాచ్యార్థమునకన్న వ్యంగ్యార్థము మనోహరముగానున్నయెడల నదియె ధ్వని. వసుచరిత్రమున శుక్తిమతీకోలాహల సమాగమాదిస్థలములలో స్ఫురించు నాయికానాయకరూపాదు లగుమనోహరములయిన వ్యంగ్యములె ధ్వనులు. ఈవ్యంగ్యార్థము ప్రతిశబ్దమునకును నర్థాంతరమున్నప్పుడె గాక వాక్యసందర్భమునసయితము స్ఫురించును. పయి నుదాహరించిన "గంగాయాం ఘోష"యనుచోట గంగాతీరమున గొల్లపల్లె గలదని చెప్పక గంగలో గొల్లపల్లెయున్నదని చెప్పుటచేత నాగొల్లపల్లె గంగకతిసమీపమున నున్నదనియుఁ, నయ్యది మిగులఁ బవిత్రమైనదనియుఁ,

నందు మిగులఁ జల్లఁగానుండుననియు నిట్లనేకార్థములు స్ఫురించును. అవి ముఖ్యార్థముకన్న మిగుల మనోహరముగ నున్నవిగాన ధ్వనులని గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇట్టి ధ్వనులలోఁ గొన్ని కథాపాత్రములకు గ్రహింపరాక వినునట్టి సభ్యులకు మాత్రము గ్రహింపఁదగియుండును. ఇట్టివి శాకుంతలాదిదృశ్య కావ్యములలో మెండుగనున్నవి. దృశ్యకావ్యరీతులుగల వసుచరిత్రమునందును నట్టిధ్వనులు కొన్ని జాతులు గలవు.

"చ. అనుపమభాగ్యశాలి కచలాధిపమౌళికిఁ బుత్త్రి యై జగ
జ్జనని కనుంగుఁదమ్ముఁ డయి శంకరు ముద్దుమఱందికుఁడై
మను తనభాగధేయమహిమంబున మిన్నులుముట్టి వచ్చుధ
న్యుని నతనిన్ భజించి నదియుఁన్ వినయంబున నోరయై చనన్." (వసు ఆ. 2, ప. 109.)

ఇందులో "మిన్నులుముట్టి వచ్చు"ననుచోఁ బర్వత మాకాశమును దాఁకుచున్నదని కవి యౌచిత్యపోషణమునకై నిలిపినధ్వని శ్రోతృమాత్రగ్రాహ్యమని గ్రహింపవలెను. ఈయర్థమును గపటయతి గ్రహింపవలసినయవసర ముండదు.

"క. నీతమ్ముల శుభవాసన, నీతలిదండ్రుల గభీరనిశ్చలగుణవి
ఖ్యాతియును దలఁచి మెలఁగుము, నాతల్లీ! కులవధూజనమతల్లిక వై." (వసు. ఆ. 6. ప 55.)

ఇచ్చట "నీతమ్ముల శుభవాసన" యను మొదలగుచోట్ల గిరికకుఁ గోలాహలుఁడు బుద్ధులు గఱపుటలోఁ దమ్ములవలె మంచిస్వభావముతోఁ బ్రవర్తింపు మను మొదలగు నర్థములె గిరికచే గ్రహింపఁదగినవి గానఁ బద్మసౌరభాద్యర్థాంతరము లౌచిత్యపోషణమునకై కవిచే నిలుపఁబడినవని యు, నవి శ్రోతృమాత్రగ్రాహ్యములనియు గ్రహింపవలయును.

ఇఁక వ్యంగ్యార్థము వాచ్యార్థముకంటె మనోహరముగా నుండక ప్రస్ఫుటమై యుండుట మొదలగురీతులతో నుండునపు డది గుణీభూతవ్యంగ్య మనఁబడును.

"కావ్యం ధ్వని ర్గుణీభూతవ్యంగ్యం చేతి ద్విధా మతమ్,
వాచ్యాతిశయిని వ్యంగ్యే ధ్వని స్తత్కావ్య ముత్తమమ్. ... ...
అపరం తు గుణీభూతవ్యంగ్యం వాచ్యా దనుత్తమే వ్యంగ్యే,
తత్ర స్యా దితరాంగం; కాక్వాక్షిప్తం చ వాచ్యసిద్ధ్యంగం.
సందిగ్ధప్రాధాన్యం, తుల్యప్రాధాన్య మస్ఫుట మగూఢమ్,
వ్యంగ్య మసుందర మేవం భేదా స్త స్యోదితా అష్టౌ."

యని యిట్లు సాహిత్యదర్పణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. వసుచరిత్రమునఁ గపటయతివాక్యములలోని వ్యంగ్యములు గుణీభూతవ్యంగ్యములని గ్రహింపవలయును.

"తే. పడఁతు లా రాజసచివుని..." యను మొదలగు(ఆ. 3. ప. 62.) పద్యములచే వ్యంగ్యార్థములు వెల్లడిచేయఁబడినవి. ఈవిషయము ముందు విపులముగా వ్రాయుచున్నాను.

రెండర్థములును గేవలము ప్రకృతములయినగాని కేవల మప్రకృతములయినగాని స్ఫురణవిషయమున సమానబలముగలవై ప్రకరణాదివశమున వాచ్యములె యయినయెడల నవిరెండును శ్లేషార్థములె యనఁబడును. రామరాజభూషణవిరచితమగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని రెండర్థములును శ్లేషార్థములు. అదియే శ్లేషకావ్యము. అందు

"ఉ. వారిచరిత్రముల్ భువనవర్ణ్యము లైనవి వేఱె పేర్కొనన్
సారె జపార్చనాసమయసంగతి తప్పెడుఁ గాన నిప్పుడో
భూరివివేక! యానృపులపుణ్యకథల్ పదశక్తి నొందుగాఁ
గూరిచి తెల్పెదన్ దెలిసికొమ్మని నేర్పు దలిర్ప నిట్లనున్." (ఆ. 1. ప. 5.)

అనుపద్యముచే రెండర్థములును బ్రకృతవిషయములె యని స్పష్టపఱుపఁబడి యున్నది. ఇట్లు రెండర్థములును వాచ్యములె యగుటకంటె నొకటి ప్రకృతసందర్భమునకు సరిపడియుండఁగా వేఱొకయర్థము గూఢముగానుండుట సుందరతరముగా నుండును. కావుననె రామరాజభూషణుఁడు ధ్వనిప్రధానమగు వసుచరిత్రమునఁ గేవలశ్లేషను దఱచుగా నుపయోగింపఁడయ్యె.

"సీ. ఘనఘనాఘనలక్ష్మి నెనయుఁ గొప్పిరుగడ నిరుగడఁ దరుణాబ్జకృతవతంస;
మురుచిత్రకాగ్నిశిఖోన్మేష మిరువంకఁ నిరువంకఁ గుండలిస్ఫురితకర్ణ;
ముడివోనిమిన్కు లీనెడుపేరు లిరుదెస నిరుదెసఁ గమలబంధురకరంబు;
నెఱిమించు చిఱుతవన్నియచేల మిరుమేన నిరుమేన రతిమనోహారవిభూతి;
తే. యమర నన్యోన్యవేషభేదాసహిష్ణు,భావవిభవంబుఁ దెలుపుచుఁ బరమమైత్రి
మగని సామేననిల్చిన యగతనూజ, ప్రథనజయ మిచ్చుఁ దిరుమలరాయమణికి."
(వసు. ఆ. 1. ప. 6.)

అను మొదలగు కొన్నిపద్యములందుమాత్రము ప్రకృతశ్లేషావిశుద్ధశ్లేషాలంకారము లరుదుగా నున్నవి. నవీనాలంకారికులు వ్యంగ్యార్థము నంగీకరింపరు. ముఖ్యాముఖ్యవిభేదములేక యెన్నియర్థములు స్ఫురించినను నవియెల్లశ్లేషార్థములె యని వారిసిద్ధాంతము. మీఁద నుదాహరించిన "గంగాయాం ఘోషః" యనుచోట నున్నధ్వనులవంటి వానిని మాత్రమే ధ్వనులుగా నంగీకరింతురు.

"క. వసురా జయ్యెడ బలవ, ద్విస్మయకరపాదప్రసారదీర్ఘాచలుఁడై
యొసఁగఁగ వసుధాపరికీర్ణసరిన్నిర్ఝరయు తత్క్షణంబునఁ దిగిచెన్." (వసు. ఆ. 2. ప. 154.)

అనుపద్యములోని సూర్యపరమైనయర్థము నైతము శ్లేషార్థమే యని వీరియభిప్రాయము. ప్రాచీనాలంకారికులగు కావ్యప్రకాశకారాదులమతమునఁ బయి నుదాహరించినరీతి నయ్యది వ్యంగ్యార్థమనియు నదివాచ్యార్థముకంటె మనోహరముగనుండుటచే ధ్వని యనియుం గ్రహింపవలయును.

నవీనాలంకారికులమతమున రెండర్థములును బ్రకృతములె యైనయెడలఁ బ్రకృతశ్లేషమనియు నప్రకృతములైనయెడల నప్రకృతశ్లేషమనియు నొకటిప్రకృతము నొకటియప్రకృతము నైనయెడల నుభయశ్లేషమనియు నిట్లు మూఁడువిధములుగ నీశ్లేషాలంకారము విభాగింపఁబడియున్నది. వీనిలోఁ బ్రకృతశ్లేషమును, నప్రకృతశ్లేషమును బ్రాచీనాలంకారికులకును సమ్మతములె యగును. ఉభయశ్లేషములోని యప్రకృతార్థముమాత్రము శ్లేషార్థముగాదనియు నది వ్యంగ్యార్థమనియు వారిసిద్ధాంతము. ఇదియే సమంజసముగా నగపడుచున్నది. కావుననే మల్లినాథాదులగు వ్యాఖ్యాతలీమతమునె యంగీకరించియున్నారు.

ప్రతాపరుద్రీయాదిగ్రంథములలో నుభయశ్లేష మింకొకవిధముగాఁ జెప్పఁబడినది. ప్రకృతార్థమొకటియుండఁగా నుపమానాదివస్తుబోధకమగువిశేష్యము శ్లేషింపక తద్విశేషణ ముపమానోపమేయాదిపక్షములకు రెండింటికి సరిగ శ్లేషించునపు డుభయశ్లేషమని వీరి యభిప్రాయము. రామరాజభూషణుఁడు ప్రతాపరుద్రీయానుసారముగ నరసభూపాలీయమును రచించుటచే నిందును నిట్లే చెప్పఁబడినది.

"క. నిరతము శ్లిష్టవిశేష్యత, నరుదంమను బ్రకృతములును నప్రకృతములున్
ధర నశ్లిష్టవిశేష్యము,లరయం బ్రకృతాప్రకృతము లవి యె ట్లన్నన్." (నరస. ఆ.5.ప.162.)

నవీనాలంకారికులమతమునందువలె నుభయశ్లేషము (ప్రకృతాప్రకృతశ్లేషము) వీరిమతమున విశ్వనాథాదులధ్వనితో విరోధింపదు. ధ్వనివిషయమున విశ్వనాథాదులకును వీరికిని భేదములేదు. కాని వీరిప్రకృతాప్రకృతశ్లేషమును విశ్వనాథాదు లుపమాశ్లేషాదికముగా నుదాహరింతురు.

"శా. భావం బెక్కడ లేక వృత్తనియమాపాయంబుఁ జింతింప కెం
దే వర్తించి పదార్థపంచనలచే దీపించి మూర్ఖాళి సం
భావింపం గుకవిప్రణీతకృతి సామాన్యాకృతిం బూని పై
పై వన్నె ల్పచరింప దానిఁ దిలకింపం బోరు ధీరోత్తముల్". (వసు. ఆ. 1. ప.11.)

ఇట్టిచోట్లయందుఁ బ్రకృతాప్రకృతశ్లేషమనియె ప్రతాపరుద్రీయ నరసభూపాలీయాది గ్రంథాభిప్రాయము. మఱియుం నిం దుపమాలంకారమును నుండుటచే నుపమాశ్లేషములకు నేకవాచకాను ప్రవేశరూపమగు సంకరమని వీరి తాత్పర్యము. కాని యిందలి శ్లేషోపమలు పరస్పరసంబంధము గల్గి యుండుటచేతను నందును నుపమాలంకారమె ప్రధానమైనదగుటచేతను నిట్టిచోట్లను శ్లేషోపమల కంగాంగిభావరూపసంకరమని విశ్వనాథపంచాననాదుల సిద్ధాంతము. ఇట్టిచోట్లయందు శ్లేషాలంకారము నంగీకరించినచో "నీముఖము చంద్రునివలె మనోజ్ఞముగా నున్నది"యను మొదలగు చోట్లయందును మనోజ్ఞతాదిసాధారణధర్మము లుపమానోపమేయములకు రెండింటికి సరిగ శ్లేషించుటచే(అర్థశ్లేషము) నిట్టిచోట్లయందును శ్లేషాలంకారమునె యంగీకరింపవలసివచ్చును. అట్లయనచో నిఁకఁ బూర్ణోపమాలంకారము దృష్టాంతరహితమే యగును.

"సకల కలేత్యాదౌ చ నోపమా ప్రతిభోత్పత్తిహేతు శ్లేషః;పూర్ణోపమాయానిర్విషయాత్వాపత్తేః కమల మివ ముఖం మనోజ్ఞ మేత దిత్యా ద్యస్తి పూర్ణోపమా విషయ ఇతి చేన్న. యది సకలేత్యాదౌ శబ్దశ్లేషతయా నోపమా తత్కిం మపరాద్ధం మనోజ్ఞ మి త్యాదా వర్థశ్లేషేణ."యని యిట్లు సాహిత్యదర్పణమునఁ జర్చింపఁబడియున్నది. ఇట్లె,

"సీ. వరసుమనోభవ్యతరులకావాల మత్యలఘుకలాపాళికలకు బరణి..." (వసు. ఆ. 1. ప. 94.)
యనుపద్యమునందును బ్రధానమయినదగు రూపకాలంకారముచే శ్లేషము బాధింపఁబడును.

"విద్వన్మానసహంసేత్యాదౌ శ్లేషగర్భే రూపకేఽపి మానసశబ్దస్య చిత్తసరోరూపోభయార్థకత్వేఽపిరూపకేణ శ్లేషో బాధ్యతే. సరోరూపస్యైవార్థస్య విశ్రామధామతయా ప్రాధాన్యాత్. శ్లేషేహ్యర్థద్వయస్యాఽపి సమకక్షత్వ"మ్మని యిట్లు విశ్వనాథపంచాననునిచేఁ జర్చింపఁబడినది. కాఁబట్టి యిట్టిచోట్లయందును శుద్ధశ్లేషాలంకారము కాదనుటయే లెస్సయని తోఁచుచున్నది.

శుక్తిమతిని గోలాహలుఁడు కామించి బలాత్కారముగా నుపభోగించినసందర్భ మర్థద్వయగర్భితమయియున్నది.మనుష్యరూపనాయికానాయకసమావేశపరముగ నొకయర్థమును నదీపర్వతసమావేశపరముగ నొకయర్థమును నిందు వెలయుచున్నవి. ఈరెండర్థములును శ్లేషార్థములా? లేక యొకటి వాచ్యార్థమును వేఱొకటి వ్యంగ్యార్థము నయియున్నవా? అట్లయిన నం దెద్ది వ్యంగ్యార్థము? పయి సందర్భమునఁ గొన్నిచోట్ల మనుష్యపరమైనయర్థమును, మఱికొన్నిచోట్ల నదీపర్వతరూపార్థమును బ్రధానముగ నగపడుచున్నవి. ఈవిషయ మిచట విమర్శింపవలసియున్నది.

బ్రహ్మదేవునిదర్శనమునకై మఱికొన్నినదులతోఁ గలసి శుక్తిమతి వెడలుచుండఁగా మార్గమధ్యమున బ్రహ్మదర్శనము చేసికొనివచ్చుచున్న కోలాహలుఁ డెదురుపడి శుక్తిమతియొక్క చక్కఁదనము చూచి కామాయత్తుఁడై వెడలిపోయి వేఱొకసమయమున విరహము నోర్వఁజాలక శుక్తమతీనదిలోఁ వ్రాలి యామె నుపభోగించె నను వసుచరిత్రములోని కథాసందర్భమునందు బ్రహ్మదేవునిదర్శనమునకేగునపు డొకరి కొక రెదురుపడినసందర్భమున శుక్తిమతీకోలాహలులు మనుష్యరూపములతో నున్నట్లును, పిదప వేఱొకసమయమున జరిగిన సమాగమసందర్భమున శుక్తిమతీకోలాహలములు నదీపర్వతరూపములతో నున్నట్లును, నగపడుచున్నది. బ్రహ్మదర్శనమునకు శుక్తిమతి యేగుసందర్భము వివర్ణింతము.

"సీ. అనుకూలఖేలనాయత్తజీవనమైత్రి నడరి నర్మద బోటి యై భజింప; ... ...

అఖిలనదులును దనుఁ గొల్వ ననుదినంబు, నలువకొలువున కేగు నన్నది యతీంద్ర!"
(ఆ. 2. ప. 106.)

యను పద్యమునుబట్టి యప్పుడు శుక్తిమతి మనుష్యరూపమున నున్నదని యొప్పుకొనకుండినచో నర్మద, బాహుద, వేత్రవతి, సరస్వతి, యనునదులు సేవించుటగాని బ్రహ్మలోకమునకు వెళ్లి మరలి వచ్చుచుండుటగాని సందర్భపడదుగదా!

"మ. అలఘుశ్రీనిధి యానగేంద్రతనయుం డాసైకతశ్రోణి యొ
ప్పులు ఱెప్పార్పక చూచిచన్న మొదల......" (ఆ. 2. ప. 112.)

నను పద్యమునుబట్టి కోలాహలుఁడును మనుష్యరూపముననున్నట్లంగీకరింపకతీరదు. లేనిచో "ఱెప్పార్పక చూచి" యను మొదలగునవి సందర్భింపవుగదా! కాఁబట్టి యీసందర్భమున నదీపర్వతరూపార్థమె యౌచిత్యపోషకమగు వ్యంగ్యార్థమనియును మనుష్యరూపార్థమె ముఖ్యార్థమనియుఁ గ్రహింపవలయును.

ఇఁక శుక్తిమతిని గోలాహలుఁ డుపభోగించిన సందర్భములో నున్న

"క. వసురాజయ్యెడ బలవద్విస్ఫురపాదప్రసారదీర్ణాచలుఁ డై
యొసఁగఁగ వసుధాపరిక్లిష్టసరిన్నిర్ఝరము తత్క్షణంబునఁ దిగిచెన్." (ఆ. 2. ప. 154.)

అను మొదలగుపద్యములరయఁగా నీపట్టున శుక్తిమతీకోలాహలములు నదీపర్వతరూపములతో నున్నట్లంగీకరింపక తప్పదు. లేనియెడల నీరువ్రాలుటయు, నందువలనఁ బార్శ్వస్థజనపదంబుల కుపద్రవము సంభవించుటయుఁ వసురాజకొండ నెగమీటుటయు, నట్లు మీటినపిదప నీటిప్రానిక తీసిపోవుటయు నను విషయములు సందర్భపడవుగదా! కాన నిచట నదీపర్వతరూపార్థమే ముఖ్యార్థమనియుఁ నాయికానాయక పరమగునర్థము వ్యంగ్యార్థమనియుఁ గ్రహింపవలయును. అట్లయినచో నదీపర్వతములకు గిరికావసుపదులు పుట్టుట విరుద్ధముగా నుండునని శంకింపఁ బనిలేదు. మూలకథ ననుసరించి ముఖ్యార్థమును నడుపునపు డట్టివైరుధ్యము నెంచుట సరికాదు.

ఆట్లయినను ననుభవవిరుద్ధమగు నిట్టిసమాగమము పురాణములందువలెఁ గావ్యములందును వర్ణించుటయంతయుచితముగా నుండదని యెంచియే కావలయును రామరామభూషణుఁడు మనుష్యపరమగు వ్యంగ్యార్థము ననుసంధించినాఁడు, కోలాహలుఁడు శుక్తిమతినిఁ జూచుట సంభవించుటకై బ్రహ్మ

దర్శనసందర్భము మూలాధికముగాఁ గల్పించినాఁడు. కావున నందనుభవమునకు సరిగ స్త్రీపురుషరూప ములె వర్ణింపఁబడెను.

ఇట్లె కపటయతి గిరికవద్ద కేగినసందర్భమున యతిపరమగు నర్థమొకటియుం, నర్మసచివపర మగు నర్థ మొకటియుఁగలవు. వానిలో యతిపరమగునర్థమే యీసందర్భమున ముఖ్యార్థము. నర్మస చివపరమగు నర్థము వ్యంగ్యార్థము.

> "మఱియు ... అమ్మౌని ... తపోధనాకారంబు డించి యథాపూర్వవేషంబుతో రాజు నన్వే షించుక్రమంబునం గ్రమ్మఱ నేతెంచి ... నిల్చునవసరమున ...

తే. పడఁతు లారాజసచివుని పలుకుబడియు, మోముచాయయుఁ గని తొంటిముని యొ కాఁగ
నరసి మందాక్షమందమందాక్ష లగుచు, నగుచు భావించి రతనివాక్నైపుణములు."

(వసుచరిత్ర. ఆ. 3. ప. 62-63.)

పయిగద్యపద్యములలో నర్మసచివరూపవ్యంగ్యార్థము వెల్లడిచేయఁబడినది గాన నిది గుణీభూత వ్యంగ్యమని యెఱుంగునది.

ఈసందర్భమున నర్మసచివుని మరలఁ బ్రవేశపెట్టుట రాజునకుఁ జుల్కఁదనముగా నుండుటచే నయ్యది యౌచిత్యపోషకముగా లేదని కొందఱు విమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. అట్లయినను నాయికావిషయమున నట్టి చుల్కఁదన మనౌచిత్యముగా నుండక రాజునకుఁ గల నాయికావిషయక గాఢానురాగమును, దత్ప్రాప్త్యుపాయాన్వేషణతత్పరతను సూచించుచు సరసముగనే యున్నదని తోఁచుచున్నది. అట్లు వెల్లడిచేయనియెడల సుబోధకములేకుండుటచే నర్మసచివాదిరూపవ్యంగ్యార్థ ములు గిరికామంజువాణీప్రభృతులు గ్రహింపఁ జాలియుండరు గదా!

"క. కోలాహలశైలాధిప, లీలాగతుఁ డైన పతి యళీకయతీంద్రుక్
నీలాలకావలోకక,ళాలోలత నని పె నని తలంచిరి ముదితల్." (వసు. ఆ. 3. ప. 64.)

అనుపద్యమే వ్యంగ్యమును వెల్లడిచేయుట రాజానురాగసూచనార్థమును రామరాజభూషణ హృదయమును స్పష్టపఱచుచున్నది.

ఇట్టి యర్థాంతరము లన్నియు వ్యంగ్యార్థములని ప్రాచీనాలంకారికులమతము. నవీనాలంకారి కులు వీనినెల్ల శ్లేషార్థములే యందురు. ఒకయర్థముకన్న వేఱొకయర్థము స్ఫురణవిషయమున గూఢ ముగ నున్నదే యన్న నది గూఢశ్లేష యగుఁగాక యని వాదింతురు. "పర్యవసితే ప్రకృతార్థాభిధానే పశ్చాత్స్ఫురతీతి చే త్కామం గూఢశ్లేషోభవ త" ని యిట్లు కువలయానందమునఁ జర్చింపఁబడియు న్నది. కాని యీవిషయమును ఖండించి సాహిత్యదర్పణమున నైదవపరిచ్ఛేదమున విపులముగా విశ్వ నాథుఁడు చర్చించియున్నాఁడు. అర్థాంతరస్ఫురణరూపమగు నిట్టిప్రౌఢరచనను గావ్యజీవితభూతధ్వ నిగ సంభావించుట మాని కావ్యశరీరమున కనియతములగు నాభరణములవంటి యలంకారములలోఁ జేర్చి దాని విలువ తగ్గించుట స్వారస్యముగా నుండదని తోఁచుచున్నది. చదువరులు రెండర్థములును నియతముగఁ దెలిసికొనవలసినఁ గథాభాగము నడువనిరీతిగ నుండు సమానబలముగల యర్థములు శ్లేషా ర్థములని యనుట సమంజసముగా నుండును

ఇట్టి శ్లేషస్ఫురణమునకు శబ్దములు ప్రధానమైన శబ్దశ్లేషమనియు, నర్థము ప్రధానమైన నర్థ శ్లేషమనియు, శబ్దము విఱిగి శ్లేషించినచో సభంగశ్లేషమనియు, శబ్దము విఱుగకయే శ్లేషించిన నభంగ శ్లేషమనియు ని ట్లనేకవిధములగు భేదములు సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పియున్నారు. మఱియు శబ్దము నొకపక్షమున నొకభాషగను వేఱొకపక్షమున వేఱొకభాషగను నుండిన నది భాషాశ్లేషమని

సాహిత్యదర్పణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. అట్టి భేదము కావ్యాలంకారచూడామణి నరసభూపాలీయములలోఁ జూపఁబడకున్నను రాఘవపాండవీయమునఁ బింగళి సూరన వివరించియున్నాఁడు.

"సీ. ఆంధ్రభాషాసంస్కృతాభిభాషాశ్లేష యొక్కొక్కచోట నొక్కొక్కచోట;
నుచితశబ్దశ్లేష యొక్కొక్కచోట నర్థశ్లేష యొక్కొక్కతఱిని ముఖ్య;
గౌణవృత్తిశ్లేషఘటన యొక్కొకతఱి నర్థాన్వయము వేఱె యమరుచుసికి;
శబ్దాన్వయవిభేదసంగతి యొక్కొక తఱిని... (రాఘవపాండవీయము. ఆ. 1.)

ఈరీతిని శ్లేషవిషయమున విజృంభించి పింగళిసూరన వాసిఁగాంచుటయకాక యది దుర్ఘటమని యు నాత్మోత్కర్షగర్భితముగా వర్ణించియున్నాఁడు.

"శా. రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియుఁ నిర్మింపంగ శక్యంబు గా
కుండుం దద్గతి కావ్యమెల్ల నగునే నోహో! యనం జేయదే
పాండిత్యంబున నందునుం దెనుఁగుఁ గబ్బం బద్భుతం బంద్రు ద
క్షుం డెవ్వాఁ డిల రామభారతకథల్ జోడింప భాషాకృతిన్."
(రాఘవపాండవీయము. ఆ. 1. ప. 10.)

పయిరీతిని బింగళి సూరన "రెండర్థంబులపద్య మొక్కటియుఁ నిర్మింపంగ రా" దని చెప్పియాతఁడు స్వసమకాలికుఁడును, దనతో ఘాటుగ నష్టదిగ్గజములలో నొకఁడును నగు నల్లసాని పెద్దనార్యుని నుద్ఘాటించె ననియు నల్లసానిపెద్దనార్యుని మనుచరిత్రమున రెండర్థములపద్య మొక్కటియే గలదనియుఁ జెప్పుదురు.

"సీ. తొలుదొల్తఁ గమలమిత్రునివంక రూపాట దక్షాధ్వరధ్వంసితన్నుఁ గనుటఁ;
బరివేషమిషమునఁ బాశంబుఁ దాల్చుటఁ గప్పు దేహమునందుఁ గానఁబడుటఁ;
గాలవశంబునఁ గాని తోఁపకయుంట సతతనిష్ఠురగదాన్వితతఁ గనుటఁ;
బూని పాండుక్షేత్రమునఁ బ్రవర్తించుటఁ బ్రకటానురాగతారకుఁ డగుటను;
తే. నంతరం బెద్ది యాత్మలో నరసి చూడ, రాజ! నీకును నల ధర్మరాజునకును
బ్రాణిలోకంబు బాధలఁ బఱచునపుడు, ధర్మపద మొక్క టెక్కుఁ డాధన్యునందు."
(మను. ఆ. 3.)

పయిపద్యములోని యర్థద్వయఘటనావైదుర్యమును సూరన యుద్ఘాటింపఁగాఁ బెద్దనార్యుని ప్రియశిష్యుఁడగు రామరాజభూషణుఁడు రాఘవపాండవీయమునకన్న ననేకవిధముల మిన్నయగు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించి వాసిగాంచెననియుఁ జెప్పుదురు ఇది యెంతవఱకు నిజమో చెప్పఁజాలముగాని రాఘవపాండవీయముకన్న హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ప్రౌఢతరముగ నున్నదని మాత్రము దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును. దిగ్విజయము, వేఁట, మునిహత్య, శాపము, సంతతికై యత్నము, వీర్యశుల్కవివాహము, వనవాసము, యుద్ధము మొదలగు ననేకవిషయములు రామాయణభారతకథాసామాన్యము లగుటచే రాఘవపాండవీయరచన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమువలె దుర్ఘట మనఁజనదు. మఱియు నర్థద్వయానుసంధానమునకై రాఘవపాండవీయమున రామాయణములో లేని నారదాగమనాదులను గల్పింపఁబడెను. ద్రౌపదీవిషయమున నియమ మేర్పఱుప భారతకథలో నిల్పిన నారదాగమనము నర్థాంతరఘటనకై రామాయణార్థమున రామపరశురామయుద్ధసందర్భమునందును గవి నెలకొల్పియున్నాఁడు. ఇచ్చట నారదాగమనవిషయమే గాక యనేకవిషయములు నిర్మూలములగపడుచున్నవి. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునఁ గథాద్వయమున కంతగా సామ్యములేదు. అట్టికథలను శబ్దశక్తిని జోడిం

చుటలో రామరాజభూషణునికి శ్లేషకవనమునఁ గల పాటవము వ్యక్తమగుచున్నది. అయ్యాని విశదీకరించుటకై యిచ్చట రెండుపద్యములుమాత్ర ముదాహరించుచున్నాను. రాఘవపాండవీయమునందువలెఁ గాక పేరులను శ్లేషించుటలోసయిత మిందు నిరంకుశప్రజ్ఞ యగపడుచున్నది.

"గీ. భువనసంత్రాణకీర్తితో బుధగణేయు, సత్కళారాజితో హరిశ్చంద్ర యనుచు
దేవతావర్గములు వినుతింప నలస, మాఖ్యఁ దగు సార్వభౌమైకముఖ్యుఁ డలరు."
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 14.)

హరిశ్చంద్రపదమున కర్థాంతరసంఘటన తెనుఁగువాక్యమున దుర్ఘటమగుటచే నలపరమగు నర్థాంతరము పక్షమున దానిని సంస్కృతభాషలో నిల్పి యతిప్రౌఢిమతో సరిపెట్టియున్నాఁడు.

"సీ. ఎన్న నేరికిఁ దరంబే గురుసంగర విజయైకనిధులయి వెలయుం సీన;
లవసుమతీశ్వరుల యరీణగుణమణు లనుదు పారెపఁ దదీయంబు లైన;
నానావిపక్షఖండనధుర్యచాతుర్యములు మరున్మిత్రతాస్ఫురణములు మ;
హార్యమతనయభావానుభావంబులు భువనసంభరణవైభవములును బ్ర;
తే. కామఘనసత్కరణధామతామహత్త్వ, విలసనంబులు నొక్కటఁ దెలియఁ బలికెఁ
గౌశికానుగగీర్వాణగణము మదికి, సంభ్రమసమాకులత్వంబు సంభవింప."
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 111.)

ఇప్పద్యంబున హరిశ్చంద్రకథాపక్షమగు నర్థమును నిర్వహించుకొనుచు నలకథాపరమగు నర్థమునందు సంస్కృతనైషధరీతి నతిప్రౌఢముగఁ బంచనైషధీవర్ణనము చేయఁబడెను. సంస్కృతనైషధమున నీపంచనైషధీసందర్భము పదుమూఁడవసర్గమం దంతటను బదునాల్గవసర్గమున మొదటియిఱువదిరెండు శ్లోకములవఱకును వర్ణింపఁబడినది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానినన్నింటినిట నుదాహరింపక తత్కల్పనారీతి నుదాహరించుచున్నాను.

దమయంతి నలు నేవరించెద ననునిశ్చయముతో నున్నదని విని యింద్రాగ్నియమవరుణులు నలుగురును స్వయంవరసభయందు నలునిరూపముతో నలునియొద్దనే కూరుచుండిరి. సరస్వతి వారిని వర్ణించి చెప్పుటలో నింద్రుని వర్ణించునపు డింద్రనలపరముగ నర్థద్వయ ముండునట్లును, నిట్లే యితరదేవతలను వర్ణించునపుడును దత్తద్దేవతాపరముగాను, నలపరముగాను, నర్థద్వయ ముండునట్లును నొక్కొకదేవతను నాలుగేసిశ్లోకములతో వర్ణించెను. దమయంతి నలుని గ్రహింపలేక దేవతలను బ్రార్థించి వారి ప్రసాదమునఁ దెలివొంది నలుని వేఱుపఱచుట కవకాశము గల్గియున్న సరస్వతీవర్ణనములను విమర్శింపఁగల్గి నలుని దేవతలనుండి వేఱుపఱచి గ్రహించెను. వానిలో నలవర్ణనమందును దేవతావర్ణనమందును బ్రతిశ్లోకమును నలుఁడు వర్ణింపఁబడియుండఁగా నలవర్ణనాపద్యచతుష్టయములో నొక్కొక్కశ్లోకమున నొక్కొక్కదేవతమాత్రము శ్లేషగుంభితముగా వర్ణింపఁబడుటచేత నలమహారాజితఁ డని గ్రహించుట కవకాశ మున్నది గదా! నలుఁడు లోకపాలాంశసంభూతుఁడు గానఁ బ్రతిపద్యమునందును గల లోకపాలనలపరరూపార్థద్వయము స్వారస్యముగనుండును, దేవతాప్రార్థనానంతరమున నిట్టి విమర్శనమె దమయంతి చేసినట్లు కవి చెప్పియున్నాఁడు.

"శ్లో. ప్రసాద మాసాద్య సురైః కృతం సా సస్మార సారస్వతసూక్తిసృష్టేః,
దేవా హి నాన్య ద్వితరన్తి కిన్తు ప్రసద్య తే సాధుధియం దదన్తే." (స. 14. శ్లో. 8.)

"శ్లో. శ్లేషం నలం ప్రత్యమరేణ గాథా యా యా సమర్థా ఖలు యేన యేన,
తాం తాం త దన్యేన సహాలగన్తీం తదా విశేషం ప్రతి సందధే సా." (స. 14. శ్లో. 9.)

"శ్లో. క్షిప్యంతి వాచో యదమూ రముష్యాః కవిత్వశక్తేః ఖలు తే విలాసాః,
భూపాలగోలాః కిల లోకపాలాః సమావిశంతి వ్యతిభేదినోపి." (స. 14. శ్లో. 14.)

యనియిట్లు రామరాజభూషణుఁడు ద్వ్యర్థికావ్యమగుహరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునందునింత విపులముగా వర్ణింపకున్నను, బయిను దాహరించిన సీసపద్యమునందు సంస్కృతనైషధరీతిగనే పంచనళి నతిప్రౌఢముగ వర్ణించెను. పైసీసపద్యమునందు నలపరముగాను నేకైకదేవతాపరముగాను నర్థద్వయ ముండునట్లుగ నొక్కొకవాక్యమున నొక్కొకదేవత వర్ణింపఁబడెను. సత్యనలవర్ణనవాక్యమున దేవతా చతుష్టయపరముగాను నలపరముగాను నర్థపంచక ముండునట్లు వర్ణింపఁబడెను. ఈయైదవవాక్యపురీతి సంస్కృతనైషధరీతికన్నను, బ్రౌఢముగానున్నది. ఇట్లైదర్థములతో నలకథాపరార్థమును వర్ణించియుఁ హరిశ్చంద్రకథాపరమైన యర్థమునైతము లోపములేకుండ నిర్వహించెను. ఈసందర్భమున దమయంతి యిట్టిశ్లేషగుంభిత వాక్యములవల్ల మొదట నలుని గ్రహింపలేక దేవతలను బ్రార్థించి వారిదయచే బుద్ధి వికాసము నొంది సరస్వతీవాక్యముల విమర్శింపఁగల్గి నలుని గ్రహించి దేవతాకటాక్షమున నపుడు దేవతలందును నలునియందును గనఁబడిన దేవతామనుష్యలక్షణభేదములచే దృఢపఱచుకొని నలుని వరించినట్లు వర్ణింపఁబడెను.

'గీ. అపుడవరనిశ్చయంబుతో నవనిజాని, మణిజనాథులవినుతి సంపదలఁ దగ భ
జించి సుమనఃప్రసాదసంసిద్ధిచే న్ననంతభూస్పర్శనవిచార మాత్మఁ బొడమ."
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 112.)

"చ. అమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తులవింగడించి నే.
ర్పమరఁగ... ... ..." (హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 2. ప. 113.)

పయిపద్యములలో "ననంతభూస్పర్శనవిచారమాత్మఁ బొడమ" ననుదానికి సరస్వతీవాక్యముల లోని నలేంద్రాదిపరార్థవిమర్శనము (అనంతభూ=అంతము సంభవములేనిదగుసరస్వతియొక్క,స్పర్శన= నలేంద్రాదులను స్పృశించువాక్యములయొక్క, విచారము = అర్థవిమర్శనము, ఆత్మన్ =మనస్సునందు, పొడమన్ = అంకురింపఁగా, అమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తులన్ = దేవతామనుష్యలక్షణములచే, వింగడించి= వేఱుపఱచి,) మనసులో నంకురింపఁగా నని యర్థము చేసి యట్టిదేవతామనుష్యలక్షణముల చేత నలుని వేఱుపఱచికొనె నని తరువాతి పద్యభాగమున నర్థము చేయవలెను. ఇందు విమర్శనప్రకారము ద్వ్యర్థికావ్యమున దుర్ఘటమగుటచే విడువఁబడెనని గ్రహింపవలెను. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన వ్యాఖ్యాత పైపద్యములకిట్లర్థముచేయకుండుట శృంగారనైషధమాత్రపఠనాజన్యమగు ప్రమాదమని తోఁచుచున్నది. ఇచట "ననంతభూస్పర్శనవిచార" మనఁగా నాకాశభూమిపాదస్పర్శనవిషయకమగు విచారమని వ్యాఖ్యాత యర్థముచేసియున్నాఁడు; దేవతాప్రసాదముచే నిట్టివిమర్శనముమాత్రమే గల్గి యందువలన దేవతామనుష్యలక్షణములచే నలుని గ్రహించెననియే కవిహృదయమైనచో దేవతలను నలునివర్ణించిన సీసపద్యములో దేవతానలపరముగ శ్లేషించుట కేమిసార్థక్యము గలదు. అందును సత్య నలవర్ణనవాక్యమున నర్థపంచక ముండునట్లు రచించినరచన కేమిఫలము? దేవతలును నలునిరూపముతోన యుండఁగా దమయంతి దేవతలను బ్రార్థించి తత్ప్రసాదమున దేవతామనుష్యలక్షణములను గనుపట్టి నలుని గ్రహించెనని వర్ణించినఁ జాలునుగదా! నలునివేఱుపఱచుట కనువుగ శ్లేషల రచించియు నట్టి శ్లేషములను నిష్ఫలములుగఁ జేయునా ?

ఇట్లే నూటపదుమూఁడవపద్యమున వ్యాఖ్యాత గ్రహించిన "యమరవరక్షమావరవరాంచిత వృత్తు" లనుపాఠమును విడిచి "యమరవరక్షమావరవరాంచితవృత్తుల" నని సవరించుట యుక్తముగా నున్నది. ఇట్లుసవరించినను హరిశ్చంద్రకథాపరమగునర్థమునకు భంగములేదు. (అమరవరక్షమావర వరాంచితవృత్తులన్ = దేవతాబ్రాహ్మణమాన్యములను, వింగడించి = వేఱుపఱచి.)

సంస్కృతనైషధమును దెనిఁగించిన శ్రీనాథుని శృంగారనైషధమున నీపంచనలీసందర్భములో నిట్టిచాతుర్య మగపడదు. కాని సంస్కృతనైషధరీతిని శృంగారనైషధమునందును నింద్రాది దేవతలను వర్ణించుటలో బ్రతిదేవతను నొక్కొక్కపద్యముతో వర్ణించి యందుఁ దత్తద్దేవతాపరముగాను నలపరముగాను నర్థద్వయ ముండునట్లు వర్ణించెను (శృంగారనైషధము. ఆ. 5, ప. 166, 167, 168, 169)

ఇట్టివర్ణనములలో సంస్కృతగ్రంథములోని శ్లిష్టపదములె శ్రీనాథుఁడు తఱచుగా సంగ్రహించుచు వచ్చెను. అందును సత్యనలవర్ణనమున శబ్దశ్లేషతో లోకపాలనలపరార్థద్వయమును నిల్పకశ్లేషోపమలను నిల్పెను. ఇందును శ్లిష్టపదములు తఱచుగా సంస్కృతమునుండి సంగ్రహించిన వేయనవచ్చును.

"శ్లో. అత్యాజిలబ్ధవిజయప్రసవస్త్వయాం కిం విజ్ఞాయతే రుచిపదం న మహీమహేంద్రః,
ప్రత్యర్థిదానవశతాహితచేష్టయాసౌ జీమూతవాహనధియం న కరోతి కస్య." (స.13 శ్లో. 27.)

"శ్లో. యే నామునా బహువిగాహసురేశ్వరాశ్వరాజ్యాభిషేకవికసన్మహసా బభూవే,
ఆవర్జనం త మను తే నను సాధు నామ గ్రాహం మయా నల ముదీరిత మేవ మత్ర."
(స. 13. శ్లో. 28.)

"శ్లో. య చ్చండిమా రణవిధివ్యసనం చ తత్త్వం బుధ్వాశయాశ్రిత మముష్య చ దక్షిణత్వమ్.
సైషా నలే సహజరాగభరా దముష్మి న్నాత్మాన మర్పయితు మర్హసి ధర్మరాజే."
(స. 13. శ్లో. 29.)

"శ్లో. కిం తే తథా మతి రముష్య యథాశయ స్స్యాత్ త్వత్పాణిపీడనవినిర్మితయే న పాశః,
కా న్నానవా నవతి నో భువనం చరిష్ణు ర్నాసా వముత్ర న రతా భవ తీతి యుక్త"మను
(స. 13. శ్లో. 30.)

శ్రీనాథుని యాంధ్రీకరణము సరిగా లేదని విశదమగుట కిచ్చట నయ్యది వ్రాయుచున్నాను.

"తే. నలిననేత్ర ప్రత్యర్థిదానవశతాహి, తాత్మచేష్టాగరిష్ఠత నరసి చూడ
నితఁడు జీమూతవాహనుఁ డింత నిక్క,మింపు పొంపిరివోవ వీక్షింపు మితని."
(శృంగారనైషధము. ఆ. 5. ప. 172.)

"వ. మఱియు నితండు హుతవహుండునుంబోలె బహువిగాహమఘవదశ్వరాజ్యాభిషేకవికస్వరతేజోపరాజితుండు, నీశానమూర్తిభేదంబును, దండధరుండునుంబోలెఁ బరప్రాణోత్క్రాంతిదానసమర్థశక్తిసంపన్నుండును, సంజ్ఞానందనుండును, వరుణుండునుంబోలెఁ బ్రతికూలపాతప్రచారచటులవాహినీసహస్రసంసేవితుండును, బ్రచేతసుండును, నితనిం గమంగొను మిష్పురుష పంచకంబునందు నీకుం గన్నిచ్చకు వచ్చు నతని వరియింపుము..."(శృం. నై. ఆ. 5. ప. 173.)
పయివానిలోని వరుణనలసమానవిశేషణమునందలి శ్లిష్టపదములును సంస్కృతనైషధములోని

"సస్యందనైః ప్రవహణైః ప్రతికూలపాతం కా వాహినీ న తను తే పున రస్య నామ"
యనుదానినుండి సంగ్రహింపఁబడెనని గ్రహింపవలయును. ఇందుఁ "బ్రతికూలపాత" మ్మనుచోటఁ "బ్రతికూలవాత" యని ముద్రితమగు శృంగారనైషధమున గ్రహింపఁబడియున్నది. అయ్యది వరుణపక్షమున స్వారస్యముగా లేదు. ఇఁకఁ బంచనైషధీవర్ణనములోని చాతుర్యమును విచారింతము.

పయిగీతపద్యమునందు నింద్రనలపరములగు రెండర్థములున్నను భేదసూచకముగ నారోపణము చేసి రూపకాలంకారముతో వర్ణింపఁబడెను. ఇట్లే పయివచనమునందును హుతవహాదివర్ణనాపరముగను నలపరముగను నర్థద్వయ మున్నను హుతవహాదులతో నలునకు సామ్యము వర్ణింపఁబడెను. ఈసంద

ర్భమున దమయంతి కెట్లు సందేహముగల్గెనో తెలియకున్నది. "తద్భిన్నత్వే సతి తద్గతభూయోధర్మవత్త్వముపమానత్వ"మ్మను చొప్పున నుపమానము భేదసూచకముగదా! ఇట్టిస్థితిలో "వెలయఁగఁ బంచనైషధవిభేదము నేర్పఱుపంగలేక ... ..." (శృం. నై. ఆ. 5. ప. 176.)

అని యిట్లు నలుని గ్రహింపలేకపోయెనని వర్ణింపఁబడియున్నది సంస్కృతనైషధమున రెండర్థములును సంపూర్ణముగ శ్లేషగుంభితములగుటంజేసి నలుని వేఱుపఱచుకొనలేకపోయె ననుట యుక్తముగనున్నది గాని యిట్లుపమాశ్లేషము భేదమును వెల్లడిచేయుచుండఁగా నలుని గ్రహింపలేకపోయెనుట యుక్తముగా నుండునా?

మఱియు నట్లు మొదట శ్లేషగుంభితములగు సరస్వతీవాక్యములనువిమర్శింపఁజాలక దమయంతి దేవతల స్తుతియించి వారి ప్రసాదమున బుద్ధివైశద్యము నొంది సరస్వతీవాక్యములను వెనుక వ్రాసినరీతిని విమర్శించి నలుని గ్రహించి దేవతాప్రసాదమునఁ దత్కాలమున దేవతలందు నగపడిన భూస్పర్శనాభావాదిలక్షణములు నలునియందు లేకుండుటచే స్థిరపఱచుకొనె నని సంస్కృతనైషధమున నతిసందర్భముగ నున్నది.

"ప్రసాద మాసాద్య సురైః కృతం సా సస్మార సారస్వతసూక్తిసృష్టేః,
దేవా హి నాన్య ద్వితరన్తి కిన్తు ప్రసద్య తే సాధుధియం దదంతే." (స. 14. శ్లో. 8.)
"శేషం నలం ప్రత్యమరేణ గాథా యా యా సమర్థా ఖలు యేన యేన,
తాం తాం తదస్యైవ సహోలగన్తీం తదా విశేషం ప్రతిసందధే సా." (స. 14. శ్లో. 9.)
"పరస్య దారాన్ ఖలు మన్యమానై రస్పృశ్యమానా మమరై ర్ధరిత్రీమ్,
భక్త్యేవ భర్తు శ్చరణౌ దధానాం నలస్య తత్కాల మపశ్య దేషా." (స. 14. శ్లో. 16.)
"సురేషు నాపశ్య దవైక్ష దక్ష్ణో ర్నిమేష ముర్వీభృతిసమ్ముఖే సా .." (స. 14. శ్లో. 17.)
"నాబుద్ధ బాలా విబుధేషు తేషు క్షోదం క్షితే ర్వైక్షత నైషధే తు..." (స. 14. శ్లో. 18.)
"స్వేదః... ... .నలే తదాలోకి న దైవతేషు." (స. 14. శ్లో. 19.)
"సురేషు మాలా మమలా మపశ్య న్నలే తు బాలా మలినీభవన్తీం..." (స. 14. శ్లో. 20)
"చిహ్నై రమీభి ర్నలసంవి దస్యా స్సంవాద మాప ప్రథమోపజాతా,
సా లక్షణవ్యక్తిభి రేవ దేవప్రసాద మాసాదిత మ ప్యబోధి." (స. 14. శ్లో. 22.)

యను నీసందర్భమును శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరించుటలో సరస్వతీశ్లేషవాక్యవిమర్శనశక్తి దేవతాప్రసాదమునఁ గల్గెనని వర్ణింపలేదు. దేవతాలక్షణములగుధరణీస్పర్శనాభావాదులు దేవతలునలుగురయందుమాత్రము గనుపట్టుటంజేసి నలుని గ్రహించెనని చెప్పియున్నాఁడు. మఱియు నొకవిశేషముగనుఁడు.

"క. మంచకమధ్యస్థితమ; ద్వంచకపంచకమునందు వరుస మెయిఁ బరీ
క్షించెద నే నొక్కించుక, పంచజనసుపర్వలక్ష్యపర్వశ్రేణిన్." (ఆ. 5. ప. 180.)
"వ. అనుచు నేవురం గలయంగనుంగొని యందు. (ఆ. 5. ప. 181.)
"మ. ధరణిం బొందని కోమలాంఘ్రికమలద్వంద్వంబులున్ ఘర్మశీ
కరయుక్తంబులు గానిఫాలములు పక్షీక్షోణులం బత్రశే
సరము ల్గందనిపూవుదండలు నిమేషవ్యాఖ్యలైకొనిదృ
క్సరసీజంబులు నల్వురందుఁ గనియెం గాంతాలలామం బొగిన్." (ఆ. 5. ప. 182.)

"వ. కని వైదర్భవాఁడు నిషధరాజు జగుట యెఱింగి, దేవతాప్రసాదంబులేక యేకార్యంబును ఫలింప నేరదు...అనుచు...దివిజసభాజనంబునకుం బ్రారంభించి...తత్ప్రసాదలబ్ధంబైన బుద్ధివైభవంబున నమర్త్యవిలక్షణంబులగు...చిహ్నంబులను సందేహంబు వాసి..." (ఆ. 5. వ. 183.)

అని యిట్లు శ్రీనాథుఁడు శృంగారనైషధమునఁ జెప్పియున్నాఁడు. దేవతలఁ బ్రార్థించి వారి ప్రసాదమున బుద్ధివైశద్యము నొందకముందే నలుని గ్రహించి పిదప మరల దేవతాస్తుతి చేయనేల? దేవతాప్రసాదమునకు ముందే యున్న బుద్ధివైశద్యమే పిదప దేవతాప్రసాదమునఁ గల్గెనని వర్ణించుటలో స్వారస్య మేమో తెలియకున్నది?

పయిరీతి ననేకస్థలములందు శ్రీనాథుఁడు సంస్కృతనైషధము నాంధ్రీకరించుటలో నందలి మెఱుఁగులను సాధ్యమగునంతవఱకైన నేకారణముననో దీసికొనిరాఁ బ్రయత్నింపఁడయ్యె. అట్టిమెఱుఁగుల నీసందర్భముననేగాక రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమునం దనేకస్థలములలో యథాసందర్భముగఁ జూపియున్నాఁడు. వాని నీవఱకే యుదాహరించియున్నాను.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము ద్వ్యర్థికావ్యమెయియును నిందును రామరాజభూషణుఁడు శ్రీహర్షకల్పనానుసృతియందలి యభిరుచిని జూపకపోలేదు.

"అముష్య విద్యా రసనాగ్రనర్తకీ త్రయీవ నీతాఙ్గగుణేన విస్తర"మ్మను(నై. స. 1. శ్లో. 5.) దాని ననుసరించి,

"సీ. ...తనరసజ్ఞామృతపాకవిద్యానిరూఢి
తే. కంగగుణజాతపరిణాహ మనువుపఱచి..."యనియుఁ(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ.1. ప.15.)

"శ్లో. అధీకర చ్చారు హయేన యా భ్రమీ ర్నిజాతపత్రస్య తల స్థలే నలః,
మరు త్క్రమద్యాఽపి న తాసు శిక్షతే వితత్య వాత్యామయచక్రచంక్రమా" (నై. స. 1. శ్లో. 74.) ననుదాని ననుసరించి

"ఉ. నేమ మెలర్పఁ గా గొడుగునీడ వహించు వసుంధరాస్థలీ
సీమనె యెక్కి యాడెను విచిత్రగతిం దురగోత్తమంబు నా
భూమివిభుండు తద్భ్రములువో యెడత్రెవ్వక యభ్యసించు వా
త్యామయచక్రచంక్రమవిహారములన్ సుడిగాడ్పు లిప్పుచున్."(శృం. నై. ఆ. 1. ప. 90.)

"క. పలువగ తురగముల మహా, బలచిత్రప్రౌఢిఁ ద్రోలి బహుచక్రశ్రీ
వెలయఁ మహావిభువరుఁ డా, బలియుఁడు తనగొడుగునీడఁ బఱపుచు నడరు."న్ననియు
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము. ఆ. 1. ప. 17.)

రచింపఁబడెను. వ్యాఖ్యాతమతముచొప్పున ద్వ్యర్థికావ్యమగుటచే నిట శ్రీనాథునిపద్యమునందువలె మూలములోని యభిప్రాయము సరిగా నిమిడియుండలేదు. కాని "మహాబలచిత్రప్రౌఢి" ననుదానిచే సుడిగాలులవలె నని యర్థముచేసిన బాగుగ నుండునని తోఁచుచున్నది. వ్యాఖ్యాత యట్లు చేయకుండుటకుఁ గారణమేమో తెలియకున్నది. పయిశ్రీనాథునిపద్యమున సంస్కృతశ్లోకములోని పదములె ప్రయోగింపఁబడినవి. అది యాతని యాంధ్రీకరణమునఁ బ్రతిపద్యసాధారణమగు రీతియయియుండుటచే నిట వింతగాదు.

ఆఱవ భాగము.

పిల్లవసుచరిత్రములు, సంస్కృతవసుచరిత్రము.

శ్రీమద్రామాయణమునకు బాలరామాయణమువలెను, సిద్ధాంతకౌముదికి లఘుకౌముదివలెను, నీ వసుచరిత్రమునకుఁ బిల్లవసుచరిత్రమను నొక యేకాశ్వాసప్రబంధము గలదు. గ్రంథము సదాపఠనీయ మను గౌరవము పండితుల కున్నప్పుడుగాని యిట్టిగ్రంథము పుట్టనేరదు. వసుచరిత్రములోని 287 పద్యములతోఁ బ్రధానకథ విడువకుండ నిది కూర్పఁబడియున్నది. ఇయ్యది రామరాజభూషణుని చేతనే యేకాశ్వాసముగఁ గూర్పఁబడినట్లా గ్రంథములోని యాశ్వాసాంతగద్యమువల్ల స్పష్టపడుచున్నది. అందులోనిమూఁడవగద్యమును నీవిషయమునే స్థిరపఱచుచున్నది. "అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా నాయొనర్పంబూనిన వసుచరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు సంక్షేపరూపకథాక్రమం బెట్టిదనిన" నని యిట్లు గ్రంథాదియందును "నిది శ్రీమద్రామచంద్రచరణారవింద... రామరాజభూషణప్రణీతంబైన మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును సంక్షేపరూపంబున నేకాశ్వాస" మని యిట్లు గ్రంథాంతమందును నుండుటం బట్టి యిట్లు రామరాజభూషణుఁడే సంఘటించినట్లగపడును కాని పద్యములను సందర్భపఱచుటలో ననేకస్థలములయందుఁ గొన్నిలోపములు గన్పట్టుచున్నవి. మఱియు గ్రంథకర్తకుఁ దాను రచించినదానిలోఁ గొంతభాగము విడువఁ దగినదను నభిప్రాయము గల్గియుండదు గదా! ఈ పిల్లవసుచరిత్రమున శుక్తిమతీ కోలాహలులసమావేశరూపమగు కథాసందర్భము సంగ్రహింపఁబడ లేదు. 172 పద్యములోని సీసచరణములు నాల్గును విడువఁబడినవి. ఆసందర్భములు ప్రకృతమున కనావశ్యకములని రామరాజభూషణునకే యున్నయెడల మూలగ్రంథములోఁగూడఁ జేర్పకయేయుండును. కాఁబట్టి వసుచరిత్రమునందలి గౌరవముచే నెవ్వరో పండితు లిట్లు సందర్భపఱచి లోకవ్యాప్తికయి రామరాజభూషణుఁడే చేసినట్లు వ్రాసియుందురని తోఁచుచున్నది. ఈపిల్లవసుచరిత్రమను తాటియాకులపుస్తకము నామిత్రులగురావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారియొద్ద నున్నది. దానినుండి తీయఁబడిన పద్యములపట్టిక నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాను. ఈపట్టికయందుఁ బిల్లవసుచరిత్రపద్యసంఖ్య మొదటిగడియందును దానికి సరియగు వసుచరిత్రపద్యసంఖ్య రెండవగడియందును వ్రాయఁబడినది.

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
ఆ. 1.	ఆ.1.	7	123	14	141	21	163	27	12
1	1	8	126	15	144		ఆ. 2.	28	13
2	90	9	134	16	146	22	3	29	14
3	91	10	135	17	149	23	4	30	15
4	92	11	137	18	150	24	5	31	16
5	93	12	139	19	154	25	6	32	17
6	119	13	140	20	160	26	7	33	18

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
34	19	72	81	109	74	147	133	185	47
35	20	73	82	110	75	148	135	186	49
36	21	74	83	111	76	149	140	187	51
37	22	75	84	112	78	150	150	188	52
38	23	76	85	113	79	151	151	189	53
39	24	77	86	114	80	152	153	190	54
40	25	78	87	115	81	154	158	191	56
41	26	79	89	116	82	155	159	192	57
42	27	80	90	117	83	156	162	193	58
43	28	81	91	118	84	157	165	194	60
44	29	82	92	119	85	158	166	195	62
45	30	83	95	120	87	159	167	196	63
46	31	84	97	121	89	160	168	197	65
47	33	85	99	122	90	161	169	198	68
48	37	86	100	123	91	162	171	199	69
49	39		ఆ.3.	124	92	163	172	200	72
50	40	87	36	125	93	164	176	201	73
51	42	83	37	126	94	165	178	202	74
52	44	89	38	127	96	166	179	203	76
53	45	90	40,41	128	103	167	180	204	77
54	47	91	42	129	104	168	182	205	78
55	48	92	44	130	108	169	183	206	79
56		93	45	131	109	170	184	207	80
57		94	46	132	110	171	185	208	81
58	54	95	47	133	112		ఆ. 4.	209	82
59	55	96	48	134	116	172	3	210	
60	56	97	49	135	117	173	10	211	84
61	57	98	50	136	118	174	17	212	86
62	58	99	55	137	119	175	24	213	87
63	62	100	58	138	120	176	25	214	
64	67	101	60	139	121	177	26	215	89
65	69	102	63	140	122	178	27	216	90
66	71	103	64	141	125	179	30	217	91
67	73	104	65	142	126	180	36	218	92
68	75	105	66	143	127	181	37	219	93
69	76	106	67	144	130	182	39	220	94
70	78	107	69	145	131	183	44	221	95
71	79	108	70	146	132	184	45		96

పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర	పిల్ల వసుచరిత్ర	వసు చరిత్ర
223	97	237	116	250	10	263	18	277	84
224	98	238	117	251	24	264	21	278	89
225	99	239	119	252	27	265	22	279	91
226	100	240	120	253	28	266	23	280	95
227	101	241	121	154	31	267	24	281	96
228	102	242	122	255	55	268	26	282	97
229	103	243	124	256	57	269	27	283	99
230	104	244	127	257	62	270	29	284	100
231	106	245	128	258	63	271	33	285	101
232	107	246	138	259	106	272	63	286	102
233	108		ఆ. 5.	260	107	273	72	287	103
234	109	247	3	·	ఆ. 6.	274	74		
235	110	248	4	261	3	275	75		
236	113	249	9	262	8	276	83		

ఇందు శుక్తిమతీకోలాహలసమాగమాదిసందర్భము చేర్పఁబడియుండలేదు. మఱియుఁ బిల్లవసుచరిత్రమున 20, 21 పద్యములనడుమ వసుచరిత్రలోని 162వ పద్యము చేర్పనియెడలఁ బిల్లవసుచరిత్రములోని 60 పద్యమునఁగల "మున్ను విన్నయన్నిసదము కన్నఁ దిన్ననయి" యనునది యసంగతమగును. ఇట్లె యింద్రుఁడు వసురాజునకు విమానము నిచ్చుసందర్భము పిల్లవసుచరిత్రమునందుఁ జేర్పఁబడలేదు. అందువలనఁ బిల్లవసుచరిత్రములోని 99 పద్యమునఁగల "సురరాడ్దత్తవిమానచిత్రమహిమ" లనుదానికి సంగతిలేదు. మఱియుఁ గొన్నిపద్యముల నడుమటలో సందర్భము చాలకున్నది. అట్టివాని పట్టికనిట నుదాహరించెదను.

14, 15; 72, 73; 98, 99; 101, 102; 108, 109; 149; 150; 152, 153; 167, 168; 197, 198; 199, 200; 202, 203, 235, 236; 254, 255; 271, 272;—

మఱియు వసుచరిత్రమునకు వెనుకఁ బుట్టిన ప్రబంధములలో సరసముగ నున్న వానికిఁ గొన్నిటికిఁ బిల్లవసుచరిత్రములని పండితులు బిరుదముల నిచ్చుచు వచ్చిరి.

కనుపర్తి యబ్బయామాత్యునిపురూరవశ్చరిత్రమునకును నడిదముసూరకవి కవిజనమనోరంజనమునకును గృష్ణకవి శకుంతలాపరిణయమునకును బిల్లవసుచరిత్రములను ప్రసిద్ధి గలదని పండితలోకమునకెల్ల విదితమే; ఈగ్రంథములందలి వసుచరిత్రానుసృతులీవఱకే యుదాహరించియున్నాను. ఈగ్రంథములేగాక తిమ్మకవి రసికజనమనోభిరామము మొదలగు నితరగ్రంథములును వసుచరిత్రమును విశేషించి యనుసరించుటయు సరసములగు గ్రంథములకుఁ బండితులు పిల్లవసుచరిత్రములనుబిరుదములనిచ్చుచుండుటయు వసుచరిత్రమునందలి పండితులగౌరవమును దద్గ్రంథప్రాశస్త్యమును వెల్లడిచేయుచునే యున్నవి. సంస్కృతకవులలోఁ గాళిదాసుఁడు శ్లాఘ్యతముఁ డగుటచేఁగదా గొందఱుమహాకవు లభినవకాళిదాస బిరుదమును ధరించియున్నారు.

ఈవసుచరిత్రము నప్పయ్యదీక్షితులవారి శిష్యుఁడగు కాళహస్తికవీశ్వరుఁడు సంస్కృతభాషలోనికిఁ బరివర్తించియున్నాఁడు.

ఇదియు వసుచరిత్రమునందుఁ బండితులకుఁ గల గౌరవమును వెల్లడిచేయు నొప్పును. సంస్కృతవాఙ్మయమునఁ గల మెఱుఁగు లాంధ్రమహాకవులగు శ్రీనాథాదులు సంగ్రహించి వాసిగాంచుటకయి సంస్కృతకావ్యములను దెలిఁగించియు సరసములగు సంస్కృతశ్లోకములలోనికల్పనములు తెనుఁగులోనికి బరివర్తించియునున్నారు. ఇట్టిస్థితిలోఁ దెనుఁగుఁ బ్రబంధమగు నీవసుచరిత్రమును సంస్కృతములోనికిఁ బరివర్తించుటనరయఁగా నిందలి యసాధారణసారస్యము సంస్కృతవాఙ్మయమునకుఁ జూపుటకే యని తోఁపకపోదు. వసుచరిత్రమునకుఁ బిమ్మట రమారమి ముప్పదియేండ్లలోనున్న కాళహస్తికవి యిట్లు పరివర్తించుట నరయఁగా సమకాలికులగు పండితులుసైతము వసుచరిత్రమునందు గొప్పగౌరవమును జూపుచుండిరని స్పష్టపడుచున్నది. అట్లు భాషాంతరీకరించిన శ్లోకములలో నొకటి రెండిటి నిట నుదాహరించుచున్నాను.

"శా. నానాగాయనగాయనీమణులగానం బుర్వి నాలింపమో
నానాఁటన్ నగభేదివీటఁ గల గంధర్వాప్సరోగీతవి
ద్యానైపుణ్యము లెన్నియేని వినమో యందైన నిందైన విం
దై నాదంబొనఁగూర్చునే మదికి నిట్లానందసందోహము"న్నను. (వసు. ఆ. 2, ప. 16.) దానికి

"శ్లో. గానం క్షితౌ గాయనగాయనీనాం నాశ్రౌషి కిం వా నగరే నగారేః,
నాశ్రావి వా గీతినయోను సర్వ మానందబృందావహ మాసనైవ" మ్మనియు

"ఉ. జీవనమెల్ల సత్కవినిషేవిత మాశయమెల్ల నచ్ఛతా
పావనతాగభీరతలపట్టు ప్రచారములెల్ల విశ్వధా
త్రీవలయత్రికాలఫలదేశికముల్ నవకంబులెల్ల ము
క్తావళివిభ్రమాస్పదము లానది పెంపు నుతింప శక్యమే." (వసు. ఆ. 2. ప. 105.) యనుదానికి

"శ్లో. యజ్జీవనం కవివినోది య దంతరంగ మచ్ఛం గభీర మతిపావన మర్థదాయి,
ధాత్రీత్రికాలఫలదా గతయో యదీయా ముక్తాళివిభ్రమభరా హి యదబ్జలీలా"యనియుఁ

బరివర్తనములు.

ఈ సంస్కృతకావ్యమును నాల్గాశ్వాసములతోడనె వెలయుచుండుటయు వసుచరిత్రములోని యాంధ్రకవిస్తుతియు నిందుండుటయును, నియ్యది రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రమునకుఁ బరివర్తనమేయని చెప్పఁజాలియున్నవి. ఇట్లు సంస్కృతములోనికిఁ బరివర్తింపఁబడిన వసుచరిత్ర మోరియంటలు లైబ్రరీలోఁగలదని యందు బండితులుగానున్న బ్ర. శ్రీ. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రులవారు ప్రకటించియున్నారు.

ఏడవ భాగము.

దోషములు.

మహాప్రబంధములలో నుత్కృష్టములగు మనువసుచరిత్రములలో మనుచరిత్రమె శ్లాఘ్యతరమని కొందఱును వసుచరిత్రము శ్లాఘ్యతరమని మఱికొందఱును నభిప్రాయపడుచు స్వస్వమతస్థిరీకరణమునకై పై రెండిటియందును లేనిపోనిదోషములను గల్పించి నిరసించుట యిటీవల నారంభమయినది. ప్రబంధవాఙ్మయమునకు విమర్శన మావశ్యకమె గాని యొకరిపయిఁ బక్షపాతమూని పట్టుదలతో విమర్శించుటమాత్రము న్యాయ్యము కాదు. "లోకోభిన్నరుచి" యనుచొప్పున కవితావిషయమున రుచిభేదముండవచ్చును. విమర్శనవిషయమునమాత్ర మయ్యది పరిగణించుట సమంజసముగా నుండదు.

"క. కావున నీవనజానన, పావనజననక్రమంబు భవదీయదయా
శ్రీవలన విన్నవించెద, నే వినుమని యవ్విలాసినీమణి పలుకున్." (వసు. ఆ. 2. ప. 101.)

అనుపద్యమున మూఁడుపాదములతో నన్వయము ముగియఁగా నాల్గవపాదమున మరల నావాక్యములోని నే" ననుపదమును గ్రహించుటచే సమాప్తపునరాదానదోషము గలదని యందురు. కాని కర్తృపదము వాక్యమునకు ముఖ్యావయవముగాన "నే" ననుపదము చేరక యన్వయసమాప్తియే లేకుండుటచే నచట నట్టిదోషము పట్టనేరదు. మఱియు "విశేషణమాత్రస్య పునరుపాదానే సమాప్తపునరాత్తత్వ"మ్మని సాహిత్యదర్పణమునఁ (పరి. 7. 186.) జెప్పఁబడియున్నది.

"మ. బలిచూడామణులందు విష్ణుపదజుల్ పాటించు ధాన్యంపుఁది
ప్పలు చంద్రామృతసాంద్రసేకమునఁ బైపై మోసు లెత్తంగఁ ద
త్కలమాంకూరపుఁబంపు మేయు నెలజింకల్ సారె వారించు వా
రల తోఁబుట్టువు గంగ పద్మముఖనిర్యద్భృంగనాదార్భటిన్. (వసు. ఆ. 1. ప. 100)

అనుపద్యమునఁ జంద్రపద్మవికాసము లేకకాలికములుగా వర్ణింపఁబడుట యసంగతమని మఱికొంద ఱభిప్రాయపడుచున్నారు. ఇచటఁ బద్మముఖములనుండి బయలువెడలుచున్నది తుమ్మెదలధ్వనిగాని తుమ్మెదలు కావు. పద్మములు ముకుళించునపుడు వానిలో మధుపానలోలుపములై యుండిపోయిన తుమ్మెదలు ధ్వనిచేయుచుండఁగా నట్టిధ్వని ముకుళితపద్మముఖములనుండి వెడలుట యసంగతము కానేరదు.

"నానాసూన" యనుపద్యమును "మోహోపదేశ" యనుపద్యమును రామరాజభూషణ రచితములె యనియుఁ; నర్మసఖుని యతివేషమును బయలుపఱచుటయె సరసముగా నున్నదనియు శుక్తిమతీకోలాహలులసమాగమమునందలి రసాభాసవర్ణనము లోపము కానేరదనియు మంజువాణి, శుక్తిమతీజన్మవృత్తాంతము చెప్పుటలోని సమాగమాది శృంగారవర్ణనము లుచితముగనే యున్నవనియు నీవఱకు వ్రాసియే యున్నాను.

ఇఁక జడములగు నదీపర్వతముల పరస్పరానురాగవర్ణనమును, సమాగమవర్ణనమును, స్వభావవిరుద్ధములనియు, నందను దన్నెన్నో బాముల పాలుచేసిన జాగయగు శుక్తిమతియందుఁ గోలాహలుఁడు సంగమభంగమైనపిదప సైతము "దానికే గ్రుక్కిళ్లు మ్రింగుచు" నని యిట్లు (ఆ. 2. ప. 155.) ప్రేమ

విడువకయున్నట్లు వర్ణించుటయు, దానిని "సెయ్యంపుఁదొయ్యలి" యని వాడుటయు (ఆ.3 ప.24.) నసంగతముగా నుండుననియు శుక్తిమతీకోలాహలులసమాగమవర్ణనము మిగులవిపులముగా వర్ణించుటచే నచట నంగాతివిస్తృతిదోషముపట్టినదనియుఁ గొంద ఱభిప్రాయపడుచున్నారు. కాని శుక్తిమతీకోలాహలులు ప్రధాననాయికానాయకులు కాకుండుటచే నివియేవియు నంతగా దుష్టములు కానేరవు. మఱియు నచేతనసమాగమవర్ణన మస్వాభావికమని, మూలకథను విడిచినచో గిరికయుత్పత్తియే లేకపోవలసి వచ్చును. కావున నట్టియవర్జనీయమగు మూలకథను వర్ణించుచు నౌచిత్యపోషణమునకై యర్థాంతరమును ఘటించుటచే నీపట్టున సారస్యమే వెలయుచున్నది. గిరికాజన్మవృత్తాంతము విపులముగా నేయున్నను, నందు వసురాజు ప్రభావాతిశయమును సూచించుటయె కాక వసురాజునకు గిరిక దుర్లభ గాదను నంశమును మంజువాణి సూచించినట్లు వర్ణింపఁబడినందున నయ్యది దుష్టము కానేరదు మఱియు నీసందర్భము నీతిబోధకముగా నున్నదని వెనుకను వ్రాసియేయుంటిని. గిరికావసురాజులసంబంధముచేఁ గోలాహలశుక్తిమతులకు సంబంధము బలపడుట వింతకాదు. కాన శుక్తిమతిని 'సెయ్యపుఁదొయ్యలి' యనుట దుష్టము కానేరదు.

"ఓయనన్యకన్యాసామాన్యలావణ్యప్రభావసువల్లభుం బెండ్లియాడుమని దీవించి" (వసు.ఆ.2, ప.86.) యనుచోట వసువల్లభుననియుఁ, సువల్లభుననియు రెండర్థములు గలవు. విభిన్నప్రయత్నములతో నుచ్చరింపఁదగు నిట్టి విఱుపులు సంభాషణమున నెట్లు ఘటిల్లునని కొందఱువిమర్శకు లభిప్రాయపడుచున్నారు; కాని యిట్టివి కావ్యప్రపంచమున లేక పోలేదు.

"చేతో నలం కామయతే మదీయం నాన్యత్ర కుత్రాపి చ సాభిలాష" మ్మని.

(చేతః నలం కామయతే; చేతః లంకాం నాయతే;) యిట్లు సంభాషణమున సభంగశ్లేషము నైషధకావ్యమున వాడుకచేయఁబడినది.

"సీ. కావున నుద్యానగతుఁడైన మత్స్వామితో నమేరుసమేధమానమంజు
లచ్ఛాయల కరం బలరుచు ... ...వచ్చివచ్చి." (వసు. ఆ. 2, ప. 94.)

యను మొదలగు కొన్నిచోట్ల నర్థద్వయ మున్నను వ్యర్థపదములు నౌపచారికార్థములును నగపడుచున్నవి. మఱియు నిందు వాచ్యమునకంటె వ్యంగ్యమే రూఢమై స్ఫురించుచున్నది. అని యిట్లు కొందఱు చర్చింతురుగాని యిట్టివి యర్థద్వయఘటనావిషయమున నంతగా దోషము లనిపించుకొనవు.

" స్యాతాం మదోష్ణా శ్లేషాదౌ నిహతార్థా ప్రయుక్తతే"
యని యాలంకారికులె యంగీకరించియున్నారు.

"శా. ఆతన్వంగి యనంగరఘ్నాంకరణపజ్జ్యాముక్తచూతాస్త్రని
ర్ఘాతం బోర్వక తమ్ములంచుఁ దటినీగర్భైకసంజాతకం
జాతవ్రాతముమాటుఁ జెంద నవి యేచన్ సాగి మున్మున్నగా
'జ్ఞాతిశ్చే దనలేన కి' మ్మనెడి వాచారూఢి సత్యమ్ముగాన్." (వసు. ఆ. 3. ప. 101.)

అనుపద్యమున మన్మథబాధార్తయగు గిరిక సహాయార్థమై తమ్ములను జేరెనని వర్ణించుట యనౌచిత్యముగా నున్నదని కొంద ఱభిప్రాయపడుచున్నారు. ఇచ్చటఁ దమ్ములను శబ్దముచే సహాయముచేయఁదగిన సంబంధిమాత్రమే లక్షింపఁ బడుచుండుట నట్టిదోషము లేదు. మఱియుఁ దమ్ములును నచేతనము లగుటంజేసియుం దోషమున కవకాశము లేదు.

"కాఖీ ర్న తత్రాఽభినవస్య రాజ్ఞా విశ్వాసనిక్షేపవణి క్రియేఽహమ్;
జిహ్రేతి య న్నైవ కుతోఽపి తిర్యక్కశ్చి త్తిరశ్చ స్త్రపతేన తేన.(నైష.సర్గ.3.శ్లో.43.)

యని యిట్లు తిర్యగ్జాతియగుటచే హంస (మగది) తనతో మన్మథవార్తలు చెప్పుకొనుట లజ్జావహముగా నుండదని చెప్పినట్లు శ్రీహర్షుఁడు వర్ణించియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యచేతనములవిషయమున నిది యనౌచిత్యము కాదనుట యనుచితమేగదా! పయి నైషధశ్లోకమును సరిగా శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరింపకుండుట లో స్వారస్యమేమో తెలియకున్నది?

"భామినీజనంబులకు భావభవనవ్యాజ్ఞావిశ్వాసముద్రానిక్షేపభూమినై యుండుదు నన్నుఁ దిర్యగ్జాతిమాత్రంబుగాఁ దలంపవలదు." (శృం. నై. ఆ. 2. ప. 57.)

అని యిట్లాంధ్రీకరించెను.

"ముసలిమాను" లనుచోట (వసు. ఆ 1. ప.45.) ముసలియను విశేషణము ప్రాణివాచకపదముల కర్థముగాని, యచేతనముల కర్థముగానుండదని కొంద అభిప్రాయపడుదురు గాని "మాఁట్ల ముసిలివైపోయిన" వను మొదలగువాడుక లున్నందున నది యర్థముగనే యున్నదని తోఁచుచున్నది.

పయినుదాహరించినరీతి నిందుఁ బ్రబలదోషములు లేవని చెప్పవచ్చును, దోషము లేమియు లేవనిమాత్రము చెప్పఁజాలము. అర్థస్వారస్యఘటన, ప్రాసానుప్రాసాదిరచన మొదలగువానివిషయమునఁ గొన్ని యత్యల్పములగు లోపము లచ్చటచ్చటఁ గనఁబట్టుచున్నవి.

గిరికావసురాజుల రత్యుపరతులవర్ణనములు మొదలగు కొన్నిచోట్ల (ఆ.4. ప.74 ఆ.6. ప.86. మొ. 95 వఱకు.) సంభోగశృంగారము బట్టబయలుగా నున్నది. ఇట్టిలోపము సర్వప్రబంధసామాన్యమే యని చెప్పవచ్చును.

"రహిఁ గళ ల్యాను సర్వజ్ఞమౌళి." (వసు. ఆ.1. ప.21.)

"మ. లలితామోదలతావితానవృతలీలాచంద్రశాలాతలో
జ్జ్వలనీలాతత వేదిపై మొగులు క్రేవన్మించు క్రొమ్మించునా
నలువై యత్తటి నత్తలోదరియు వీణావాదనప్రౌఢిచేఁ
జెలువేఁ రంజిలఁ జేయుచుండె నృపసంసేవాపరుం డాత్మలోన్." (వసు.ఆ. 2. ప 26.)

పయిపద్యములం దధోరేఖాంకితములగు పదముల కంతగా సార్థక్య మగపడదు. అయ్యవి ప్రాసానుప్రాసవిశ్రమపద్యపూరణాదులకై సంగ్రహింపఁబడినవా యనియాలోచింపవలసియున్నది. ఆంధ్రపద్యవాఙ్మయమునకుఁ బ్రాసవిశ్రమనియమ మలంకారార్థమె కల్పింపఁబడినను గొన్నియెడల నది శోభావహముకాక శోభాభంజకమె యగుచున్నది. సంస్కృతవాఙ్మయమునఁ బదచ్ఛేదరూపమగు విశ్రమమును, సనియతమగు ననుప్రాసమును గలవుగాని యిట్టి ప్రాసవిశ్రమనియమము లేదు.

"శబ్దార్థయో రస్థిరా యే ధర్మా శ్శోభాతిశాయినః,
రసాదీ నుపకుర్వంతోఽలంకారాస్తేంగదాదిన" త్తను

విశ్వనాథపంచాననుని సూక్తిచొప్పున నలంకారము లస్థిరములై యుండఁగా శబ్దాలంకారములవంటివేయైన యీప్రాసవిశ్రమము లేల నియతములై యుండవలయునో తెలియకున్నది. మఱియు నివి దుర్ఘటములగుటచే నక్షరముల పరస్పరసంబంధ మీవిషయమున నంగీకరింపఁబడుట నివి కల్పించుటలోఁ గలయుద్దేశము విధ్వస్తమె యగుచున్నది. మఱియు నీనియమము కవిత్రయమువారి పద్యము

లందుసైత మనేకస్థలములందు వ్యర్థపదప్రవేశమునకు బీజ మగుచున్నది. గాన నీవ్యర్థపదప్రయోగ దోష మాంధ్రపద్యవాఙ్మయసామాన్యమని చెప్పవచ్చును.

"శ్రీభూపుత్త్రివివాహ వేళ" యను కృత్యాదిపద్యమునందు శ్రీయను మొదటియక్షరమునకుఁ బరముగ 'భూ' యను పరుషాక్షరము ప్రయోగించుట దోషమని యొకయైతిహ్యము గలదు. వసుచరిత్రమును గృతినందుటకై కృష్ణదేవరాయలు వినుచుండ బట్టుమూర్తి మొదటిపద్యమును జదువ నారంభింపఁగనే తెనాలిరామకృష్ణుఁడు లేచి కృష్ణదేవరాయుల కభిముఖుఁడై "యోమహారాజా! దీనిని గృతినందవలదు. ఇదియేలినవారికి హానిఁగల్గించు" నని చెప్పి చేతిలో బూడిదవేసి శ్రీకారమును వ్రాసి వెంటనే 'భూ' యని వ్రాసిచదివి యపు డాబూడిదతో శ్రీకార మెగిరిపోవుటను జూపె ననియుఁ నందుచేఁ గృష్ణదేవరాయలు దీనిని గృతి నందలేదనియుఁ జెప్పెదురు గాని యీస్వల్పదోషమునకు శంకించి, యిట్టిమహాప్రబంధమును గృష్ణదేవరాయలవంటి రసికుఁడు నిరాకరించెనని చెప్పుట కన్నఁ బరిహాసనీయమగు విషయము లేదు. మఱియు నరసభూపాలీయకృతి కాలమునకె కృష్ణదేవరాయలు గలించి యుండుటచేఁ దత్పరభావియగు వసుచరిత్ర మాకాలమునకె రచింపఁబడి యుండెననుటయు విశ్వసింపఁ దగియుండలేదు. ఇంతియకాక యయ్యది యంతదుష్టమైనదిగా నిరాకరింపఁబడియె యున్నయెడలఁ దిరుమలదేవరాయలు మాత్ర మెట్లు కృతినందును.

మఱియు నిట్లు తనగ్రంథము నిరాకృతము కాఁగా రామరాజభూషణుఁడు రామకృష్ణుని బ్రతిమాలుకొనుట నతఁడు రాజును బోధించి దానిని గృతినొందిన తిరుమలరాజుపిండములపై ధారపోయించునట్లు చేసెననియుఁ జెప్పుదురు. ఇందువలనఁ గృష్ణదేవరాయలకుముందె తిరుమల దేవరాయలు గృతినొందినట్లు తేలుచున్నది. కాన నీయైతిహ్యము లేమాత్రమును నమ్మఁదగినని కావనియు రామరాజభూషణుఁడు బట్టుకోలమువాఁ డగుటచే నోర్వలేనిమత్సరు లివి కల్పించియుందురనియు దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును.

"సీ. ఏరాజుభూరితేజోరుణాలోకంబు లోకంబుతమము నిరాకరించు;" (వసు. ఆ. 1. ప. 30.)

అనుపద్యములోని చమత్కారమునకు మెచ్చి యిట్టి కవికేమిబహుమాన మియ్యనగునని రాజు యోజించుచుండఁ దెనాలిరామకృష్ణుఁడు, లేచి "మహాప్రభూ ! దీని కీయవలసినబహుమానము కవియే ముందు విశదపఱచికొనును. చిత్తగింపుఁ" డని చెప్పెననియుఁ బిదపఁ బైభాగమును జదువుచుండఁగా వచ్చిన

"శా. చేతోజాతసమానమూర్తియగు నాశ్రీరంగధాత్రీధవుండాలిమ్మాంబిక" (వసు. ఆ. 1. ప. 37.)

యను పద్యభాగమును విన్నతోడనే మరల లేచి "యిదిగో ! కవి తన కీయవలసిన బహుమానమును గోరెకొనె" నని చెప్పెననియుఁ నొకయైతిహ్యము గలదు. కాని మహారాజుసభలో రామరాజభూషణునియెదుట నిట్టి యసంబద్ధప్రలాపములు ప్రసంగింపఁబడెననుట హాస్యాస్పదము. వసుచరిత్రమున నిట్టి యల్పదోషములనుమాత్రమె మత్సరులుసైత మెన్నుటవరయఁగా నికావ్యము యొక్క నిర్దుష్టత వెల్లడియగుచున్నది. ఇట్టి యల్పదోషములు దోషములు కానేరవని స్పష్టపఱుచుటకై యిచట దోషస్వరూపమును వివరించుచున్నాను.

"కావ్యమనెడు కాంతకు రసము జీవితము. శబ్దార్థములు శరీరము. గుణములు శౌర్యాదిగుణములు. రీతు లంగసంస్థానవిశేషములు. ఉపమాద్యలంకారములు కటకకుండలాద్యలంకారములు. దోషములు కాణత్వ ఖంజత్వాదులు" నని యాలంకారికులు చెప్పియున్నారు.

రసమున కపకర్షముఁ గూర్చునవి దోషములని దోషసామాన్యలక్షణము. కావుననే దోషములు నిత్యములనియుఁ ననిత్యములనియుఁ రెండువిధములుగాఁ జెప్పఁబడినవి.

"శ్రుతిదుష్టాదయో దోషా అనిత్యా యే చ దర్శితాః,

ధ్వన్యాత్మన్యేవ శృంగారే తే హేయా ఇ త్యుదాహృతా." యని ధ్వనికావ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. కొన్ని దోషము లొకప్పుడు రసాపకర్షకములయియుండియుఁ గొన్ని యెడల నట్లుగాక రసోపస్కారకములగుటయుఁ గలదు. శ్రుతిదుష్టాదిదోషములు శృంగారాదిరసవిషయమున రసాపకర్షకములై యైనను వీరరౌద్రాదిరసవిషయమున రసోపస్కారకములై యగును. కాఁబట్టి యలంకారశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడిన దోషములన్నియు సదాదోషములేయని గ్రహించుట యాలంకారికసమయవిరుద్ధమని యెఱుంగునది. కావుననే యౌచిత్యమును బట్టి దోషము లొకప్పు డదోషములగును.

"వక్తరి క్రోధసంయుక్తే తథా వాచ్యే సముద్ధతే,
రౌద్రాదౌ తు రసేఽత్యంతం దుశ్శ్రవత్వం గుణో భవేత్.
సురతారంభగోష్ఠ్యాదా వశ్లీలత్వం తథా పునః,
స్యాతామదోషౌ శ్లేషాదౌ......నిహతార్థా ప్రయుక్తతే.
...   ...గ్రామ్యత్వ మధమోక్తిషు
...   .
సమాప్తపునరాత్తత్వం న దోషో న గుణః క్వచిత్.
...   .
అనుకారే చ సర్వేషాం దోషాణాం నైవ దోషతా
అన్యేషా మపి దోషాణా మిత్యౌచిత్యా న్మనీషిభిః,
అదోషితా చ గుణతా జ్ఞేయా చానుభయాత్మతా"

యని యిట్లు సాహిత్యదర్పణమునఁ జెప్పఁబడియున్నది ఈసిద్ధాంతము ననుసరించియే కాఁబోలును దారానాథతర్కవాచస్పతిగారు స్వవిరచితమగు సరళయను సిద్ధాంతకౌముదీవ్యాఖ్యానమున నపశబ్దప్రయోగముసైత మౌచిత్యవశమున నదుష్టమగునని చర్చించియున్నారు.

"హా పితః! క్వాసి హేసుభ్రు! ఇతిభట్టిః; ప్రామాదీక ఏవాయ మితి బహవ" యను సిద్ధాంతకౌముదీగ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానము చేయునపుడు వాచస్పతిగారు ప్రామాదికము కవిప్రయోగము కాదనియుఁ, దుఃఖమగ్నుఁడగు రామున కిట్టిప్రామాదికప్రయోగ ముచితమె యనియుఁ నవరించిరి.

"కీటానువిద్ధరత్నాదిసాధారణ్యేన కావ్యతా, దుష్టే ష్వపి మతా యత్ర రసాద్యనుగమస్ఫుట" యనురీతిని గీటానువేధాదులు రత్నముయొక్క రత్నత్వమున కెట్లు భంజకములు గానేరవో యట్లె దోషములు కావ్యతాభంజకములు కానేరవని చర్చించి విశ్వనాథపంచాననుఁడు "త దదోషౌ శబ్దార్థౌ సగుణావనలంకృతీ పునః క్వాపి" మ్మనులక్షణమును జెప్పియున్నాఁడు. కాఁబట్టి

"త దల్ప మపి నోపేక్ష్యం కావ్యే దుష్టం కథంచన,

స్యా ద్వపు స్సుందర మపి శ్విత్రేణైకేన దుర్భగ" మ్మను దండ్యాచార్యాదుల వాక్యములు దోషహేయతాప్రతిపాదనపరములని గ్రహించునది. అట్లె కానిచోఁ గావ్యమునకు లక్ష్యమే లేకపోవలసి వచ్చును. కాళిదాసాదిమహాకవులకావ్యములందును సామాన్యముగాఁ బ్రతిశ్లోకమునందు నేదో యొక దోషముండకపోదని చెప్పవచ్చును. ఉదాహరణార్థ మొకటిరెండు దోషములను జూపెదను.

"కళా చ సా కాంతిమతీ కళావత" యనుచోట 'సా' యనుపదముతో నన్వయింపవలసిన 'చ' యనునది 'కళా' యనుపదము వెనుకఁ బ్రయోగించుటచే నక్రమత్వదోషమని యుదాహరించిరి.

"త ద్గచ్ఛ సిద్ధ్యై కురు దేవకార్య" మ్మనుచో 'ద్ధ్యై' యను పరుషవర్ణప్రయోగమున శ్రుతిదుష్టదోషమని యుదాహరించిరి.

ఇట్టిదోషములు లేనిశ్లోక మొక్కటైన నుండఁబోదని నానమ్మకము. ఇఁక నిత్యదోషమగు చ్యుతసంస్కారతకు లక్ష్యములు వసుచరిత్రమునఁ గలవా యనువిషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

వసుచరిత్రములోనియపభ్రంశరూపములును వానిశుద్ధరూపములును.

1. ముసలిమానులు (ఆ. 1. ప. 45)	ముసలిమ్రాఁకులు (బాలవ్యా. అచ్చి. సూ.18)
2. కావుకావనువారి (ఆ. 1. ప. 56)	కావుకావుమని (బాలవ్యా. సంధి. సూ. 47)
3. కన్గోఁజాలక (ఆ. 2. ప. 41, ఆ. 4. ప. 136)	కన్గొనఁజాలక (క్రియా. సూ. 60)
4. మననురాలు (ఆ. 5. ప. 35)	మనుమరాలు (శబ్దరత్నాకరము)
5. డించఁగన్ (ఆ. 6. ప. 12)	డింపఁగన్
6. దీపించమి (ఆ. 6. ప. 82)	దీపింపమి
7 చాలించరాదె (ఆ. 6. ప. 84)	చాలింపరాదె బాల. క్రియా. సూ.
8. పెంచదు (ఆ. 1 ప. 56)	పెంపదు
9. కొమ్మంచున్ (ఆ. 6. ప. 65)	కొమ్మయంచున్ } బాల. సంధి. సూ. 4.
10. అమ్మని (ఆ. 6 ప. 80) ;	అమ్మయని } బాల. సంధి. సూ. 4.
11. అర్చిడఁగరాదు.	అర్చి యిడఁగరాదు.

పయినుదాహరించిన యపభ్రంశప్రయోగములు లక్షణవిరుద్ధము లగుటచే గ్రామ్యములు(లేక) చ్యుతసంస్కృతులు గాన నవి ప్రయోగార్హములు గావని కొందఱియభిప్రాయము. అట్లయినను నవి సద్వ్యవహారగతములగుటంజేసి యగ్రామ్యములును బ్రయోగార్హములు ననుతలంపున రామరాజభూషణుఁడు ప్రయోగించియుండునని తోఁచుచున్నది.

1. ఉదాహరణమునవ్యవహారస్థమగు పదాదివర్ణసంయుక్తరేఫలోపము చూపఁబడినది. మఱియు నందు, ను వర్ణాంతశబ్దములకు బహువచనమునందు వచ్చు కు జాగమము రాకుండుటయుఁ జూపఁబడినది. త్రాగు, ప్రోగు, మ్రగ్గు మొదలగు మఱికొన్ని పదములందలి పదాదివర్ణసంయుక్తరేఫలోపమును సైత మంగీకరించి శబ్దరత్నాకరమున బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవా రుదాహరించియున్నారు.

2. ఉదాహరణమున నచ్చుపరమగునపుడును మధ్యమపురుష 'ము' వర్ణలోపము గల్గునను వ్యావహారికాంధ్రభాషానియమము చూపఁబడినది. 'చూడుమూడని పిలిచె' ననుమొదలగు వాడుకలలో నీనియమ మగపడుచున్నది. ఇట్టివి మఱికొన్ని కవిప్రయోగములును గలవు. "ఆడిదె నీదుపందెము" (కళా. ఆ. 6.) భవచ్చిత్తేప్సితం బెద్ది చె ప్పనినన్." (మార్కం. ఆ. 1.)

3. ఉదాహరణమునఁ బ్రార్థనాద్యర్థక ము డుజులే గాక మఱికొన్ని ప్రత్యయములు పరమైనపుడు సైతము 'కొనునకుఁ' 'గో' యనునాదేశము వచ్చునను వ్యావహారికాంధ్రనియమము చూపఁబడినది. "కన్గోకున్కి" (పాండురంగమాహాత్మ్యము) ఇట్టి మఱికొన్ని కవిప్రయోగములును గలవు.

4. ఉదాహరణమున నచ్చులశక్తివలనఁ బార్శ్వస్థము లగునచ్చులు మార్పునొందునను వ్యావహారికాంధ్రనియమము చూపఁబడినది. దీని నాంగ్లభాషలో 'వవెల్ హార్మనీ'(Vowel harmony)

యనియందురు. శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరింపఁబడిన నడుచు, పఱుచు, తఱుచు మొదలగున నేకపదములం దీనియమము కనుపట్టుచున్నది.

5, 6, 7, 8 సంఖ్యలుగల యుదాహరణములందు ముత్తు పరమగునపుడును నాగమచకారమునకుఁ బకారము రాకపోవచ్చునను వ్యావహారికాంధ్రనియమము చూపఁబడినది.

"క. మించి మదించినరిపుల వ్యథించక ... ..." యని యిట్లు కవులు ప్రయోగించియున్నారు.

9, 10 సంఖ్యలయుదాహరణములందు వ్యవహారస్థమగు స్త్రీవాచకాకారసంధి చూపఁబడినది. "నెలతిచ్చె" మొదలగు కవిప్రయోగములును గలవు. "అమ్మేది" మొదలగువాడుకలును గలవు.

11. ఉదాహరణమున వ్యవహారస్థమగు తత్సమేకారసంధి చూపఁబడినది. "లక్ష్మేది" యను మొదలగువాడుకలు గలవు.

పయినుదాహరించిన రామరాజభూషణుని ప్రయోగము లన్నియు నచ్చుతప్పులనుటకు వీలుపడదు. అయ్యవి యమకశ్లేషప్రాసాదులచే నిబద్ధములై మార్పరానివై యున్నవి. మఱియు మనవారనేకస్థలముల దిద్దివేసినను నింక ననేకములగు వ్యావహారికాంధ్రభాషాప్రయోగములు గలవు గాని యవి పైవానివలెఁ గాక మార్చుటకు వీలుపడియుండుటచే నుదాహరింపలేదు. ఇవి యన్నియుఁ బ్రామాదికములనుట సరికాదుగదా? రామరాజభూషణునివంటి మహాకవి యవిలక్షణవిరుద్ధములని యెఱుఁగకుండఁడుగదా! కాన నిట్టిసద్వ్యవహారస్థములగు రూపము లగ్రామ్యము లగుట గ్రామ్యములే యనియుఁ జ్యుతసంస్కృతులు కావనియుం రామరాజభూషణుఁడు తలంచిన ట్లగపడుచున్నది. ఇట గ్రామ్యచ్యుతసంస్కృతిత్వములను విమర్శింతము.

సంస్కృతాలంకారికులు చ్యుతసంస్కృతిత్వమను నొక నిత్యదోషమును గ్రామ్యమును నొక యనిత్యదోషమును జెప్పియున్నారు. వారిమతమునఁ జ్యుతసంస్కారత యనఁగా వ్యాకరణలక్షణశూన్యత, పామరోక్తులు గ్రామ్యములు. చ్యుతసంస్కారత సదా యగ్రామ్యమగుటచే నిత్యదోషము. గ్రామ్యత పామరోక్తులయందు గ్రామ్యమెయగుటచే ననిత్యదోషమని వారిసిద్ధాంతము.

ఆంధ్రవైయాకరణులు గ్రామ్యమను నొకదోషమును జెప్పియున్నారు. కేతనయనునతఁడు గ్రామ్యతకు లక్షణము చేయలేదుగాని కొన్నిలక్ష్యముల నిచ్చియున్నాఁడు.

"సీ. పంచాకుమయ్యా తోపించాకుమయ్యా వాటీ దెచ్చువారు మమ్మూ దలంచి;
యేగఁ గొంటూరమ్మ యేదాలు వోదాలు మోసేటివా రాస నేసువారు;
వాడిపిరాళితో బాడిగ వోకుమీ యీ డేకదా మమ్ము యిసులినేసె;
పంపేరు తెంపేరు పాడేరు సూసేరు యిందాము కందాము పొందు మిస్త్రీ;
ఆ. మటుకు దవ్వు వెగడు నషువలె, నిషువలె, సాడ నీడ నేడ నచ్చ నిచ్చ;
నేయ గాయ వేయ కూడ్దాదు బొమ్మడు, గద్ద గుద్ద నాగ గ్రామ్య మయ్యె."

(ఆంధ్రభాషాభూషణము)

వీనిలో సంస్కృతాలంకారికులు చెప్పినరీతి గ్రామ్యతాలక్ష్యములును జ్యుతసంస్కారతాలక్ష్యములును నగపడుచుండుటంజేసి చ్యుతసంస్కృతులలో నపభ్రంశములను బామరోక్తులకును గ్రామ్యతయను నేకదోషమునే కేతన యంగీకరించిన ట్లగపడుచున్నది. ఈయభిప్రాయముననే కాఁబోలు "సంస్కారార్థో నియమోఽనియమా ద్గ్రామ్యం హి య త్త్వపభ్రంశః" యను నాంధ్రశబ్దచింతామణిసూత్రిలో గ్రామ్యతాపభ్రంశతలు పర్యాయములుగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. అపభ్రంశములును

బాలాదిపామరవ్యవహారముననె తఱచుగా సంభవించును గాన నవియుఁ బామరోక్తులవలెనే గ్రామ్యములె యనుట లెస్స యని యాంధ్రవైయాకరణు లభిప్రాయపడినట్లు తోఁచుచున్నది. కావుననె యథర్వణుఁడు కావ్యాదర్శములోని గ్రామ్యతాలక్షణమును స్వరసముగా గ్రహించి స్వపక్షమున నన్వయించి యున్నాఁడు.

వ్యవహారవశమున శబ్దార్థములగ్రామ్యత మార్పునొందుచుండును. ఆలంకారికులు గ్రామ్యములని యుఁదాహరించిన కట్యాదిశబ్దము లనేకకవులచే గ్రహింపఁబడినవి. భగినీ భగవత్యాదిశబ్దములగ్రామ్య మఱియుఁ బ్రాచీనకవులు ప్రయోగించిన "మఱవక నుష్ఠించునది సమంజసబుద్ధిన్" (భార-ఆది-3 ఆ. 703 పద్య) అనుమొదలగు ప్రయోగములలోని "అనుష్ఠించు" మున్నగునవి యిపుడు కొన్నిచోట్ల నసభ్యములుగ వినఁబడుచున్నవి. ఇట్లే య్యాఁక, కుదుచు మున్నగునవియును నసభ్యములై యున్నవి. కాన సద్వ్యవహారములోనికివచ్చినవి యనింద్యములనియు మొదట నగ్రామ్యములె యయినను సద్వ్యవహారమున నిపుడు నింద్యములైనచో నవి గ్రామ్యములె యనియు గ్రహించునది. కొన్ని గ్రామ్యపదము లర్థవిశేషమున నగ్రామ్యము లగుచుండును.

"నిష్ఠ్యూతోద్గీర్ణవాంతాది గౌణవృత్తివ్యపాశ్రయాత్
అతిసుందరమన్యత్ర గ్రామ్యకక్ష్యాం విగాహతే." యని దండ్యాచార్యుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

ఆంధ్రభాషయం దపభ్రంశములకును గ్రామ్యత యంగీకరింపఁబడినట్లే సద్వ్యవహారవశమున వానికి ననింద్యతయు నంగీకరింపఁబడిన ట్లగపడుచున్నది. వ్యవహారవశమున నీగ్రామ్యత మాఱుచుండు నను నభిప్రాయమే యథర్వణునకు లేనియెడల

"ప్రతిక్రియ మదాంతత్వం ప్రతీతం తు న గీయతే,
క్వచి దింత్వంతతాం కేచి దూచిరే నహి మే రుచి"

యని యిట్లు వ్యవహారస్థితములగు "చేయుదము జయింపు" మొదలగు లక్షణవిరుద్ధపదముల గ్రామ్యతాగ్రామ్యతలవిషయమునఁ జర్చింపనేల ? అందును నట్టిపదములను దా నంగీకరింపకుండుటకుఁ "ప్రతీతం తు న గీయతే" యనియేగదా హేతువు చెప్పియున్నాఁడు. ఒకప్పు డని ప్రసిద్ధముగా వ్యవహరింపఁబడినచో గ్రామ్యములనియేగదా యాతని యభిప్రాయము. కావుననే కేతన గ్రామ్యములని యుదాహరించినవానిలోఁ గొన్ని మహాకవిప్రయోగములలో నగపడుచున్నవి. వానిలోఁ గొన్ని కూచిమంచి తిమ్మకవి సర్వలక్షణసారసంగ్రహమున నుదాహరించియున్నాఁడు. పైసిద్ధాంతము నంగీకరించియే కావలయును బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులవారును లక్షణవిరుద్ధములేయైనను వ్యవహారస్థితములగు 'జెప్త" మొదలగు ననేకములైన యగ్రాంథికపదము లనింద్యగ్రామ్యములుగ నంగీకరించి శబ్దరత్నాకరమున నుదాహరించియున్నారు.

మఱియుం నపభ్రంశములన్నియు సదా నింద్యగ్రామ్యములే యైనయెడల సంస్కృతాపభ్రంశములగు ప్రాకృతభాషలోని తద్భవములును సంస్కృతప్రాకృతాపభ్రంశములగు గ్రాంథికాంధ్రములోని తద్భవపదములును నగ్రామ్యములె కావలసియుండును.

కావున నపభ్రంశములును బామరోక్తులును గ్రామ్యములనియు వానిలో సద్వ్యవహారములోనికి వచ్చినవి యనింద్యములు లేక యగ్రామ్యములు ననియు నపభ్రంశేతరములగు లక్షణవిరుద్ధప్రయోగములు చ్యుతసంస్కృతులనియుఁ దేలుచున్నది. కావున వెనుక నుదాహరించిన వసుచరిత్ర

ములోని యపభ్రంశము లనింద్యములని యెఱుంగునది. ఇఁకఁ బయినుదాహరించిన స్వరూపముగల చ్యుతసంస్కృత ప్రయోగములు వసుచరిత్రమునఁ గలవా యనువిషయము విమర్శింపవలసియున్నది.

"ఆత్రేయగోత్రేయుఁడై" యనుచోట (వసు ఆ. 1. ప. 23.) "నాత్రేయగోత్రీయుఁడై" యనియుం, "శీతాంశో రమృతార్పణం బనుక్రియ" న్ననుచోట (వసు. ఆ. 3. ప. 172.) "శీతాంశో రమృతార్పణ మ్మనుక్రియ" న్ననియుఁ గవిప్రయుక్తములైన పాఠము లయియుండును గాన నట్టియెడలఁ జ్యుతసంస్కారత గలదని శంకింపఁజనదు.

"సీ. ప్రకటితోన్మేష కీపస్మిని కినకరకౌతుకావాప్తి వేగనె ఘటించు;..."(వసు. ఆ.2. ప. 89.)

ననుచోట వేగనెయనునది ద్రుతప్రకృతికముగా నుండునట్లు వ్యాఖ్యాత చేనర్థము చేయఁబడినది.

"మ. ... ... ఆ

ధృతరాష్ట్రుం డవిసీతిచేసినను సంధింపంగ రాదంచు వే

గ తెగంబాఱ ... ..." (భార-ఉద్యో)

కను తిక్కనసోమయాజి ప్రయోగముచే నిది కళయనక తప్పదు. లేనిచోఁ బయిభారతపద్యమునఁ దదలకుఁ బ్రాసమంగీకరింపవలసివచ్చును. కావునఁ బయివసుచరిత్రపద్యమునఁ జ్యుతసంస్కారత గలదని చెప్పవలసియున్నది. అట్లయినను నీదోషము వ్యాఖ్యాత తెచ్చిపెట్టినదిగాని కవిదిగాదు. ఈపద్యమునఁ దక్కినమూఁడుచరణములందును "గొబ్బున, నీక్షణము, తోన" నని యిట్లుగ నర్థద్వయమునందును శీఘ్రతయే చెప్పినకవి యీ చరణమందు మాత్ర మట్లు చెప్పకుండునా ? కాఁబట్టి యిచ్చట సైతము "వేగమె ఘటించు" ననియే కవి ప్రయోగించియుండును. అట్లయిన నిచట దోషమే లేదు. వ్యాఖ్యాత యిచ్చట "వేగనె యుందయముకాఁగానే" యను నర్థాంతరమును సంపాదించుటకై యిట్లు కవికి లేని దోషమును దెచ్చిపెట్టిన ట్లగపడుచున్నది. కాఁబట్టి తక్కిన మూఁడుపాదములందువలెనె యిచ్చటను వేగశబ్దమున కర్థాంతర మనావశ్యకమని యెఱుంగునది. లేదా, 'వే+కన్' అనిసంధించి 'వేగన్' అనునది ద్రుతాంతముగూడఁ గానోపునని చెప్పినను జెప్పవచ్చును.

"సీ. ...తే...అనలుఁ డర్కుఁడుఁ దసురేశుఁ డబ్ధిరాజు, అనిలుఁ డర్థేశుఁ డలికలోచనుఁడు గొలువ."

ననుచోట విసంధియుండుటచేఁ జ్యుతసంస్కారత గల దనవలసియున్నది. అయినను నిచట "నబ్ధిరాజు ననిలుఁ" డని యిట్లు సముచ్చయసహితముగాఁ గవి ప్రయోగించియుండునని తోఁచుచున్నది. ఇచ్చట వ్యాఖ్యాత యీరీతిని సవరింపక పాదాంతముగాన సంధిలేకపోవచ్చునని సమాధానము చెప్పెను. అది సరికాదు. భారతప్రయోగములలో వాక్యాంతపాదాంతములు రెండును నున్నచోటనె విసంధి యగపడుచున్నది.

"వారి వెంపు వరీక్షింపమో" (వసు. ఆ. 3. ప. 6.)

యనుచో వికృతిశబ్దప్రథమకుఁ బరమైనసాంస్కృతికపకారమునకు వకారము ప్రయోగింపఁబడినది. ఇది ప్రాసస్థలముగాన నచ్చుతప్పనుటకు వీలుపడదు. కాఁబట్టి

"న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సాంస్కృతికానాం భవన్తి గసడదవా"

యను సూత్రముచొప్పున నిచటఁ జ్యుతసంస్కారత గలదనవలసియున్నది. అట్లయినను బయిసూత్రమును వివరించుచు నథర్వణుఁడు

"పరుషావాస్వరూపేణ ప్రథమాంతోపస్థితాః, కాకౌసంబోధనే చాపి వ్యావ్యయే కర్మధారయే, అచేతనార్థకే శబ్దే ఇతి శృంగారభూషణే"

యని చెప్పియున్నాఁడు గాన నిచట నచేతనార్థకశబ్దపరకమగుటచేత వకారమువచ్చుట నిర్దుష్టమని యెఱుంగునది "కం. అది మొదలుగాఁగ......యిట్లుదపం" బని తిక్కయజ్వయును "కం.......ఎవ్వండు వరియించెడువాఁ..." డని శ్రీనాథుఁడును.

"శా. వీర గ్లోపించిన" నని నాచనసోముఁడును బ్రయోగించి యున్నారు.

"పూవుంబోఁడి" (వసు. ఆ. 3. ప. 183) యనుచోట "బహువ్రీహిని స్త్రీవాచ్యంబగుచో నుపమానంబుమీఁది మేనునకుఁ బోఁడియగు." నను (బాలవ్యా. సమా 23.) బాలవ్యాకరణ సూత్రము చొప్పునఁ బూర్ణానుస్వారము వచ్చుట కవకాశము లేనందున నిటఁ జ్యుతసంస్కారత గలదని చెప్ప వలసియున్నది. కాని యిచ్చటఁ జిన్నయసూరిగారు ప్రమాదపడి శబ్దసృష్టిచేసినారనుట యుక్తము. బోఁడిశబ్దముతోఁ బూవుశబ్దము సమసించునపుడు "సరళే పరుషే చైవ సమాసే ను ముతో భవే" త్తను నాథర్వణికసూక్తిచొప్పున నుమాగమము రాఁగాఁ బకారమునకు సరళాదేశమును నకారమునకుఁ బూర్ణానుస్వారమును వచ్చినవని గ్రహింపవలెను. "చిగురుంబోఁడి యెఱుంగుదే" (కళాపూర్ణోదయము) యని యిట్లనేకకవిప్రయోగములు గలవు.

"మ. హరిమై సాదిశిరంబు సాదిమెయి జాత్యశ్వోత్తమాంగంబు గూ
డ రణోర్విన్ రఘునాథశౌరి యసిఁ జెండన్ దివ్యమందారవృ
ష్టి రహిం బ్రాణయుతంబులై గగనవాటిం బర్వ గంధర్వకి
న్నరరూపంబులు దాల్చి సారె కవి యానందించుఁ దచ్ఛౌర్యమున్."

అనుపద్యమునందు గంధర్వులు మనుష్యముఖులనియుఁ గిన్నరు లశ్వముఖులనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

"బింబోష్ఠం బహు మనుతే తురంగవక్త్ర శ్చుంబంతం ముఖ మిహ కిన్నరం ప్రియాయాః;
శ్లిష్యంతం ముహు రితరోఽపి తం నిజస్త్రీ ముత్తుంగ స్తనభరంగభీరుమధ్యా"మ్మనుచోట మాఘకవి కిన్నరులు మనుష్యముఖులనియు గంధర్వు లశ్వముఖులనియుఁ జెప్పియున్నాఁడు. రామరాజభూషణుఁ డిచటఁ బ్రమాదపడెనని చెప్పవలసియున్నది.

ఇచట 'గంధర్వకిన్నరరూపంబు' లనుచోఁ గిన్నరగంధర్వరూపంబులని వ్యుత్క్రమాన్వయము గ్రహింపవలెనని వ్యాఖ్యాత చెప్పిన సమాధానము సరియైనదిగాదు. కాని రామరాజభూషణుఁ డిచ్చట మాఘునిరీతి ననుసరింపలేదు.

"కిమ వేన గృహీతే నాగృహీతేన వా కిన్నరయుగళేన......కస్మాచ్చ మయా నిష్ప్రయోజన మిద మనుసృత మశ్వముఖద్వయ"మ్మను (కాదంబరి) బాణభట్టరీతి ననుసరించి చెప్పియున్నాఁడు. గాన నిచట నట్టిలోపము లేదు.

"చిగురుఁగొమ్మం జేవ గాకుండునే" (వసు. ఆ. 3. ప. 173)

యనుచోటఁ గొమ్మయు ననుదానికిఁ బర్యాయముగాఁ గొమ్మ నని ప్రయోగింపఁబడెను. కాన నీప్రయోగము దుష్టమని కొందఱియభిప్రాయముకాని సముచ్చయార్థక యువర్ణ మొకప్పుడు లోపింపవచ్చును. "వాలిం గీలియు వాయుపుత్త్రుసరియే" యని నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు "మురారిం జేరలేఁ డిమ్మెయి" న్నని యుత్తరహరివంశమునందును నింక నిట్లే యనేకగ్రంథములయందును బ్రయోగములు గలవు. మఱియుఁ జేవ యను పదమునకుఁ జేవగలదియని యర్థము. "చిగురుఁగొమ్మైనఁ జేవ" యని మనుచరిత్రమునఁ బెద్దన ప్రయోగించియున్నాఁడు. "చ. సొలసి తటిల్లతాంగి జిగిసూపు వెలుంగులచేఁ గలధ్వను" లనుపద్యమున "వెలుంగులచేఁ గలధ్వను" లనుచోట నొకయర్థమున సార్థానుస్వారముగను, మఱియొకయర్థమున నిరనుస్వారముగను ఘటింపఁబడెను. అట్లయినను "శ్లేషే సఖండ నిర్బిందోర్విశ్లేషణం క్వచి త్స్మృత" మ్మను నథర్వణసూక్తిచొప్పున నయ్యది దోషముకానేరదు. అర్థద్వయఘటనావిషయమున సబిందు నిర్బిందు శబ్దసాంకర్యమును రేఫ శకటరేఫ మైత్రియు దుష్టములు కానేరవు.

"కం. విని యతనిం దనపై నిడుకొని యోఁగినియమికిఁ దగని ఘోరాత్రి..." (రాఘవపాండవీయము)
"సీ.... కానలోఁ దారుమృగంబులకై వడిగైకొని యసమాస్త్రకర్మకలన;..." (రాఘవపాండవీయము)
అని యిట్టి ప్రయోగములు గలవు.

"పృథ్వీ. సుపర్వగణికామణిస్ఫురణతా సుధారమ్యపాత్ర" యనుచోఁ దొమ్మిదవయక్షరమున విశ్రమము నిల్పియున్నాఁడు. అప్పకవి పృథ్వీవృత్తమునకుఁ బండ్రెండవయక్షరము యతిస్థానమని చెప్పియున్నాఁడు. అట్లయినను యతి శ్రుతిసుఖమునకై కల్పింపఁబడిన దగుటచే నీవృత్తమునకుఁ దొమ్మిదవచోటనే యతి శ్రుతిహితముగానుండునని ప్రబంధకవు లిట్లుమార్చిన ట్లగపడుచున్నది. ఈవృత్తమునకుఁ దొమ్మిదవయక్షరమె సంస్కృతశ్లోకములందు విశ్రమస్థలముగదా!

పృథ్వీ. గదాహతికి నాత్మఁ గొంకక యెదిర్చిరాఁగా నిదెాఁగదా......" యని యిట్లు మనుచరిత్రమునఁ దొమ్మిదవస్థానముననె యతి నిల్పఁబడెను.

"శా. రోలంబాలక యోర్తు గ్రుంకి బిసవల్లు ల్దున్ని తూఁటాడి కెం, గేలం బట్టి......" (వసు) యనుపద్యమున రేఫలకారములకు యతి ప్రయోగింపఁబడినది. అప్పకవి దీని నప్రశస్తయతులలోఁ బరిగణించుచు నీపద్యముయొక్క రెండవచరణము మొదటిభాగమున "లోలంబాలక" యని కవి ప్రయోగించియుండునని సవరించెను. (అప్పకవీయము. ఆ. 3 ప. 277) పయిపాఠద్వయమునందును 'రోలంబాలక' యనుపాఠమె సరసముగనున్నదని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదుగదా! అప్పకవి యిట్లు స్వరసములు కాని ప్రయోగములను దిద్దుటలోఁ గంకణము కట్టుకొనియున్నాఁడని యాతండుసెప్పిన యీక్రింది పద్యమె నొక్కి చెప్పఁగలదు.

"ఉ. నన్నయముఖ్యసత్కవిజనంబుల కావ్యములందు లేఖకుల్
గొన్నియుఁ బాఠకాథములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టఁ దక్కువై
యున్నెడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దిన తప్పుత్రోవ లె
ల్లన్నిజ మంచుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సమ్మతింతురే." (అప్పకవీయము. ఆ. 3. ప. 201)

ఈదుష్టమగు నలవాటు నేటికిఁ గ్రమక్రమముగా బలపడినది. వసుచరిత్రవ్యాఖ్యాతలు నీమార్గమునే యవలంబించి "లోలంబాలక" యనియే సవరించిరి. కాని రామరాజభూషణునకు 'రల'యతి యిష్టమయియున్న ట్లగపడుచున్నది. కావుననే

"సీ. ....రాయంచకాళ్లఁ దొలకయమున్న" (వసు. ఆ. 4. ప. 25)

యని వేఱొకచోటనుసయితము ప్రయోగించినాఁడు. వ్యాఖ్యాత లీపట్టునను నప్పకవిగారి వేదవాక్యమునే యనుసరించి "కలహంస కాళ్ల దవులకమున్న" యనిసవరించిరి. అహోబలపతి కవిశిరోభూషణమునందు "రాయంచ" యను పాఠమునేయుదాహరించియున్నాఁడు. "ఏతేన 'రాయంచ కాళ్లఁ దొలకయమున్న' ఇత్యాదికవిప్రయోగాణాం నకించిద ప్యసామంజస్య మితిధ్యేయ"మ్మని యున్నది(138 పేజీలో)

"మ. ... ... భా
రమునన్ బుచ్చుచు వర్ధమానవిరహగ్లానిన్ మదిం గుందుచున్." (శకుంతలాపరిణయము)

అని పిల్లలమఱ్ఱిపినవీరభద్రుఁడు ప్రయోగించియున్నాఁడు. గ్రంథవిస్తరభీతిచే విరమించితిని గాని యిట్టిప్రయోగము లనేకములుగలవు. యతిప్రాసలనిర్బంధము సడలించుకొనుచు మహాకవులు కొంతవఱకు స్వేచ్ఛనుదీసికొని యుండఁగా నట్టిలక్ష్యములె మూలాధారముగా గ్రహింపవలసిన లక్షణకర్తల కవి స్వేచ్ఛానుసారముగా సవరించుటలో నేమియధికారమున్నదో తెలియకున్నది. దుష్టమగు నిట్టియలవాటు వ్యాపించుటచేతనే నిజమయిన కవిప్రయోగములు మృగ్యములగుచున్నవి.

ఎనిమిదవ భాగము.

చరిత్రాంశములు.

తిరుమల దేవరాయలు - బట్టుమూర్తి.

"విద్యారణ్యులు చేసిన మహాకార్యములలో విద్యానగరమను మారుపేరుగల విజయనగరమును గట్టించుట యొక సుప్రసిద్ధమైన చరిత్రాంశమై యున్నది. దీనినిగురించి యనేకు లనేకగాథలను జెప్పెదరు. హరిహరబుక్కరాయలు రాజ్యముచేయుచుండఁగా వా రొకనాఁడు వేటకై తుంగభద్రానదికి దక్షిణపుటొడ్డుననున్న యరణ్యమునకుఁ బోయిరఁట. అచ్చట వేఁటకుక్కలు కుందేళ్లకు జంకి పారిపోవుట చూచిరఁట. ఆసమాచారము వారు విద్యారణ్యమునీశ్వరులకుఁ దెలుపఁగా నచ్చోటఁ బట్టణముగట్టిన నది జయప్రదమగునని చెప్పి వారు నూతననగరమును నిర్మించునట్లు చేసిరి. ఈపట్టణము క్రీస్తుశకము 1336 కు సరియైన శాలివాహనశకము 1258 ధాతృసంవత్సర వైశాఖశుద్ధ పంచమినాఁడు నిర్మింపఁబడియె. పట్టణనిర్మాణమునకై కనిపెట్టఁబడిన యభేద్యస్థలమునుబట్టియే విద్యారణ్యుల బుద్ధివైభవము వెల్లడియగుచున్నది.

"రామాయణీయకాలములోఁ కిష్కింధయనఁబడు పర్వతప్రదేశమునందుఁ దుంగభద్రానది దక్షిణతీరమున నీపట్టణము కట్టఁబడినది. ఆప్రదేశమునందుఁ దుంగభద్రానది రామాయణములో వర్ణింపఁబడిన యంజనపర్వతము, మాల్యవంతము, మతంగపర్వతము; ఋశ్యమూకము, అనఁబడు పర్వతముల నంటుకొని ప్రవహించుచుండెను. ప్రస్తుత మీప్రదేశమును హంపీవిరూపాక్ష మనియెదరు. ఈపట్టణమునకుఁ బూర్వపశ్చిమప్రదేశములయందుఁ గృష్ణశిలాపర్వతపంక్తులును, దక్షిణమందు రామదుర్గమను గుట్టలును, ఉత్తరమునఁ గొన్నిపర్వతమాలికలును, దుంగభద్రానదియు నుండుటవలన నాపట్టణము నైసర్గికపర్వతదుర్గముగా నుండె" నని యిట్లు కె. వి లక్ష్మణరావుగారు హిందూదేశకథాసంగ్రహమున (మహమ్మదీయమహాయుగము. 299 పుట) వ్రాసియున్నారు.

"ఉ. ......రఘుకుంజరభర్త మున్ను సం
చారమొనర్చె నీయచలసానుతలంబున నంబుజాననా" (1. ఆ. 135. పద్య.)

అని యిట్లు పాండురంగమాహాత్మ్యమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. రామాయణమునందుఁ గూడ నీపంపాసరః ప్రభృతుల ప్రాంతమున శ్రీరాములవారు సంచరించినట్లు వర్ణింపఁబడెను. ఇంతమాత్రము నాధారముగాఁ జేసికొని విజయనగరము రామాయణవర్ణిత కిష్కింధాస్థలమునందే కట్టఁబడినదని నిస్సందేహముగాఁ జెప్పుట సాహసమని తోఁచుచున్నది. పైనుదాహరించిన విద్యానగరనిర్మాణవిషయకమగు చరిత్రమున కీక్రిందిదియాధార మగపడుచున్నది.

"అస్త్యంబురాశేః కులతంతు రిందుః ... ...
హరిహరరాయకంపధరణీపతిబుక్కమహీపరివృఢమారభూరమణముద్గనృపాః ఖలు తే,
అనఘగుణేషు తేషు నవఖండమహీశ్వరతా మభజత పూర్వజ స్స తు యుధిష్ఠిరవ న్మహాసా. 18
... ... 19
కదా చి దుత్తీర్య స తుంగభద్రాం తమాధిపాలో మృగయాభిలాషాత్,
ఆసాద్య సైన్యై స్సహ తీర మస్యా స్తద్దక్షిణం కానన మాశుతో ఒస్య. 20

కస్మిన్స్వనే కం చన సారమేయసందంశనైకాగ్రరతాగ్ర ముగ్రమ్,
ససంగ మాసక్తశశం శశించ విసిస్మయే వీక్ష్య దిశా మధీశః. 21

క్షోణీపాలో హరిహర ఇతి శ్రీవిరూపాక్షదేవం
పంపాదేవీ సహచర మిమం వీక్ష్య భక్త్యా చ నమ్రః
సన్స్మార్తిం తం మహితతపసం తస్య దేవాలయాంతే
విద్యారణ్యం యతి మభజత శ్రీమహేశాన మన్యమ్. 22

ప్రణామ్య తస్యాంతికసీమ్ని భక్త్యా తపోనిధిం జ్ఞానకళానిధానమ్,
వృత్తాంత మత్యద్భుతహేతు మేనం విజ్ఞాపయామాస విశేషవంద్యమ్. 23

త్రికాలవిజ్ఞాననిధి ర్యతీంద్రో విహస్య కిం చి త్త మువాచ వీరమ్,
రాజన్ మహారాజకులాసికార్హా సీమేయ మత్యంతబలైకమూలా. 24
విద్యాభిధానా మలకానవద్యాం ఇరావనం నామపురీం విదధ్యాః,

... ...

... ... భవా నిలి క్ష్మాపతి మాదిదేశ. 26

తథా హరిహరేశ్వర స్స విరచయ్య తచ్ఛాసనం స్వపాసనముపాస్థితోచ్ఛ్రితసితాతపత్రోజ్వలః,
విధాయ ఖలు షోడశాప్రతినిధీని దానా న్యహో వ్యరాజత విశాలసీమ్ని నగరే హి విద్యాభిధే.
అష్టపంచయుగశైకసంఖ్యయా ... ... (శాలివాహనశకము 1258)
సంయుతే నృపశకస్య వత్సరే... ... ... (క్రీస్తుశకము 1336) 28
పట్టాభిషేకోత్సవతః పరస్తాత్ పంపావిరూపాక్షమహేశ్వరస్య,
సత్సన్నిధౌ సత్యపరాక్రమ స్తు చక్రే మహాన్ భూపతి రగ్రహారమ్.
శంకుకేశవభట్టస్య సూనవేఽనంతసూరిణే, కాపలూరుం మహాగ్రామం......
హరిహరమహారాయో... ... ...
సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ ముదా'' యని యున్నది.

(నెల్లూరుజిల్లా దానశాసనముల మొదటిభాగము 109 పుట).

ఈశాసనములోని నందినాగర్యక్షరము లాకాలమునాఁటివిగాక మిక్కిలినవీనము లగుటను బట్టి చూడఁగా నిది కల్పితమయినట్టు లగపడుచున్నదని యీశాసనపీఠికలో ఎ. బట్టర్వర్తు దొరగారు వ్రాసియున్నారు. కానఁ బైచరిత్రవిషయ మెంతవఱకు నమ్మఁదగినదో చదువరులే గ్రహింతురుగాక.

''బళ్లారిజిల్లాయందు హాసుపేటకు నిరువదిమైళ్లదూరమున నిప్పటికిని విజయనగరజీర్ణప్రాకారములు కనుపించుచు దానిమహోన్నతస్థితిని బ్రకటించుచున్న''వని యూసఫ్‌ఖానునికథలో సరస్వతీపత్త్రికలో వ్రాయఁబడియున్నది.

ఈవిజయనగరరాజ్యమీహరిహరరాయలవంశము వారిచేఁ గొంతకాలము పాలింపఁబడి తుదకుఁ బదునేనవశతాబ్దమధ్యమునఁ బదునేనవశతాబ్దమునఁ ...

''గుణాంబుధే ర్గుండవిభో స్తతోఽభూ న్మల్లాంబికాయాం మహనీయకీర్తిః,
నృసింహరాయోఽయ మహోబలశ్రీనృసింహదేవస్య వరప్రసాదాత్.
మీసరగండకటారీ సాళువధరణీవరాహబిరుదాంకః,
యఃఖడ్గైకసహాయ స్సర్వా న్నిర్జిత్య సార్వభౌమోఽభూత్. 13

ఆసీ ద్ధరావరాహో యః ఖలాబ్ధే రుద్ధరన్ ధరామ్,
సాళువ శ్శత్రుసంఘాతపక్షిఘాతం నిహత్య చ. 14
......మూరురాయరగండో౽భూత్ 18
......నృసింహరాయస్య తనయో వినయోజ్జ్వలః, ఇమ్మడిశ్రీనృసింహేంద్రః 24
.........శాకేబ్దే పరిసంఖ్యాతే గిరినేత్రయుగేందుభిః. (శా.1427) (క్రీ. 1505.)

గ్రామం దేవులపల్ల్యాఖ్యం .... సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ ధ్రువ" మ్మనియున్నది. (ఎపిగ్రాఫియాఇండికా. 7 వాల్యూము 74 పుట.)

పిదప నీవిజయనగరసామ్రాజ్యము తుళువవంశమువారి యధీనమైనది. ఈతుళువవంశమువారిలోఁ దుళువనరసరాజుకుమారుఁడు వీరనరసింహరాయలు సింహాసనము నెక్కిన ట్లచ్యుతదేవరాయల పోడిపలిశాసనమువల్ల విశదమగుచున్నది.

"ఖ్యాత స్తస్య తు దుర్వసు ర్వసునిభః శ్రీ దేవకీజానిపతేః, ... 5
తద్వంశే దేవకీజాని ర్దిదీపే తిమ్మభూపతిః; యశస్వీ తుళువేంద్రేషు 6
... ... నరసావనిపాలకః....... 8

... ...

చేరం చోళం చ పాండ్యం త మపి చ మధురావల్లభం మానభూషం,
వీరోదగ్రం తురుష్కం గజపతినృపతిం చాపి జిత్వా తదన్యాన్
ఖ్యాతః క్షోణీపతీనాం స్రజ మివ శిరసాం శాసనం యో వ్యతానీత్. 11
... ...నృసింహేంద్రాత్......జాతౌ వీరనృసింహేంద్రకృష్ణరాయమహీపతీ. 13
వీర శ్రీనారసింహ స్స్వవిజయనగరే రత్నసింహాసనస్థ..." 14

యని యిట్లు వీరనరసింహరాయలకే సింహాసనారోహణము చెప్పఁబడెను. (నెల్లూరుజిల్లాదానశాసనముల యొకటవభాగము 69 పుట.)

పైశాసనములంబట్టి చూడఁగాఁ దుళువనరసరాజు సాళువనరసరాజుకుమారుఁడగు నిమ్మడినరసింహరాజును సింహాసనమున నుంచి తానే రాజ్యమును బాలించుచుండెనని తోఁచుచున్నది.

హరిహరరాయలవంశమునుండి సాళువవంశమునకు దానినుండి తుళువవంశమునకును, విజయనగరసామ్రాజ్య మేరీతిని సంక్రమించెనో? యాయావంశములవారికిఁ గల సంబంధము లెట్టివో? రూఢిగాఁ జెప్పుటకుఁ దగినయాధారము లగపడవు.

సాళువనరసరాజు తన ప్రభువును హరిహరవంశీయుఁడును నగు విరూపాక్షరాయలను బాఱఁద్రోలియుఁ, దుళువనరసరాజు తన ప్రభువైన సాళువనరసరాజుకుమారుని జంపియుఁ రాజ్య మాక్రమించుకొనినట్లు కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును, జిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును వ్రాసియున్నారు. వెనుక నుదాహరించిన దేవులపల్లిశాసనమును బట్టి సాళువనరసరాజుకుమారుఁ డిమ్మడిరాజు సింహాసనస్థుఁడయి క్రీస్తుశకము 1505 సంవత్సరమునకుఁ బయిగాఁ దుళువనరసింహరాజుకుమారుఁడగు వీరనరసింహరాయల కాలమునందును జీవించియున్నట్లగపడుచుండఁగాఁ దత్పూర్వమే గతించిన తుళువనరసరా జెవరిని జంపెనో తెలియకున్నది.

మఱియు వీరు తుళువవంశము సాళువవంశాంతర్గతమే యనియుఁ సాళువనరసరాజు సోదరుఁడగు తిమ్మరాజే వీరికి మూలపురుషుఁడనియుఁ వ్రాసిరిగాని యందుకుఁ దగిన యాధారము లగపడవు. తుళువనరసరాజునకుఁ దిమ్మరాజను నొకసోదరుఁ డున్నట్లువరాహపురాణమునందును, జైమినిభారతమునందును నున్నదిగాని యాతిమ్మరాజే తుళువనరసరాజు పితామహుఁడగు తిమ్మరాజని యెవ్వరును జెప్పియుండ

లేదు. మనుచరిత్రాదులందు వీరివంశమును వర్ణించుటలోఁ జంద్రుని మొదలుపెట్టి యయాతివఱకును వర్ణించి యాయయాతిపుత్త్రులు యదుతుర్వసులనియు నందుఁ దుర్వసునివంశము తుళువవంశ మయ్యెననియుఁ జెప్పి యాతుళువవంశమున నీతిమ్మరాజును మొదలుపెట్టియె వర్ణించిరిగాని యాతిమ్మరాజు తండ్రిపేరు చెప్పరైరి. పైనుదాహరించిన పోడిపల్లి శాసనమునందును నిట్టే వర్ణింపఁబడియున్నది.

కాఁబట్టి హిందూదేశకథాసంగ్రహమునందు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రమునందును వ్రాయఁబడిన కొన్నియంశములు సమూలములు కావనియు నూహలును జనశ్రుతులును వీరిచేఁ బ్రమాణములుగాఁ గైకొనఁబడినవనియు ననుకొనవలసియున్నది.

తుళువనరసరాజుకుమారుఁడగు వీరనరసింహరాయల యనంతరమున నతనితమ్ముఁడగు కృష్ణదేవరాయలు సింహాసనము నెక్కెను.

ఈతఁడు విజయనగరసామ్రాజ్యమును సంపూర్ణాభివృద్ధినొందించి మహమ్మదీయులచే నాక్రమింపఁబడిన యనేకస్థలములను జయించి యొకమాఱును బరాజయమున్నది యెఱుఁగక కృష్ణానది మొదలు కన్యాకుమార్యగ్రమువఱకు నేకాతపత్త్రముగ నేలి యశ్వపతి గజపతి నరపతులను వశపఱచుకొని యాంధ్రభాషాపోషకుఁడయి పాండిత్యమునను బండితాదరమునను నాంధ్రభోజుఁడనఁ బ్రసిద్ధికెక్కెను. ఈతఁడు. పారిజాతాపహరణమనుచరిత్రాదిమహాప్రబంధముల కృతిపతియగు రసికశిఖామణి.

ఆముక్తమాల్యద యీతనిచే రచింపఁబడినట్లు యందు వ్రాయఁబడియున్నదిగాని యది మనుచరిత్రకారుఁడగు నల్లసానిపెద్దనార్యునిచే రచింపఁబడినదని పండితులు చెప్పుదురు. మనుచరిత్రములోని పద్యములే కొన్ని యాముక్తమాల్యదయం దగపడుచున్నవి. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి వ్యాఖ్యయగు కవిశిరోభూషణమున నహోబలపతి, "ఏతత్సూత్ర మనుస్మృత్యైవాల్లసానిపెద్దనకవినా ఆముక్తమాల్యదాయామ్" "అర్థావాగ్విబుధమ్మహోపచనకవ్యాహారమిత్యాదిపద్యే"యని వ్రాసియున్నాఁడు.

కృష్ణరాయలయనంతరమున నతని సవతితల్లి కుమారుఁడు నచ్యుతదేవరాయలును నతనియనంతరమునఁ దత్పుత్త్రుఁ డగు వేంకటదేవరాయలును నతనికిఁ బిదప నచ్యుతదేవరాయల సోదరుఁడగు శ్రీరంగరాయలకుమారుఁడు సదాశివరాయలును రాజ్యాధీశులైరి.

కె. వి లక్ష్మణరావుగారు సదాశివరాయ లచ్యుతదేవరాయల తమ్ముఁడని వ్రాసియున్నారు. "కృష్ణదేవరాయలతమ్ముఁడగు సదాశివరాయలను ....ఈసదాశివరాయలును నింతకుఁ బూర్వరాజయిన అచ్యుతరాయలును, నరసరాజున కోబాంబవలనఁ గలిగినపుత్త్రు" లని యిట్లు హిందూదేశకథాసంగ్రహమున (292 పుట) వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయము శాసనములకు విరుద్ధముగానున్నది.

"తిప్పాజీ నాగలాదేవ్యోః కౌసల్యా శ్రీసుమిత్రయోః,
దేవ్యో రివ నృసింహేంద్రా త్తస్మా త్పంక్తిరథా దివ. 12
వీరౌ వినయినౌ రామలక్ష్మణా వివ నందనౌ,
జాతౌ వీరనృసింహేంద్రకృష్ణరాయమహీపతీ. 13
రంగక్షితీంద్రాచ్యుతదేవరాయౌ రక్షాధురీణా వివ రామకృష్ణౌ,
ఓబాంబికాయాం నరసక్షితీంద్రా దుభౌ వభూతాం నరకేంద్రశౌర్యౌ." 14

యని యిట్లు సదాశివరాయల కృష్ణాపురపుశాసనమందును (ఎపిగ్రాఫియా యిండికా 9 పుస్తకమున 332 పుట) బ్రిటిష్ మ్యూజియమ్. ప్లేటులందును (ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా 4 పుస్తకమున 1 పుట.) నున్న సదాశివరాయల మఱియొకశాసనమందును నచ్యుతరాయలకు సదాశివరాయలతండ్రి రంగరాయలు సోదరుఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

అచ్యుతదేవరాయలయనంతరమున నాతనిపుత్త్రుఁడగు వేంకటరాయలు బాలుఁడయి యుండుటచే నాతనిమేనమామయగు సలకముతిమ్మయ యాబాలరాజును రాజ్యాధిపతిగాఁ జేయ యత్నించుచుండఁగా సదాశివరాయలను రాజ్యాధిపతిఁగఁ జేయుటకుఁ గృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడగు నళియ రామరాయలు యత్నించి విఫలమనోరథుఁడయ్యెననియు సలకముతిమ్మయ యాబాలు రాజ్యాధీశుని జేసి తుద కాబాలుని జంపి తానే రాజయ్యెననియుఁ బిదప నళియరామరాజు కొందఱు సరదారులను వశపఱచుకొని సలకము తిమ్మయను వధించి సదాశివరాయలను రాజుగాఁ జేసెననియు శ్రీలక్ష్మణరావుగారును వీరభద్రరావుగారును వ్రాసియున్నారు గాని పైవిషయములకుఁ జరిత్రకారులయూహాలు తప్పఁదగినయాధారము లున్నట్లు కనఁబడలేదు. పైవానిలోఁ గొన్నివిషయములు శాసనములకు విరుద్ధము లయియున్నవి.

"క్షితిప్రతిష్ఠాపితకీర్తిదేహే ప్రాప్తే పదం వైష్ణవ మచ్యుతేంద్రే,
అధ్యాస్య భద్రాసన మస్య సూను ర్వీరో బభౌ వేంకటదేవరాయః.
ప్రశాస్య రాజ్యం ప్రసవాస్త్రరూపే విద్వన్నిధౌ వేంకటరాయభూపే,
అభాగధేయా దచిరా త్ప్రజానామ్ ఆఖండలావాస మథాధిరూఢే." 28

యను సదాశివరాయలశాసనములోని (ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా 4 పుస్తకము 1 పుట; 9 పుస్తకము 332 పుట) "విద్వన్నిధౌ; రాజ్యం ప్రశాస్య ప్రజానా మభాగధేయాత్ వీరో" యనుపదములను బట్టి చూడఁగా నితఁడు కేవలము బాలుఁడనిగాని బలవంతముగాఁ జంపఁబడెననిగాని చెప్పుటకు వీలుపడదు. స్వల్పకాలము రాజ్యముచేసి దైవవశమునఁ జనిపోయిన ట్లగపడుచున్నది.

అచ్యుతరాయలకాలమునందె సదాశివరాయలను రాజుగా లేవ నెత్తుట కళియరామరాజు ప్రయత్నించినట్లును, నచ్యుతరాయలకాలములందును సదాశివరాయల దానశాసనము లున్నట్లును 1912 సంవత్సరపు 919- నెంబ రెపిగ్రాఫిస్టురిపోర్టు (81 పుట) లో వ్రాసిరి. ఇట్లె సదాశివరాయ లచ్యుతరాయలకాలమునుండి తిరుమలరాయలకుమారుఁడగు వీరవేంకటపతిరాయలకాలమువఱకును నుండెనని 1908 సంవత్సరపు 574 నెంబరు రిపోర్టులో వ్రాసిరి.

అచ్యుతరాయలకుమారుఁడగు వేంకటరాయలయనంతరమున నతని మేనమామయగు సలకము తిమ్మయ యంతకుముందుఁ బ్రబలుఁడై యుండుటచేత నళియరామరాజు చేయునట్టి సదాశివరాయల పట్టాభిషేకమునకుఁ బ్రతిఘటించి రాజ్యము నాక్రమించుకొనినట్లును, బిదప రామరాజు పెనుగొండకుఁ బోయి కొందఱురాజులను వశపఱచుకొని సలకముతిమ్మయను వధించి సదాశివరాయలకుఁ బట్టాభిషేకముచేసి కర్ణాటరాజ్యస్థాపకుఁడని బిరుదుగాంచినట్లును నీక్రిందియాధారములు సూచించుచున్నవి.

"ప్రశాస్య రాజ్యం ప్రసవాస్త్రరూపే విద్వన్నిధౌ వేంకటరాయభూపే,
అభాగధేయా దచిరా త్ప్రజానా మాఖండలావాస మథాధిరూఢే. 28
తిమ్మాంబాపరగర్భమౌక్తికమణీ రంగక్షితీంద్రాత్మజః
క్షత్త్రాలంకరణేన పాలితమహాకర్ణాటరాజ్యశ్రియా,

శౌర్యౌదార్యదయావతా స్వభగినీభర్త్రా జగత్త్రాయినా
రామక్ష్మాపతినా ప్యమాత్యతిలకైః కృప్తాభిషేకక్రమః. 29
శ్రీవిద్యానగరీలలామని మహాసామ్రాజ్యసింహాసనే
... ...
సర్వాం పాలయతే సదాశివమహారాయ క్ష్మీరాయక్షమా''మ్మని. 30

ఇట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. (ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా. 3- పుస్తకము. 334- పుట)

''ఉ. ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయధా
త్రీపతి సార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై వితతప్రతాపసం
తాపితశత్రుఁడై యలసదాశివరాయనిరంతరాయవి
ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మికి నిదానము తా నయి మించె నెంతయున్,'' (రామాభ్యుదయము.)

''సీ. పట్టాభిషేకవిపర్యయంబునఁ బ్రోలు వెడలి ప్రియానుజుల్ వెంటఁ గొలువఁ
జిత్రకూటాభిఖ్యఁ జెలఁగు పెన్గొండ సాంద్రవారిద్విపేంద్రనాదవనిఁ జెంది
ఖలజనస్థానవాసులఁ బల్వుర వధించి మహిమసలకఖరస్మయ మడంచి
వారిధీరభటమహోద్ధతి నద్ధి కంపింప దురమునఁ గడిసి తద్ద్రోహిఁ దునిమి
తే. యనఘశరపార్థివేందిర నధిగమించి, సాధుకర్ణాటవిభవసంస్థాపనంబు
పూని శరణాగతులనెల్లఁ బ్రోచె రాముఁ, డతఁడు నిజచరితంబు రామాయణముగ.''

(వసు. ఆ. 1. ప. 44.)

పయిను దాహరించిన సదాశివరాయలశాసనములోని ''స్వభగినీభర్త్రా'' యనుదానిని రామాభ్యుదయములోని ''కృష్ణరాయధాత్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై'' యనుదానిని నరయఁగా, రామరాజు సదాశివరాయలపెదతండ్రికొమారితమగఁడని స్పష్టపడుచున్నది. అళియశబ్దమున కల్లుఁడని యర్థము కావున సార్వభౌమునియల్లుండగు రామరా జళియరామరాజని పిలువఁబడెను. ఈసందర్భము సయితము సదాశివరాయలు కృష్ణరాయలసోదరుఁడను శ్రీలక్ష్మణరావుగారి యభిప్రాయమును బ్రతిఘటించుచునె యున్నది.

ఇఁక సలకముతిమ్మయ యచ్యుతరాయలకు స్యాలకుఁ డయినట్లీక్రిందిశ్లోకము సూచించుచున్నది.

''మహత్తరే మానవలోకశాసితు ర్మనోనుకూలా మహిషీపదే తదా,
కృతాభిషేకా సకలక్షితీశితు ర్వరాత్మజాసీ ద్వరదాంబికాపధూః.''

(అచ్యుతరాయాభ్యుదయము. 3-స. 48- శ్లో.)

పయిను దాహరించిన సదాశివరాయలశాసనమునుబట్టియు, రామాభ్యుదయవసుచరిత్రములను బట్టియు నరయఁగా సదాశివరాయలను పేరునకుమాత్రము సింహాసనమున నిలిపి యళియరామరాజే విజయనగరసామ్రాజ్యము నేకాతపత్రముగ నేలిన ట్లేర్పడుచున్నది. కావుననే సదాశివరాయల పట్టాభిషేక విపర్యయాదులు రామరాజువర్ణనమునందును వసుచరిత్రకారుఁ డుపయోగించెను. రామరాజుపరిపాలన మీక్రిందిరీతిని శాసనములలో వర్ణితమయియున్నది.

''యస్మిన్ ప్రశాసతి మహీం జగదేకవీరే భంగో నదీషు పతగేషు చ పక్షపాతః,
వల్లీషు పల్లవరుచి ర్వనితారతేషు నీవీవిమోచన మభూ న్నియతం ప్రజానామ్. 90

సత్యానురక్తేరిదరావహోస్మిన్ సంపన్నకే సంభృతసర్వలోకే,
శ్రీరామరాజే..." అని యున్నది. (ఎపిగ్రాఫియాయిండికా. 9. పుస్తకము 333. పేజీ.)

మఱియు సదాశివరాయలరాజ్యపాలనవర్ణనమంతయును రామరాజునదే యనుకొనఁదగియుండుటగాన సదాశివరాయలవర్ణనము దిఙ్మాత్ర మిచట నుదాహరించుచున్నాను.

"య త్సేనాధూళిపాళీ శకమశకసముచ్చాటనే ధూమరేఖా
రోమాళీ కీర్తివధ్వా ఇవ భువన మిదం సర్వ మంత ర్వహన్త్యా,
వేణీ నాణీయసీవ ప్రకటితవిభ్రా తే ర్వీరలక్ష్మ్యా రణాగ్రే
శాంత్యై జీమూతపంక్తిః కిల సకలఖలస్తోమదావానలానామ్. 34
... ... రాజాధిరాజబిరుదా 37
కాంభోజభోజకాళింగకరహాటాదిపార్థివైః,
సేవితస్సల్లపదం ప్రాప్తై స్సందర్శితనృపోపథ." యనియున్నది. 42

(ఎపిగ్రాఫియాయిండికా 4. పుస్తకము. 1. పుట)

కృష్ణరాయలకువెనుక నతనికంటెఁ బ్రబలుఁడై యీరామరాజు విజయనగరరాజ్యము నభివృద్ధిచేసెను. రాజాధిరాజగు నీమహాపురుషునిసభ కలంకారభూతుఁడగుటనే బట్టుమూర్తిరామరాజభూషణుఁడను బిరుదముఁ గాంచెను. ఈరామరాయలతమ్ముఁడె వసుచరిత్రకృతిపతియగు తిరుమలదేవరాయలు. ఈసంతతివారిలో ననేకు లనేకకృతుల నందిన రసికశిఖామణులు. అట్టికృతులలో నరపతివిజయమను నామాంతరముగల రామరాజీయమునందు వీరివంశము పూర్తిగా వర్ణింపఁబడెను. ఈరామరాజీయమును బయి నుదాహరించిన యళియరామరాయలమనుమని మనుమఁడగు కోదండరామరాజునకుఁ గృతియిచ్చి యందుగుల వెంకయ్యయను కవివరుఁడు రచించెను.

రామరాజీయకృతిపతియగు కోదండరామరాజునకు నళియరామరాజునకువలెనే తిమ్మరాజు వేంకటపతి యను తమ్ములు గలరు. మఱియు నీతఁ డళియరామరాజువలెనే కృష్ణరాజునకు నల్లుఁడు. ఈసామ్యములచేఁ గావలయు విల్సనుదొరగారును, డాక్టరు రావర్టుదొరగారును భ్రమపడి నరపతివిజయకృతిపతి యళియరామరాజని వ్రాసిరి. విజయనగరరాజ్యాధీశుఁ డగుకృష్ణరాయలకూఁతురు తిరుమలాంబ యళియరామరాజుభార్య. పోచిరాజువంశజుఁడగు వేఱొకకృష్ణరాజుకూఁతురు నాంచారమ్మ నరపతివిజయకృతిపతియగు కోదండరాయలభార్య. ఈవిషయము నరపతివిజయమున స్పష్టపఱుపఁబడియున్నది.

"తే. అనఘుఁ డా వైరసేని భీమాధిపేంద్రు, పట్టి దమయంతిఁ జేపట్టినట్టిరీతి
రామభూపాలకుఁడు కృష్ణరాయతనయ, యగు తిరుమలాంబ నుద్వాహమయ్యె వేడ్క."
(నరపతివిజయము 289 ప.)

"శా. కారుణ్యాంబుధి పోచిరాట్కులసుధాకంఠీశుఁ డర్థార్థిమందారుం డై వెలసిల్లు కృష్ణనృపజాధ్యక్షేంద్రు సత్పుత్రి నాంచారమ్మ న్వరియించె రామధరణీశస్వామి........" (నరపతివిజయము. 441 ప.)

ఇట్లె నరపతివిజయకృతిపతియగు కోదండరామరాయ లళియరామరాయలవంశజుఁడని యీగ్రంథమున స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నను రాయబహద్దరు కందుకూరు వీరేశలింగముపంతులవారాంధ్రకవులచరిత్రమునందుఁ దిరుమలదేవరాయని ప్రపౌత్రపుత్త్రుఁడని వ్రాసియున్నారు.

అళియరామరాజె నరపతివిజయకృతిపతియని శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు భ్రమపడిరని శ్రీ. వెంకటకృష్ణయ్యగారు నరపతివిజయపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. కాని కవులచరిత్రములోని వీరేశలింగముపంతులవారి వ్రాతలను బరిశీలింపఁగా నట్టియభిప్రాయమె యున్నట్లగపడదు.

వసుచరిత్రకృతిపతియగు తిరుమలదేవరాయలుసయితము కృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడేయని ఫర్గాటెనెంపైరునందును, కృష్ణరాయలచరిత్రము వ్రాయుసందర్భమునఁ గవులచరిత్రమందును వ్రాయఁబడియున్నది. ఇట్లే కె. వి. లక్ష్మణరావుగారుసయితము వ్రాసియున్నారు కాని యీవిషయమునకుఁ దగినయాధారము లగపడవు. తిరుమలదేవరాయలభార్య వెంగళాంబ చక్రవర్తియగు కృష్ణదేవరాయలకూఁతురే యయియున్నయెడల వసుచరిత్ర నరపతివిజయాదులలోఁ జెప్పకుందురా? తిరుమలదేవరాయల యన్నయగు నళియరామరాయలు కృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడై యున్నట్లు నరపతివిజయమునందును రామాభ్యుదయమునందును జెప్పఁబడియుండలేదా? వసుచరిత్రమున నళియరామరాయల కుటుంబము వర్ణింపకున్నను దిరుమలదేవరాయలభార్య నిట్లు కవి వర్ణించియున్నాఁడు.

"తే. ఆవిభుని దేవి శ్రీ వేంగళాంబ పుట్టి, నిల్లు మెట్టినయిల్లు వర్ధిల్లఁ జేసెఁ
బుట్టినింటికి మధనంబు మెట్టినింటి, కమితదోషాహతియుఁ గూర్చు కమలఁ దెగడి."

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1 ప. 63)

వసుచరిత్రకృతిప్రదానకాలమునఁ గృష్ణదేవరాయలవంశమును విజయనగరరాజ్యమును గొంతవఱకు నంతరించుటయేగాక యావంశమునుండి పరిశిష్టమగు రాజ్యము తిరుమలరాయలకు వశపడియుండఁగాఁ గృష్ణదేవరాయలకూఁతురే వేంగళాంబ యయియున్నయెడల నామె నెత్తిపొడిచిన ట్లీరీతిగ రామరాజభూషణుఁడు వర్ణించియుండునా యని యాలోచింపవలసియున్నది.

అళియరామరాయతిరుమలదేవరాయాదులతండ్రియగు శ్రీరంగరాజు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారియని కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారును, జిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును వ్రాసిరి. వారి ననుసరించి హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారును వ్రాసియున్నారు. దానిని స్థిరపఱచుటకు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారును వీరభద్రరావుగారును రామరాజీయములోని యీక్రిందిపద్యమును దిరుమలదేవరాయలతండ్రియగు శ్రీరంగరాయలప్రతాపవర్ణనమని వ్రాసియున్నారు.

"సీ. కడువిజాపురరాజ్యకామినీగర్భముల్ భేదించు నెవ్వని భేరిరవము...
తే. జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు, రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి." (నరపతివిజయము.244.ప.)

ఈపద్యము నరపతివిజయమునఁ దిరుమలదేవరాయలకుమారుఁడగు శ్రీరంగరాయలవర్ణనముగానున్నదిగాని తిరుమలదేవరాయలతండ్రియగు శ్రీరంగరాయలవర్ణనమై యుండలేదు. తల్లికోటయుద్ధమునకు ముందుఁ గర్ణాటరాజ్యము జీర్ణింపనేలేదు. పునరుద్ధరణమేల?

ఇట్లే వసుచరిత్రము కృష్ణదేవరాయలకే కృతియీయఁబడినదని కొందఱును గృష్ణదేవరాయలు మృతినొందిన తనపూర్వులపిండములపై ధారపోయించెనని మఱికొందఱును వసుచరిత్రమును జూచిన పిదప నంతకంటెఁ బ్రౌఢముగ రచింపఁగోరి యాముక్తమాల్యద రచింపఁబడెనని మఱికొందఱును నిట్లనేకవిధములుగఁ జరిత్రవిషయవిజ్ఞానములేక చెప్పుకొనుటయుఁ గలదు. కృష్ణదేవరాయలవెనుక నంతకంటె నధికుఁ డనఁదగిన నళియరామరాజుపేరైనను నిప్పటిశాసనాదికము బయలుపడకముందు మన యాంధ్రలోక మెఱుఁగదని చెప్పవచ్చును.ఇట్లెఱుఁగకుండుట యొకవింతగాదు. ప్రసిద్ధకావ్యములను

కృతినందిన ప్రభువులును కవుల గాథలతో సంబంధించిన ప్రభువులును మాత్రమే గదా యాంధ్రలోకమునం జేరఁగలిగియున్నారు. రాజరాజనరేంద్రునికంటె నాతనిపుత్త్రుఁడగు కులోత్తుంగచోళుఁడు గొప్పచక్రవర్తియై యైనను నతని పే రాంధ్రలోకము మఱచిపోలేదా?

తే. "తరుతటాకాదిసంతతుల్ ధరణి నెచట, నిలిపి రచటనె యుండువానికిని గృతిము
ఖంబునసె విశ్వవిఖ్యాతిగానఁ గృతియె, సంతతివతంస మది మాకు సంఘటింపు."

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 18.)

అని యిట్లు రామరాజభూషణుఁ డీవిషయమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

అళియరామరాజే ప్రసిద్ధగ్రంథమును గృతి నందియుండకపోవుటచే నతనికంటె ననేకవిధములను దక్కువవారైన తిరుమలదేవరాయాదులవంటి ప్రసిద్ధియైన నాతనికి లేకపోయెను. అట్లయినను భట్టుమూర్తిమహాకవికిఁ గల రామరాజభూషణబిరుదమువల్లను, రామరాజీయవసుచరిత్రాది ప్రబంధములవల్లను గొంతవఱ కాతనిచరిత్రము గ్రహింప ననువుపడియున్నది. ఫెరిస్తా యనెడి మహమ్మదీయ చరిత్రకారుఁడు వ్రాసినగ్రంథమును గొంతవఱకు రామరాయతిరుమలరాయలచరిత్రములను దెలుపుచున్నది. శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, లక్ష్మణరావుగారు మొదలగువా రీవిషయమున వ్రాసియున్నారు గాని తమవ్రాఁతలకు దగిన యాధారముల నంతగాఁ జూపరైరి.

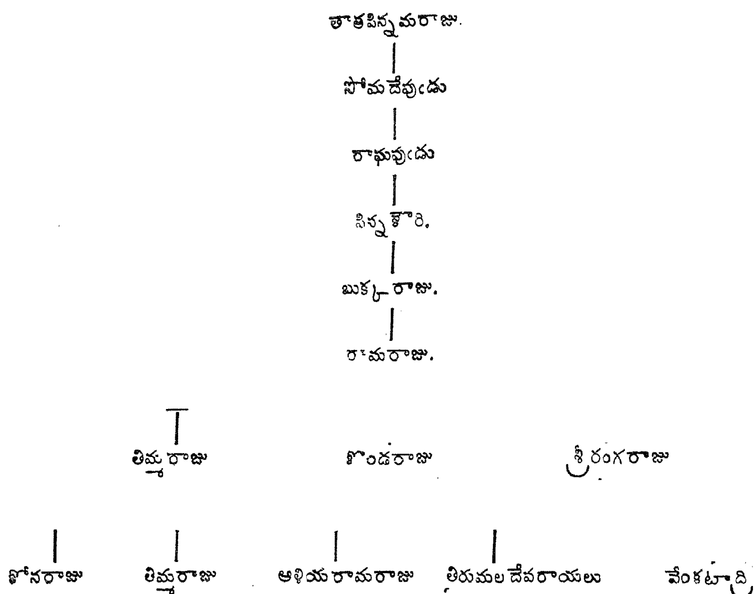
అళియరామరాజును దిరుమలదేవరాయలును, చంద్రవంశజులగు మహారాజులు. వీరివంశములోని మహాపురుషులలో సుప్రసిద్ధులు నందుఁడు, చలిక్కుఁడు, రాజనరేంద్రుఁడు, బిజ్జలుఁడు, వీరహోమాలిరాయఁడు, తాతపిన్నమరాజు ననువారు. వీరిలో బిజ్జలుఁడు కాళచూరిరాజయి కల్యాణనగరము నాక్రమించి కల్యాణబిజ్జలుఁడను బిరుదుగాంచెను. వీరహోమాలిరాయఁడు మాయాపురీనాథుఁడు. పైవిషయము లీక్రిందియాధారములవల్లఁ దేలుచున్నవి.

"జయతి క్షీరజలధే ర్జాతం సవ్యేక్షణం హరేః......... 3
... ... తస్మా త్పరీక్షి త్తతః. 4
నంద స్తస్యాఽష్టమోభూ త్సమజని నవమ స్తస్య రాజ్ఞ శ్చలిక్క-
క్ష్మాప స్తస్యాష్టమ శ్రీనృపతిరుచి రభవ ద్రాజపూర్వో నరేంద్రః.
తస్యాఽఽసీ ద్బిజ్జలేం(ద్రో) దశమ ఇహ నృపో వీరహోమాళిరాయః
తా త్త్రీయాళో మురారౌ కృతనతి రుదభూ త్తస్య మాయాపురీశః. 5
తత్పుర్యోజని తాతపిన్నమమహీపాలో ... ..."అని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫియా యిండికా. 4 పుస్తకము. 272 పుట.)

"సీ. క్ష్మాభరణంబగు కల్యాణపురమేలి కల్యాణబిజ్జలాఖ్యను వహించి
... ...
వెలసెఁ గల్యాణబిజ్జలవిభుఁడు మిగుల... ... ..."(నరపతివిజయము. ప.167)

వీరిలోఁ దాతపిన్నమరాజు మొదలుకొని తిరుమలరాయల పుత్త్రులవఱకును వసుచరిత్రమున వీరివంశము వర్ణింపఁబడియున్నది. ఆవంశవృక్షము నిట నుదాహరించుచున్నాను.

రఘునాథరాజు శ్రీరంగరాయలు రామరాజు (వీర) వేంకటపతి

వీరిలో బుక్కరాజున కొక్కరామరాజేగాక మఱికొందఱు పుత్త్రులున్నట్లును వారిలో నొకఁడగు సిరంగరాజు కళాపూర్ణోదయకృతిపతియగు నంద్యాల కృష్ణరాజువంశమునకు మూలపురుషుఁడయి యుండినట్లును గళాపూర్ణోదయమునఁ (ఆ. 1. ప. 24) జెప్పఁబడియున్నది. ఈసిరంగరాజు నంద్యాల కధిపతి యగుటచే వీరికి నంద్యాలవారని పేరువచ్చినదని కళాపూర్ణోదయమునఁ జెప్పఁబడియున్నది. (కళా-1 ఆ. 26 ప.)

మఱియుఁ వసుచరిత్ర కృతిపతియగు తిరుమలరాయలకు ముగ్గురుసోదరీమణు లుండిరనియుఁ వారిలో లక్కమ్మ నరసభూపాలీయ కృతిపతియగు నహోబలనరసరాజునకుఁ దల్లియనియుఁ (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 89.) నోబమ్మ రామాభ్యుదయకృతిపతియగు గొబ్బూరినరసరాజునకుఁ దల్లియనియుఁ (రామాభ్యుదయము ఆ. 1. ప. 79.) గోనమ్మ పరమయోగివిలాసకృతికర్తయగు తిమ్మరాజునకుఁ దల్లియనియుఁ (పరమయోగివిలాసము ఆ. 1. ప. 7.) నరసభూపాలీయ రామాభ్యుదయ పరమయోగివిలాసములవలన స్పష్టపడుచున్నది. ఇట్లే తిరుమలదేవరాయల పెదతండ్రియగు తిమ్మరాజు పేర బాలభాగవత పద్యకావ్యమును గోనేరునాథకవి రచించెను. ఈతిమ్మరాజు కుమారుఁడగు చిన తిమ్మరాజు బాలభాగవత ద్విపదకుఁ గృతిపతి.

తిరుమలదేవరాయలపూర్వులలో సోమదేవుఁ డొక్కదినమున నేడుదుర్గములను హరించినట్లును బిన్నశౌరి యారవీటి కధిపతియైనట్లును, బుక్కరాజు సాళువనరసింహరాజ రాజ్యస్థాపకుఁ డయినట్లును దత్పుత్త్రుఁడగు రామరాజు విజాపురరాజును జయించి యవనిగిరిదుర్గము నాక్రమించినట్లును, మఱియు నీతఁడు కందనోలు (కర్ణూలు) దుర్గమును జయించినట్లును శాసనాదులవలన స్పష్టపడుచున్నది.

“తతోఽజని హారక్ దుర్గాణి సప్తాహితాత్,
అహ్వైకైన ససోమదేవనృపతిః......శ్రీపిన్నమోభూన్నృపః. 6
ఆరవీటినగరీవిభో రభూ, దస్య బుక్కధరణీపతి స్సుతః,
యేన సాళువనృహింహరాజ్య మ, ప్యేధమానమహసా స్థిరీకృతమ్. 7
... ... రామరాజంసుతమ్. 9
స్వహస్త్రై స్సప్తత్యా సహిత మపి య స్సింధుజనుషామ్
సపాదస్యానీకం సమితి భుజశౌర్యేణ మహతా,
విజిత్యా దత్తేస్మా దవనిగిరిదుర్గం విభుతయా
విధూతేంద్రః శాసబ్ఖాదయ మపి విద్రావ్య సహసా. 10
కందనవోలిదుర్గ మురుకందలదభ్యుదయో బాహుబలేన యో బహుతరేణ విజిత్య...” 11

అని కలదు. (సపాద=అదిల్ షా) (ఎపిగ్రాఫియా యిండికా 4 పుస్తకము వీరవేంకటపతి విలపాక శాసనము 272 పుట.)

సాళువనరసింహ రాజ్యస్థాపకుఁడగు నారవీటి బుక్కరాజు కృష్ణదేవరాయలయొద్దసైతము ప్రధానపురుషుఁడై యున్నట్లు కృష్ణరాయవిజయమునఁ గలదని యుదాహరించి బుక్కరాజు చిరకాలము జీవించియుండిన నుండవచ్చునని సందేహముగా హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు.

తిరుమలదేవరాయలతాత యగురామరాజు కందనోలి కధీశుఁ డయినట్లు వసుచరిత్రమునందును గలదు.

“సీ. ...గీ... ... ... అ ... ...
ఆనఘతరకందనోలి మహాపురీశ,శాంతుఁడగు రామమేదినీకాంతుఁ డలరు.” (వసు.ఆ.1.ప.30)

ఈరామరాజుకుమారుఁడగు తిమ్మరాజవుకు నేలినట్లును నతనితమ్ముఁడు కొండరాజు ఆదవేని నేలినట్లును నరపతివిజయమున 218-220 పద్యములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

తిరుమలదేవరాయలయన్నయగు తిమ్మరాజు ప్రభావము వసుచరిత్రమున(ఆ.1.ప.41.) వర్ణింపఁబడెను. ఈపద్యమున వీరికులమువారికి శాసనాదులలో వర్ణింపఁబడినబిరుదములు వర్ణింపఁబడినవి. (చూ. 134 పుట.)

“సీ. ...గీ.... ... ... ఏ బిరుదరాయరాహుతాహితవధూభుజంగబిరుదాంకపుంఖితసమరవిజయ, కాహళుఁడు తిమ్మవిభుఁ డాజిదోహళుండు.”
(వసు. ఆ. 1. ప. 41.)

ఈతిమ్మరాజునకుఁ దమ్ముఁడును దిరుమలదేవరాయలకు నన్నయునగు నళియరామరాజు కృష్ణదేవరాయసార్వభౌమునియల్లుఁడై సదాశివరాయలను రాజ్యమున నిలిపి విజయనగరసామ్రాజ్యమును మహోన్నతదశకుఁ దెచ్చె నను మొదలగు విషయములు వ్రాసియేయున్నాను.

రామరాజు మొదటఁ బాలియకేటి నేలుచుండెనని హేచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయము ఫరగాట సెంపైరునందును (188 పుట) గలదు.

దక్కనురాజులగు మహమ్మదీయులచరిత్రము పర్సియాభాషలో ఫెరిస్తా వ్రాసియున్నాఁడు. దానిని బ్రిగ్గుదొరగా రాంగ్లేయభాషలోనికి భాషాంతరీకరించియున్నారు.

ఫెరిస్తామూలగ్రంథములోఁ గుతుప్‌షాలచరిత్రము సంక్షిప్తముగా నున్నది. దానిని వేఱొకరా కాలపువారే విపులముగా వ్రాసిరనియు నది సంగ్రహించి భాషాంతరీకరించితి ననియు వ్రాయుచు

బ్రిగ్సుదొరగారు దానిని ఫెరిస్తాతోఁ జేర్చి భాషాంతరీకరించిరి. ఈతురకరాజులచరిత్రముతో సంబంధించిన దక్షిణహిందూదేశపుఁ దెలుఁగురాజులచరిత్రమును బయి నుదాహరించిన ఫెరిస్తానుండి సంగ్రహించి మఱికొన్ని రికార్డులను జనశ్రుతులను నూహములను దోడుచేసి సివెల్ (Sewell) దొరగారు ఫర్గాటనెంపైరను నొక గ్రంథమును వ్రాసిరి. ఈసందర్భమునఁ బయి నుదాహరించిన బ్రిగ్ ఫెరిస్తానుండియు ఫరగాటనెంపైరునుండియుఁ గొన్నివిషయములను సంగ్రహించి యుదాహరించుచున్నాను. (1910 సంవత్సరమునఁ గాంబ్రె ఆండుకోలాఁ గలకత్తాయందు ముద్రితమగు ప్రతి నేను వాడుక చేసిన ఫెరిస్తాయని గ్రహింపఁ జదువరులను బ్రార్థించుచున్నాను.)

తిరుమలరాజు జీవితకాలములోఁ (1552) గొచ్చెర్లకోట నేలినట్టు లిధిక్ రికార్డువల్ల నగపడుచున్నదని హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి.

వేంకటాద్రి కందనోలి నేలిన ట్లీక్రిందిపద్యమువల్ల నగపడుచున్నది.

“ఉ. ఏలెను గందనోలిపుర మింద్రసమానుఁడు వేంకటాద్రిభూ
పాలుఁడు ... ...” (నరపతివిజయము. ప. 266.)

అచ్యుతదేవరాయతత్పుత్త్రులకాలములందును సలకము తిమ్మయరాజ్య మాక్రమించుకొన్న కాలమందును విజయనగరరాజ్యమునకు గర్భశత్రువులగు విజాపురాదిరాజులును విజయనగరరాజ్యాంతర్గతులగు మఱికొందఱురాజులును గొన్నికొన్నిప్రదేశముల నాక్రమించుకొనినట్లగపడుచున్నది. కావుననే మరల నళియరామరాజు దండయాత్రలుచేసి, రాచూరు ముదుగల్లు మొదలగుదుర్గములను వశపఱచుకొన వలసివచ్చెను.

ఇచట విజయనగరసామ్రాజ్యమునకుఁ బ్రతిస్పర్థియగు మహమ్మదీయరాజ్యవిషయము సంక్షేపముగా నుదాహరించుట యావశ్యకమని తోఁచి వ్రాయుచున్నాను.

మహమ్మదు తొగ్లాకు ఢిల్లీశ్వరుఁడుగా నున్నపు డల్లాయుద్దీన్ హసన్ గంగూ యనువాఁడు గంగూయను బ్రాహ్మణునొద్ద బానిసగా నుండెననియు, వాఁడు క్రమముగాఁ బ్రభువయి, యీదక్షిణదేశమున (క్రీస్తుశకము) 1347 సంవత్సరమున స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించెననియు, నతఁడు తన మొదటియజమానునందలి గౌరవమున నాతని రావించి తనప్రధానమంత్రిగానుంచుకొని తన వంశమునకు బహుమనివంశమని పేరుపెట్టెననియు వ్రాసియున్నారు. దీనినె మనవారు భామినీరాజ్యమందురు. ఈరాజ్యమె యళియరామరాజు కాలమునకు నాలుగుభాగములుగా నేర్పడెను. *

మొదటిది యహమ్మద్ నగరరాజ్యము. దీని నాముదానగరమనియు గ్రంథములలో వాడిరి. దీనికి నిజాంషాహియనియుఁ, దీనియధిపతికి నిజాంషాయనియుఁ బేర్లు. దీనిని (క్రీ. శ.) 1553 వఱకు బురహానను వాఁడును, 1565 వఱకు హుస్సేననువాఁడును, 1586 వఱకు మూర్తజాయనునతఁడును బాలించిరి. †దీని రాజును నిజామనియు నిజాముఁడనియుఁ బ్రబంధములలో వాడిరి.

ఈయహమ్మద్ నగరరాజ్యమునకు దక్షిణముననున్నది బీజపూరురాజ్యము. దీనిని విజాపురరాజ్యమని ప్రబంధములలో వాడిరి. ఈరాజ్యమున కదిల్ షాహియనియు, దీని యధిపతి కదిల్ షాయనియుఁ బేరులు. దీనిని క్రీ. శ. 1557 వఱకు నిబ్రహిమ్మనువాఁడును, 1580 వఱకు నలీ యనునాతఁడును

* ఫర్గాటనెంపైరు 29 పుట ; ఫెరిస్తా 2 పుస్తకము 283 పుట మొదలుకొని చూచునది. † ఫర్గాటనెంపైరు 190; ఫెరిస్తా. 3 భాగము, 236, 237, 249 250, 269.

బాలించిరి. (ఫర్గాటసెంపైరు. 192; 218; .....పుటలు) వీనియధిపతిని సవాయియనియు సహాదుఁడనియుఁ బ్రబంధములలో వాడియున్నారు. ఈరాజ్యములోని కృష్ణాతుంగభద్రానదులనడుమ నున్నయంతర్వేది విజాపురవిజయనగరరాజ్యముల సంధిభాగము. దీనినిమిత్తము హిందువులును మహమ్మదీయులును బలుమాఱు పెక్కుయుద్ధములుచేసిరి. ఉభయులలో నెవరు బలాధికులయియున్నపుడు వారు దీనిని వశపఱచుకొనుచు వచ్చిరి.

అహమ్మద్‌నగర విజాపురరాజ్యములకుఁ దూర్పుగానున్న చిన్నభాగము బీదరురాష్ట్రము. దీనికి బెరీదుషాహి యనియు దీని యధిపతికి బెరీదుషా యనియుఁ బేరులు. ఈరాజును బరీదనియు నీరాజ్యములోని దుర్గమును బెడదకోటయనియుఁ బ్రబంధములలో వ్రాసిరి. దీని నమీరనునతఁడు క్రీ. శ. 1549 వఱకును, నలీయనునతఁడు 1562 వఱకును నిబ్రహీమ్మనునతఁడు 1569 వఱకును గాసీమను నాతఁడు 1572 వఱకును బరిపాలించిరి. (ఫెరిస్తా 3 భాగము 497, 499. ...పుటలు.)

విజయనగరరాజ్యమున కుత్తరమునను, బీదరురాజ్యమునకుఁ దూర్పునను నున్నది గోలకొండరాజ్యము. దీనికిఁ గుతుబ్‌షాహియనియు, దీనియధిపతికిఁ గుతుబ్‌షాయనియుఁ బేర్లు. ఈరాజును గుతుపనమల్కనయనియు నిందలి కోవెలకొండయనుదానిని గొయ్యలకొండయనియుఁ గవులు వ్రాసిరి. ఈరాజ్యమును (క్రీ. శ.) 1550 వఱకు జంషీదనునాతఁడును 1580 వఱకు నిబ్రహీమ్మనువాఁడును, 1611 వఱకు మహమ్మద్‌కూలీ యనునతఁడును బరిపాలించిరి. (ఫర్గాటెసెంపైరు. 189; 218 పు.)

వీరిలో నిబ్రహీమ్మనునతని నిభరామునియు మల్కిభరామనియుఁ గవులు వాడిరి. ఈయిభరామనునతఁడు తనయన్నయగు జంషీదుకుతుబ్‌షా తన్నుఁ జంపించునని భయపడి యళియరామరాజు శరణుఁజొచ్చెననియు, నతఁడు వాని సంరక్షించెననియు; జంషీదునకుఁ బిమ్మట నతఁడు గోలకొండకుఁ బ్రభువయ్యెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియున్నవిషయములు (ఫర్గాటసెంపైరు 188, 189, 218. ...పుటలు) నీక్రిందిపద్యము సూచించుచున్నది.

"సీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కయతిమ్మని హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె;
నతునివర్ధితుని దత్సుతునిఁ బట్టముగట్టి కుతుపనమల్కన క్షోణి నిలిపె;
... ..." (నరసభూపాలీయము. ఆ.1.ప.82.)

ఈయిబ్రహీమ్మనునాతఁడు తెలుఁగుదేశపురాజులయొద్దఁ బెరిఁగినవాఁడగుటచేతనే తనరాజ్యకాలమునందుఁ దెనుఁగుకవుల నాదరించెను. అద్దంకి గంగాధరకవి యితనికిఁ దపతీసంవరణ మను కావ్యమును గృతిచేసియున్నాఁడు. అందు గంగాధరకవి యాతనితండ్రిని నితనిని నీక్రిందిరీతిని వర్ణించియున్నాఁడు.

"సీ. పడమట సవాయిబసవనిగాఁ జేసి యచట గొయ్యలకొండ నావరించెఁ;
దమది మల్లాఖాను దక్షిణంబునఁ గొట్టి హరియించెఁ బానుగల్లాదిగిరుల;
నుత్తరంబున బరీదోడిపాఱఁగఁ బ్రోలి మెతుకుదుర్గం బాక్రమించి మించెఁ;
బ్రథమదిక్కున నొడ్డిపాత్రసామంతుల ఘట్టించి కంబము మెట్టుగొనియె;
తే. నతనిఁ బొగడంగఁ దగదె యాచతురశీతి, ఘూర్ఘగిరిదుర్గలుంఠనప్రౌఢతేజు
వాహశిఖరాధిరోహరేవంతమూర్తి, కుతుపసాహిని క్ష్మాపాలు గుణవిశాలు.
సీ. సకలవేదపురాణశాస్త్రపారగులైన యొంటరివిద్వాంసు లొకచోట;
నష్టభాషలయందు సాంధ్యంబు లేకుండు ప్రౌఢాంతకారికవీంద్రు లొకవంక;

గజపతినరపతిక్ష్మాభర్త లంపిన యొడికంపు రాయబార్లొక్కఁడంద;
మేరుమందరముల మించఁ గల్గిన మన్నియులు దండనాథు లొక్కొక్కఁడెడలఁ;
తే. జేరి కొల్వ భద్రాసనాసీనుఁ డగుచు, రమ్యగుణహారి మల్కిభరామశౌరి
భారతక్షీరమయసింధుబంధమధ్య, లలితపుణ్యకథాసుధాలహరిఁ దేలి.''

ఈయిబ్రహీముయొక్క తురుష్కసరదారుఁడగు నమీర్ ఖానునకుఁ బొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడు యయాతిచరిత్రను గృతియిచ్చినాఁడు.

పయినుదాహరించినరీతిని మహమ్మదీయరాజ్యము విభాగింపఁబడియుండుటచేతఁ తదధిపతులు ''విషయానంతరో రాజా శత్రు'' వనుచెప్పిన నొకరికొకరు ప్రాకృతశత్రువు లయియుండిరి. విజయనగరరాజ్యము, వీనిలో విజాపురగోలకొండరాజ్యములకు విషయానంతరమె యయినను ద్వాదశమండలపద్ధతిచెప్పిన ''నరే శ్చ విజిగీషో శ్చ మధ్యమో భూమ్యనంతర'' యనురీతిని బయిరెండురాజ్యములకును మధ్యస్థితిలో నుండెను. పయిరెండురాజ్యములతోను శత్రుశత్రుతారూపమైత్రియుం విషయానంతరస్థితిరూపశత్రుత్వమును నుండుటచే మధ్యస్థితి దీనికుచితమేగదా? అహమ్మదునగరబీదరురాజులకు విజయనగరరాజరిమిత్రుఁడగుటచేఁ బ్రాకృతమిత్రుఁడై యుండుట సహజము.

రామరాజు నిజాంషా కుతుప్షాలనుగలసి యదిల్షా నోడించుటయుం రామరాజునకు రాచూరు ముదిగల్లుమొదలగు నంతర్వేదివశపడుటయుం (ఫర్గాటనెంపైరు 184, 190 పుటలు)నీక్రింది పద్యమును సూచించుచున్నది.

''పనిలుఁడై రాచూరు ముదిగల్లు కప్పంబు, సేయఁగాంచి సపాదు సీమనిలిపె,
... ... రామవిభుఁడు'' (నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)
ఈయుద్ధకాలములలో విజాపురరాజ్యమునకు మొదటియిబ్రహిము రాజైయుండెను.
(ఫర్గాటనెంపైరు. 190 పుట.)

''క. అబ్రాళిధీర ధీరచి,తబ్రాహ్మీధవవివేక తరుణచరణభా
గిబ్రామశరణ సకలక,ళబ్రామాభరణకరణగుణసంభరణా.'' (వసు. ఆ. 4. ప. 140.)

విజాపురరాజ్యాధీశుల కదిల్షా యనుపేరువలెనే యేదులఖానునని యుఁ జెల్లును గాన నీక్రిందిపద్యములు, రామరాజుతమ్ముఁడగు వేంకటాద్రి యేదులఖానును(అదిపల్షాను)జయించి యంతర్వేదిని వశపఱచుకొనిన విషయమును సూచించుచున్నవి. (ఫర్గాటనెంపైరు 180, 190 పుటలు.)

''మ. బలధుర్యుండగు వేంకటేంద్రుని మహాబాహాబలాటోపవి
హ్వలుఁడై ము న్నతిధావనక్రియ సపాదాభిఖ్యుఁ డైనట్టియే
దులఖానుం డిదె నేఁడు గ్రమ్మఱ సపాదుండయ్యె నా నర్మిలిం
దలఁ దత్పాదముఁ దాల్చె భీమరథిపాంతం గాన నిల్వోన్నతిన్.
మ. స్థిరసంగ్రామజయాభిరాముఁడగు నా శ్రీవేంకటక్ష్మావరుం
డరయన్ రాజశిఖావతంసుఁడగుఁ దథ్యం బుర్విఁ గాకున్న నీ
ధరణీపాలకు లెల్ల మెచ్చఁగ సపాదక్షోణి భృత్యాప్తి భా
సురదుర్గాధిపతిత్వవైభవభవస్ఫూర్తి న్విజృంభించునే.''(నరసభూపాలీయము.ఆ.1.ప.87,88.)

విజాపురనబాబగు నిబ్రహీమ్మనునతఁడు చనిపోయినపిదప నతనిపుత్త్రుఁడగు నలీ యనువాఁడు రాజయ్యెను. ఈకాలమున నహమ్మదునగరరాజగు బురహా ననునతఁడు చనిపోయినందున నతనిపుత్త్రుఁడగు హుస్సే ననునతఁడు రాజయ్యెను.

అలీయదిల్‌షా తనతండ్రికాలమున నళియరామరాజుమూలమున బురహాన్ నిజాంషాకు వశపడి యున్న తనరాజ్యములోని కళ్యాణనగరాదులు మరల దాను సంపాదింపఁ దలఁచి యళియరామరాజుతో స్నేహము చేయుటకు నిశ్చయించుకొనెను. ఆకాలమున రామరాజున నొకకుమారుఁడు చనిపోయినందున నదేసమయమని తలఁచి యలీయదిల్‌షా విశ్వాసపాత్రముగా స్వల్ప సైన్యముతో విజయనగరమునకుఁ బోయి రామరాజునకు దుఃఖోపశమనముగా మాటలాడి యతనిస్నేహమును సంపాదించెను. (ఫర్‌గాటనెంపైరు 192-193 పుటలు) ఈసందర్భమున నలీ యనునతఁడు తన్నుఁ బుత్త్రునిఁగాఁ జూచుకొమ్మని రామరాజుభార్యను వేఁడుకొనెననియు నామె వానిని బుత్త్రభావమునఁ బెంచుకొనెననియు నప్పటినుండియు రామరాజును నలీయును బితాపుత్త్రులవరుసలతో నొకరినొకరు పిలుచుకొనుచుండిరనియుఁ బిదపరామరాజంపకము పెట్టనందున కోపించియు మనసులో నణఁచుకొనియుండెననియు లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసియున్నారుగాని రామరాజుభార్య యలీయదిల్‌షాను బుత్త్రుఁడని పిలిచెననిమాత్రము ఫెరిస్తా వ్రాసియున్నాఁడు (ఫెరిస్తా 3 పుస్తకము 118 పుట.) కాఁబట్టి యలీయదిల్‌షా మొదట నట్లు ప్రార్థించుటయుఁ, రామరాజు వానినిఁ గుమారునివరుసతోఁ బిలుచుటయు వీ రూహించి వ్రాసిన ట్లగపడుచున్నది.

పిదప రామరాజు తనమూలమున నిజాంషాకు వశపడిన యదిల్‌షాసంబంధమైన కల్యాణనగరాదులు తిరుగ నలీ కిచ్చివేయవలయునని హుస్సేను నిజాంషా కాజ్ఞాపించినట్లును నతఁ డాయాజ్ఞను లక్ష్యముచేయనందున రామరాజు వానిని జయించి కల్యాణపురమును వశపఱచుకొనినట్లును నీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఫర్‌గాటనెంపైరు 194, 197 పుట.)

"సీ. హరిశౌర్యుఁడగు తిరుమలాధీశ్వరుండు దదవరజుండగు వేంకటాద్రిరాజు;
భుజయుగంబుగ బలస్ఫురణతోఁ గరిహరి వరవీరభటులతో దొరలతోడఁ;
దనయాజ్ఞ మీఱినఁ గినుక నిజాముపై దండెత్తి తఱిమి యుద్దండవృత్తి;
నతఁ డేలుచున్నట్టి * యామ(ము)దానగరంబు చాలెత్తి మఱి యాముదాలు వేసి;
ఆ. సేతుకాశిమధ్యభూతలనుతజయ, శ్రీవరించి వేడ్కఁ జేఁ జెలంగు
రామమూర్తియైన రామరాజేంద్రుఁడు, సాంద్రవిభవజితసురేంద్రుఁ డెలమి."
(నరపతివిజయము. ప. 281.)

"శా. విశ్వామిత్రునిఁ గొల్చి రాముఁ డతఁ డుర్విం జెందెఁ గల్యాణముల్
విశ్వామిత్రులు గొల్వ రాముఁ డితఁ డుర్విం జెందెఁ గల్యాణముల్
శశ్వత్కీర్తులు రాము లయ్యిరువురుఁ గల్యాణలా
భైశ్వర్యంబులు ధర్మనిర్మథనధర్మాలంబనవ్యక్తముల్." (వసు. ఆ. 1. 47.)

"క. ఖల్యాభయకర హరిఖుర, హల్యాహతజన్యజాంగలాంగణఫలహా
కల్యావహ బహుదిగ్జయ, కల్యాణ నిజామగుప్తకల్యాణహరా." (వసు. ఆ. 5. ప. 127.)

ఇయిరీతిని గల్యాణపురమును రామరాజు గెల్చుకొనఁగా హుస్సేన్ నిజాంషా సహింపక కుతుబ్‌షాను సహాయునిఁ జేసికొని మరలఁ గల్యాణపురి నాక్రమింప రామరాజు మరల వారి నోడించుటయు

* అహమ్మద్‌నగరము.

నాయుద్ధమున నిజాంషాకుతుబ్‌షా లోడి కాందిశీకు లగుటయు నందు నిజాంషా, యిబ్రహీం కుతుబ్‌షా మైత్రిని నిందించుచు రామరాజును శరణుఁడూఁగా వాని కభయ మిచ్చి యహమ్మద్ నగరరాజ్యము నిలుపుటయు మొదలగు చరిత్రాంశముల నీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఫర్‌గాటసెంపైరు పు, 196, 197.)

"సీ. ప్రబలావలేపవిగ్రహజాయమానాగ్రహము డించి బహుధావనాప్తిఁ గాంచుఁ
బుర మెల్లఁ బ్రత్యగ్రభూతిపాలుగఁ జేసి యచలాసనాభ్యాసియై కృశించు;
రతి నిభరామానుగతమైత్రిపై రోసి కలనైనఁ గల్యాణకాంత యిడఁడు;
పరవిఁ బ్రాణాయామసంసిద్ధికై సారెసారెకుఁ గుండలి స్థానమంటు;
తే. మానక నిజాముఁ దపవర్గమార్గవృత్తిఁ, బెరయుఁ బరబుద్ధి నెవ్వాని పేరు దలఁచి
యతఁడు శ్రీరాముఁ డఖిలసన్నుతికిఁ దగఁడె, సేతుకాశీతలాంతరఖ్యాతయశుఁడు."
(వసు. ఆ. 1. ప. 48.)

"సీ. శర ణన్న మల్కనిజామని కభయం బొసంగి తదీయరాజ్యంబు నిలిపె..."
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

ఆదిల్‌షా కుతుబ్‌షా నిజాంషాలతో జరిగిన యుద్ధములందు రామరాజ తిరుమలరాజ వేంకటాద్రులును వారిపుత్త్రులును జూపినపరాక్రమముల నీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి.

అళియరామరాజు.

"మ. హరికౌర్యుండగు రామభూవిభుని తీవ్రాటోపవద్వాహినీ
శరవేగంబున నాత్మమూలబలముల్ జాఱం దళాడంబరం
బరుగం గొమ్మలు వోవ లావరి నిజామాదుల్వజీరుల్ భజిం
తురు నమ్రత్వముఁ గానలో ముసలిమానుల్ గా వితర్కింపఁ గాన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 45.)

"సీ. ఎదలపై... ... ...
తే. అనుచు శిరమునఁ దాల్తు రెవ్వని సమగ్ర, సైన్యధుతధూళిఁ జకితులై చను సపాద
కుతుపసాహినిజామాదికులపతు లకంటు నృపమాత్రుఁడే రామధరణివిభుఁడు"
(వసు. ఆ. 1. ప. 46.)

రామరాజుకుమారులు.

"ఉ. ధ్యేయుఁడు రామరాజు పెదతిమ్మవిభుం డని వాజిదోల లా
బాయనిభీతిచేత మొన భగ్నముగా యవనుల్ దొలంగ నా
చాయ నిజాముఁ డడ్డుపడ సామజయూథముఁ ద్రుంచెఁ జూపరుల్
వాయఁ జుఁడంచు సెంచఁగ నవార్యసముజ్జ్వలబాహుశౌర్యుఁడై." (నరపతివిజయము. ప. 299.)

"ఉ. మావులు వేనఁగుల్ భటసమాజము పీనుఁగుపెంటగాఁగ గం
గావలి నుండి కృష్ణదనుకం బొనరించి నిజాముఁ దోలి రా
మావనినాథుఁ కొండవిభుఁ డాహవకేళిఁ జరించెఁ జూచి యా
దేవతలెల్ల నీఘనుఁడు దేవవరాత్మజుఁ డంచు సెంచఁ గాన్." (నరపతివిజయము. 302. ప.)

"ఉ. నారద ! వింటె చిత్ర మిది నారకవాసులు గాక దేవతా
వారిజగంధులం గలసి వత్తురు నగ్గొలువంగ ధేనుషం

హారులు మ్లేచ్ఛు లన్న వినుమా సురవల్లభ! యాజిభూమి రా
చూరిపురీశు తిమ్మవిభు నుగ్రకరాసిని ద్రుగ్గఁ గాఁ జుమీ!" (నరపతివిజయము. ప. 310)

తిరుమలదేవరాయలు

"సీ...గీ. తగవరి గదా నిజాముఁ డుద్దండజయప, టిష్ఠతిరుమలరాయధాటికిఁ జలించి
పఱచునెడ శక్తి మఱచియుఁ మఱవఁడయ్యెఁ, దత్తదుచితప్రదేశసంధానయుక్తి."
(వసు. ఆ. 1. ప. 58.)

"సీ...గీ. అతఁడు నృపమాత్రుఁడే యరయఁగ సపాద, కుతుపసాహినిజామాదికుతలపతులఁ
జెండెదోర్గర్వఖర్వితాఖండలుండు, రణజయవిహారితిరుమలరాయశౌరి."
(నరపతివిజయము. 235 ప.)

తిరుమలరాజపుత్త్రులు.

"శా. యాదోరాశిగభీరమూర్తి రఘునాథాధీశుఁ డుద్దండబా
హాదర్పాంధసపాద మల్కికనిజామానీకముల్ ద్రుంప జ
న్యాదూరక్షితిఁ బాఱు కృష్ణకును గృష్ణాంకంబు నాఁ డబ్బె బి
బ్బీదీవ్యన్నయనాబ్జకజ్జలజలాలప్రవాహంబులన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 69)

"సీ. కడువిజాపురరాజ్యకామినీగర్భముల్ భేదించు నెవ్వనిభేరిరవము
దామిడీఁబోయి నిజాముపట్టణముల ధూళిగాఁ జేయుఁ నేదోరబలంబు
గోలకొండవజీర్లకోటులకాయముల్ చించు నేరాజేంద్రుచేతికత్తి
... ...శ్రీరంగరాయమౌళి." (నరపతివిజయము.248.)

"ఉ. రామమహీశ్వరుండు రణరంగమునందు నిజాముసేనలన్
భీమపరాక్రమస్ఫురణఁ బీఁచ మణంపఁగ సాటి కెన్నుచున్
రాముర ణంబుచంద మిదిరా యితఁ డాతఁడె యానటంచు నా
తామరసోద్భవోద్భవుఁడు తాళము లొత్తును నాట్యమాడుచున్."(నరపతివిజయము. 248 a)

వేంకటాద్రి.

"మ. కడిమిన్ వేంకటరాయశౌరి నెదురంగా లేక యత్యాహితం
బడరం గౌతమి దాటువేళ నిజకాంతాశ్రుప్రవాహస్థితిఁ గా
ల్నడదప్పన్ జడుఁడై నిజాముఁ డుడుపాలంబుఁబునన్ దాఁటి యొ
క్కడఁ గన్నన్ భజియించు నయ్యుడుపరేఖన్నామమోహంబునన్."(వసు. ఆ. 1.ప. 52.)

"ఉ. ఏకసపాదలక్షమిత మింద్రజదోశ్చరితప్రబంధ మ
స్తోకమె యంచుఁ జాపజితధూర్జటి వెంకటశౌరి శౌర్యదీ
ప్త్యాకృతి కర్ణభీష్మజయశక్తి నవేకసపాదలక్షసం
ఖ్యాకమనీయభూరివిభవాప్తి వహించు నుదంచితోన్నతిన్." (వసు. ఆ. 1. 53.)

సీ. కందుకక్రీడగాఁ గదనరంగస్థలిఁ గడువజీరులమస్తకములఁ దునిమి
హరులను బోరిగొని కరులను దునిమి తదారోహకులఁ ద్రుంచి వీరభటవి
దళనంబుఁ జేసి దుర్భరపతాకలు గూల్పఁ గనుఁగొని కాందిశీకత వహించి
పీడుపట్టనునాస విడిచి నిజాము నేదులఖాను కుతుపసాహుల దళంబు

తే. వచ్చి వెన్నిచ్చి కనుకని యిచ్చెఁ బఱచి, మెచ్చెఁ జొచ్చిన నభయంబు నిచ్చి విజయ
కాహళులు మ్రోయ నియమించె ఘ్నాజనంబు, లభినుతు లొనర్పఁగా వేంకటాద్రిరాజు."
(నరపతివిజయము. ప. 265)

రామరాజుపరిపాలనకాలమందె తిరుమలరాజు వేంకటాద్రులు బీదరురాజ్యముపైకి దండెత్తి బరీదుషాను జయించిన ట్లీక్రిందిపద్యములు సూచించుచున్నవి. (ఈవిషయము ఫెరిస్తాలోఁగాని ఫర్గాటె సెంపైరులోఁగాని యగపడదు)
కవిరాజవిరాజితము.

"...వినమదసూదన మల్కవినోదన వీరబరీదనరాదహరీ !" (వసు ఆ. 3. ప. 188.)
"తరల...కలితహాటకనకవాటసంభ్రమ దృప్తమితఘోటి బెడిదకోటపటుకవాటపాటనా!"
(వసు. ఆ. 5. ప. 123.)

"సీ...గీ. అనుచుఁ గడుమెచ్చి జయలక్ష్మి యాజి రంగ,కాతరబరీదకేతనఘటితభద్ర
కలశ మెడురుగఁ బూని యేఘనునిఁ జెందె, నతఁడు సామాన్యుఁడే వేంకటాద్రివిభుఁడు."
(వసు. ఆ. 1. ప.51.)

"సీ...గీ. అనుచు యవనులఁ దెగడి తన్నాశ్రయించు, వారి సామ్రాజ్యలక్ష్మి సెవ్వాఁడు గొనియె
నాహవోగ్రబరీద సప్తాంగహరణుఁ, డతఁడు విలసిల్లు శ్రీవేంకటాద్రివిభుఁడు."
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 85.)

"ఆ. అసదృశోరుశౌర్యుఁ డాహవగాండీవి, వేంకటాద్రిరాజవిబుధరాజు
అని బరీదుగెల్చి యాతనిబిరుదు మే,ళమ్ముఁ గొనియె భూజనమ్ము వొగడ."
(నరపతివిజయము. ప. 264)

పయినుదాహరించినరీతిని రామరాజు మహమ్మదీయరాజులలో నొక్కొక్కరు నొక్కొక్కనికి సహాయముఁజేసి తక్కినవారిని జయించుచు వారిమసీదులను జెఱచుచు వారిని వారిగాయబారులగర్వముతో నిరాకరించుచుండుటచేతను(ఫర్గాటసెంపైరు. 197పు.)నిష్ఠ్రతుకముగా నదిల్షా కుతుబ్షాలదేశములమీఁదికి సేనలనంపి వారిరాజ్యములోని కొన్నిభాగములను దీసికొనుటచేతను (ఫర్గాటసెంపైరు 198 పు.) నీతఁడు వారికందఱకును గృత్రిమశత్రువాయెను. కావున నానలుగురకును బ్రాకృతవైరముచే నిజమైనయైకమత్యము లేకున్నను గార్యవశమునఁ గృత్రిమమైత్రి కలుగవలసివచ్చెను.

"సఖా గరీయాన్ శత్రుశ్చ కృత్రిమ స్తౌ హి కార్యతః,
స్యాతా మమిత్రే మిత్రే చ సహజప్రాకృతా వపి." (మాఘ. స. 2 శ్లో. 37.)

యనుచొప్పునఁ బ్రాకృతశత్రుమిత్రత్వములకన్నఁ గృత్రిమశత్రుమిత్రత్వములు బలిష్ఠములు గదా!

మఱియుఁ దమకృత్రిమమైత్రి బలపడునట్లుగా సహజమైత్రిని దోడుచేయుటకై వారుపరస్పరము బాంధవములను జేసికొనిరి. నిజాముకూఁతురగు చాందీబీబీ నలీయదిల్షాయును, నలీచెల్లెలిని నిజాముకుమారుఁడగు మూర్తజాయును బెండ్లియాడిరి. (ఫర్గాటసెంపైరు. 199 పుట.)

ఈరీతిగా నలుగురునబాబు లేకీభవించి విజయనగరముపైదండెత్తివచ్చుచుండ నావార్తచారులవలన విని రామురాజును దనసేనలను గూర్చుకొని వారి కెదురుగా చేగెను. ఉభయసైన్యములును గృష్ణానది కుత్తరముననున్న తాళికోటయొద్దఁ (తాళికోట ద్రోణానదియొడ్డున నున్నది. ద్రోణాకృష్ణానదులసంగమమునకుఁ బదునాఱుమైళ్లమీఁదను,జెన్నపురినుండి బొంబాయికిఁ బోవు నినుపదారికిఁ గృష్ణ

యడ్డమువచ్చినచోటికిఁ బశ్చిమమున నలువదియైదుమైళ్లమీఁదను గలదు. ఫర్గాటసెంపైరు 200 పుట.) గటిసిఖోసినవి. కృష్ణానది కుత్తరపుటొడ్డునఁ దురుష్కసైన్యములును దక్షిణపుటొడ్డున హిందూసైన్యములును నిలిచెను. తురక లీవలియొడ్డునకు రాకుండ మూఁడురోజులవఱకు హిందువులు కాచుకొనిరి. గాని తుదకు వారి నేమరించి తురుష్కులు కృష్ణానదిదక్షిణపుటొడ్డును జేరిరి. క్రీ. శ. 1565-సం. జనవరి తే 23 ది నాఁ డుభయసైన్యములకును ఘోరయుద్ధము జరిగెను. దీనినే తల్లికోటయుద్ధమని చెప్పుదురు. (ఫర్గాటసెంపైరు 200, 201, 202, 203 పు.) ఈమహాయుద్ధములో హిందువులుత్తరముఖముగాను దురుష్కులు దక్షిణముఖముగాను నిలిచిరి. సేనలను మూఁడుభాగములుగాఁ జేసికొని వేంకటాద్రి రామరాజ తిరుమలరాజులు వరుసగా నిలిచిరి. వారిలో వేంకటాద్రిని నదిల్షాయును, రామరాజును నిజాంషాయును, దిరుమలరాజును బరీదుకుతుబ్షాలును నెదిరించిరి. (ఫెరిస్తా 3 పుస్తకము 128, 247 పు.) ఫర్గాటసెంపైరులో నీవిషయము ఫెరిస్తానుండి సంగ్రహించి వ్రాసినై (203 పుటలో) వ్రాయఁబడియున్నది గాని యేకారణముననో పొరపాటుపడి యాగ్రంథకర్త కుతుబ్షా వేంకటాద్రులును, నదిల్షా తిరుమలరాజులును బరస్పరము నెదిరించినట్లు వ్రాసెను. ఈకారణముననే కాపలయును గతానుగతికముగా శ్రీ. కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును, జిలుకూరి. వీరభద్రరావుగారును, దుగ్గిరాల. రాఘవచంద్రయ్యచౌదరీగారును ఫర్గాటసెంపైరులోని పొరపాటుమార్గముననే పోయియున్నారు. విజయనగరసామ్రాజ్యమున శ్రీ రాఘవచంద్రయ్యచౌదరిగారు, రామరాజనిజాంషాలు కుడిప్రక్కనునిలిచి యుద్ధముచేసినట్లు పటములోఁజూపియున్నారు. ఇది ఫర్గాటసెంపైరునకు సయితము విరుద్ధముగా నున్నది.

ఈమహాయుద్ధములోఁ దిరుమలరాజ వేంకటాద్రులు జయముగొనియుండఁగా హిందువుల దురదృష్టవశమున బెదరివచ్చిన నొకయేనుఁగుచే రామరాజు పట్టువడెననియు రామరాజును జంపి యాతని శిరమును సేనలకుఁ జూపఁగా హిందూసేనలు పారిపోయెననియుఁ జరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇక్కాలమున రామరాజు ముదుసలియేయైనను ముప్పదియేండ్లవానివలెఁ బోరాడెననియు వ్రాసియున్నారు. (ఫర్గాటసెంపైరు 203, 204, 205 పుటలు.)

ఈయుద్ధములో రామరాజుమాత్రమె చనిపోయినట్లును దిరుమలవేంకటాద్రులు జీవించియున్నట్లును ఫెరిస్తావల్ల నగపడుచున్నది. (ఫెరిస్తా 3 భాగము 131 పుట) అది యసత్యమయియుండుననియు వేంకటాద్రియును జనిపోయెననియు, ఫర్గాటసెంపైరులో (180, 212 పుటలు) వ్రాయఁబడియున్నది. కాని యందుకుఁ దగినయాధారములు చూపలేదు. తిరుమలరాజ వేంకటాద్రు లిద్దఱును జనిపోయినట్లు విజయనగరసామ్రాజ్యమున దుగ్గిరాలరాఘవచంద్రయ్యచౌదరిగారు వ్రాసియున్నారు. తిరుమలరాయ లిట్టి మహావిపద్దశలో జీవించియుండిపోవుట భ్రాతృసౌహార్దమునకు సరిగా నుండదని యూహించి వీ రిట్లువ్రాసియుందురా యని యాలోచింపవలసియున్నది. తల్లికోటయుద్ధానంతరమున దిరుమలరాయలు జీవించియున్నట్లు పెక్కుశాసనములును వసుచరిత్రాదిప్రబంధములును ఋజువుచేయుచున్నవి.

విజయనగరసామ్రాజ్యము తల్లికోటయుద్ధముతో క్షీణదశకువచ్చుటచేతను, నందు విజయనగరరాజులకు గొప్పనష్టమునవమానమును సంభవించుటచేతను వారిని స్తుతించుప్రబంధములందును దానశాసనములందును నీయుద్ధవిషయములంతస్పష్టముగా వర్ణింపఁబడలేదుగాని రామరాయలయనంతరమునఁ

దిరుమలదేవరాయలు మూర్ధాభిషిక్తుఁడయినట్లు శాసనములందు వర్ణింపఁబడుటచేఁ దల్లికోటయుద్ధానంతరమునఁ దిరుమలరాయలు జీవించియుండెననక తీరదుగదా!

"శ్రీరామరాజే శ్రితసత్వశౌర్యే శౌరేః పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే;" 91
"తదను భువ మశేషాం పాలయన్ రాజనీత్యా
తపనతనయజేతా దానరీత్యా మహాత్మా,
భరతమహితభూమా భాతి తస్యానుజన్మా
వరతిరుమలరాజ స్సాహితీభోజరాజ."

యని స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 9 పుస్తకము. 338 పుట. సదాశివరాయలశాసనము.)

మఱియుఁ బైయంశములు కర్ణాటశాసనములందును గలవు.

"స్వస్తిశ్రీవిజయాభ్యుదయశాలివాహనశకవర్షంగళు 1490 నెయ విభవసంవత్సర జ్యేష్ఠశు. 5 మంగళవారదల్లుశ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరవీరప్రతాపవీరసదాశివమహారాయరు పృథివీరాజ్యంగైయుత్తిరలు శ్రీమన్మహామండలేశ్వర అళియరామరాజయ్యదేవమహా అరసుగళు త.రుత్తురాజకార్యక్కాగి అస్తమానవాగల్లాగి పట్టణసింహాసనరాజ్యదేశవెల్లా కెట్టు ఖిలవాగల్లాగిరాజశ్రీతిరుమలరాజయ్యదేవమహాఅరసుగళు......పాల్లిసిదమేలే........"

(ఎపిగ్రాఫికాకర్ణాటిక. 11 పుస్తకము. 328 పుట, హొళల్కెరి తాలుకా 7 నెంబరు శాసనము.)

ఈశాసనములో సదాశివరాయలు రాజ్యముజేయుచుండఁగా రామరాయలు రాజకార్యమునకై తురకలచేఁ జంపఁబడినందున రాజ్యమంతయుఁ జెడినదయియుండఁగాఁ దిరుమలరాజు రాజయి యీదేవాలయమును మరల నుద్ధరించెనని యున్నది. ఇంచుమించుగా నీపదరచనతోడనే యీశాసనమునకు వెనుకటిదగు నాఱవనెంబరు శాసనమును నున్నది. "తురుత్తు"నుచోటఁ "దురక" యని యందుఁ గలదు. కాన నిందును నట్లేయుండియుండునని సవరించి యర్థము వ్రాసిరి. కొందఱిందుఁగల తురుత్తను దానికిఁ ద్వరితమని యర్థముచేసి రామరాజు చనిపోవుటకుఁ గారణభూతమగు గజక్షోభము సూచింపఁబడినదని తలంచుచున్నారు గాని యీయర్థ మతిక్లిష్టముగా నున్నది.

తిరుమలదేవరాయలును, దత్పుత్రులును జీర్ణకర్ణాటరాజ్యపునరుద్ధారులని వర్ణింపఁబడుటచేత వసుచరిత్రాదులందుసైత మీతల్లికోటయుద్ధవిషయము సూచింపఁబడిన దనవచ్చును. అంతకుముందు మహోన్నతదశలోనున్న కర్ణాటరాజ్యము జీర్ణించినదనియుఁ దిరుమలరాజు మరల దాని నుద్ధరించెననియు వర్ణించుటచేతను దిరుమలరాజాదులు పెనుగొండ చంద్రగిరులలో రాజ్యముచేసినట్లు వర్ణించుటచేతను దల్లికోటయుద్ధమును విజయనగరవినాశమును నుక్తప్రాయములే గదా!

"సీ. ...జీర్ణకర్ణాటలక్ష్మీపునస్సృష్టి నెవ్వాని లోకేశ్వరత్వము వాసంగు
గీ. ... ...తిరుమలరాయశౌరి." (వసు. ఆ. 1. ప. 13.)

"క. ... ...కర్ణాటకాంధ్రధరణీపునరు
ద్ధారికిఁ దిరుమలదేవమ, హారాయాగ్రణికి... (వసు. ఆ. 1. ప. 90.)

తిరుమలదేవరాయలకుమారుఁడగు శ్రీరంగరాయలను నిట్లే వర్ణించిరి.

"సీ...గీ. ...జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు, రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి."

(నరపతివిజయము, ప. 244.)

అళియరామరా జచ్యుతరాయల కుమారుఁడగు వేంకటరాయల యనంతరమునఁ గర్ణాటరాజ్యమును వృద్ధిచేసెనని చెప్పుటలో నాతనిఁ గర్ణాటరాజ్యవిభవస్థాపనము చేసెననిమాత్రము వర్ణించిరి గాని యిట్లు జీర్ణించిన కర్ణాటదేశమును మరల నుద్ధరించెనని చెప్పలేదు.

"సీ.... ... ...
గీ.... ... ... సాధుకర్ణాటవిభవసంస్థాపనంబు
పూని శరణాగతులనెల్లఁ బ్రోచె రాముఁ, డతఁడు... ..."(వసు. ఆ. 1. ప. 44.)

"సీ. ఖలు నతిద్రోహి సల్కయతిమ్మని హరించి సకలకర్ణాటదేశంబు నిలిపె..."
(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 82.)

కానఁ దిరుమలదేవరాయలను జీర్ణకర్ణాటపునస్సృష్టికర్తయనివర్ణించుటచేతవిజయనగరసామ్రాజ్యము తురకలు వినాశము నొందించినపిదపఁ దిరుమలదేవరాయలు పెనుగొండను రాజధానిగాఁ జేసికొని యీసంధికాలమునఁ దమతమజాగీరుల నాక్రమించుకొని స్వతంత్రముగా నేలుకొనుచున్న రాజులను మరల వశపఱచుకొనఁ జొచ్చెనని గ్రహింపవలసియున్నది.
(ఫర్గాటనెంపైరు. 209, 211, 212 వ పుటలు.)

ఈరీతిగా నాయీరాజులకాలములోనివారు సమితము వారిపరాజయమును సూచించి యుండఁగా నిప్పటిమనవారు సందేహించుట విథతగానున్నది. మఱియుం మనవారు కొందఱు రామరాజు తురకలచే మోసమునఁ జంపఁబడె నని వ్రాసిరి. చరిత్రములు వ్రాయువారికిఁ బక్షపాత ముండుట సరికాదు.

ఆలీ యదిల్ షా, యిబ్రహీం కుతుబ్ షా మొదలగువారు విజయనగరరాజ్యమునకు హానిచేసిరనుమాట నిజమేగాని యాకారణమున వారు, పిఱికిపందలును, కృతఘ్నులును, మోసముచేయువారును నని వ్రాయుచు వారిని నిందించుట యుచితముకాదు. తన్నుంపకము పెట్టుటకు రామరాజు రాలేదని తప్పు పట్టుకొనిన యదిల్ షా విజయనగరములో బసచేసికొని యెల్లప్పుడును రామరాజునొద్ద నిచ్చకములు చెప్పుకొనుచుండెడివాఁడని వ్రాయుట సహజముగా నుండదుగదా!

ఆకాలములో మోసమనునది యొక నీతిశాస్త్రపద్ధతిగా రాజులచే నంగీకరింపఁ బడుచుండెను. రామరాజు తురకరాజులకు మిత్త్రునివలెనుండి వారిలో వారి కంతఃకలహములు పెట్టుచు నదిల్ షా కుతుబ్ షాల రాజ్యములలోని కొన్నిభాగములను దీసికొనలేదా?...(ఫర్గాటనెంపైరు.)(చూ 128పుట.)

ఆలీయదిల్ షాయును, నిబ్రహింకుతుబ్ షాయును గొప్పరాజులయినట్టును విద్యాపక్షపాతులయినట్టును, గొప్పకట్టడములను గట్టించినట్టును జరిత్రములవల్ల నగపడుచున్నది. (ఫెరిస్తా 3 పుస్తకము. 113 పుట. 328 పుట.)

మఱియుఁ నప్పటివారి కిప్పటిమనవారియంత దేశాభిమాన మున్నట్లగపడదు. కొందఱు హిందువులు తురకలయొద్దఁ గొలువుచేసి హిందూరాజులతో యుద్ధములుచేసిరి. వేయేల? అళియరామరాజే మొదటఁ గుతుబ్ షాయొద్ద సరదారుఁడుగా నుండెను. (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము. 250 పుట. ఫెరిస్తా 3 భాగము. 380 పుట.)

తెనుఁగుకవులును, దురకలనుగొట్టి విజృంభించిరని తెలుఁగురాజులను వర్ణించినట్లె తెలుఁగు రాజులను గొట్టి విజృంభించిరని తురకలను బొగడియున్నారు. అద్దంకి గంగాధరకవియును, బొన్నిగంటి తెలగనార్యుఁడును దురకలకు గ్రంథములను గృతిచేసియున్నారు. (చూ. 141 పుట)

మఱియు రామరాజు తురకలచే సులభముగా మోసపుచ్చఁబడెనని మనవారు తురకలను నిందించుటకై వ్రాసిరిగాని యది రామరాజునకే గొప్పలోపమని తలంపరైరి. సలకము తిమ్మయచేతిలో నున్న రాజ్యమును నేర్పుతో వశపఱచుకొని సదాశివరాయలను బేరునకు మాత్రము సింహాసనమున నిలిపి తురకరాజ్యములకుఁ బరస్పరకలహములను గల్పించి తనరాజ్యమును వృద్ధిచేసికొనిన మహానిపుణుఁడగు రామరాజు నంతసత్యకాలపువానిఁగాఁ జెప్పుట సరిగానుండునా ?

విజయనగరసామ్రాజ్యవినాశకమగు తల్లికోటయుద్ధమున నళియరామరాజు చనిపోయినపిమ్మటఁ దిరుమలదేవరాయలుసైతము సదాశివరాయలనే సింహాసనమున నుంచి రామరాజువలెనే తాను మెల్లఁగ రాజులను వశపఱచుకొనుచు రాజ్యపాలనము చేయుచుండెనని శాసనములవల్ల నగపడుచున్నది.

"శ్రీరామరాజే శ్రితసత్వశౌర్యే శౌరేః పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే. 91
తదను భువ మశేషాం పాలయన్ రాజనీత్యా... ...
.....తదనుజన్మా, వర తిరుమలరాజ స్సాహితీభోజరాజః. 92
స్వైరం సంహృతకంటకోథ సుకృతోత్కృష్టం విధాయాఖిలం
భూకేదార ముదారదానసలిలాసారై స్సమాపూర్య చ;
సంవర్ధ్యానఘకీర్తిసస్యనివహం తత్పాలికాం విక్రమ
శ్రీకాంతాం భుజకాయమానశిఖరే ధత్తే హి య త్తేజసా.
ధర్మమర్మవిద స్తస్య ... .
... ... విహతధ్వాంతభాస్వతః.
ప్రాజ్యకర్ణాటరాజ్య శ్రీస్థాపనాచార్యవిశ్రుతేః,
ఆత్రేయగోత్రపాథోజమార్తాండస్య మనస్వినః.

శ్రీమత్తిరుమలక్ష్మాపశేఖరస్య దయాంబుధేః, వినయౌదార్యశీలస్య విజ్ఞప్తి మనుపాలయన్.
... ...

సదాశివమహారాయో మాననీయో మనస్వినాం, సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ ముదా." యనియున్నది. (ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 9 పుస్తకము. 338 పుట.)

అట్లయినను దిరుమలరాయలు పెనుగొండలో రాజ్యము చేయుచున్నకాలమునఁ దాను సింహాసనము నలంకరించినట్లును, దనకుమారుఁడగు శ్రీరంగరాయలను యువరాజుగాఁ జేసినట్లును నగపడుచున్నది.

"గీ. .....తిరుమలరాయచంద్ర, సాంద్రపట్టాభిషేకాంబుసముదయమున." (వసు. ఆ. 1. ప.62.)
"చ. హరిపదభక్తశీలుఁడగు నారఘునాథనృపాలకార్మిసో
దరుఁడు సిరంగరాయవసుధావరుఁ డాత్మగుణప్రమోదవ

త్రిరుమలరాయశేఖరవితీర్ణ మహాయువరాజపట్టబం
ధురుఁ డయి సర్వభూభువనధూర్వహశక్తి వహించు నెంతయున్." (వసు. ఆ. 1 ప. 71.)

"త్రిషు శ్రీరంగత్మాపరివృఢకుమారే ష్వధిరణమ్
విజిత్యారిక్ష్మాపాన్ తిరుమలమహారాయనృపతిః,
మహారాజా స్సామ్రాజ్యే సుమతి రభిషిక్తో నిరుపమే
ప్రశాస్త్యుర్వీం సర్వా మపి తిసృషు మూర్తిష్వివ హరిః. 18
యశస్వినా మగ్రసరస్య తస్య పట్టాభిషేకే సతి పార్థివేంద్రోః;
దానాంబుపూరై రభిషిచ్యమానా దేవీ పదం భూమి రియం దధాతి. 19
అనంతరం తత్తనయః ప్రతీతః ... ...
... ...శ్రీరంగరాయ శ్రిృతభాగధేయః. 20
యథావిధి మహీసురోత్తమకృతాభిషేకోత్సవే" యని యున్నది.
(ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 4 పుస్తకము 273 పుట.)

ఇట్లు తిరుమలరాజును వత్పుత్రుఁడును బెనుగొండసింహాసనము నెక్కినను సదాశివరాయలదాన శాసనములునయితము (క్రీ. శ) 1586 సంవత్సరమువఱకు నగపడుచున్నందున నాతఁడునుగారణాంతరములచేఁ బేరునకు రాజుగా నున్నట్లు తోఁచుచున్నది. (క్రీ. శ.) 1908 సంవత్సరము 574 నెంబ రెపిగ్రాఫిస్టు రిపోర్టులో సదాశివరాయ లచ్యుతరాయలకాలము మొదలుకొని వీరవేంకటరాయల కాలమువఱకును నున్నట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. కాఁబట్టి, 1568 (క్రీ. శ.) సంవత్సరమున సదాశివరాయలను జంపి తానే రాజయ్యెనని (హిందూదేశకథాసంగ్రహము. మహమ్మదీయమహాయుగము 403 పుట.) కె. వి. లక్ష్మణరావుగారును "రామరాజుయొక్క యనంతరమునఁదిరుమలదేవరాయలు సదాశివరాయని చెఱగొనిపోయి పెనుగొండఁ జేరి రాజ్య మాక్రమించుకొని యేలసాగెను. తిరుమలరాయలద్వితీయపుత్రుఁడయిన శ్రీరంగరాయలు సదాశివదేవరాయని 1568 సంవత్సరమునఁ జంపించెనని చెప్పఁబడినది" యని (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము. 280 పుట) చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారును వ్రాసినవిషయములు నిరాధారములని తోఁచుచున్నది.

ఇట్లె ఫర్గాటనెంపైపులోఁ బయివిషయము కొంచెముచెప్పట గలవని వ్రాయఁబడియున్నది.

"In 1568 (so it is said), Tirumala murdered his sovereign, Sadasiva, and seized the throne for himself."

దీనినే సిద్ధాంతముగా గ్రహించి మఱికొన్నియూహలను దోడుచేసి వీరు వ్రాసినట్లు తోఁచుచున్నది.

శాసనములలోఁ దిరుమలరాయని నీక్రిందిరీతిని వర్ణించియున్నారు.
"శ్రీరామరాయే శ్రితభాగధేయే, శౌరేః పదం శాశ్వత మభ్యుపేతే.
తదను భువ మశేషాం పాలయన్ రాజనీత్యా తపనతనయజేతా దానరీత్యా మహాత్మా,
భరతమహితభూమా భాతి తస్యానుజన్మా వరతిరుమలరాజస్సాహితీభోజరాజః. 92

స్వైరం సంహృతకంటకో౽థ సుకృతోత్కృష్టం విధాయాఖిలమ్
భూకేదార ముదారదానసలిలాసారై స్సమాపూర్య చ,
సంవర్ధ్యానఘకీర్తిసస్యనివహం తత్పాలికాం విక్రమ
శ్రీకాంతాం భుజకాయమానశిఖరే ధత్తే హియ త్తేజసా. 93

... ...

ధర్మమర్మవిద స్తస్య ధరణీకల్పశాఖినః,
సోమవంశావతంసస్య స్వాధీననయసంపదః. 95

... ...

విజ్ఞాపితస్య వినయా ద్విమతధ్వాంతభాస్వతః,
ప్రాజ్యకర్ణాటరాజ్యశ్రీస్థాపనాచార్యవిశ్రుతేః. 97
ఆత్రేయగోత్రపాథోజ మార్తాండస్య మనస్వినః,
అంతేంబవరగండస్య సింధ్వ న్తక్షితిరక్షిణః. 98
వర్ణితయశసో నానావర్ణశ్రీమండలీగండస్య,
ఏబిరుదరాయరాహుత వేశ్యైకభుజంగబిరుదభరితస్య. 99
విఖ్యాతబిరుదమన్నె విభాళలీలస్య విజయశీలస్య.
విశ్వంభరాభృతిస్ఫుటవిశ్రుతధరణీవరాహబిరుదస్య. 100
కల్యాణపురనాథస్య కల్యారిసమతేజసః,
వేంగిత్రిభువనమల్లలింగస్థిరయశోనిధేః, 101
శ్రీమత్తిరుమలత్మాపశేఖరస్య దయాంబుధేః,
వినయాదార్యశీలస్య విజ్ఞప్తి మనుపాలయన్. 102
... ... సదాశివమహారాయో ...
సహిరణ్యపయోధారా పూర్వకం దత్తవాన్ ముదా" 104

యని యున్నది. (ఎపిగ్రాఫికా యిండికా 9 పుస్తకము 338 పుట.)

మఱియు నీశాసనమున వర్ణింపఁబడినసదాశివరాయలప్రభావము నైతముతిరుమలదేవరాయలదే యనవచ్చును. సదాశివరాయలు పేరునకుమాత్రము రాజనియు రామరాజతిరుమలరాజులె నిజమయిన రాజులనియు వ్రాసియేయున్నాను. ఈశాసనములోని సదాశివరాయలవర్ణనపద్యములు రామరాయల ప్రభావకథనావసరమున నుదాహరింపఁబడిన పద్యములె యగుటచే నిట వేఱుగ నుదాహరింపలేదు.

మఱియుఁ బయినుదాహరించిన శాసనములలోని బిరుదములు కొన్ని విజయనగరరాజులకుఁ బారంపర్యాగతములును. మఱికొన్ని యళియరామరాజవంశమువారికిఁ గులక్రమాగతములును నయి యున్న వగుటకు వీరిలో నెవరిని వర్ణించినను నీబిరుదములనే యుపయోగించుటయె నిదర్శనము. ఇట్లె కర్ణాటదానశాసనములలోని "వీరప్రతాపరాజాధిరాజరాజపరమేశ్వరాది" బిరుదములును వీరికిఁ బారంపర్యాగతములని గ్రహింపవలసియున్నది.

పయిశాసనములలోని బిరుదములును ప్రభావములును వసుచరిత్రమునందును వర్ణింపఁబడెను.

"సీ. వసుమతీభాగధూర్వహత నెవ్వనియుర్వరావరాహాంక మర్థము వహించు
తే. ... ...వీరప్రతాపరాజాధిరాజ
రాజపరమేశ్వరాష్టదిగ్రాజకులమ, నోభయంకర బిరుద." (వసు. ఆ. 1. ప. 13.)

"సీ. కటకేంద్రుఁ డంపిన గంధసింధురము లాత్మస్వామి మాఱుహస్తములు మొగుప
హయనాథుఁ డంపిన హరులు కైజామోరలార్చుచుఁ బతికి జోహారుసేయ
నావాడపతి పంపిన యమూల్యకటకముల్ కర్తపేరుగఁ బదాగ్రములఁ బెనఁగఁ
బాండ్యేశుఁ డంపిన భర్మంబు లధిపతిప్రతిగా నిజాంకముద్రలు వహింప
తే. శౌర్యకీర్తులతో వచ్చు సకలదిక్కు, లేంద్రరాజ్యేందిరలమాడ్కి నిగురుఁబోండ్లు
చటులమాణిక్యమయదండ చారుచామ, రములు వీవంగఁ జేరోలగమున నుండి."

(వసు. ఆ. 1. ష. 15.)

"సీ. ...తే. ... ... వీరప్రతాపరాజాధిరాజ
రాజదేవేంద్ర తిరుమలరాయచంద్ర, సాంద్రపట్టాభిషేకాంబుసముదయమున."

(వసు. ఆ. 1. ప. 62.)

"కం. ఉన్నతజయజన్యబిరుద, మన్నెవిభాళాదిబిరుదమాన్యునకు .." (వసు. ఆ. 1. ప. 87.)

"కం. ... ... మూరురాయరగండా!" (వసు. ఆ. 2. ప. 1.)

"పంచచామరము.... ... ; .. భూమహావరాహ
... ... వారణాధిరాజవారిరాశిమంధరా." (వసు. ఆ. 2. ప. 160)

"కం. ... ... ఎం, తెంబరగండాంక..." (వసు. ఆ. 3. ప. 187.)

"శా. ... ... పాదనమ్రమహాయరాట్భాస్వత్సపాదాంకనా!" (వసు. ఆ. 5. ప. 126.)

పైబిరుదములలోఁ గొన్ని నరసభూపాలీయమునందును గవి యుపయోగించియున్నాఁడు. శ్రీరంగరాయలకుమారులలో నిద్దఱు తిమ్మరాజులుండుటచే వ్యావర్తకముగ నీతఁ డెఱతిమ్మరాజని పిలువఁబడియుండ్న ట్లీక్రిందినరసభూపాలీయపద్యము వ్యక్తపఱచుచున్నది.

"సీ....తే. రాజదేవేంద్రుఁ డితఁ డనఁ దేజరిల్లు, ననఘచాళుక్యనారాయణాంకవివిధ
బిరుదమన్నెవిభాళాదిబిరుదశాలి, ప్రాభవోపేతుఁ డెఱతిమ్మపార్థివుండు."

(నరసభూపాలీయము. ఆ. 1. ప. 84.)

ఈపేరినే ఫెరిస్తా యెల్ తిమ్మరాజని వాడుచువచ్చెను.

పయిశాసనములలో వర్ణించినరీతినే యితఁడు మహాదాతయనియు ననేకదానశాసనములు చేసెననియు వసుచరిత్రమునందు వర్ణింపఁబడినది.

"మ. ధర నెవ్వానికి వ్రాయఁ బద్మజుఁడు వ్రాఁత ల్వానితో నేగు న
స్థిరముల్ శాశ్వతకీర్తి యా తిరుమలశ్రీరాయనారాయణుం
డు రహిన్ వ్రాసిన శాసనాక్షరము లుండున్ బుత్త్రపౌత్త్రాన్వయ
స్థిరవృత్తిన్ బృథుశాక్షరంబులు గురుశ్రీవర్ణతుల్యంబులే!" (వసు. ఆ. 1. ప. 61.)

మఱియు శాసనములలో వర్ణింపఁబడిన 'సాహితీభోజరాజ' యనుదానికి సరిగ నితఁడు జయదేవుని గీతగోవిందమునకు శ్రుతిరంజనియను వ్యాఖ్యానమును జేసియున్నాఁడని యందుఁ గలదు. ఈ

పుస్తక మోరియంటల్ లైబ్రరిలో నున్నది. పండితులు గ్రంథములుచేసి రాజులపేరులుపెట్టు సంప్రదాయము గలదు. కాన నేతద్గ్రంథకర్తృత్వవిషయము నిశ్చయింప వలసియున్నది. ప్రబంధశిరోరత్నమగు నీవసుచరిత్రమును గృతినందుటయుఁ నీతనిసాహితీభోజబిరుదమునకు వన్నె దెచ్చుచునే యున్నది.

శౌర్యాదార్యబలపరాక్రమపాండిత్యపండితాదరణాదులం దసమానుండై మహావైభవము ననుభవించిన యీసీతివిశారదునియం దొకటిరెండుదోషములు నున్నట్లు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు.

తల్లికోటయుద్ధానంతరమున నీతఁడు పోర్చుగీసువర్తకులవద్దఁ గొన్ని గుఱ్ఱములనుగొని వానిమూల్యము వారి కీయక మోసముచేసెనఁట. (ఫర్గాటసెంపైరు 209 పుట.)

క్రీ. శ. 1551 సంవత్సరమునఁ దిరుమలరాజును వేంకటాద్రియుఁ రామరాజుపైఁ దిరుగఁబడి యాదవానిదుర్గము నాక్రమింప రామరాజిబ్రహింకుతుబ్షాసాయమున వారిని జయించి వారు తన్ను శరణ దూఱినందున క్షమించెనఁట. (ఫర్గాటసెంపైర్ 190 పుట.)

పయివిషయముల కాధారాంతరము లగపడవు.

వసుచరిత్రము తిరుమలరాయల కేసంవత్సరమునఁ గృతి యీయఁబడెనో, తిరుమలరా జెంతవఱకు జీవించెనో? యనువిషయములు నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారము లగపడవు గాని యదిల్షా పెనుగొండమీఁదికి దండెత్తి వచ్చినప్పటి యుద్ధవిషయములు వసుచరిత్రమున వర్ణింపఁబడుటచే క్రీ.శ.1577 సంవత్సరమునకుఁ బరమందె వసుచరిత్ర కృతిప్రదానము జరిగెననియుఁ నాకాలమునకుఁ బైఁగాఁ దిరుమలదేవరాయలు జీవించెననియు గ్రహించుట కవకాశ మున్నది. మఱియుఁ, క్రీ.శ. 1580 సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చినమహమ్మదుకూలీకుతుబ్షాను వీరు జయించినవిషయములు వసుచరిత్రమునందు వర్ణింపఁబడకుండుటచే నంతకుఁబూర్వమే కృతిప్రదానకాలమనియుఁ దోఁచుచున్నది. తల్లికోటయుద్ధానంతరమున మరల నదిల్షా కుతుబ్షాలతో జరిగిన యుద్ధవిషయములు లీక్రిందను వ్రాయుచున్నాను.

ముస్తాఫాఖానునిప్రేరణమున నదిల్షా (క్రీ-శ) 1577 సంవత్సరమునఁ బెనుగొండమీఁదికి దండెత్తివచ్చి దానిని ముట్టడించెననియు, వేంకటాద్రి పెనుగొండను దనసామంతులకు వశపఱచి సర్వస్వమును దీసికొని చంద్రగిరికిఁ బోయెననియుఁ బిదప వేంకటాద్రి తురకపక్షములోనున్న హండీయాతంనాయకుఁ డను నొక సేనానాయకునకు 24 లక్షలరూపాయలను నైదేనుఁగులను లంచమిచ్చి వానిని విడఁదీసి యదిల్షా సేనలను జీకాకుపఱపించెననియు, నంతటితో నదిల్షా తనదేశమునకుఁ బోయెననియు ఫెరిస్తా వ్రాసియున్నాఁడు. (ఫెరిస్తా 3 పుస్తకము 141 పుట) ఈసందర్భములోని వేంకటాద్రి తిరుమలదేవరాయల నాల్గవకుమారుఁడగు వీరవేంకటపతియని తోఁచుచున్నది. పయి యుద్ధవిషయములను వసుచరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యము సూచించుచున్నది.

"చ. తిరుమలరాయశేఖరుని ధీరచమూభటరాజి యాజిభీ
కరయవనేశ్వరప్రహితఖానబలంబులఁ జక్కసేయ ని
ద్ధరఁ బెనుగొండకొండలు మదద్విపచర్మకపాలమాలికా
పరికరభూషితంబు లయి బల్విడిఁ గాంచె గిరీశభావమున్." (వసు. ఆ. 1. ప. 59.)

ఫెరిస్తావ్రాఁతలనుబట్టి పెనుగొండ యదిల్షాకు వశపడలేదనియుఁ దిరుమలరాజుస్వాధీనములోనే యున్నదనియు స్పష్టపడుచుండఁగాఁ జిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రేకారణముననో "మఱియుఁ

మూఁడవకుమారుఁడైన వీరవేంకటపతిరాయలు తండ్రి వృద్ధుఁడయి రాజ్యభారము నంతయుఁ దన మీఁద మోపియున్న తర్వాతఁ దాను బీజపురసుల్తానగు ఆలీఆదిల్ షాతో యుద్ధముచేసి పరాజితుఁడయి క్రీస్తుశకము 1577 సంవత్సరమునందు రాజధానిని చంద్రగిరికి మార్చిన సంగతినిగూడఁ గవి యీక్రిం దిపద్యమునందు సూచించియున్నాఁ" డని (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము 212 పుట) వ్రాసి వసుచరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించిరి.

"మ. హరుఁ డాతారకశైలదుర్గమున నధ్యాసీనుఁ డై రాజశే
ఖరవిఖ్యాతి వహించుఃజంద్రగిరిదుర్గం బందు శ్రీవేంకటే
శ్వరుఁ డొప్పెన్ బహురాజశేఖరసదాసంసేవ్యుఁ డై యారయి
ద్ధర బం టేలికవాసి తద్గిరులకుం దద్వల్లభశ్రీలకున్."

(వసుచరిత్రము. ఆ. 1. ప. 81.)

మఱియుఁ వీరభద్రరావుగారి పైవాక్యములలో వీరవేంకటపతిరాయలు తిరుమలదేవరాయలకు మూఁడవకుమారుఁడని యుండుటచే రాజ్యాధీశుఁడు కాక మృతినొందిన తిరుమలరాయల మూఁడవకుమారుఁడగు రామరాయని వీరు మఱచినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. ఈతఁడు సింహాసన మెక్కినరాజు కాకున్నను ననామధేయుఁడై చనిపోలేదు. ఇతఁడు శ్రీరంగపట్టణమును జయించినట్లు వసుచరిత్రమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

"మ. ఘనశౌర్యుండు సిరంగరాయనరలోకస్వామితోఁబుట్టు రా
మనృపాలాగ్రణి సహ్యజాంబుధిపయోమధ్యోర్వి శ్రీరంగప
ట్టనలంకానగరంబు పుణ్యజనపీడావార్త లేకుండఁ గై
కొనియెన్ మిత్రభవోపకారనిరపేక్షుం డై విచిత్రంబుగాన్."

(వసు. ఆ. 1. ప. 77.)

మఱియు సీరామరాయలపేర ననేకకర్ణాటదానశాసనము లగపడుచున్నవి. ఈతనికుమారులలో రామదేవరాయలు వీరవేంకటపతియనంతరమున రాజయ్యెను.

"ఈ శ్రీరంగరాయలు 1578 సంవత్సరమున మైసూరురాజులతో యుద్ధముచేసి చనిపోయి నందున నితనితమ్ముఁడైన వీరవేంకటపతిరాయలు సింహాసనమునకువచ్చి రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చుకొని 1614 సంవత్సరమువఱకు పరిపాలనము చేసె"నని మఱియొకచోట శ్రీవీరభద్రరావుగారు వ్రాసియున్నారు. వసుచరిత్రములోని పైపద్యమునుబట్టి చూడఁగా నాకాలమున వీరవేంకటపతి చంద్రగిరిలో నున్నట్లుమాత్రము కనఁబడుచున్నదిగాని వీరవేంకటపతి రాజయి రాజధానిని జంద్రగిరికి మార్చుకొని యచ్చట రాజ్యముచేయుచున్నట్లు కనఁబడదు. ఫెరిస్తావ్రాఁతనుబట్టి చూచినను (3 పుస్తకము 141 పుట) నదిల్ షాకుఁ బెనుగొండ వశపడక తిరుమలరాయలచేతిలోనే యున్నట్లు కనఁబడుచుండుటచేతను (క్రీ. శ.) 1584 సంవత్సరమువఱకును శ్రీరంగరాయలు పెనుగొండలో రాజ్యము చేయుచున్నట్లు కర్ణాటదానశాసనము లగపడుచుండుటచేతను వీరభద్రరావుగారి వ్రాఁత నిరాధారముగ నున్నదని తోఁచుచున్నది.

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయశాలివాహనశకవరుష 1502 (క్రీ. శ. 1580.) సందువర్తమాన విక్రమసంవత్సరద మార్గశిర శు 15 పుణ్యతిథియల్లు శ్రీమన్మహారాజాధిరాజరాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప శ్రీరంగదేవమహారాయరు పృథ్వీరాజ్యంగెయుత్తిర" లని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 5 పుస్తకము 150 పుట బేలూరుతాలూకా 12 నెంబరు శాసనము.)

"స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయశాలివాహనశకవరుష 1505 (క్రీ. శ. 1584) స్వభానుసంవత్సరద పుష్య బ 12 సంక్రాంతిపుణ్యకాలదల్లు శ్రీరంగరాయ మహారాయరు పెనుగొండ... ... సామ్రాజ్యం మాడుతా" నని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 5 పుస్తకము 339 పుట. బేలూరుతాలూకా 212 నెం. శాసనము)

కాఁబట్టి వసుచరిత్రములో వీరవేంకటపతి చంద్రగిరిలో నున్నట్లు వర్ణించినంతమాత్రమున నప్పటికి శ్రీరంగరాజు చనిపోయెననియు వీరవేంకటపతి సింహాసనమునెక్కెననియు నూహించుట సరికాదు. రాజధానిలో రాజు నివసించి పాలించుచు రాష్ట్రములోని ముఖ్యపట్టణములందుఁ బుత్రులను నాప్తులను నిలుపుట యనాదిసిద్ధమగు నాచార మగుటచేఁ జంద్రగిరిలో వీరవేంకటపతి యుండెననుట విరుద్ధము కానేరదు.

"ఈ శ్రీరంగరాయలు వసుచరిత్రము కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని కుమారుఁడు. ఇతఁడు 1574 సంవత్సరము మొదలు 1585 సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినందున" నని కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులవారుసైతము కవులచరిత్రము రెండవభాగమున రాయసము వేంకటపతికవిచరిత్రమున (104 పుట) వ్రాసియున్నారు. మఱియు వీరు నీసందర్భమున వేంకటపతి శ్రీరంగరాయలకుఁ గృతి యిచ్చిన లక్ష్మీవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించియున్నారు.

"మ. అలఘుప్రాభవభవ్యుఁ డాకుతుపసా హామేయసైన్యంబు న
గ్గలికం బాహులచేతఁ గెల్చి బిరుదుల్ గైకొన్న శ్రీరంగరా
యలచిత్తం బిగురింప రాయసము వ్రాయం జాలి తౌనా సుధీ
తిలకా యక్కయమంత్రి వేంకటపతీ! దీవ్యత్కలావాక్పతీ!"

ఈపద్యము విజయనగరరాజ్యవిధ్వంసానంతరమునఁ గుతుబ్షాచే నాక్రమించుకొనఁబడిన కొండవీడు, వినుకొండ మొదలగువానిని మరల శ్రీరంగరాయలు వశపఱచుకొనినవిషయమును సూచించుచున్నది. ఈవిషయమునఁ గొంతవఱకు శాసనముల నిదర్శనమును గలదు.

" ... ... శ్రీరంగరాయ శ్శ్రితభాగధేయః.
ఉద్దగిరౌ స్థితః పరివిజిత్య చ దుర్జయాన్, దుర్గమకొండవీడు వినుకొండ పురప్రముఖాన్,
భూవలయకరత్న పెనుగొండపురే నివసన్, రాజతి యః స మకరాదిలాంఛనత"యని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 పుస్తకము 86 పుట షిమొగతాలూకా 83 నెంబరు శాసనము.)

కుతుబ్షాతో జరిగినయుద్ధములందును బయినుదాహరించిన పెనుగొండవిషయకమగు నదిల్షాయుద్ధమునందును వీరవేంకటపతి ప్రబలముగ విక్రమించిన ట్లీక్రిందియాధారములవల్ల నగపడుచున్నది.

యస్యాతిప్రథితౌజసో రణముఖే సేనాథసై రుద్భటై
స్సాటోపాహృతసైంధవద్విపఘటాశస్త్రాతపత్రాదిభిః,
నిర్విణ్ణో మలికీభరామతనుభూ స్సంప్రాప్య గేహం మహై
శ్శందస్సన్ మహామందశాపీ రయతే సార్థాభిధా మన్వహ" మ్మని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 పుస్తకము 86 పుట షిమొగతాలూకా 83 నెంబరు శాసనము.)

ఈకర్ణాటకదానశాసనము (క్రీ.శ.)1587సంవత్సరములోనిది. మఱియుఁ నీశ్లోక మెపిగ్రాఫికా యిండికాలోని నాల్గవపుస్తకమునందలి (274 పుట) వీరవేంకటపతిరాయుల వేలూరుశాసనమందును నున్నది. ఈశ్లోకములో మహమ్మద్ కూలీకుతుబ్‌షా జయింపఁబడినట్లు వర్ణితమయియున్నది.

"సీ. బలముగూడినఁ జూచి నిలువని యిభరాము కొడుకుభీతికి గోలకొండ సాక్షి
వెన్నాడి తత్సేన వీఁగఁ ద్రోలుటకును బృథురక్తమున నుబ్బు పెన్న సాక్షి
నీవాఁడ నన బ్రోచి నిర్భయంబుగ వానికిని మేరయిడుటకుఁ గృష్ణ సాక్షి......
గీ. వీరవేంకటపతిరాయఁడు ... , ధరణిఁ బాలించె..."

(నరపతివిజయము. 259 ప.)

(217) ఫర్‌గాటసెంపైరున నిజాంషా కృష్ణానది దక్షిణభాగముజోలికి రాకుండునట్లుగ ఖరారు (ఎగ్రిమెంటు) చేసెనని యున్నది.

కుతుబ్‌షా 1579 (క్రీ. శ.) లో విజయనగరరాజులనుండి వినుకొండకొండవీడులను దీసికొన్నట్లు ఫర్ గాటసెంపైరులో (218 పుట) వ్రాయఁబడియున్నది.

కుతుబ్‌షాను వీరవేంకటపతి చిక్కులు పెట్టినట్లు ఫెరిస్తాలో (ఫెరిస్తా 3 భాగము 436, 449, 459, 467 పుటలు) వ్రాయఁబడియున్నది.

వీరవేంకటపతిరాయలు (క్రీ. శ.) 1588 సంవత్సరమునకు ముందే పట్టాభిషిక్తుఁడయిన ట్లీ క్రిందిశాసనమువల్ల స్పష్టపడుచున్నది.

"... ... ...
శ్రీరంగరాయక్షితిపాలికేస్మిన్ పదం మురారేః పరమం ప్రయాతే.
...
విద్వత్త్రాణపరాయణ స్తదనుజః ... ... స్థితః ...
... ... సామ్రాజ్యసింహాసనే.
సర్వాం శాస్తి నయేన వేంకటపతి శ్రీదేవరాయః క్షమామ్.
... ...స్వగోత్రగురుణా సుధీతిలకతాతయార్యేణ యః;
... ...యథావిధి యశస్వినా విరచితాభిషేకః క్షణాత్.
... ...దశబాణేందుసంఖ్యాతే కాలే తు శకవత్సరే." (శా.శ.1510 క్రీ.శ.1588.)
"కలిదేవపురం ... ...
వందణూరుమహాగ్రామం ... ...
సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ ముదా" యని యున్నది.

(ఎపిగ్రాఫికా కర్ణాటిక 7 పుస్తకము షిమొగతాలూకా 83 నెంబరు శాసనము.)

పయి నుదాహరించినరీతి మహావైభవము ననుభవించిన విజయనగరరాజుల యధికారము క్రమక్రమముగ క్షీణించి మనయాంధ్రలోకమున నానాఁటికి విస్మృతప్రాయ మయ్యెను.

చంద్రగిరికి రాజుగానున్న యాఱవశ్రీరంగరాయలచేతిక్రిందినాయకునిచే నిండియాగవర్నమెంటు వారికొకమైలుపెడల్పును నైదుమైళ్లపొడవును గలప్రదేశము (క్రీ. శ.) 1639 సంవత్సరమున నీయఁబడెననియుఁ నందె సుప్రసిద్ధమైన ఫోర్టుసెంటుజార్జియను చెన్నపురికోట కట్టఁబడెననియుం ఫర్‌గాటసెంపైరులో (221, 233 పుటలు) వ్రాయఁబడియున్నది.

అళియరామరాజు మనుమఁడు చినవెంకటపతిరాజున కౌరసపుత్త్రుఁడును, నళియరామరాజుసోదరుఁడు వెంకటాద్రికి మనుమఁడగు గోపాలరాయనికి దత్తుఁడునునైన శ్రీరంగరాజె పైనుదాహరించిన శ్రీరంగరాజని గ్రహింపవలసియున్నది.

" ... ...
సర్వోర్వీం ప్రచకాస్తి సింధుపరిఖాం శ్రీరంగరాయగ్రణీః. 48
గ్రహర్తుబాణచంద్రాఖ్యగణితే శకవత్సరే......." (శా. శ. 1569 క్రీ.శ. 1647.)
శ్రీచంద్రగిరిరాజ్యస్థం 56
... ...
వృత్తూరుగ్రామరత్నం తత్ సర్వసస్యసమన్వితమ్,
శ్రీవిలాసపుర మితి ప్రతినామసమన్వితమ్. 59
... ...
శ్రీరంగరాయభూపాలో మానసీరొ మనస్వినామ్,
సహిరణ్యపయోధారాపూర్వకం దత్తవాన్ ముదా." 63 యనియున్నది.

(నెల్లూరుజిల్లా దానశాసనముల మొదటిభాగము 60 పేజీ.)

ఈశాసనములో నళియరామరాజ తిరుమలరాజవేంకటాద్రుల వంశముల మూఁడుశాఖలును వర్ణింపఁబడెను. ఈవంశములోని శ్రీరంగరాజులలో నితఁడేమూఁడవవాఁడు. మఱియు నితనిచే దానము చేయఁబడిన యీవృత్తూరుగ్రామము చంద్రగిరిమండలములోనిదని పైశాసనములో నుండుటచేతను ఫర్ గాటసెంపైరులోఁ జంద్రగిరిరాజగు నాఁడవశ్రీరంగరాజ్యస్థలము నిచ్చెనని చెప్పుటచేతను గాలసామ్యముచేతను నితఁడే యతఁడని దృఢముగాఁ జెప్పవచ్చును.

వీరివంశస్థు లిప్పటికిని హైదరాబాదునబాబులకుఁ బన్నుచెల్లించునట్టి యానెగొందిసంస్థానమున కధీశులయి యున్నట్లు ఫర్ గాటసెంపైరులో (215 పుట) వ్రాయఁబడియున్నది.

బట్టుమూర్తి లేక రామరాజభూషణుఁడు.

రామరాజభూషణుఁడు లేక బట్టుమూర్తి యనునీతనిజన్మస్థానము బట్టుపల్లెయనియు,నీగ్రామము కవితాప్రవీణులయి ప్రబంధాంకమువారని ప్రసిద్ధిగాంచిన యీతనిపూర్వులకుఁ గృష్ణరాయలచే నీయఁబడినదనియు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు వ్రాసియున్నారు. ఈగ్రామము బళ్లారిమండలములోని పాలమండలమునకు సమీపమున నున్నదని కొందఱును, గడపమండలములోని పులివెందలతాలూకాలో నున్నదని మఱికొందఱును జెప్పుచున్నట్లు వ్రాసియున్నారు. కొందఱు కృష్ణామండలములోని మోదుకూరనుగ్రామ మీకవిజన్మస్థలమని చెప్పుచున్నారు గాని వీనిని నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారము లేవియు నగపడవనియుం వ్రాసిరి.

రామరాజభూషణుఁడె బట్టుమూర్తియని యింతకుముందు వ్రాసియేయున్నాను.(చూ.51 పుట.)

ఇఁక బట్టుమూర్తియను నామసామ్యముచేఁ గొందఱు భ్రమించి కాకమానిమూర్తియు నితఁడేయని యభిప్రాయపడిన ట్లీక్రిందిచాటుపద్యము సూచించుచున్నది,

"ఆ. అల్లసానివాని యల్లికబిగిసొంపు, ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దుపలుకుఁ
పాండురంగవిభుని పదగుంఫనంబును, గాకమానురాయ నీ (కె కలదు) కుఁ దగుర."

బట్టుమూర్తి కృష్ణరాయల మెప్పించి యొకముత్యాలహారమును బహుమాన మందఁగాఁ దక్కిన కవులు మత్సరించి దానిని హరింపఁ దెనాలిరామకృష్ణునిఁ బ్రేరించిరనియుఁ నతఁ డీపద్యముతో బట్టుమూర్తిని స్తుతించి యాహారము నాతనినుండి బహుమతిగాఁ గొనెననియు, మూర్తి కృష్ణరాయలసన్నిధి కేగి బ్రాహ్మణకవులందఱును మునుపటిమాత్సర్యమును విడిచి తనకు లోఁబడిరని చెప్పుచు రామకృష్ణుఁడు తన్ను స్తుతించి చెప్పినపద్యమును జదువఁగా రాజు సంతోషించెననియుఁ మఱునాఁటిసభలో రామకృష్ణుఁ డాపద్యమున కర్థాంతరముచెప్పి బట్టుమూర్తికంచుకమును దీయించి యాతనివీపుననున్న తామరను జూపి పరిహసించె ననియుఁ జెప్పుదురు. పై విషయములు గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తమకవిజీవితములలో వ్రాసియున్నారు. ఈవిషయములు విశ్వసింపఁదగినవి కావనియు, రాజవాహనవిజయపాంచాలీపరిణయకర్తయుఁ బ్రాహ్మణుఁడును నగు కాకమానిమూర్తి బట్టువంశజుఁడగు మూర్తికంటె నన్యుఁడనియు వ్రాయుచు శ్రీపూండ్లరామకృష్ణయ్యపంతులుగారు పరిహసించిరి.

పిదప శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు తెనాలిరామకృష్ణకవిగాథలలో నీయైతిహ్యము వాడుకలోనున్నరీతిని వ్రాసినంతమాత్రమున నది యపహాసనీయము గాదనియుఁ బ్రాస్తావికపద్యములవలెనే యన్యవిషయకమగు నీచాటుపద్యమును బట్టుమూర్తివిషయమునఁ దెనాలిరామకృష్ణుఁ డుపయోగించి యుండవచ్చుననియు సమర్థించుకొనిరి. కాని యీ పద్యము కాకమానిమూర్తికృతమగు పాంచాలీపరిణయములో నీమూర్తి, బట్టుమూర్తి తెనాలిరామకృష్ణులకుఁ దరువాతివాఁడనియు శ్రీవీరేశలింగము పంతులవా రాంధ్రకవులచరిత్రములో వ్రాసియున్నారు. ఇది శ్రీరామమూర్తిపంతులవారి సమర్థనమునకు బాధకముగనున్నది. అయినను గాకమానిమూర్తి తన కృతులను నరాంకితములుగఁ జేయకుండుటచేతను గవిత్రయమువారినితప్పఁ దక్కిన యాంధ్రకవులను స్తుతింపకుండుటచేతను నీతనికాలము నిర్ణయింపఁదగియున్నదా యని యాలోచింపవలసియున్నది.

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు తనకొమారుఁడు చదువుకొనక తిరుగుచుండఁగాఁ జూచి శిక్షింప నందుమీఁదఁ బెద్దనార్యునిభార్య మాశిష్యుఁడగు బట్టువానిపాటి శ్లేషముక్కలు చెప్పుకొనుశక్తి కలుగకపోదు. ఏల శిక్షించెద రని పలికె నను వాడుక గలదు.

రామరాజభూషణుఁ డొకప్పు డీక్రిందిపద్యముతోఁ గృష్ణదేవరాయలస్తుతించినట్లు వాడుక గలదు.

"ఉ. అబ్జముఖీమనోజనరసాధిపనందనకృష్ణ నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవితీర్ణిమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్ర మిద్ధరన్."

రామరాజభూషణుఁడు తిమ్మరసుపైఁ గోపించి గుత్తిలో విస్తరాకులు కుట్టుట చంద్రగిరిలో మధుకరముచేసికొనుట మొదలగు నాతని బాల్యపు నీచస్థితిని వెల్లడించుచుఁ బద్యము చెప్పఁదొడఁగి తిమ్మరసుప్రార్థనచే మరల దానిని మళ్లించెననియుఁ జెప్పుచు నీక్రిందిపద్యమును జదువు వాడుక గలదు.

"శా. గుత్తిం బుల్లెలుగుట్టి చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి పెన్గొండలో
హత్తిన్ సత్రమునందు వెండి బలుదుర్గాధీశుతాంబూలపుం
దిత్తుల్ మోసి పదస్థులైనఘనులం దీవించ దీవించెదన్

మత్తారాతియయాతి నాగమసుతున్ మంత్రీశ్వరుం డిమ్మరున్.”

పయియైతిహ్యములును జాటుపద్యములును రామరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలము నందును నుండెననియుఁ నీతఁ డల్లసాని పెద్దనార్యుని శిష్యుఁ డనియుఁ సూచించుచున్నవి. బట్టుమూర్తి యల్లసాని పెద్దనార్యుని శిష్యుఁ డని “ముద్రత్యయాభావస్యాల్లసాని పెద్దనార్యశిష్యేణ బట్టుమూర్తి మహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే” యను నాంధ్రకౌముదీగ్రంథములోని వాక్యము (ఆంధ్రకవులచరిత్రము ద్వితీయభాగానుబంధము 197 పుట) స్పష్టపఱచుచున్నది. మఱియుఁ బట్టుమూర్తి కృష్ణదేవరాయలయాస్థానమునందలి యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడను ప్రసిద్ధియుఁ గలదు.

పైవిషయముల నీక్రింద నుదాహరించు నుత్పలమాలికయుఁ గొంతవఱకు బలపఱచుచున్నది.

“ఉ. లొట్టయి జేటిమాట వెనులోభులతో మొగమోటయేల ? తాఁ
గట్టకయున్న వృశ్చికముఁ గుమ్మరపుర్వని యందురే కదా
పట్టపురాజుపట్టి పరిపల్లెనరాసరి యీయకున్న నేఁ
దిట్టకమాననామతము తీవ్రమహోగ్రభయంకరంబుగాఁ
బెట్టితినా మహోగ్రహమలిన్ మకరగ్రహజర్జరీభవత్
పట్టపుఘట్టఫాలఫణిభర్తృజహూకృతపర్జటస్ఫుటా
ఘట్టనఘట్టనాలకవిఘట్టకనిర్గళరాజభృత్యకీ
చట్టచటార్భటీనయనజర్జరకీలలు రాలఁగా వలెన్
జట్టఱికంబునన్ బొగడఁ జూచితినా రజితాద్రిధిత్యకా
పట్టణమధ్యరంగగతభవ్యవధూవదనానుషంగసం
ఘట్టశిరస్థ్సగాంగఝురవాల్లకజాలసుధాతరంగముల్
చుట్టుకొనన్ వెలెన్ భువనచోద్యముగా భయదంబుగా మఱిం
దిట్టితినా సభాభవనధింకృతభీమనృసింహరాడ్ధ్వజా
తొట్టమహాట్టహాసచతురాస్యసముద్భ్రుకుటీతటీతటీనటీ
కొట్టణరోమజాలహృతకుంతితకంఠగభీరనాదసం
ఘట్టవిజృంభమాణగతిఁ గావలె దీవనపద్య మిచ్చి చే
పట్టితినా మణీకనకభాజనభూషణ భాసురాంబరా
రట్టతురంగగంధగజరాజదమూల్యఘనాతపత్రభూ
పట్టణభర్మహర్మ్యభటపంక్తి చిరాయు వనామయంబునై
గట్టిగఁ దోడుతో వెలయఁగావలె నెక్కువలీవిఁ జూడుఁడీ
యట్టిటు మందె మేలముల నందఱునుం బలెఁ జుల్కఁజూచి యే
పట్టున నైనఁ గేరడము పల్కుఁడుఁడి పయినచ్చునందులన్
గొట్టుదు దుష్కవిద్విరదకోటులఁ బంచముఖోద్భటాకృతిన్
బెట్టుదు దండముల్ సుకవిబృందముకే నతిభక్తి సారెకున్
గట్టితి ముల్లె లేఁబదియుఁ గాఁ గల నూటపదాఱు లెయ్యెడన్
రట్టడిబట్టుమూర్తి కవిరాయనిమార్గ మెఱుంగఁ జెప్పితిన్.”

ఈపద్య మల్లసానిపెద్దనార్యుని కవిగండపెండేరవిషయకమగు నుత్పలమాలికకుఁ బ్రతిగా నగపడుచున్నది.

"ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం, బసరుపూఁపబెడంగులు సూపునట్టి వా
కైతలు జగ్గునిగ్గు నెనఁగావలెఁ గమ్మనఁ గమ్మనన్వలెన్
రాతిరియుం బవల్ మఱపురాని హొయల్ చెలిమోరజంబు ని
ద్రాతరితీపులంబలెను దారసిలన్వలె లోఁ దలంచినన్
బాఁతిగఁ జిక్కనన్వలెను జెదలికుత్తుకలోని పల్లటీ
కూఁత లనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేతికొలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చిన కన్నియ చిన్నిపొన్నిమే
ల్మూఁతల చన్నుదోయివలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిచూచినన్
డాతొడ నున్న మిన్నలమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱదొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంట నూఁదినన్
గాతల దమ్మిచూలిదొర కైవసపుంజవరాలి సిబ్బెపు
న్మేతెలి యబ్బురంపు జిగి నిబ్బరపుబ్బుగుబ్బిగుబ్బపొం
బూఁతలనున్న కాయసరిపోఁడిమికిన్నెర మెట్లబంతిసం
గాతపుసన్నతంతిబయకారపుఁ గన్నడగౌళపంతుకా
సాతతతానతానలపసందిపుటాడెడుగోటిమీటుల
న్మోఁతలుసుంబలెన్ హరువు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతంబు పచరించెడుపట్టున భారతీవధూ
టీతపనీయగర్భనికటీభవదాననషర్వసాహితీ
భౌతికనాటకప్రకరభారతభారతసమ్మతప్రభా
షాతసుధాప్రపూరబహుభంగఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుగ్మలయసంగతిచుంచువిపంచికామృదం
గాతతతేహితత్తహితహోథితథంధణుధాణుధింధిమి
వ్రాతనటానుకూలపదవారకహారద్వహారికింకిణీ
నూతనఘల్లుఘల్లుచరణనూపురఝాళఝళీమరందసం
ఘాతవియద్ధునీచకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహో
న్నూతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్త మై
చేతము చల్లఁజేయవలెఁ జిల్లరఁ జల్లవలె న్మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫలమధుద్రవగోఘృతపాయసప్రసా
రాతిరసప్రసారరుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెకున్."

పయియుత్పలమాలికల రచనను బట్టిచూడఁగా భట్టుమూర్తియుత్పలమాలికయే మొదటిదని యుఁ, బెద్దనయుత్పలమాలిక దాని ధిక్కరించుచుండుటచే నిది తత్పరభావియనియు స్ఫురించుచున్నది. కాన నిదియు భట్టుమూర్తి పెద్దనకాలమునుండి యుండునని సూచించుచున్నది.

వసుచరిత్రపీఠికలో (క్రీ. శ.) 1577 సంవత్సరమున జరిగిన పెనుగొండయుద్ధము సూచింపఁబడుటచే భట్టుమూర్తి యంతకుఁ బయిగా జీవించియుండె ననకతీరదు. కాఁబట్టి (క్రీ.శ.) 1530 సంవత్సరమునకె చనిపోయిన కృష్ణరాయలయాస్థానమున భట్టుమూర్తియుండుట యసంభవమని కొంద రీవిషయమున సందేహించుచున్నారు. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రములో (232 పుట) రామరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలములోనివాఁడు కాఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నారు.

భట్టుమూర్తి (క్రీ. శ.) 1500 సంవత్సరప్రాంతమున జన్మించియున్నను కృష్ణరాయల యాస్థానమున నుండెనని చెప్పుట కవకాశ మున్నదిగదా! ఇట్టిస్థితిలో నితఁడు క్రీ. శ. 1580 సంవత్సరము నకుఁ బయిగా జీవించె ననుట యెట్లసంభవమగును? ఎనుబదితొంబదిసంవత్సరములవఱకు జీవించినవా రిప్పుడును గలరని యెల్లరకును విదితమేగదా! అళియరామరాజు తల్లికోట యుద్ధకాలమునకుఁ దొంబదియాఱేండ్లవాఁడని ఫర్గాటసెంప్లైరులో (203 పుట) నున్నది. అళియరామరాజు మొదటఁ గుతుబ్షాయొద్ద సేనానిగానుండి పిదపఁ గృష్ణరాయల నాశ్రయించెనని వీరభద్రరావుగారే వ్రాసి యున్నారు. (జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్రము 250 పుట) కృష్ణరాయలకాలమునందు యుక్తవయసులో నున్న యళియరామరాజు తల్లికోటయుద్ధకాలమునకును (క్రీ. శ. 1565) యుద్ధముచేయుటకుఁ దగిన శక్తిగలిగియుండలేదా! *

భట్టుమూర్తి యిట్లు మొదటఁ గృష్ణరాయల యాస్థానమునందు సన్మానింపఁబడి పిదప నరస భూపాలీయమును రచించెను. రామరాజు సభ నలంకరించి రామభూషణబిరుదముం గాంచెను. పిదప వసుచరిత్రహారిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములను రచించి వసుచరిత్రమును దిరుమలరాయలకును హారిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును శ్రీరామదేవతకును గృతియిచ్చి యిహపరములను సాధించుకొనెను.

"శా. శ్రీరామక్షితిపు న్మదగ్రజు జయశ్రీలోలు నానాకళా
పారీణుఁ బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్మాఱు మెప్పించి త
త్కారుణ్యంబున రత్నహారహయవేదండాగ్రహారాదిస
త్కారం బందితి రామభూషణకవీ! ధన్యుండ వీ వన్నిటన్." (వసు. ఆ. 1. ప. 16.)

అను వసుచరిత్రములోని పద్యమును బట్టి చూడఁగా నీతఁ డింకను ననేకకృతులు రచించినట్లు విశద మగుచున్నది.

బంగారమునకు వెలిగారమువలె నీమహాకవి కవితాధారకు సంగీతనైపుణి తోడుపడుటచే నీతఁడు బహిరంతస్స్ఫురద్రసములగు పద్యములు రచింపఁగలిగెను.

ఉ. లేనియలొల్కుమాటలును దీసినతీఁగెలువోని కూర్పులున్
వీనులవిందుచేసెడు నవీనమృణాళమృదూక్తివైఖరుల్
తోనరుదెంచు వ్యంగ్యములతో నలరారెడు నైజభాషణల్
పూనక కూర్చు రామనృపభూషణునైపుణ మెన్న శక్యమే.

వఝ్ఝల. చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి,
శ్రీవిజయనగరమహారాజావారి సంస్కృతకళాశాలాపండితుఁడు.

* భట్టుమూర్తి కృష్ణరాయలసభలో నున్నట్లంగీకరించినచో నాతని తండ్రియగు సూరపరాజు వేంకటరాయల సభలో నున్నాఁడని చెప్పుట (చూ-పుట. 74) విరోధించునని ఆనందప్రెస్సువారి యెడిషను పీఠికలో శ్రీమాన్ తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగా రిందుపైని సందేహించి యపమార్గమున సమాధానము చెప్పియున్నారు. భట్టుమూర్తి పెద్దనార్యునిశిష్యుఁడై కవితాశక్తి గల్గియుండుటచేతను నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానిలో సమర్థుఁడైయుండుటచేతను దచ్ఛిష్యుఁడగు మూర్తికవికిఁ దదాస్థానములోఁ బ్రవేశము కలిగియున్నంతమాత్రమున మఱివదేండ్లనాఁ డాతని తండ్రి జీవించియుండి వేంకటదేవరాయల యాస్థానమునఁ గవియైయుండుటలో విరోధమేమో తెలియకున్నది.

చెన్నపురి: 'వావిళ్ల ప్రెస్సున' ముద్రితము—1927.